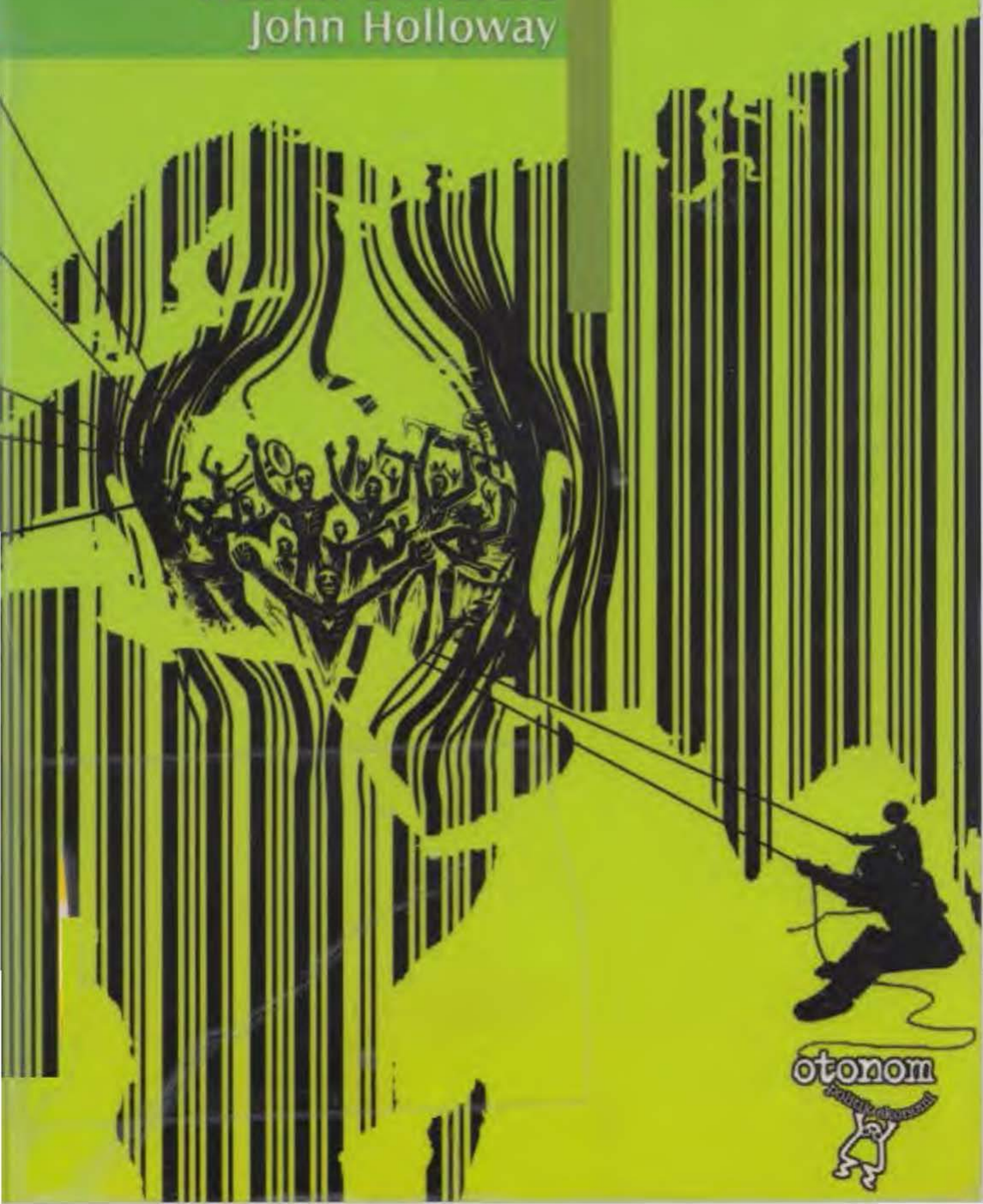
KÜRESELLEŞME ÇAĞINDA PARA VE SINIF MÜCADELESİ

Werner Bonefeld
John Holloway



otonom

KÜRESELLEŞME ÇAĞINDA PARA VE SINIF MÜCADELESİ

Werner Bonefeld
John Holloway

Otonom 19

Politik Ekonomi Dizisi 2

Küreselleşme Çağında Para ve Sınıf Mücadelesi
Werner Bonefeld - John Holloway

ISBN 978 975-6056-16-5
1. Basım Ekim 2007, İstanbul (1000 adet)

Kitabın Özgün Adı
Money and Class Struggle in the Age of Globalization
© Werner Bonefeld - John Holloway
© Türkçe yayım hakları Otonom Yayıncılık, 2007

İngilizceden Çevirenler
Münevver Çelik
A. Rıza Güngen
Cumhur Atay
A. Serkan Mercan

Yayıma Hazırlayan
Münevver Çelik

Kapak ve İç Tasarım
Barış Eroğlu

Baskı ve Cilt
Mart Matbaacılık Sanatları Tic. ve San. Ltd. Şti.
Tel (0212) 321 23 00

Otonom Yayıncılık
Yeniçarşı Cad. Kalkan Han No: 36/6 Galatasaray/Beyoğlu
İstanbul
Tel 0 212 244 87 09
Faks 0 212 292 23 66
iletisim@otonomyayincilik.com
www.otonomyayincilik.com

KÜRESELLEŞME ÇAĞINDA PARA VE SINIF MÜCADELESİ

Werner Bonefeld
John Holloway



İÇİNDEKİLER

Önsöz 7

Para ve Sınıf Mücadelesi 13
Werner Bonefeld ve John Holloway
Çev. Münevver Çelik

Gayya Kuyusu Açılıyor: Keynesçiliğin Yükselişi ve Düşüşü 35
John Holloway
Çev. A. Rıza Güngen

Parasalcılık ve Kriz 69
Werner Bonefeld
Çev. A. Rıza Güngen

Küreselleşme ve İnsani Gelişim 111
Werner Bonefeld
Çev. A. Serkan Mercan

Küresel Sermaye ve Ulusal Devlet 133
John Holloway
Çev. A. Serkan Mercan

Toplumsal Kuruluş ve Küreselleşme Hayaleti 163
Werner Bonefeld
Çev. Cumhur Atay

Para, Eşitlik ve Sömürü: Marx'ın Para'yı Ele Alışının Bir Yorumu 191
Werner Bonefeld
Çev. Cumhur Atay

Zapata Wall Street'te 227
John Holloway
Çev. A. Serkan Mercan

Devlet ve Sermaye: Politiğin Eleştirisi Üzerine 255
Werner Bonefeld
Çev. Cumhur Atay

Önsöz

Küreselleşme, çok gevşek bir terim. Bu terimin çok amaçlı bir slogan gibi kullanılması, ideoloji eleştirisinin kendisinin bir ideolojiye dönüştüğünü gösterir. Başlangıçta ideoloji eleştirisi, kurulu kapitalist biçimleri içinde insani toplumsal pratiğin zorunlu çarpıtılmasını açığa çıkarmaya çalışıyordu. Bugün ise ideoloji eleştirisi, toplumsal örgütlenmenin görünüşte farklı iki biçimi, yani devlet ve ekonomi arasındaki ilişkiye dair "gerçekçi" bir teori olarak ortaya çıkıyor. Küreselleşme üzerine yürütülen tartışmanın öncülü, devlet ve piyasa arasındaki açık ikilik fikridir ve küreselleşme, ya piyasaya karşı devlet ya da devlete karşı piyasa bağlamında tartışılır. Kapitalizmin başlangıçtan itibaren küresel olduğu ve dünya piyasası ile ulusal devletin kapitalizmin başlangıcından itibaren ilişkili olduğu fikri ya sessizce unutulmuş ya da kapitalizmin, düzenin "ilerleme" için temel koşul olduğu, dinamik bir kaçınılmaz periyodik değişim sistemi olduğuna dair faydalı bir hatırlatma olarak kabul edilmiştir. Kapitalizm elbette en dinamik sistemdir. Ancak, "ilerleme" ve düzenin "pekiştirilmesi" nosyonunu bir araya getirme iddiası, "dinamik değişim"i "hareketsiz" olarak ön varsayar ve böylelik

le "periyodik" değişim nosyonunu ideolojik kılar. Kapitalizmin, diyelim ulusal kapitalizmden küreselleşmeye doğru, farklı gelişme aşamaları içinde dönemleştirilmesi, tarihsel bilincin daralmasından fazlasını ifade eder. Bu dönemleştirme, aynı zamanda burjuva toplumda ilerleme ilkesini de açıklar.

Küreselleşme karşıtlığı, en az küreselleşmenin kendisi kadar gevşek bir anlamla sınırlanarak, genelde sadece küreselleşmenin varsayılan "yapılarından" türetilir. Bazıları, politik olanı küresel düzeyde ulusal devletlerden soyutlayarak yeniden olumlayabilmek için, kozmopolit demokrasinin gerekliliğini öne sürer. Dolayısıyla bunun arkasından toplumsal ihtiyaçların ve kamu çıkarlarının ekonominin üzerinde olduğunu yeniden savunmak için sivil toplumun güçlendirilmesi talebi gelir. Bazıları, küreselleşmeyi sadece büyük şirketlerin iktidarı olarak algılar ve dünya piyasasına adil erişim koşullarının yaratılması için devleti ve uluslararası kurumları göreve çağırır. Bazı kesimler, yerel ve ulusal düzeydeki yerli üreticiler arasındaki adil rekabet ilişkilerini "yeniden kurmak" için "küresel olanı kontrol altında tutmak" ister. Dolayısıyla bazıları, küreselleşme karşıtlığını dünya ekonomisinin yerelleştirilmesi, merkezsizleştirilmesi ve (yeniden)ulusallaştırılması olarak önerir. Ve bazı kesimler hala, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kurumların yeniden canlandırılması yoluyla uluslararası demokratik bir karar alma süreci için çağrı yapar. Son olarak, ulusal devletin ekonomik gelişme için önemli olduğunu ve dolayısıyla potansiyel olarak faydalı bir küreselleşme karşıtı araç olduğunu savunanlar vardır. Sermayenin amacının ne olduğu ve devletin amacının ne olduğu sorulabilir. Devletin ve devlet-benzeri kurumların amacı gerçekten kamu yararı adına sermayeyi sorumlu kılmak mıdır? Kapitalist biçimde kurulmuş toplumsal yeniden üretim biçiminde, kamu yararı ne anlama gelir? Sermayenin amacı, kâr elde etmektir ve devlet de bu amacın politik ifadesidir.

Sermayenin dünya piyasası toplumuna ulusal bir alternatif var mıdır? Mücadeleyi uluslararası düzenin temel ve verili birimi olarak ulusal düzeyle sınırlamak, bu mücadelenin küresel karakterini zorlar, onu birbiriyle rekabet eden bölgesel

birimler biçiminde böler ve böylece onlara askeri bir kaynak olarak da başvurulabilecek rekabet halindeki üretim faktörleri olarak bakar. Bu yüzden bu kitap, proleter enternasyonalizminin "(neo-)liberalizme", özellikle de (neo-)liberalizmin politik krizi düşünüldüğünde, tek yanıt olduğu fikrini ileri sürer. Diktatörlük, popülist ulusalcılık ve savaş şimdi ne kadar uzakmış gibi görünüyorsa, 100 yıl önce de o kadar uzak görünüyordu ve bugün de sadece dünden daha yakın.

Ve sivil toplum? Sivil toplum gerçekten muhafazakarlığın olduğunu iddia ettiği toplum mu? Yani sınıfsız bir toplum mu? "Sivil toplum" kavramının kullanımı yanlış anlaşılıyor. Bu kavramın sıfatı, "insana ait", "uyumluluk", "samimiyet" ve "dürüstlük" anlamlarını çağrıştırır –karşılıklı saygı ve iyiliğe dayalı bir toplum. Sivil toplumun büyük filozofu Hegel, sivil toplumu, zenginliğin büyük kısmının birkaç kişinin elinde toplandığı ve kitlelerin yoksulluğa mahkum edildiği, atomist bireylerin bencil, rekabetçi ve antagonist toplumu olarak kavrar. Sivil toplumun bu karakterinin, kendi iç çelişkilerinin ağırlığı altında patlamaması için devlet otoritesini gerektirdiğini ileri sürer. Bu yüzden sivil toplum, güçlü ve yetkin bir devlet olmadan kendi yönetimini hukukun üstünlüğü temelinde "sivil"leştiremez. Aslında Hegel, sivil toplumun politik birliğinin, "sivil kavgaları" önleyecek başarılı savaşlar sayesinde ileriye götürülebileceğini öne sürer. Bu yüzden Marx'ın, burjuva toplum yerine sivil toplumu ikame etmesi yerindedir: "Özgür" işçi de üretim araçlarının sahibi kadar hakkın soyut bir öznesidir. Emeğin üretim araçlarından koparılması, iş sözleşmesine dayalı bir özgürlük biçimini varsayar. Bu sözleşme, "sivil toplum"daki her türlü özgürlük ilişkisinin temel biçimidir: sözleşme, özgürlüğü sömürüyle ilişkilendirir. Ücret sözleşmesi bir kez imzalandığında, emek gücünün tüketimi başlar.

Neo-liberalizm, serbest ekonomi ve güçlü devlet teorisidir. Marx'ın, burjuva toplumun baskıcı karakterinin yoğunlaşması olarak devlet biçimi eleştirisinin doğruluğunu onaylar. Neo liberalizm, aslında zayıf devlet değil, güçlü devlet

ister. Serbest ekonomi güçlü devlet koruması gerektirir. Financial Times'dan Martin Wolf, "ihtiyaç duyulan şey, dindarca arzular değil güvenilir ve örgütlü bir baskıcı güçtür" diyerek bunu çok iyi dile getirir. On yıl veya daha uzun bir zamandır, yeni ekonominin dinamiği, üç bileşenle sürdürülmüştür: özellikle ABD'de tüketici borçlarında muazzam bir artış, borçlu ülkelerden Batılı bankalara, özellikle ABD bankalarına faiz ödemeleri biçiminde büyük bir kaynak aktarımı ve askeri-endüstriyel kompleksleri sübvanse eden ve 1990'lı yılların ortasından beri küresel ölçekte kredi-temelli patlamayı sürdüren askeri Keynesçilik – artan savaş harcamaları. Dünya ekonomisi, ödenmeyen bir borç dağına bağımlıdır ve bu borç dağı ile gölgelenmiştir. Borç, bir borç politikası gerektirir ve böyle bir borç politikası, bir baskı olarak parasal değişim ilişkilerinin görünüşteki demokratik ve eşit karakterinin "normalliğini" ortaya serer. Borç politikalarının öncülü, birikim piramitlerinin üzerinde "insan makineleri"nin süregiden birikimidir. Bu tür bir birikim, örgütlü baskı gücü gerektirir ve böyle bir baskı gücü meşruiyeti zorunlu kılar.

Terörizm, borç yönelimli serbest piyasanın dizginsiz bir baskı yoluyla korunması için ideal bir meşruiyet zemini sağlamakla kalmadı, aynı zamanda onun için ideal bir düşman da yarattı, çünkü bu düşman görünmez ve asla yok olmaz. Savaş, terör, iç ve dış politikanın askerileştirilmesi, demokratik devleti demokratik bir olağanüstü hal devletine dönüştürmüş görünüyor. Vatandaş, bir güvenlik riski haline geldi. Ancak burada dikkatli olmalıyız. Aslında Walter Benjamin'in tarih üzerine yorumunu izlersek, ezilenlerin geleneği bize şunu öğretmiştir ki, içinde yaşadığımız "olağanüstü hal", istisna değildir. Dolayısıyla kapitalist gelişmenin "gerçek-yaşam etkinliği"ne dair bir kavram geliştirmeliyiz. Bu kavram, her işyerinde ve her toplulukta, üretim ve artıdeğere el konulması üstünde verilen gündelik mücadeleyi küresel ölçekte sınıf mücadelesinin temeli olarak görebilmeli. Bu kitap, eğer böyle bir kavrayışa katkı sunamazsa çabasında başarısızlığa uğramış olacak.

Bu kitabın diğer yazarı John Holloway'in yine bu kitabın yayımlanmasını mümkün kılan herkese teşekkür etmemden memnun olacağından hiç şüphem yok. Kitabın çevirmenlerine harikulade çabaları ve katkıları için teşekkür ederim. Ben ve Holloway, bu kitabı Türkçe'de yayımlayan Otonom Yayıncılık'a özellikle müteşekkiriz.

Werner Bonefeld
York, Ağustos 2007

Para ve Sınıf Mücadelesi

Werner Bonefeld ve John Holloway
İngilizceden Çeviren: Münevver Çelik

Giriş

> Bu, ayak takımının hakimiyeti dışında bir şey olarak savunulamaz. Belki ülke henüz bunun farkında değil, ama Fransız Devrimi'nden daha şiddetli bir devrimin içinde olduğumuzu düşünüyorum. Yığınlar, hükümeti ele geçirdi ve zenginliği ele geçirmeye çalışıyor. Yasaya ve düzene olan saygı ortadan kalktı (1933'te Roosevelt'in Altın Standardı'nı terk ettiğini açıklaması üzerine Bernard Baruch'un yaptığı yorum, Schlesinger'den alıntı, 1959, s.202).

Az sayıda ifade, bu kitabın ana teması olan para ve sınıf mücadelesi arasındaki içsel bağlantıyı çok daha etkili biçimde açıklar. Baruch'un Altın Standardı'nın terk edilmesine yönelik tepkisi, ilk başta zannedildiği gibi kaba bir abartı olmaktan çok uzaktır. Altının terk edilmesi, aslında "ayak takımının hakimiyetini", yani emeğin itaatsizliğini, kredi genişlemesine ve parasal istikrarsızlığa dönüştüğü kapitalizmin göbeğine taşınmıştır. Ne var ki, içsel bağlantı iki yönlüdür: Baruch'un açıklaması, hem geriye hem de ileriye yönelik bir açıklama olarak okunabilir.

Baruch'un parasal kaygılarına yönelik mantıklı Keynesçi yanıt şöyle olurdu: "Evet, yasaya ve düzene olan saygı ortadan kalktı, yığınlar hükümeti ele geçirdi ve bu devrim Fransız Devrimi'nden daha şiddetlidir, ama ülke henüz bunun farkında değil. Kredi genişlemesi, ülke ne olduğunu bilmediği sürece, tek umudumuzdur, parasal hokkabazlık, yasa ve düzene olan saygıyı yeniden sağlamamıza, halkı hükümetten atmamıza ve birileri bir devrim gerçekleştiğini anlamadan önce restorasyon yapmamız için bize yardım edecektir."

Para ve sınıf mücadelesi arasındaki içsel bağlantı, karmaşık bir bağlantıdır: Para (kredi olarak), bir yandan emeğin gücünü kabul ederken, paranın hareketi ve değişen biçimi, emeğin gücünü hem silahsız bırakır hem de parçalar. Emeğin gücüne karşı verilen parasal yanıt, aynı zamanda emek ve sermaye arasındaki antagonizmanın yeniden biçimlenmesi veya yeniden oluşmasıdır. Diğer bir deyişle, paranın tarihi, sınıf ilişkilerinin bileşimi, ayrışması ve yeniden bileşiminin hareketi olarak görülebilir.

Kredi Genişlemesi ve Sınıf Mücadelesi

Kredi her zaman kapitalist toplumsal ilişkilerin yeniden üretiminde önemli bir rol oynamıştır. Her zaman için bir risk öğesi, geleceğe dair bir kumar içerir. Bir kapitalist bankadan borç istediğinde aslında şunu söylüyordur: "Paraya ihtiyacım var; şu an yeterince param yok, çünkü işçilerimin sömürüsünden yeterince artı değer elde etmedim. Ama gelecekte onları daha etkili biçimde sömüreceğim ve borcumu faiziyle geri ödeyeceğim". Kredi her zaman, gelecek üzerine oynanan bir kumar, olmayan bir şey üzerine girilen bir bahistir: Emeğin gelecekteki sömürüsü, halihazırda varolan sömürü gibi işlem görür. Eğer kapitalist, işçilerini gelecekte yeterince sömürme işinde başarılı olursa, bahsi kazanır; ama olamazsa hem kapitalist hem de banker kaybeder.

Aynısı, genel olarak kapitalizm için de söylenebilir: Kredi genişlemesi, sermayenin genişlemesi, yani sermayenin sermaye olarak, kendi kendine genişleyen değer olarak var olması için, mevcut durumda emeğin yeterince tahakküm altına alınamadığının kabulü anlamına gelir. Sermaye açısından tarihsel eğilim,

gelecekte tahakküm altına alınacak emek üzerine kumar oynamak ve bahse girmektir.[1] Kredi, emek sömürüsünün dolaşımdaki değerin gerçekleşmesiyle entegre edilmesinin bir aracıdır. Kredi-temelli bu entegrasyon, her zaman tehlikelidir. Bu, gelecekte emeğin tahakküm altına alınmasına, dolayısıyla emeğin sermaye ilişkisine spekülatif biçimde entegrasyonuna yönelik bir iddiayı ifade eder. Başka bir deyişle, emek sömürüsünün genişlemesine karşılık gelmeyen bir kredi genişlemesi, varolan emek tahakkümünün yetersizliğinin yerine geçen sanal bir emek tahakkümüdür ve bu her zaman gelecekteki emek tahakkümü üzerine bir kumar oynamak anlamına gelir: Eğer sermaye bahsi kaybederse, finansal bir çöküş gerçekleşir.

Kredi genişlemesi, ekonomik teorinin iddia ettiği, çevrimsel bir olgu değildir. Tersine, sermaye açısından kredi genişlemesi, emeğin varolan durumda tahakküm altına alınamamasından kaçmanın bir yoludur. Emeğin bu tahakküm altına alınamayışı gizlenir ve ekonomik bir sorun olarak sunulur. Emeğin tahakküm altına alınamamasının ekonomik açıklaması olarak kredi genişlemesi, kapitalizmin ta özünde bulunan görünüşte iflah olmaz bir kansere dönüşmüştür. Parasalcıların iddia edebileceği gibi, bu, politik hataların bir sonucu değildir, ama sermayenin kontrol edemediği bir güce, yani emeğe olan bağımlılığını ifade eder.

Bu yüzyılın başında yaşanan ve 1917 Ekim devriminde en yoğun ifadesini bulan büyük devrimci mücadele dalgası, kısmen şiddet yoluyla, ama kısmen de nihayet 1929 Çöküş'üne zemin hazırlayan 1920'li yıllardaki kredi genişlemesi yoluyla alt edilmiştir. Çöküşü önceleyen kredi genişlemesi, Ekim Devrimi'nin açık tahakküm altına alınamamasının diğer yüzü, gelecekteki tahakküm üzerine oynanan bir bahistir.

1917 travması ve onun 1929'daki yankısından sonra, kredi genişlemesi, kapitalist işleyişin merkezi bir ilkesi olarak ortaya çıktı. Bir teorisyen olarak Keynes'in önemi, halihazırda gerçekleşmekte olan bir sürecin yapılaşını, devletin ancak kredi genişlemesini kabul ederek ve destekleyerek düzeni koruyabile-

1 Marx'ın 1856-1857 arasında para üzerine yazıları hakkındaki ilginç yorumu için bkz. Bologna (1993).

ceğinin kabulünü ileri sürmesinden kaynaklanır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, emek sorunu büyük oranda kredi genişlemesi yoluyla kontrol edildi. Burnham'ın gösterdiği gibi, Marshall planının amacı, "'Komünizmin çekiciliğine karşı' direnmek için yaşam standartlarının yükseltilmesiydi" (Burnham, 1990, s.100, ABD Ticaret Bakanlığı Danışmanı Gifford'dan alıntı). Emeğin tahakküm altına alınamaması, ekonomik bir soruna, parasal istikrarsızlığa dönüştürüldü.[2]

Kredi genişlemesi iki yönlüydü: Kredi genişlemesi bir yandan, dolaşımdaki artı değerin gerçekleştirilmesiyle emek sömürüsünün entegre edilmesinin bir aracını sağladı. Diğer yandan, işleyişin bir kuralı olarak kredi genişlemesinin kabulü, paranın enflasyonist anlamda üretimden ayrılmasına yönelik bir eğilimin kabulü demekti. Bu koşullarda, küresel ölçekte "muhasebe", en önemli kontrol "mekanizmaları"ndan biri haline geldi. Paranın üretimden ayrılmasının engellenmesi, doların dünya parası olarak benimsenmesine ve önceden belirlenen sınırlar içinde diğer paraların doların tahakkümüne girmesine dayalıydı. "Muhasebe", "ülke içi birikim" üzerindeki deflasyonist baskı ve bu birikimin enflasyonist politikalarla desteklenmesi arasındaki değişim biçimini aldı. İngiltere'de "dur-kalk döngüleri" denilen döngüler, küresel talep yönetimi temelinde emeğin içerilmesine ekonomik bir ad verdi. Kredi genişlemesi, çatışmanın içerilmesini, yüzyılın başında hakim hale gelen ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra havanın kesinlikle sosyalizmden yana estiği zaman yeniden ortaya çıkan açık sınıf mücadelesinin keskinliğini azaltmayı sağlayan bir araç sundu.[3] Ama ödenen bedel, parasal sistemle üretkenlik oranı arasındaki önemli bağın gevşemesi oldu.

---

2. Savaş sonrası yeniden yapılandırma politikalarına dair, bkz. Burnham (1990).

3. Elbette para tek öğe değildi. Yeni silahlarla donanma ve McCartycilik de önemli bir rol oynadı. McCartycilik sadece, faşizmi komünizmle eşitleyen totaliterya-nizm teorisi tarafından küresel ölçekte desteklenen düşmanca anti-komünizmin ABD'li ifadesiydi. Bu eşitleme, faşizm ve kapitalizm arasındaki her türlü bağı kopardı. Totaliteryan teori, tıpkı bir deterjan işlevi gördü: Kapitalizm kendini faşizmden, savaştan ve yıkımdan temizledi, doğru ve sadece insanlığın sevgilisi olarak yeniden ortaya çıktı. Soğuk Savaş, sevgilinin balayı idi.

1970'ler ve 1980'ler: Kredi ve Ayrışma-Yeniden Bileşim

Bu yüzyılın 1968'le bağdaştırılan ikinci büyük mücadele dalgası, kredi genişlemesine yeni bir ivme kazandırdı. Yüzyılın ilk başlarında olduğu gibi, bu yıllarda ortaya çıkan isyan da, kısmen şiddete dayalı bastırma yoluyla içerildi, ama isyanın bastırılması çok daha büyük ölçüde kredi genişlemesi yoluyla gerçekleşti. Bu nedenle, "1968"in sonuçları (büyüyen mücadele dalgası doruk noktasına 1968 yılında ulaştı), yüzyılın başındaki ayaklanmalardan daha az dramatik olmakla birlikte bazı bakımlardan çok daha derindi. Parasal sistemle üretkenlik oranı arasındaki kararsız ilişki, 1971'de Bretton Woods sisteminin çöküşünde görüldüğü gibi, çok daha kökten bir kırılma yaşadı.

1960'ların sonlarındaki mücadeleler, artık sermayenin emek gücünü fabrikada doğrudan kontrol edemeyeceği anlamına geliyordu. Üretken emek gücünün sömürüsü, kâr oranlarının durgunlaşmasıyla karşı karşıya kaldı. Sermayenin toplumsal emek gücüne gerekli emeği dayatma becerisi ciddi biçimde sınırlandırıldıkça, emek sömürüsü de çok daha maliyetli hale geldi. Ayrıca emeğin yıkıcı gücü, 1960'ların sonunda işin yoğunlaştırılması ve ücretlerin düşürülmesi (gelir politikaları) karşısında örgütlenen direnişte kendisini hissettirdi. Başka bir deyişle, işçi sınıfı, artık belli sınırların ötesinde sömürülmeye izin vermeyeceğini açıkça gösterdi.

Sermaye, fabrikadan kaçarak yanıt verdi. Küresel para sermayesindeki dramatik ve beklenmeyen artış, artı emeğin kurucu yanı olan gerekli emeğin azaltılması ile eşleşmiyordu. Diğer bir deyişle sermaye, fabrikadaki emek gücü sömürüsüne karşılık gelmeyen para biçiminde zenginlik biriktirmeye başladı. Sermayenin, üretimin yavaş seyrini ve kirli yerini "unutmuş" görülüyordu. Sermaye temizlenmeyi denedi: Kârlar, finansal yatırımda çok daha kolay sağlanıyordu ve "faizin" gasp edilmesi, devlet tarafından mali ve anti-enflasyonist politikalar yoluyla desteklenivordu. Sermayenin, kendini rekabetçi sömürü alanından "özgürleştirme" ve yine kendini para sermayenin en "rasyonel" biçimi içinde göstererek kendi varlığının ötesine geçme çabası, emeğin tahakküm altına alınamamış gücünü gösterir. Bu aynı

zamanda, emeğin içerilmesinin sahte niteliğini gösterir: Parasal birikim, aslında "işsiz kalan" sermayenin, fabrikadan kaçan ve gelecekteki emek sömürüsü üzerine kumar oynayarak para elde eden sermayenin birikimiydi. Başka bir deyişle, birikimin spekülatif boyutu ve emeğin tahakküm altına alınamamasının gücü, aynı elmanın iki ayrı parçasıydı.

Fabrikadan kaçan sermayenin, kendi kendine genişleyen paranın fantastik dünyasına girmesi, küresel sömürü ve mücadele ilişkilerinin yeniden bileşimine yol açtı. Dünya piyasası bir para piyasasına dönüştü. Sermayenin fabrikadan kaçma ve paradan para kazanma girişimi, küresel ölçekte çok daha kırılgan bir kapitalizm yarattı. Sermayenin paradan kâr elde etme arayışı olmasaydı, 1982 Meksika borç krizinin, "batı" bankaları ve bu bankalar yoluyla sermayenin küresel döngüsünü doğrudan kilitleyen böylesine bir etkiye sahip olması düşünülemezdi bile. Diğer bir ifadeyle, sermayenin üretken emek gücü üzerinde genişleyen bir değerlenme dayatma yeteneği, emeğin yıkıcı gücünün çok daha güçlü bir şekilde ortaya koyması ile eşleşti. Meksika hükümetinin, kendisini borcu ödememe riskine girmeye zorlayan borç geri ödemesi üzerine çıkan toplumsal çatışmayı içerme konusunda başarısız olmasının etkileri, başlangıçta küçük ve marjinalmiş gibi görünen bu çatışmaların, daha sonra bir bütün olarak kapitalist dünyanın dengesi üzerinde bozucu bir etki yaptığını açığa çıkardı. Paranın sömürüden ayrılması, kapitalizme karşı uluslararası mücadeleye yeni bir birlik kazandırdı. Bu birlik, kemer sıkma politikalarına karşı yürütülen mücadeleye somut bir maddilik verdi.

1982 Meksika borç krizi, sıkı para politikası yoluyla, emeğin küresel ölçekte sermaye ilişkisine içerilmesi yönündeki korkunç girişimin, içinden çıkılmaz bir durum olduğunu açıkça ortaya koydu. "1982 krizi", sınıf ilişkisinin muazzam bir yeniden bileşimini ortaya çıkardı. Paranın komutasına karşı direnişin görünüşte "marjinal" birimleri, yoksulluktan para kazanma girişimini ciddi bir küresel finansal krize dönüştürme tehlikesi taşıyordu. Küresel kredi ilişkilerinin deregülasyonu, sadece emeğin korporatist entegrasyonunun altını oymakla kalmadı, aynı zamanda

politik alanların açılmasına neden oldu. "1982 Meksika", "paranın" sadece bütün toplumsal ilişkileri değişim ilişkilerine tabi kılmasının değil, "borç zoruna" karşı yürütülen mücadelelere küresel bir birlik kazandırmasının işaretiydi. Diğer bir deyişle, küresel borç krizi, küresel ölçekte paranın terörizmine karşı bir antagonizma olarak emeğin yeniden bileşimini ortaya çıkardı.

"Meksika 1982", küresel ölçekte emeğin yıkıcı gücünü gösterdi. Aslında, küresel borç zorlamasının dayatılmasına karşı emeğin direnişinin homojenliği, doruk noktasına ulaştı. 1971'de doların altından ayrılması ile başlayan, 1974-5 resesyonu, 1976 İtalya krizi, 1976 sterlin krizi ve 1977 dolar krizi[4] ile gelişen "döngü", 1980'li yılların başında yaşanan resesyon boyunca ezici bir duraklamaya dönüştü.

1968-1971-1974 ayaklanmalarına verilen ilk yanıt, rıza yoluyla kemer sıkma politikalarını dayatmaya yönelik girişim, 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başı itibariyle, sosyal demokrasinin krizi olarak adlandırılan ortamın varlığına rağmen terk edildi. Rıza yoluyla kemer sıkma uygulamasının yolunu arayan bir politikaya duyulan güvensizlik, kendini örneğin İngiltere'de "hoşnutsuzluk kışı", Almanya'da yeni toplumsal hareketlerin yükselişi ve İtalya'da 1977 hareketi gibi farklı şekillerde hissettirdi.[5] Küresel kredi ilişkilerinin deregülasyonu, sosyal reform politikaları ile emek sorununu içerme ve ayırıcı korporatist politikalarla emeği sermaye ilişkisi ile birleştirme girişiminin altını oydu.

Rıza yoluyla kemer sıkma politikalarına karşı direniş, Yeni Sağın parasalcılığına ve onun sendikal hareketten onay almadan ve ön anlaşma yapmadan sıkı para politikalarını dayatma stratejisine politik vurgu yaptı. 1976-77 finansal krizleri, emeğin ekonomik anlamda tahakküm altına alınamamasının ifadesidir. Bu krizler, sadece korporatist entegrasyon ve dışlama biçimleriyle birleşen bir sınıf ayrışması politikasının sonunu değil, aynı zamanda "ekonomi"nin havasını söndürmek ve "üretkenliği artırmak" için çok daha doğrudan ve ayrım gözetmeyen bir girişim başlatma yönünde bir değişimi işaret ediyordu. Neo-liberal po-

4 Bkz. Bonefeld "Parasalcılık ve Kriz", bu kitapta 3. Bölüm.

5 Sırayla bkz. Bonefeld (1993), Hirsch (1980), Lotringer ve Marazzi (1980).

litikaların hakimiyeti, "emek sorunu"yla zorlu ve çok daha doğrudan bir yüzleşmeyi gerektiriyordu. 1970'lerdeki para krizleri, parasalcılara, körü körüne parayı sömürüye bağlama girişiminde bulunma olanağı sağladı.

1982 Meksika krizi, bu girişime verilen bir yanıttı. Emeğin tahakküm altına alınamamasından kaynaklı "para krizi" ve "1982 Meksika krizi", bu yüzden sıkı sıkıya ilişkilidir. Borçlanmaya zorlayan politikaya karşı yöneltilen direnişin yeni bir homojenliği vardı; bu homojenlik, daha çok büyük emeğin korporatist entegrasyonunun altını oyulmasından ve sıkı para politikası yoluyla toplumsal emeğe körlemesine saldırılmasından kaynaklanıyordu. Bu körlemesine parasal saldırı, muazzam politik alanlar açtı. Bu alanlar, para sayesinde birleştirildi ve tanımlandı. Bu yüzden, 1970'lerdeki olaylar, 1982'de çok daha etkili biçimde yeniden ortaya çıktı. Bu, 1982'de sıkı para yoluyla kontrolün parçalanmasının kapitalist dünya içinde yıldırım hızıyla yayılmasının nedenidir.

1982 krizi, kapitalist dünyanın sınırlarında değil, tersine kapitalist yeniden üretimin tam kalbinde ortaya çıkan bir krizdi. 1980'lerin başında büyük ölçekte sermayenin değersizleşmesi, işsizlik ve borç ve borcun dayatılması yoluyla, emek gücünün disiplin altına alınmasının bir aracı olarak parayı kullanan parasalcı proje, sömürü için emek üzerine kapitalist komutanın yeniden dayatılması için gereken gücü kabul etti. Yine de bu proje, komutayı sadece, mevcut toplumsal ilişkilere dayalı kredi ilişkilerinin dengesini tehdit ederek yeniden dayatabilirdi.

1982'den Sonra: Kredi Sayesinde Ayrışma

Paranın hiç ayrım gözetmeksizin dayatılması, para ödemesi konusunda başarısız oldu ve bu yüzden hemen terk edildi. Sıkı kredi politikasından kredi genişletme politikasına geçiş yönünde yaşanan hızlı değişim, sermayenin, işçi sınıfı ile doğrudan üretim yerinde karşılaşmaktansa, borcu ortadan kaldırmak yerine toplumsallaşmasına giriştiği anlamına geliyordu. Bu yanıt, emeğin isyanını görüp borç teşvikleri yoluyla sınıf ilişkilerini çözerek bu isyanı içermeye çalışır. Kredi genişlemesi, küresel ölçekte

kemer sıkma politikalarına karşı gelişen homojen direnişi çözmeye yardımı etti. İşçi sınıfını, kredi-destekli ekonomik patlama yoluyla sermaye ilişkisine entegre etti.

1980'li yıllardaki patlama, bir etkisizleştirme aracı olarak kullanıldı ve işçi sınıfının kimi kesimlerini refah projesine katmaya yardım etti. Paranın komuta biçiminde dayatılmasına karşı oluşan birlik böylece parçalandı. 1980'li yıllarda borçlu ülkelerden metropol ülkelere sürekli transfer yapmaya dayanan kredi-destekli patlama, sınıf ilişkilerinin parçalanması ve çözülmesi için en iyi garantinin sürekli birikim olduğunu gösterdi. Bu çözülme, sadece metropol ülkelerle "borçlu ülkeler" arasındaki birliğin parçalanmasını değil, aynı zamanda her bir ülkedeki sınıf ilişkilerinin önemli düzeyde çözülmesini içeriyordu. Sermaye, sahip olduğu parasal yıkım gücünü, borcun dayatılmasına karşı antagonist bir duruş sergileyen emeğin toplumsal birliğinin her noktasında etkili hale getirdi. Fazla emek gücünün yoksulluğu, işsizliği ve marjinalliği, zenginlikle bir arada duruyordu. Patlama, parasal piyasa eşitliğinin dayatılmasını haklı çıkardı. Kemer sıkmaya karşı direnişin çözülmesi, kredi-güdümlü refahın aynadaki yansıması olan yoksulluğa dayalıydı. Yoksulluğa rağmen zenginlik, kemer sıkmaya karşı direnişin homojenliğini parçaladı.

Kapitalist işleyişin temel bir ilkesi olarak kredi genişlemesinin önemi, otoritesini yeniden kurdu. Deregülasyon politikası ve paraya karşı emeğin oluşturduğu antagonizmanın küresel olarak çözülmesinin yarattığı saldırı kol kola yürüdü. Negri'nin (2006, s.163) belirttiği gibi, "piyasanın yeniden inşası, toplumsal elbirliğinin bencilce talanına göz yummak demektir; rekabetin aşağılık efsanesini desteklemek demektir...Kapitalist ideoloji, piyasanın yeniden inşasının başına *emek piyasasını bölme* hedefini oturtur." (2006, s.163). Dolayısıyla, kredi genişlemesi, sadece emek sömürüsünü giderek sanallaşan boyutta devam ettirmekle kalmamış, aynı zamanda piyasa nosyonunun teşvik edilmesine ve böylece soyut eşitliğin, yani paranın eşitliğinin tarafsız olarak dayatılması yoluyla işçi sınıfı dayanışmasına karşı konulmasına yardım etmiştir. Piyasa özgürlüğü politikası, vatandaşlığı paranın

gücüyle eşitledi. Herkes paranın önünde eşittir. Bu, "ayrılmanın ve bağımsızlaşmanın koşullarının ve elbirliği sürecinin önünde etkili engeller oluşturulmasına" (2006, s.163) yönelik korkunç bir girişimdi. Yeni Sağ'ın piyasa-temelli çoğulculuğu yoluyla sınıf ilişkilerinin çözülmesi, "*ikili toplumun*" (2006, s.163) sürekli yeniden üretilmesine dayalıydı. Paranın sürekli olarak sömürüden ayrılması zemini karşısında, "ikili toplum" kendinde bir sonuç değil, kendisi de yeniden üretilmek zorunda olan bir koşul olarak kapitalist yeniden üretimin bir koşuluydu: Sınıf ilişkilerinin piyasa eşitliği temelinde çözülmesi, paranın giderek şiddetlenen egemenliğine karşı antagonist bir tutum alan emeğin yeniden bileşimini önlemek için sürekli devam ettirilmeliydi.

Özel mülkiyetin desteklenmesiyle sınıf ilişkilerinin parasal olarak çözülmesi önvarsayım olarak, aynı şekilde bireyselleştirici olan borcun mahkemelerce yaptırımını da gerektiriyordu. Mevcut kredi genişlemesi ve borcu tahsil etme yönünde gerekli baskı, devlet-destekli madalyonun iki yüzüdür: Patlamanın can daman krediydi ve kredi genişlemesinin kontrolü için gerekli bedel, borçlu ülkeler olarak adlandırılan ülkelerdeki işçi sınıfları ile işsizler ve yoksullar tarafından ödendi. Patlamaya katılmak için yeterince talihli olanlar, marjinalleştirilme tehdidi ile kontrol edildi. Piyasa güçlerine uygun şekilde yanıt vermemeleri veya "yönetimin yönetme hakkı" ile uyum içinde olmamaları durumunda katı cezalarla karşı karşıya kaldılar. Grevler nedeniyle işten atılmalar veya ücret kayıpları, faiz ödemeleri ile ilgili sözleşmelerin bozulabileceği demekti. İşsizlik tehdidi, ödenmemiş borçların zorla tahsil edilmesi, yasayla el koyma ve dolayısıyla evsizlik ve yoksulluk tehdidi yoluyla pekiştirildi.[6] Borcun ve güvencesiz çalıştırmanın disipline edici gücü, göz ardı edilemez. Barınma, eğitim, sağlık, giyinme, ısınma gibi temel yaşam gereksinimlerini tehlikeye sokmama dürtüsü, sürekli bir uyarı olarak duran yoksullukla ve yoksullarla dayanışmanın altını oydu.

Sınıf ilişkilerinin çözülmesi, patlamadan kaynaklanan getirilere, işçi sınıfını destekleyen kamu harcamaları üzerindeki sıkı denetime, yasa ve düzenin dayatılmasına, özel mülkiyetin

6 Borç ve bireyleştirme için bkz. Ford (1988).

özendirilmesine ve kişisel borç almanın desteklenmesine dayanıyordu. Sınıf mücadelesinin kredi-destekli bir patlama ile pasifleştirilmesi ve devletin kemer sıkma politikası birlikte yürüdü. Kredi destekli ücret ilişkisinin dayatılmasının görünür yüzü, insanları kendi çıkarları için çalıştırmanın ve toplumsal ilişkilerin yoksulluk temelinde denetlenmesinin bir aracı olarak refah devletinin kullanılmasıydı.

Kredi genişlemesi ve işçi sınıfına yönelik parasal saldırı temelinde toplumsal sermaye döngüsünün yeniden yapılandırılması, emeğin tahakküm altına alınamazlığı karşısında çözümsüzlüğü giderek sanal bir boyuta taşıdı. Yeni Sağ'ın Keynesçiliği, artı sermayeyi, küresel ölçekte dağ gibi büyüyen kamusal ve tüketici borç yığınını finanse etmeye yönlendirerek, emeğin gelecekteki tahakkümü üzerinde spekülasyon yaptı. Üretkenlikteki artış, üretken olmayan alanların terk edilmesine, emekten kurtulmaya ve işin yoğunlaştırılmasına dayandırılırken, kredi destekli birikim, birikimin spekülatif boyutunu yeniden üretti. Kredi destekli birikim aynı zamanda, bölücü ücret ilişkisinin dayatılması temelinde bazı kesimlere ayrıcalıklı ücret artışı tavizi vererek ve kamu harcamaları ile ücretler arasındaki ilişkiyi yıkarak işçi sınıfının parçalanmasını olanaklı hale getirdi.

Geçtiğimiz on yılda, işçi sınıfına yönelik cepheden bir saldırı yaşanmadı. İşçi sınıfının kimi kesimleri, yaşam standartlarının gelişmesini hoş karşıladılar, hatta bunun bedelini emeğin yoğunlaştırılması ile ödemiş olsalar bile. Kamu harcamalarının kullanımı, örneğin hizmetlerin taşeronlaştırılması, ücretlerin korunmasına yönelik uygulamaların düzensizleştirilmesi, istihdam ile sosyal politikaların birleştirilmesi ve özel mülkiyetin teşvik edilmesi yoluyla, kolektif refah uygulamalarının bölücü bir şekilde piyasaya yönlendirilmesi temelinde sınıf öncüllerinin düzensizleştirilmesine odaklandı. Mülk sahibi ve vatandaş olma anlamında sınıfi lişkilerinin çözülmesi, baskıcı politik tahakküm araçlarının kullanımını içerir. 1982'de borç zoruna karşı emeğin antagonizmasının homojenliğine yanıt veren parasal genişleme, biçim olarak açıkça baskıcıydı. Paranın soyut eşitliğinin dayatılması yoluyla sınıf ilişkilerinin çözülmesi, Keynesçi dönemle

bağdaştırılan pozitif hak ve yetkilerin bir yana atıldığı anlamına geldi: Refah hakkına saldırıldı; istihdam hakkı ortadan kaldırıldı; barınma hakkı piyasa güçlerine havale edildi; sağlık bakım hakkı çok daha seçici hale getirildi; eğitim hakkı erozyona uğratıldı; maddi getiriler dışındaki değerlerden keyif alma hakkı, mutlu bir hayatın tadını finansal olarak çıkarabilecek olanlarla sınırlandırıldı. Haklar yeniden tanımlandı: İstihdam edilme hakkı yerine, istihdam arayışına girme hakkı ("sür arabanı") ilan edildi. Diğer haklar ya ortadan kaldırıldı ya da ciddi oranda sınırlandırıldı: 1980'li yıllarda, örneğin yüksek ücret, sağlık ve güvenlik standartları için kampanya düzenleme hakkı, tümden ortadan kaldırılmasa bile,[7] giderek daha çok sınırlandırıldı. "Hakların" erozyona uğraması, hizmetlerin özelleştirilmesi, ücret korumasının deregülasyonu ve hastalık gibi risklere karşı özel sigortanın teşvik edilmesi ile birlikte yürüdü.

Para büyük bir "eşitleyici"dir. Bu gerçek potansiyelini, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra emeğin politik gücünün kurumsallaşmasıyla bağdaştırılan "haklar ve yetkiler"in bir kenara itilmesiyle gösterdi. Para, hiçbir özel ayrıcalık tanımaz. Zengine ve yoksula aynı muameleyi yapar. Para sağlık bakımının "değerini" bilmez, sadece sağlık bakımının maliyetini ve ondan elde edebileceği kârı bilir. Refah devletine saldırı, sadece ticari kriterin enjekte edilmesini değil, aynı zamanda eşitsizlik durumunu, yani özel piyasa bireyinin eşitsizliğini dayatma girişimini kapsar. Paranın soyut eşitliğinin dayatılması, eşitsizliğin dayatılmasıdır, çünkü "her bireyin başkalarının etkinliği üzerinde ya da toplumsal servet üzerinde kurduğu güç, değişim değerlerinin sahibi olarak, paranın sahibi olarak bireyde vardır" (Marx, 1999 s.87-88). "Eşitlik" temelinde emeğin çözülmesi, toplumsal ilişkilerin finansal yetkinlik, paranın gücünden önce piyasa bireyinin eşitliği temelinde yeniden inşası lehinde emeğin antagonizmasının toplumsallığını reddetti ve parçaladı. Piyasa özgürlüğü ve tercihi lehine kolektif koşullara yöneltilen saldırı, sabık muhasebecinin

7 Örneğin İngiltere'de hükümet eğitim planlarında yer alan genç işsizler, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından çalışan olarak sayılmazlar. Bu, genç işsizlerin iş kazalarından tazminat alma hakları olmadığı anlamına gelir.

kişilikleşmiş modern versiyonu para avcısı ile birleşen açgözlülüğün teşvik edilmesinde fazlasıyla ifade edildiği gibi, toplumsal elbirliğinin bireysel biçimlerini destekledi. Kamu sorumluluğunun hizmetlerden çekilmesi ve kamu sorumluluğunda kalan hizmetlerin erozyonu, güçlü ve muktedir olanlarla olmayanlar arasındaki ayrıma dayalı sınıf ilişkilerinin piyasa-yönelimli yeniden bileşimi etrafında yoğunlaştı. Toplumsal ilişkilerin piyasa-yönelimli yeniden yapılanması, hiyerarşik değerlere ayrıcalıklı erişim yoluyla biçimsel eşitliğin dayatılmasını gerektirdi. Tüm bunlar, kapitalist değişim değerine dayalı bir iş örgütlenmesinin ayırt edici niteliği olan eşitliğin korkunç yüzünün dayatılmasını zorunlu kıldı. Yoksulluğun, hiyerarşik değerlerin ve toplumsal elbirliğinin bireysel biçimlerinin dayatılması, isyankâr emeğin dayanışmasına karşı bir araç olarak kullanıldı.

Uygarlığın büyük icadı para, kendisiyle karmaşık ve ensestvari spekülasyonunun bedellerini sermayenin sömürmekte zorlandıklarına ödeterek kendini destekledi. Bir yanda emeğin sermaye biçiminde içerilmesi, (bugüne kadar hiç görülmemiş spekülatif biçimler altında emeğin üretken gücünün içerilmesine olanak sağlayarak) kredi ve finansal genişleme şeklini aldı; diğer yandan sınıf ilişkilerini çözmek ve kamu harcamaları ile ücretler arasındaki Keynesçi bağı koparmak için uzlaşı maliyetlerinin genişletilmesi sağlandı. Sınıf ilişkilerinin parasal anlamda çözülmesi, devletin kemer sıkma politikasının sürekliliğinin, pasifliklerine dayandığı insanlara piyasanın cömertliğini (ücret artışları, hissedarlık, evini kiraya vererek geçinmek) bahşederken bir yandan da emek piyasasının sınırlarına itilenlere yoksulluk, iş ve baskıcı bir bürokratik denetim dayatarak kamu harcamalarının baskıcı bir şekilde kullanımını gerektirdi.[8]

1980'li yıllar boyunca refah devleti gittikçe, kapitalist sömürü için işçileri korumaya yönelik düzenlemeleri yapan bir kurum olmaktan çıkarılıp, sadece toplumsal yaşamın sınırlarına itilenleri kontrol eden değil, aynı zamanda yoksulluğu dayatan ve in-

8 Yüksek ve düşük ücretli işçiler arasındaki ayrım dramatik olarak arttı. S. Brittan'a göre (*Financial Times*, 6 Ocak 1991), bu ayrım "1940'lı yıllardan bu yana hiç bu kadar büyük düzeylerde artmamıştı". Ayrıca bkz. Mitter (1986).

sanları sıkıştırıp düşük ücretle çalışmaya zorlayan bir kuruma dönüştü. Ama refah devletinin yeniden yapılandırılmasındaki eşitsiz gelişme ile görülebileceği üzere, refah devletinin bu dönüşümü pahalıya patladı ve ne kadar zor olduğu ispatlandı. Saldırı işçi sınıfının içinde yer alan kadınlara, genç işçilere, işsizlere ve "etnik" azınlıklara yoğunlaştırıldı; işçi sınıfının bu kesimleri diğer işçi kesimlerine göre örgütlü işçi sınıfı hareketinden çok daha kolay koparılabilirdi. Küresel ölçekte saldırı, 1980'li yılların başında yaşanan ekonomik durgunluk nedeniyle işçi sınıfının en zor durumda olan kesimlerini vurdu. Bu yüzden, borçla kontrol etmeye karşı antagonizma, Hirsch'in (1985/1991) metropol ülkelerin "güneyafrikalılaştırılması" olarak tanımladığı şey temelinde çözüldü. Bu niteleme, "çağdaş kapitalizmin ülküsü ırk ayrımcılığıdır" diyen Negri (2006, s.118) tarafından paylaşır. Ama Negri, Hirsch'in tersine, ırk ayrımcılığının gerçeklik değil, ülkü olduğunda ısrar eder. Gerçeklik, isyankâr emek ve bu emeğin sınıf ilişkilerinin çözülmesi yoluyla içerilmesidir. Amaç, sınırsız kredi genişlemesi pahasına bile olsa, işçi sınıfının her türlü açık isyanlarından kaçmaktı.

"İkili bir toplum" hattında emeğin çözülmesi, sınıf çatışması üzerine toplum içindeki statü ve pozisyon elde etmeye yönelik çoğul bir çatışmayı dayattı. Hiyerarşiler ve çoğul çatışmalar dayatıldı ve teşvik edildi. Bunlar sınıf ilişkilerine karşı işledi ve sınıf çatışmasını ücret farklılıkları, cinsiyet, "ırk", "bölge", din, beceri, "ulus" (tüm bunların en kanlısı) ile zengin ve yoksul ülkelere göre bölünmüş toplumsal ilişki biçimlerine kanalize etti.

Bölünmeler "kesimler" arasındaki çatışmayı artırdı. Cleaver'ın (1993, s.37) Amerika Birleşik Devletleri'ni tartışırken ortaya koyduğu gibi "belli kesimlere, özellikle talepleri ve mücadeleleri sayısız diğer çatışmanın (örneğin kadın hareketinin, "azınlık" hareketlerinin ve göçmen hareketinin) taleplerini kapsayan kesimlere yönelik karşı-saldırılar, cinsiyetçilik, ırkçılık ve etnik şovenlik gibi insanlığı bölmeye yönelen çok acı veren ideolojileri körüklemeyi içeriyordu." Toplumsal olarak kendi kaderini tayin hakkı ile karşı karşıya kalan paranın soyut eşitliği yerine, sınıf ilişkilerinin çözülmesi toplumu dengeleyen bir çatışma

ile sonuçlandı: Zaten gettolaştırılmış olan "azınlık nüfuslar"a yönelik politik yanıt, "cinsiyet haklarına" ve "ırk haklarına yasal ve hukuki olarak saldırılmasını" ve "refah devleti kesintilerini" destekledi (bkz. Cleaver, 1993, s.38). Dolayısıyla sınıf ilişkilerinin çözülmesi, sermaye ve "koruyucu hakların" ortadan kaldırılmasına yönelik sömürü yeteneğinin geliştirilmesi açısından kurucu "çatışmalar"ın ortaya çıkmasına yardım etti. Ama kurucu bir çatışma, her zaman tehlikelidir ve içinde barındırdığı yıkıcı potansiyeli azaltamaz.[9] Eski Yugoslavya'daki savaş, bir uyarı olarak durmaktadır.

Sıkı para politikasının dayatılması, toplumsal etkinliği piyasa temelinde tanımlayan -yoksulluk özgür olmamak değildir- sistematik bir devlet gücünün uygulanmasına dayanır. Sorgusuz sualsiz itaat ve devletin baskıcı gücü sayesinde "itaatsizliğin" bastırılması yönündeki konsensüsün anlamına dair vurgularda görülen değişim, toplumsal ilişkilerin, değişim ilişkileri ile sömürünün soyut eşitliğine tabi kılınmasını güvence altına alma konusunda sermayenin karşılaştığı zorlukları negatif olarak doğrular.

Mülk sahibi ve vatandaş kategorileri temelinde sınıfın çözülüşü, sürdürülebilir birikim ve refah devletinin baskıcı kullanımından muhalefetin paramiliter mekanizmalarla bastırılmasına ve politik katılım görüntüsü bile tanımayacak şekilde üyelerine polislik yapmaları için sendikalara uygulanan yasal ve parasal disipline kadar uzanan bir dizi devlet şiddeti tarafından mümkün kılındı. Saldırı ve uzlaşının son derece farklılık gösteren karışımı, toplumsal ilişkilerin sık sık provokasyona ve son derece çeşitli güç kullanımına başvuran bir devlet tarafından denetlenmesini gerektirdi.

Ve Nihayet...

Komuta olarak paranın dayatılmasına karşı yürütülen sınıf mücadelesinin homojenliğini sağlayan koşulların ortadan kalkması, paranın sürekli olarak sömürüden koparılması ile kol kola yürüdü. Sınıf ilişkilerinin parasal ve yasal çözülüşü ve top-

9 Kurucu ve yıkıcı çatışmalar arasındaki diyalektik sürekliliğe dair bkz. Agnoli (1992).

lumsal ilişkileri bireycileştirici ve parçalayıcı ücret ilişkisi biçimi temelinde yeniden oluşturma girişimi, kredi-destekli birikime dayandırıldı. 1980'li yıllar boyunca spekülasyon, dayanaksız ve hastalıklı bir kapitalizmin işareti değil, tahakküm altına alınamayan emeğin bir ifadesidir. Tahakküm altına alınamayan emek sadece spekülasyon sayesinde içerilmedi, spekülasyon sayesinde var oldu. Monetarizmin muhasebecilik yoluyla denetimi, sonuçları her ne kadar acılı olsa da, hiçbir zaman başarılı olamadı.

Emeğe yönelik saldırının yoğunluğunun kendisi, sermayenin girdiği krizin derinliğini gösterir. Yarattığı bütün zorluklara, sefalete, yoksulluğa, emeği tamamen yoğunlaştırmasına ve yeniden yapılandırmasına rağmen sermaye hâlâ, kredi genişlemesi ve henüz üretilmemiş artı değeri taahhüt altına sokmak dışında kendini yeniden üretme yeteneğine sahip değildir. Sermaye elde ettiği bütün zaferlere rağmen, kronik bir hastalık gibi içine giren başkaldırıdan kendisini kurtarma becerisini gösteremez.

1980'li yıllar boyunca, birikimin spekülatif boyutu, tahakküm altına alınamayan emeğin spekülatif olarak içerilmesini ifade etti. Düzensiz kredi genişlemesi ve işçi sınıfına yöneltilen yıpratıcı saldırı birbiriyle yakından ilişkilidir. Sermaye kredi yoluyla emeğe daha çok bağımlı kılındıkça, devlet de kamu açıklarını yok etme yoluyla daha fazla krediyi garanti altına almak zorunda kaldı. Devlet, barınma, sağlık ve sosyal güvenlik için yapılan refah harcamalarını daha çok kıstıkça, insanlar da katlanılabilir bir yaşam standardını korumak için daha çok borçlanmaya zorlandı. Sermayenin bütün varlığı giderek daha çok krediye dayalı hale geldikçe, sermaye de iş pratiklerinde değişimi, teknolojide ve işin yoğunlaştırılmasında değişimi ve kredinin meşruluğunu sürdürmek için devlet harcamalarında kesintileri tetiklemeye daha çok ihtiyaç duydu. Devlet sosyal harcamaları daha çok azaltmanın yollarını araştırdıkça, kişisel borçlanma da o ölçüde hem yeni-kazanılmış mülkiyet haklarının hem de barınma gibi temel yaşam gereklerinin sürdürülmesinin güvence altına alınmasının bir aracı haline geldi. Bunların yanı sıra kredi büyümesi, enflasyonist baskıyı ve ulusal paraya yönelik spekülatif saldırıyı artırdı. Yüksek faiz oranları, enflasyonist baskı-

nın kontrol edilmesine ve kişisel iflaslar ve el koymalar arttığı için bir miktar paranın likidite edilmesine yardım etti. "Şüpheli alacaklar"ın toplumsallaşmasına özgü disiplinci güç, devasa bir güçtü. Devletin kemer sıkma politikasıyla toplumsal ilişkileri kontrol edemeyen sermaye, bireyselleştirilmiş kişisel borç ve bu borcun infazı açısından baskıcıdır. Ama paraya karşı direnişin homojenliğini çözme girişimi, toplumsal ilişkilere yönelik parçalayıcı saldırının sınıf ilişkilerinin borç temelinde yeniden yapılandırılmasını içermesi anlamında çelişkili bir sonuç yarattı. Kişisel mülk sahiplerinden oluşan cumhuriyet 1990'lı yıllara gelindiğinde bir borç cumhuriyetine dönüştü. Kredi enflasyonu, sermayenin emeği içerme konusundaki güçsüzlüğünün en etkili ifadesidir.

1980'li yılların sonuna gelindiğinde, kredi genişlemesinin, kapitalist birikimin genişletilmesi yoluyla emeğin entegrasyonunun sağlanması olmadığı açık hale geldi. Para arzını azaltma ve böylece devletin kemer sıkma politikası sayesinde vergilendirme yoluyla krediyi güvence altına alma girişimi, sınıf ilişkilerinin parasal ve hukuki olarak çözülmesi yoluyla sınıf mücadelesinin içerilmesinde başarılı oldu. Ancak bu, yararlı emek gücü içinde işçi sınıfının çözülmesi konusunda başarısızdı. 1980'lerdeki kredi patlaması, bir kredi krizine dönüştü. soyut emeğin değer biçimiyle bütünleşmesi, kötü borçlanmaya dayalıdır. Yoksulluk, azalan iş güvencesi ve sendika örgütlenmesiyle eylem alanını sınırlandırarak kolektif bir yanıtı engellemeye yönelik saldırı yoluyla kredi büyümesini garanti altına alma girişimi başarısız olmuştur. Sermaye, üretimdeki mücadele alanında emekle yüz yüze gelmek zorundadır. Sermaye sonsuza kadar kaçamaz, çünkü artı değere oranla artan borç miktarı, sermaye açısından borçtan para kazanmayı giderek daha da zor hale getirir.

Yirmi yıllık bir dönemde para, sınıf mücadelesinin merkezi ekseni olarak ortaya çıktı. 1990'lara gelindiğinde üretken etkinliğin güçsüzlüğü ve finansal sistemin dengesizliği, mevcut emeğin gelecekteki sömürüsünü güvence altına almayı hedefleyen neo-liberalizmin başarısızlığını gösterir. Borç, mülk sahibi ve vatandaş kategorileri anlamında sınıfı çözmeyi hedefleyen pa-

rasalcı girişimin sorgulanmasını gündeme getirdi. Sınıf ilişkilerinin bireyselleştirici parasal çözülmesi, en vahşi biçimde, yani refah yanılsamasının bitmesi ve refahın borca ve iflasa dönüşmesi biçiminde görünür hale gelir. Yatırımı, istihdamı ve çıktıyı tetiklemesini bir yana bırakın, sıkı bir parasalcı çerçevede kredi genişlemesinin sonucu, koşulların kötüleşmesi ve kitlesel işsizlik oldu. Yatırımı harekete geçiren bir şey olmadı. Kredi genişlemesi, artı değer üretimi için değil spekülasyon için kullanıldı. Borcun bir kontrol aracı olarak kullanımı ve spekülatif patlama biçimindeki bu kontrolün başarısızlığı emeğin, yenilgi momentinde bile, gerekli ve artı emek arasındaki yeniden bileşime direnme gösterir. Bu direnişin sonucu, çaresiz kredi genişlemesi temelinde emeğin sermaye ilişkisine entegrasyonu oldu.

Toplumsal sermaye döngüsünün yeniden oluşturulması, 1980'lerde olduğu gibi sadece, mülk sahibi ve vatandaş kategorileri anlamında sınıf ilişkilerinin bölücü ve parçalayıcı çözülüşünü gerektirmez. Bu yeniden oluşturma daha ziyade, emek süreci üzerinden değerlenmenin dayatılmasını gerektirir. Bu tür bir dayatma, sadece işin yoğunlaştırılmasını ve gereksiz bulunarak önemsizleştirilenlerin sermayesinin üretimden baskıcı yollarla dışlanmasını ifade eder. Bu, paranın gerçekten üretken sermayeye dönüşmesini gerektirir. Bu dönüşüm, emeğin artı değerin genişleyerek gaspına tabi kılınmasını ön varsayar. Diğer bir deyişle, para, gelecekteki sömürü üzerine bahse girmek için kullanılmak yerine, mevcut emek üzerinde etkili bir komutaya dönüştürülmek zorundadır. Bu, emek sömürüsünün, borç ödemeye ve genişletilmiş kapitalist birikimi sağlamaya yetecek kâr oranları yaratmak zorunda olduğu anlamına gelir. Söz konusu emek sömürüsü, gerekli ve artı emek arasındaki ilişkinin yeniden kurulmasını ön varsayar. Bu ilişkinin yeniden kurulması henüz görünen ufkun ötesindedir. Sermayenin artı değer üzerinde hak iddia eden birikime uygun sömürü ilişkilerinin yeniden kuruluşunda başarılı olamaması anlamına gelen kötü borçlanma patlamasından daha açık hiçbir kanıt yoktur.

Son yirmi yılda yaşanan deneyim, paranın gerçekten üretken sermayeye dönüşümünün hem vazgeçilmez hem de imkânsız

olduğunu göstermekte. Sermaye sonsuza kadar emekten kaçamaz, ama son yirmi yılın deneyimi sermayenin aynı zamanda sermaye birikimi için sağlam bir temel inşa edecek biçimde üretim alanında emekle karşı karşıya gelemeyeceğini de ortaya koymakta. Son yirmi yıl boyunca 1929'un tekrarlanmaması için insani nedenlerle değil, hayali sermayenin yaratacağı bir yıkımın büyüklüğünün ve etkilerinin bugün 1929'la karşılaştırılamayacak olması nedeniyle her şey yapılmıştır: Eğer böyle bir şey olursa kapitalizmi tam temelinden sarsacaktır. 1987 Ekim'inde 1929 Bunalımı'nın tekrarı korkusu ile, monetaristlerin en ateşlileri bile bunalımın getireceği her türlü felaketten ve yüzleşmeden kaçınmak için genişlemeyi savundu.

Sermaye veya emek açısından ilerleyebilecek herhangi bir yol kalmamış gibi görünüyor. Ama bu ilk defa yaşanan bir şey değil. 1934'teki yazılarında Paul Mattick, kapitalizmin kalıcı bir krize girdiğini iddia etmişti:

Krizin tekerrürü, pratikte birikim sürecinin, sermaye birikimini yeniden güvence altına alacak yeni bir değer ve fiyat düzeyinde yeniden örgütlenmesinden başka bir şey değildir. Bu mümkün olmazsa, sonrasında birikimi gerçekleştirmek de mümkün olmaz; şimdiye dek kendini kaotik olarak ortaya seren ve aşılabilecek olan kriz kalıcı bir krize dönüşür (1934/1978, s.94).

Kapitalizmin her zaman sermayenin yeniden yapılanmasına ve yenilenmiş bir birikim dönemine yol açmış olan daha önceki krizlerinin tersine, 1930'larda yaşanan kriz, çözülemeyecek kadar derin ve uzun göründü. Mattick, krizin periyodik bir olgu olmaktan çıktığını ve kapitalizme özgü bir nitelik haline geldiğini ileri sürdü.

Mattick'in o zamanlar için kötümser olan bu iddiası iyimser çıktı. Sermaye krizini kanla *çözdü*. Sermaye *yeniden yapılandırıldı* ve yeni bir birikim dönemi için temel oluşturuldu. Savaş sonrası kapitalizmin bu "altın çağı" artık bir anı oldu ve bir kez daha kalıcı bir kriz durumunda olduğumuz açık hale geldi. Dünyanın genişleyerek "güneyafrikalılaşması" veya "brezilyalılaşması", eşitsizliğin, şiddetin, kıtlığın ve savaşın giderek artması ile krizin kalıcılaşması mümkündür. Aynı zamanda krizin

kalıcılaşmaması, aslında çözülebilmesi de mümkündür: "Kalıcı krizin" çözümü, kâbus gibi bir gelecek olasılığının uyarısı olarak ensemizde duruyor.

Burada ileri sürülen iddia, aynı zamanda başka bir geleceğin de mümkün olduğunu ileri sürer. Sermayenin krizi, sermayenin emeğe bağımlılığının krizidir. Krizin "kalıcılığı", sadece bir uyarı değil, bir umut mesajıdır. Umut şudur: Eğer sermaye, tüm bu mücadelesine rağmen işçi sınıfını yararlı emek gücü içinde çözmeyi hâlâ başaramadıysa bunun nedeni başkaldıran emeğin muazzam gücüdür. Para krizi, borç krizi, durgunluk ve diğerleri, kapitalist emek sömürüsünün krizinin diğer adlarıdır. "Sermaye" kendi krizi için suçlanamaz. Tersine, bunu emeğin tahakküm altına alınamaz varoluşuna borçluyuz. Teorik ve pratik olarak bu güç açığa çıkarılmalıdır.

Kaynakça

Agnoli, J. (1992). "Destruction as the Determination of the Scholar in Miserable Times", *Common Sense*, 12.

Bologna, S. (1993). "Money and Crises: Marx as Correspondent of the New York Daily Tribune, 1856-1857", *Common Sense*, 13 ve 14.

Bonefeld, W. (1993). *The Recomposition of the British State During the 1980s*, Aldershot: Darthmouth.

Burnham, P. (1990). *The Political Economy of Post-War Reconstruction*, Londra: Mcmillian.

Cleaver, H. (1993). "Marxian Categories, The Crises of Capital and the Constitution of Social Subjectivity Today", *Common Sense*, 14.

Ford, J. (1988). *The Indebted Society: Credit and Default in the 1980s*, Londra: Routledge.

Hirsch, J. (1980). *Der Sicherheitsstaat*, (Frankfurt: Europaische Verlagsanstalt.

Hirsch, J. (1985/1991). "Fordism and Post-Fordism", W. Bonefeld ve J. Holloway (ed) *Post-Fordism and Social Reform* içinde, Londra: Mcmillian.

Lotringer, S. ve Ch. Marazzi (ed) (1980) *Italy: Autonomia -Post Political Politics*, New York: Semiotext(e).

Marx, K. (1999). *Grundrisse*, Sol Yayınları, Ankara.

Mattick, P. (1934/1978). *"Zur Marxchen Akkumulations- und Zusammen-bruchstheorie"*. Rätekorrespondenz, 4 (1934); İspanyolca yeni basımda, K. Korsch, P. Mattick ve A. Pannakoek, *"Derrumbe del Copitalismo o Sujeto Revolucionario?"*, Cuadernos del Pasado y Presente, 78, XXI, Mexico City (1978).

Mitter, S. (1986). *Common Fate Common* Bond, Londra: Pluto Press.

Negri, A. (2006). *Yıkıcı Politika*. çev. Akın Sarı, Otonom Yayıncılık, İstanbul..

Schlesinger, A. (1959). *The Coming of the New Deal*, Boston: Houghton Mifflin, Sayı II, The Age of Roosevelt.

Gayya Kuyusu[1] Açılıyor: Keynesçiliğin Yükselişi ve Düşüşü

John Holloway
İngilizceden Çeviren: A. Rıza Güngen

I

Keynes kollu bir sandalyede oturuyor, rahat, düşünceli ve nazik. Arkasında üst üste serili kitaplar ve kağıtlar, 1930'lardan 1960'lara işsizlikteki dramatik düşüşü gösteren bir tablonun oluşturduğu arka zemine karşı: Popüler bir kitabın kapağı Keynesçiliğin popüler imajını mükemmel bir şekilde anlatır. Savaş sonrası dönemin çoğunda Keynesçilik basit bir şekilde, ekonominin yönetiminde yararlı, rasyonel, bilimsel bir ilerleme olarak sunuldu, kapitalist krizin üstesinden gelmek ve adil bir kapitalist toplum yaratmak için zemin sağlayan kuramsal bir gelişme olarak. Hatta, Keynesçiliğin çok eleştirildiği yakın zamanda bile Keynesçiliğin muhtemelen hatalı yönlendirilmiş fakat kesinlikle iyi niyetli bir kuramsal gelişme olduğu imajı kalmıştır. Böyle imajların ortasında, Keynesçi politikaların uygulanmasının dünya tarihinde hiç tahmin edilemez uzun bir çatışmanın, kan, korku ve şiddetin tepe noktası olduğunu hatırlamak bazen oldukça zordur.

1 Kullanılan "abyss" kelimesi dipsiz, sonu görünmeyen kuyu anlamına gelmektedir [ç.n.].

Keynes tabii ki bir iktisatçıydı. "Keynesçilik" katı bir şekilde, onun öne sürdüğü iktisat kuramlarına ve İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında dünya genelinde etki kazanan, onun adıyla birlikte anılan ekonomi politikalarına atfedilir. Fakat bu kuramlar ve politikalar yalıtım içinde görülmemelidir: Bunların uygulanması emek ve sermaye arasında yeni bir ilişki modeli kurulmasının bir parçası olmuştur ve bu yüzden "Keynesçi" terimi genellikle daha kapsamlı olarak bu kuram ve politikalarla birlikte anılan siyasal ve ekonomik ilişkiler modeline gönderme yapmak için kullanılır. Terim burada öncelikle bu kapsamlı anlamında kullanılacaktır.

Keynesçiliğin merkezi özelliği işçi sınıfının örgütsel gücünün kabulüydü. Keynesçilik sermayenin emeğe olan bağımlılığını, emeğin sermayenin içinde ve ona karşı varlığının gücünü kurumsal biçimde açığa çıkardı.

Bu bölümün amacı bir egemenlik biçimi, emeğin gücünün içerilmesinin bir biçimi olarak Keynesçiliğin kurulmasını ve çöküşünü incelemektir.

Keynesçiliğin cevap verdiği emeğin gücü, en dramatik şekilde 1917'nin "kızıl Ekim"inde göründü. Rus devrimi yalıtılmış bir olay değil, bir dalganın tepe noktasıydı. Kapitalizmin yüzeyi sadece St. Petersburg ve Moskova'da değil, daha kısaca ifadeyle başka yerlerde de – Berlin, Budapeşte, Münih, Torino vb. kırılmıştı. Birinci Dünya Savaşı'nın sonundaki bu devrimci mücadeleler, daha kapsamlı bir değişimin parçasıydı: Woodrow Wilson'ın ölümünden önce kısaca belirttiği gibi Rus devrimi "çağın hoşnutsuzluğunun sembolüydü" (Schlesinger, 1957, s.94). Devrimci hareket, ondokuzuncu yüzyıl sonundan beri bütün gelişmiş kapitalist ülkelerde sendikacılığın ve sosyal demokrat partilerin yükselişinde dile gelen işçi sınıfının gücünde uzun vadeli, daha az gösterişli bir dalgalanmadan beslendi ve onu büyüttü. Örgütlü hareketin bütün başarısızlıklarına (özellikle "sosyalist enternasyonalizm"in savaşın hemen öncesindeki çöküşü) rağmen, yüzyılın ilk zamanlarında, işçi sınıfının görünen gücü muazzam derecede artmıştı.

Emeğin görünür örgütlü gücünün ardında daha az görünür, daha gizli yayılan bir güç yatmaktaydı: sömürülenlerin sömürüye direnme gücü. Büyüyen örgütlenmeler, güçlerinin önemli bir kısmını, işçilerin, kendi durumları ne kadar kötü olursa olsun sömürülebilecekleri kapsamın bir sınırı olduğunu fark etmelerinden almaktaydı. Sermaye işçilerin yaşamlarını kontrol edebilirdi, fakat aynı zamanda kendi varlığını sürdürmek için onların çalışmasına bağımlıydı. Güç, kesinlikle işçi sınıfını tanımlayan durumdan, emekten kaynaklanmaktaydı. Bu fark ediş sadece grevlerde emeğin kendisini geri çekmesinde değil, aynı zamanda iş sürecinin, şeylerin hangi hızda, nasıl yapılacağının denetlenmesi amaçlı sürekli, gündelik mücadelede de dışa vurulmaktaydı. En zorba kapitalistler bile düş kırıcı bir biçimde kendi kârlarının kaynağı olan iş sürecini tam olarak kontrol etmedikleri gerçeğiyle yüz yüze geliyorlardı. F. W. Taylor'ın kendi deneyimini aktardığı şekliyle "alışılageldiği gibi... dükkan gerçekten çalışanlar tarafından yönetilmekteydi, patronlar tarafından değil. Çalışanlar her işin hangi hızda yapılması gerektiğini birlikte, dikkatli bir şekilde planlamışlardı" (Braverman, 1974, s.102). Taylor'ın çalışması sermayenin hayal kırıklığını eklemledi ve onun kaynağını, emeğin emek sürecini kontrol etme gücünü aşmaya adandı.

İşçilerin kendi emeklerini kontrol etme gücünün kapsamı alana, sanayiye ve en önemlisi yapılan işin çeşidine göre değişmekteydi. Emek sürecinde vazgeçilmez bir rol oynayan ve kendi iş süreçleri üzerinde daha fazla denetim uygulayabilenler, daha ziyade daha vasıflı olan işçilerdi. Vasıflı işçilerin konumu, zamanında işçi sınıfı hareketine, (temelde zanaat ayrımlarına dayalı) sendikal örgütlenmelerde ve iş sürecini, işçilerin denetlemesi bağlamında bir sosyalizm vizyonuna sahip sosyalist hareketin daha devrimci kısımlarının bile ideolojilerinde yansıyan tikel bir görünüm vermişti. Sermaye için işçilerin vasfı sınai gelişme için gerekli olmaktan çıkıp sermaye birikiminin önünde bir engele dönüşmüştü (Coriat, 1982, s. 12).

Yirminci yüzyılın başından beri, sermaye giderek artan biçimde emeğe bağımlılığıyla yüz yüze gelmiştir. Bu, kendisini,

hem örgütlü emek hareketinin algılanmasında hem de artı değer üretimini yükselen yatırım maliyetlerini karşılayacak derecede yeterince yükseltmede artan zorlukta açığa vurmuştur. Sermayenin yeni bir işgücüne, yeni ham maddelere, yeni pazarlara emperyalist kaçışı zorlukları dengelemiştir, fakat aynı zamanda kapitalistler arası rekabeti emperyalistler arası yeni bir rekabet ve savaş düzeyine yükseltmiştir.

Savaşın etkisi iki uçluydu. Bir yanda, uluslararası emek hareketini böldü ve vasıflı işçinin fabrika içindeki konumunun zayıflamasına yol açtı, yerleşmiş pratikler kadınların zafer için fabrikalara taşınmasıyla güç yitirdi; diğer yanda dünya çapında daha önce hiç olmadığı kadar sermayeyi tehdit eden bir hoşnutsuzluk dalgası yaydı.

Sermayenin bu tehdide cevabı karmaşıktı. Savaşın bitmesinden sonra önde gelen bütün kapitalist ülkelerde reform isteyen sesler, eski kapitalizmin geçerliğini yitirdiğini, radikal bir biçimde yeni bir toplumsal düzene ihtiyaç duyulduğunu iddia eden burjuvazinin kuramcıları ve politikacıları, duyulmaktaydı. Bu çağrılar çok farklı biçimler aldılar ve 1920'ler boyunca farklı bağlamlarda gün ışığına çıktılar.

1920'lerin stratejik tartışmalarında üç ana konu vardı: uluslararası ilişkiler, devletin rolü ve paranın denetimi.

"İlericiler" ve "gericiler" arasındaki ilk çatışma hemen savaş sonrasında Versay barış anlaşması müzakerelerinde ortaya çıktı. Ulusal delegasyonlarının üyesi olan birçok genç reformcu, liderlerinin dünya tarihinde yeni bir dönem yaratmaktan çok "çıplak gücün eski şeytani komplosu" (Schlesinger, 1957, s. 14) ile ilgilendiklerini görüp iğrenerek istifa ettiler. İstifa edenler arasında Britanya delegasyonu üyesi olarak orada bulunan Keynes de vardı. Önemli konulardan birisi, batı güçlerinin Rusya'daki yeni devrimci hükümete yaklaşımıydı. "İlericiler" için Sovyet tehlikesine verilecek tepki uzlaşmacı olmalıydı. Keynes, istifasını açıklamak için kaleme aldığı "Barışın İktisadi Sonuçları" adlı broşüründe "dış politika ve ucuz melodramlar aynı türdenmiş gibi davranan" (Keynes, 1971, s. 185) eski tarz diplomatlardan yakınıp, Rusya'yı dışlamak ve Almanya'dan intikam almak yeri

ne, muzaffer güçlerin siyasetinin Almanya'nın yeniden inşasını ve Rusya'nın dünya ticaretine yeninden entegrasyonunu amaçlamak olması gerektiğini iddia etti: "Sovyet hükümeti tarafından temsil edilen komünizm biçiminin Rus karakterine sürekli bir uygunluk arz edip etmediği bir yana, ticaretin, hayatın rahatlıklarının ve sıradan iktisadi güdülerin canlanması, savaşın ve umutsuzluğun çocukları olan bu tiranlık ve şiddet doktrinlerinin aşırı biçimlerini desteklememe eğilimindedir" (Keynes, 1971, s. 187; ayrıca krş. Negri, 1988, s. 16).

Yeni uluslararası düzen konusu, Versay Anlaşması ile gelişmecilerin görüşleri aleyhine çabucak halledildi. İkinci konu, devletin rolü sorunu, 1920'ler boyunca canlılığını korudu. Savaş, üretimin yaygın denetimi de dahil olmak üzere, devletin rolünün beklenmedik artışına tanık olmuştu (krş. Clarke, 1988, ss. 193 ve sonrası). Savaşı takip eden yıllarda, "ilericiler" kapitalizmin gelişmesinin devletin aktif, müdahaleci bir rol üstlenmesini zorunlu kıldığını vurguladılar. Bu argüman farklı biçimlere büründü ve algılanan bir devrim korkusundan yoksullara dair cömert bir endişeye, basitçe iktisadi verimlilik arayışlarına kadar farklı temellendirmeler üzerine bina edildi. Ancak bütün ülkelerde tartışmaları biçimlendiren birkaç akıl yürütme vardı. En acil konu devletin üretimdeki rolüydü. Savaş boyunca, devlet, her yerde doğrudan ya da dolaylı olarak, üretim ve ulaşımın önemli kısımlarını üzerine almıştı. "İlericiler" bunların özel mülkiyete dönüştürülmemesi gerektiğini; modern devletin, bazı temel sanayileri ulusal refahın çıkarları adına kontrol etmesi gerektiğini iddia ettiler (krş. Schlesinger, 1957, ss. 37 ve sonrası; Clarke, 1988, s. 200). Bu argümanın karşılığını bulamadı: savaş boyunca devralınmış olan sanayiler hemen savaşı takip eden yıllarda tamamen özel ellere teslim edildi. Fakat devletin rolü ile ilgili argüman dillendirilmeye devam etti. Devletin, özellikle işsizlik durumunda, yoksullara toplumsal refah sağlamada daha aktif olması gerektiği iddia edildi. Devletin, özellikle iktisadi "rasyonalizasyon"u destekleyerek, iktisadi verimliliğin teşvik edilmesinde daha aktif bir rol oynaması gerektiği de vurgulandı. 1945 sonrası genellikle "Keynesçi" devletle birlikte anılan işlevlerin tamamı, daha 1920'lerde tartışılmaktaydı.

Bu durum, ayrıca, özellikle talep manipülasyonu yoluyla ekonominin yönetiminden sorumlu olan genel devlet kavrayışı için de geçerlidir. Böyle düşünceler sadece Keynes'in erken dönem yazılarında değil, aynı zamanda, örneğin Birleşik Devletler'de Foster ve Catchings'in çalışmasında da bulunabilir. 1928 yılında basılan kitapları *The Road to Plenty*'de, mallara toplam talebin toplam arza denk olması gerektiğini, böylece üretimin finansmanının otomatik olarak, üretilen malların alımı için yeterli alım gücü yaratacağını anlatan ortodoks ekonomi kuramının temeli Say Yasası'na saldırmışlardır. Foster ve Catchings, para akışının tasarruflar tarafından daimi olarak sekteye uğratılması nedeniyle (aslında Marx'ın *Kapital*'in ikinci bölümünde gösterdiği gibi) böyle bir otomatik dengenin olmadığına işaret etmişlerdir. Bu yüzden, refahı korumanın tek yolu, hükümetin tüketicilere yeterli bir para geliri akışını korumasıydı: Hükümetin politikaları "işler bozulduğunda tüketicilerin eline daha fazla, enflasyon ortamında ise daha az para koymak" ilkelerine dayanmalıydı (Schlesinger, 1957, s. 135).

Para, devletin genişleyen rolüne dair her tartışmanın merkezindeydi. Foster ve Catchings'in öne sürdüğüne benzer planlar, durgunluk dönemlerinde hükümetin bütçe açığı vermesini kapsıyordu ve böyle bir düşünce zamanın daha ortodoks siyasetçileri ve kuramcılarınca kabul edilemezdi. Bu dönemde finansal Ortodoksluk meslesi, altın standardı tartışmaları etrafında biçim almaktaydı. Ulusal para birimlerinin altın fiyatına bağlandığı altın standardının yeniden inşası, birçokları tarafından Birinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası siyasal sistemin yeniden inşasının anahtarı olarak görülmüş ve Milletler Cemiyeti'nin üstlendiği ilk görevlerden birisi olmuştu (Clarke, 1988, s. 204). Altın standardının restorasyonunun (hem sembolik hem gerçek anlamda) önemi, ulusal para birimlerini ve dolayısıyla ulus devletleri paranın uluslararası hareketine tabi kılması ve böylelikle muhafazakarların güvence altına almak istediği devletin asgari rolünü sabitlemesiydi. Bu, hükümetlere aksi takdirde onların popüler baskılar nedeniyle kaytarabileceği bir mali disiplin dayattı. Altın standardının restorasyonu ve korunması, bu nedenle,

"ilericiler"in yok olmaya mahkum olduğunu iddia ettikleri eski liberal dünya düzeninin yaşayabilirliği bağlamında bir sembol haline geldi.

1920'lerin uluslararası düzen, devletin rolü ve para üzerine tartışmaları siyaset yapıcılar, danışmanlar ve eleştirmenler; burjuvazinin siyasetçileri, kamu görevlileri ve entelektüelleri arasında yürütüldü. Ancak, onların arkasında, bütün burjuva kuramının konuşulmayan (ya da en azından nadiren bahsedilen) konusu durmaktaydı: işçi sınıfının gücü. Bu, örneğin, Versay'da ulusal delegasyonlarından istifa eden idealistlerin kinik biçimde emeğin daha etkin bastırılması araçlarıyla ilgilendiklerini değil, argümanın seyrinin "gerçeklik" tarafından biçimlendirildiği ve bu "gerçekliğin" en önemli özelliğinin emeği sömürmek ve hakimiyet altına almada karşılaşılan artan zorluk olduğunu söylemektir. 1920'lerin tartışmalarında mesele, 1917 Ekim Devrimi'nde simgelenen yeni güce verilen iki stratejik tepki arasındaki çatışmaydı.

Tartışmaların konusu zaman zaman açık terimlerle su yüzüne vururdu. St. Petersburg, Berlin ya da Münih sokaklarından çok uzaklarda Birleşik Devletler başsavcısı A. Mitchell Palmer 1920'de şunları söylediğinde sermayenin her yerdeki korkularını renkli bir şekilde ifade etmiştir:

> Bir yıl önce devrimin alevleri bir çayır yangını gibi her Amerikan düzen ve kanun kurumunu sarmıştı. Alevler Amerikan işçilerinin evlerine yönelmiş; devrimci sıcaklığının keskin dili, kiliselerin sunaklarını yalıyor, okulların çan kulesine sıçrıyor, Amerikan evlerinin gizli köşelerine emekleyerek giriyor, evlilik yeminini ahlaksız yasalarla değiştirmeyi amaçlıyor, toplumun temellerini yakıyordu (Schlesinger, 1957, s. 42).

Palmer cinsi siyasetçiler için cevap basitti: uzaktan devrimci tehdidi andıran her şeyi güçle bastırmak, devletin savaş sırasında üstlendiği kapsamlı konumdan geri çekilmesi, sendikacıların savaş sırasında dahil edildikleri karar alma süreçlerinden dışlanması, paranın devlet üzerindeki iktidarının restorasyonu. Uluslararası ilişkilerde bu konum Sovyet devrimine karşı uzlaşmaz bir yaklaşımla, önce askeri müdahale sonrasında da diplomatik

izolasyonla eşleşiyordu. Geçmişe bakıldığımda bu yaklaşım genellikle fazla basit biçimde resmedilir: Fakat bu, büyük ölçüde 1920'ler boyunca tüm ana hükümetler tarafından uygulanan stratejiydi. 1920'ler dünya çapında, gerçek ve hayali işçi hareketlerinin şiddetle bastırılması üzerine inşa edildi.

Öbür tepki daha karmaşıktı. Onun hakkında tek bir "stratejik tepki" şeklinde konuşmak, elbette, aşırı bir basitleştirme olur. Bu tepki bolca siyaset, siyaset önerileri, yönetsel yenilikler ve dünyanın farklı kesimlerinde, farklı güdülenmeler ve farklı içerimlerle kuramsal gelişmelerden oluşmaktaydı. Fakat her yerde ortak tema, devletin yeni bir rol üstlenmesiydi ve her yerde ortak arka plan, Rus devriminin simgelediği huzursuzluk dalgasıydı. Başlangıç noktası işlerin değiştiğiydi. Eski denge bozulmuştu:

> Eski dünya partisinin, örneğin, paranın değerini değiştirebileceğiniz ve takip eden uyarlanmaları arz ve talep güçlerine bırakabileceğiniz düşüncesi, sendikaların güçsüz olduğu ve muazzam iktisadi gücün gelişme yolunu engelsiz ve hatta alkışlarla kat etmesine izin verildiği elli ya da yüz yıl öncesinin günlerine aittir. Devlet adamlarımızın tıpkıbasım varsayımlarının yarısı bir zamanlar doğru ya da kısmen doğru olan, fakat günden güne geçerliliğini yitiren varsayımlara dayanmaktadır (Keynes, 1972, s. 305).

Eski denge emeğin kolektif gücü tarafından parçalanmıştı. Emek gücüne basitçe piyasada diğer herhangi bir meta gibi davranılabileceği varsayımı artık geçerli değildi: "Sendikalar arz ve talep güçlerinin serbest oyununa karışabilecek kadar güçlü" idiler (Keynes, 1972, s. 305). Sonuç olarak Say Yasası geçerliliğini kaybetmişti: Artık piyasa güçlerinin tek başına kaynakların en verimli kullanımını sağlayacağı varsayılamazdı.

> İktisadi alanda bu, ilk olarak, iktisadi güçlerin çalışmasını denetleyecek ve ona intibak edecek yeni siyasetler, yeni araçlar bulmamız gerektiği anlamına gelmektedir, ki bu sayede bu güçler toplumsal istikrar ve toplumsal adaletin çıkarlarına neyin uygun olduğu gibi çağdaş düşüncelere, katlanılmaz bir şekilde, müdahale etmesinler (Keynes, 1972, s. 306).

"Eski dünya partisi"[2] toplumda değişen güç dengelerini fark etmez ya da fark etmek istemezken, ilericiler emekle yeni bir uzlaşma istediler. Bu, emeğin tarafında yer almak değil (Keynes'in aynı makalede "bana adil ve anlamlı gelenden etkilenebilirim; fakat sınıf savaşı beni eğitimli burjuvazinin yanındayken bulacaktır" diyerek belirttiği gibi, 1972, s. 306), yeni durumu gözeterek bir strateji geliştirmek, işçi sınıfını kapitalizm içinde gelişme için bir güç olarak entegre edecek bir strateji (krş. Negri, 1988), işçi sınıfını açıkça bozguna uğratmayacak fakat onu içererek gücünü yeniden tanımlayacak bir strateji geliştirmek demekti.

Sadece devlet politikaları tartışmalarında değil, yönetim pratiklerinin geliştirilmesinde de yeni durumun farkındalığı kendisini gösteriyordu. Taylor yüzyılın başından beri, vasıf gerektiren işlerin basit ve yakından denetlenebilen basit işlemlere parçalanması ve ayrıntılı çalışması yoluyla vasıflı işçilerin gücüne açık bir saldırı anlamına gelen "bilimsel yönetim" inancını vaaz etmekteydi. İşlerin parçalanması, üzerinde Ford arabalarının üretimindeki ayrıntılı aşamaların farklı pozisyonlarda icra edildiği montaj hattını yaratmak üzere bunu elektrikli taşıyıcı banda bağlayan Henry Ford tarafından daha da geliştirildi. Ancak, Ford'un bilimsel yönetimi teknolojik olarak geliştirmesi, kısa sürede, arabaların ne bilim ne de teknoloji fakat çalışan insanlar tarafından üretildiği gerçeğiyle yüz yüze geldi. İşçiler, şaşırtıcı olmayan bir şekilde, yeni iş örgütlenmesini dayanılmaz ölçüde sıkıcı buldular ve iş yerlerinde nadiren uzun süre kaldılar. 1913 yılı boyunca, örneğin, 15.000 kişilik bir işgücünü muhafaza etmek için, 53.000 işçi kiralamak gerekiyordu (Coriat, 1982, s. 56). Ford, bu kaotik emek akışını denetlemek için 1914'te "günde beş dolar" ücret akdini başlattı.

Beş dolar Ford'un fabrikasında önceden ödenen ücretin iki katından daha fazlaydı, fakat herkese verilmiyordu. Böyle yüksek bir ücreti almak için, fabrikada en az altı aydır çalışan, yirmi bir yaşının üzerinde bir erkek olmak gerekliydi. Ayrıca, birisinin ahlaki olarak böyle yüksek bir ücreti hak ettiğini göstermesi de gerekliydi. Ford'un yeni kurulan sosyoloji departmanının yöneticisinin belirttiği gibi:

2 Kullanılan terim "old-world-party" terimidir [ç. n.].

> Belli adamların elinde günde beş doların, dürüstlük ve iyi düzenlenmiş bir yaşam önünde ciddi bir engel teşkil edeceği ve onları bir bütün olarak topluma tehdit haline getireceğini önceden görmek kolaydı; işte bu yüzden akıl, onu ayrı ve dikkatli bir şekilde nasıl kullanacağını bilmeyen hiçbir çalışanın bu artışı alamayacağı biçimde kurulmuştu (Lee, 1916, s. 303, aktaran Coriat, 1982, p. 57).

Günde beş dolar, emeğin devir hızı oranını azaltmada oldukça başarılıydı: 1914'ten sonra bu oran yılda % 0,5'ten aza geriledi (Coriat, 1982, s. 59). Bu, fabrika içinde yeni, daha disiplinli bir üretim örgütlenmesi, ücret maliyetindeki artışa rağmen Ford Model T üretim maliyetini % 17 kadar düşüren bir iş yoğunlaşması için gereken temeli yarattı (Beynon, 1973, s. 24; Coriat, 1982, s. 59). Bu sözleşme, ek olarak, seri üretilen Model T için yeni bir pazar oluşturan göreli olarak müreffeh bir işçiler grubu da yarattı.

Ford sözleşmesinin çarpıcı özelliği, gün boyunca disiplinli, iç sıkıcı tekdüzeliğin kabulü ile iş saatlerinden sonra göreli olarak rahat bir tüketim arasındaki denge, yabancılaşmış emeğin getirisi ölüm ile tüketim "yaşam"ı arasındaki katı ayırımdı. Ancak, vurgulanması gereken, basitçe sadece Fordist üretimin baskıcı doğası değil, Ford sözleşmesinin emeğin sermayeye bağımlılığının çarpıcı bir kabulü ve emeğin gücünü (sonuçta, çalışmama gücü) metalar için parasal talep biçiminde yeniden formüle etme girişimi olduğudur. Ford'u bu dönemde önemli bir figür, "iş alemi liderlerinin en etkilisi" (Schlesinger, 1959, s. 73) kılan, emeğin gücünün yenilikçi kabulü ve yeniden tanımlanmasıdır.

Yeni yönetim tekniklerini ortaya koyan sadece Ford ve takipçileri değildi. 1920'ler boyunca yönetim, yüksek devir hızı ve işçilerin enformel direnişi sorunları ile uğraşmaya çabalarken başka yönetsel değişiklik sesleri de yükselmekteydi. Büyük şirketlerin çoğu bu dönem boyunca daha "liberal" iş örgütleme yolları ve daha sistematik üretim örgütleme yöntemleri denemeye başladılar (Gordon vd., 1982, ss. 172 ve sonrası). Bütün bu yöntemler, işçilerin huzursuzluğunu sermayenin çıkarlarına hizmet edecek bir biçime yönlendirme yolları aradılar.

Her ne kadar, ihtiyaç duyulan şeyin "tüm iktisadi sistem için... bir Taylor" (Tugwell, aktaran Schlesinger, 1959, s. 194) olduğunu savunanlar ve Taylor ve Keynes arasında bağlantı görenler varsa da, yönetsel düzeydeki değişiklikler ve devletin gelişmesi gereken yön üzerine yeni görüşler oldukça koordinasyonsuzdu.

Ancak, 1920'lerde yönetimdeki değişiklikler daha yeni yayılıyordu ve "eski dünya partisi" hala siyaseten baştaydı. Geçmişe bakıldığında, muhafazakarların görüşleri genelde tepkisel olarak ve savaş sonrası dünyanın gerçekliğiyle bağlantısız resmedilir. Fakat, yeni hakimiyet stratejisinin zamanının henüz gelmediği iddia edilebilir. Eski denge bozulmuştu, fakat herhangi bir yeni dengenin kurulması için gereken koşulların henüz olup olmadığı açık değildi. Savaş sonrası dünyada, devrim tehdidi dünyanın birçok bölümünde hala olduğundan daha büyük gözüküyordu. Ancak devrimci mücadele dalgası vahşice bastırıldıktan sonra işçi sınıfının gücünü yeniden formüle etme stratejisi inandırıcı hale geldi. Örneğin, ancak 1926'da Büyük Britanya'daki genel grev mağlup edildikten sonra, orada daha sonra Keynesçi siyasal inisiyatifin tamamlayıcısı olacak işçi sınıfı mücadelesinin yeni bir kurumsallaşması gelişti.

İşçi sınıfı sokaklarda mağlup edilip yakın devrim tehdidi geriletildikten sonra, işçi sınıfı gücünün kurumsal bütünleşmesi açısından koşullar daha uygundu, fakat değişimin aciliyeti daha az açıktı. Ancak 1929 çöküşünden sonra onu takip eden kriz, değişimin yeni bir güç kazanması için gerekli baskıyı yaptı.

1929 çöküşü eski düzenin, kurulu egemenlik biçiminin son çöküşüydü. Çöküşün tarihsel gelişmede bir dönüm noktası olduğu pek tartışılmaz, genelde sınıf ilişkilerinin gelişmesine dışsal bir iktisadi olaymış gibi sunulur. Çöküşün dolaysız nedeni genellikle, sınırlı bir piyasayla ilişki içinde sermayenin aşırı birikimi olarak görülür (krş., örn., Clarke, 1988, s. 217). 1920'ler boyunca Birleşik Devletler ekonomisindeki canlılık, yeni dayanıklı tüketim malları endüstrisinin hızlı genişlemesine dayanmaktaydı, fakat esasen orta sınıfla sınırlı piyasa dardı. Kredi genişlemesi piyasa tükendikten sonra birikimin devam etmesine olanak

tanıdı, fakat bu hisse senedi spekülasyonu biçimini aldı. Sınırlı piyasanın yarattığı engel, sonunda kendini 1929 hisse senedi piyasası çöküşünde ortaya serdi.

Lakin çöküş bundan daha fazlasıydı: 1917 Ekim Devriminin öbür yüzüydü. Görünürde iki olay arasında hiçbir bağlantı yoktur: Negri'nin belirttiği gibi "1917 olaylarının 1929'unkiler üzerinde bir etkisi olmadığı apaçık görünmekteydi" (1988, s. 22). Aslında, iki tarih aynı krizin önemli yönlerini işaretlemektedir. 1917 devrimi, emek ve sermaye arasındaki eski ilişkinin kırılma noktasında olduğunun işçi sınıfı tarafından yüksek sesle ifade edilmesi olmuştur. 1929 çöküşü, sermayenin savaş öncesi dünyayı yeniden yaratma girişimlerine rağmen, gerçek durumun emek ve sermaye arasındaki eski ilişkinin kırılması olduğunu sermayeye kanıtlamıştır.

Fakat, o zaman neden 1917 ve 1929 arasındaki "içsel bağlantı" daha açık değildi? Eğer 1929 çöküşü sermayenin çelişkilerinin yoğunluğu ve çöküşün içkinliği hakkındaki sosyalist iddiaların doğrulanmasıysa neden bu kadar geç, devrimci dalga geri çekildikten uzun süre sonra geldi? Eğer 1929 çöküşü basitçe, emek ve sermaye arasındaki eski ilişki modelinin çöküşünün en dramatik ifadesiyse, Mattick'in belirttiği gibi "1929 krizi, gerçekte I. Dünya Savaşı'nı önceleyen çözümlenmemiş iktisadi krizin bir devamıydı" (1978, s. 116) ise, o zaman neden emeğin gücünün en yüksek olduğu zaman ortaya çıkmadı? En dramatik biçimiyle 1917'de görünen işçi sınıfının gücü ile on iki yıl sonra kapitalizmin çöküşü arasındaki bağlantı neydi? Eğer kriz, emeğin sermayenin içinde ve ona karşı gücünün bir ifadesiyse, o zaman neden kriz görünüşte emeğin kararlı biçimde yenilgiye uğratıldığı zamanda geldi?

Kredi, 1917 ve 1929 arasındaki mesafeyi, krizin iki suretinin yer değiştirmesini anlamak için anahtar konumundadır. Emeğin gücü sermaye ilişkisinin biçimleri, özellikle para ve kredi aracılığıyla kırılmaya uğratılır. Hakim sömürü modeli, sınırlarıyla karşılaştığında, sermayenin kâr arayışı emeğin kurulu konumunca engellendiğinde, krediye olan talep ve kredi sağlanmasında bir artış olur. Bir yandan, sermayeler geçici olarak gördükleri zorlukları

aşmak için borç ararlar. Öte yandan, üretimden kâr etmeyi zor bulan sermaye, finansal piyasalar vasıtasıyla genişleme arayışına girer. Değerden ayrı bir biçim olarak paranın varoluşunda yer edinen, emek ve sermaye arasındaki ilişkinin çöküşü ile bunun kapitalist kârlılıkta bir düşüş biçiminde tezahürü arasında geçici bir yer değiştirmenin olanaklılığıdır (ya da kaçınılmazlığı).

Kredi her zaman için gelecek üzerine oynanan bir kumardır. Sermaye borç alırken daha üretilmemiş olan artı değerin bir bölümünü vaat eder. Eğer gereken artı değer üretilmezse sermaye kaybeder. Eğer üretim koşulları artı değer üretiminin ihtiyaç duyulan miktarı sağlayacak derecede artması uyarınca değiştirilebilirse, o zaman kumar başarıyla sonuçlanır. Kredi genişlemesi, kârlılıktaki düşüşü erteleyerek, üretim ilişkilerinin yeniden yapılandırılmasını nesnel olarak her zamankinden daha acil bir hale getirir. Ayrıca kredi genişlemesi, emeğin gücünün arttığı koşulları koruyarak, yapılandırmanın gerçekleştirilmesini çok daha zor hale getirir.

1920'lerde olan esasen budur. Savaşın hemen sonrasında piyasanın yeniden canlandırılması Avrupa'da 1921'de sona ermişti (Clarke, 1988, s. 197). Ancak, Birleşik Devletler'de 1920'lerdeki canlılık ilkin savaş sırasında gerçekleşen üretimin yeniden yapılandırılmasıyla (Mattick, 1978, s. 116) ve yeni otomobil ve dayanıklı tüketim malları endüstrilerinin gelişimiyle, sonrasında artarak, hem banka borçları biçiminde hem de hisse senedi piyasasında hayali sermaye yaratımıyla, devasa bir kredi genişlemesi aracılığıyla sürdürüldü (Mattick, 1978, s. 119). Üretkenlik, 1920'ler boyunca Birleşik Devletler'de belirgin biçimde arttı, fakat kârlılığı sürdürmek için gereken artı değeri üretmeye yetecek kadar değil. Sonuçta gerçekte üretilen ile hisse senedi piyasasında üzerinde kumar oynanan artı değer arasındaki uçurum kendini 1929 çöküşünde gösterdi: Mattick'in belirttiği gibi "Amerika da sonunda savaş sonrasının gerçeklerine yenik düştü" (1978, s. 116).

Ancak çöküşten sonra bile, siyasal düzeyde elbette yeni bir düzenin gerekliliğinin hemen farkına varılması söz konusu değildi. Birleşik Devletler'de, Britanya'da ve başka yerlerde, hükümetin tepkisi tasarruf yönündeydi. Ekonomiyi canlandırmak ve

işten atılan milyonlar için refah tesellisi sağlamada devletin daha aktif bir rol oynaması için yapılan baskı, finansal ortodoksi ile cevaplandı. Denk bütçe, artık var olmayan bir dünyanın siyasal savunusunun sembolü haline geldi.

Tekil sermayeler alanında değişim daha çabuk gerçekleştirildi. Kârlılıktaki çöküş, sermayeleri ayakta kalmak için emekle olan ilişkilerini yeniden düzenlemeye itti. 1920'lerde yavaşça zemin kazanan yeni yönetim sistemleri, kısa sürede hayatta kalmak için bir ön koşul haline geldi:

> Bunalımın iki etkisi dikkati doğrudan doğruya yeni emek yönetimi sistemlerine olan ihtiyaca çekti. Birincisi, kârlılıktaki düşüşün kendisi şirketlere kârlılığı restore edebilecek ve emek süreci üzerindeki denetimlerini geliştirecek hangi yöntemlerin kullanılabilir olduğunu değerlendirmek için baskı yaptı. İkincisi, Bunalım oldukça çabuk bir şekilde, işçilerde tatminsizliğe ve sonuçta elbette sınai sendikaların ortaya çıkışına yol açtı. Sınai sendika hareketi büyük işverenlerin uğraşmak zorunda kaldıkları, hem güdüleme sisteminin hem de daha karmaşık siyasaların erken keşiflerinin en önemli unsurlarına doğrudan karşı koyan yeni bir güç yarattı (Gordon vd., 1982, s. 176).

Sermayenin değişen egemenlik biçimine en sonunda şekil veren, emeğin gücünün bu yeni itkisiydi. Birleşik Devletler'de emeğin tatminsizliği, denk bütçe tarafından sembolize edilen paranın gücüne karşı protesto, 1932 seçimlerinde Hoover'ın yenilgisini ve "yeni anlaşma" (new deal) vaadiyle Roosevelt'in zaferini getirdi. Fakat orijinal yeni anlaşma belirsiz ve kendi içinde çelişkiliydi: Ancak 1930'ların sınai mücadelelerinin baskısı ve CIO'da örgütlenen yeni sınai sendikacılığın yükselişi altında bugün kendisini ilişkilendirdiğimiz şeklini aldı.

Yeni sınai sendikacılık yeni çalışma ilişkilerinden ortaya çıktı. Fordizmin yaygınlaşması, büyük fabrikalarda çalışan yeni vasıfsız, yığın işçi tipinin yaygınlaşması anlamına geliyordu. Fordist anlaşma, ücret ve sıkıntı arasındaki pazarlık, ücreti her zamankinden daha açık bir şekilde mücadelenin odağı kılmıştı. Ford, "günde beş dolar" akdini açıkladığında, bu dayanılmaz çalışma koşullarından kaçışın önüne set çekmek için yapılan tek

taraflı bir eylem olmuştu. Fakat, ücret bir kez ilişkinin bu kadar özel bir kapsamda odak noktası kılındığında, işçiler yönetimin kararını bekleme isteklisi olmadılar. Toplu ücret pazarlığı için yapılan baskı, 1930'ların ilk yıllarında yeni bir sınai sendikacılığın türemesine yol açtı. Yeni sendikaların toplu pazarlıkta emeğin temsilcileri olarak tanınması talebi, 1930'lar boyunca giderek daha fazla firma tarafından kabul edildi. Bu direnişsiz gerçekleşmedi, ancak huzursuzluğu ücret talebine yönlendirmenin emekle daha düzenli bir ilişki kurmada önemli bir bileşen olduğunun sermaye tarafından farkına varılması da ayrıca söz konusuydu. Bu durum CIO'nun üye toplama çalışmasının posterlerinde dramatik bir şekilde yakalanmıştı: "Başkan Roosevelt sendikaya katılmanı istiyor." Tronti'nin işaret ettiği gibi:

> "Örgütlenmeyeni örgütle" parolası, hem modern kapitalizm hem de yeni sendikalar için kabul edilebilirdi. Yakın tarihte iki sınıf arasında, her ikisi de kendi kampında, kendilerini içsel olarak bölünmüş bulduklarında ve eş zamanlı olarak stratejik konum ve örgütsel yeniden yapılanma sorunlarını çözmek zorundayken seçilen çekim uğrakları vardır (1976, s. 117).

Roosevelt yönetiminin emek politikaları ve 1935 tarihli Wagner Yasasının kabulüne emeğin bu yönelimi yol açtı. Geniş toplumsal baskı altında ve çoğunlukla sermayenin önemli kesimlerinin güçlü direnişine karşın, 1930'larda Birleşik Devletler'de, emek ve sermaye arasında emeğin gücünün tanınmasına odaklanan ve sistemle bütünleştirilmesine çabalayan yeni bir ilişki şekillendirildi. "Yeni Anlaşma", "yeni fakat aynı oyuncularla oynanan bir oyunun başlangıcını ifade ediyordu" (Mattick, 1978, s. 129). "Yeni oyun" daha sonra Keynesçilik olarak bilinen şeydi: "Lord Keynes", Tronti'nin çarpıcı ibaresinde, "aslında bir Amerikan iktisatçısıdır" (1976, s. 115).

Ancak, 1930'ların ortasında yeni oyun hala kurulmuş olmaktan çok uzaktı. Bir nedenle, yeni oyunun nasıl görünmesi gerektiğine dair birbiriyle rekabet halinde alternatif modeller vardı. Almanya'da, eski modelin krizi ve emeğin yönelimi farklı bir tepki ile karşılanmıştı. Burada savaş sonrası devrimci akım-

ların şiddetle bastırılması, işçi sınıfı hareketinin kurumsal birleşmesinden açıkça ayrılmamıştı, bu yüzden yeni korporatizm kanlı bir biçim aldı. Rusya'da da 1917'de emeğin itkisinin devasa gücü, Stalin yönetiminde bu gücün nihai kapsanmasına çok farklı bir biçim vermişti.

Yeni oyunun sağlam biçimde kurulmasını engelleyen sadece birbiriyle rekabet eden modellerin varlığı değildi. Daha önemlisi, kapitalist kârlılığın sağlam bir restorasyonu için koşulların yerleşmemiş olması gerçeğiydi. Yeni Anlaşmanın ilk yıllarındaki iktisadi toparlanma kısa ömürlü olduğunu göstermişti. 1937 sonunda yeni bir durgunluk vardı. Çelik üretiminde, örneğin, kapasite kullanımı % 80'den % 19'a düştü. Takip eden canlanmaya karşın, 1939'da Birleşik Devletler'de halen on milyon işsiz vardı ve özel yatırımlar hala 1929 düzeyinden, üçte bir oranında daha düşüktü (Mattick, 1978, ss. 138-139). Yeni Anlaşma'nın uygulamalarına her ne kadar Keynes'in 1936'da *Genel Teori*'nin basılmasıyla yeni bir kuramsal tutarlılık verildiyse de, ne kuramsal tutarlılık ne de hükümet politikaları kapitalizmi sağlam temellerde yeniden kurmak için gerekli yeniden yapılandırmayı başarmak için yeterliydi.

Bu yeniden yapılanma savaş yoluyla başarılıydı. "Keynesçilerin en büyüğü, ölüm, şimdi bir kez daha dünyayı yönetmekteydi" (Mattick, 1978, s. 142). Yeni Anlaşmanın, Nazizmin, Stalinizmin sadece muhtemel gelişme çizgilerini gösterdiği yerde savaş muvaffak oldu. Savaş, Büyük Bunalımın iflas ve değer kayıpları ile ilişkilendirilenden daha büyük bir yıkım ve sabit sermayenin değer yitimini sağladı. Çalışma açısından, 1929 çöküşünden sonra ortaya konulan yönetsel değişiklikler daha da ileriye götürüldü, ancak yeni bir atmosfer disiplininde: Örneğin Birleşik Devletleri'nde "birçok işveren, Bunalım bitiminde sınai sendikalara teslim ettikleri denetim ve inisiyatifin bir kısmını yeniden kazanma arayışı içinde 1941 sonrası savaş zamanı disiplininin avantajlarını kullandılar" (Gordon vb., 1982, s. 82). Bunda, bütün ana ülkelerdeki işverenler, sınıf çatışkısının savaş kazanma ortak amacına boyun eğmesini vaaz eden sendikalar tarafından epey yardım gördüler (krş., örn., Gordon vd., 1982, s. 183; Midd-

lemas, 1979, ss. 266 ve sonrası). Çalışma ilişkilerindeki değişikliklere, hükümetler stratejik olarak önemli gördükleri teknolojik gelişme alanlarına kaynakları akıttıkça, üretim teknolojisinde hızlı bir değişim eşlik etti, böylece elektronik ve petrokimya gibi alanlarda hızlı bir gelişme oldu. İşsizlik sorunu milyonlarca insanın askere alınması ve öldürülmesiyle, "emek gücünün" kitlesel olarak "çürüğe çıkarılmasıyla" (Bonefeld, 1988, s. 56) çözüldü.

Savaş, iki savaş arasındaki dönemin yeniden yapılandırılmasına yönelik çabalarının son noktasıydı. 1918 tarihli bir makalede, çoktandır Amerikan liberalizminin entelektüel liderlerinden olan John Dewey "savaşın toplumsal olasılıkları"na -teknolojinin toplumsal amaçlar için kullanımı, kâr için üretimin kullanım için üretime tabi kılınması, kamusal denetim için araçların örgütlenmesine- dikkat çekti (Dewey, 1918, aktaran Schlesinger, 1957, s. 39). Roosevelt'in danışmanı Tugwell'in Yeni Anlaşmada aradığı toplumun Taylorizasyonu, savaşta yeni bir gerçeklik ölçüsü kazandı. Yeni Anlaşmacıların ve Keynesçilerin uzun süredir aradığı devletin genişlemesi, emsalsiz bir ölçüde gerçekleşmişti. "Eski dünya partisi" tarafından şiddetle savunulan denk bütçe unutulmuştu. Savaşın sonu ve Birleşik Devletler'in açıkça hegemonik güç haline gelmesi ile devlet müdahalesi ve parasal düzenleme iki savaş arası dönemde oldukça imkansız olan uluslararası bir boyut kazanabildi. Şimdi, en sonunda, sermaye yeniden pazarlığa oturabilirdi ve yirmi milyon insanın cesedi üzerinde yeni bir oyun başlayabilirdi.

Elli yılda ilk defa, hem sosyalist hem de burjuva düşüncesinin uzun süredir meşguliyeti olan kapitalizmin yakındaki çöküşü, acil gündem olmaktan çıktı. Yüzyılın başından beri, kapitalizmin çöküşü konusu Marksist tartışmanın merkezinde yer aldı: Tartışma çöküşün kaçınılmazlığı ya da olup olmayacağı çevresindeydi, fakat bütün taraflar için soru acil bir öneme haizdi. Burjuva düşüncesi için de savaş, devrimci dalga, çöküş ve Büyük Bunalım, faşizm, yeniden silahlanma ve yenilenen savaş, herhangi bir kapitalist istikrar nosyonuna vurulan darbe üstüne darbe; başarısızlık, çöküş ve devrimi otuz yılın baskın kaygıları haline getirmişti.

Devrim korkusu ve umutları savaşın 1945'te sona ermesiyle hemen kaybolmadı. Tam tersine, hemen savaş sonrasındaki dönem büyük bir galeyan zamanıydı. Fakat dengeler değişmişti. Bir unutkanlık sisi ardına gizlenen ve yolda katledilen milyonları afyonlayan sermaye, yaklaşık elli yıldan beri ilk defa dinçlikle, sömürü ve birikim peşinde koşabileceği bir temel edinmişti, üzerine yeni bir istikrar görüntüsü inşa edebileceği bir temel.

II

Yeni oyun 1960'ların sonunda ve 1970'lerin ilk yıllarında sona erdi. Zaten hiçbir zaman kesintisiz devam etmemişti. Hemen savaş sonrası dönemin kargaşası bastırıldıktan sonra, Avrupa'da Marshallizm'in ve Birleşik Devletler'in dünyadaki hakimiyetinin açık inşasından sonra bile, sömürgecilik karşıtı ve devrimci hareketler ve sınai huzursuzluk 1950'ler boyunca ve 1960'ların ilk yıllarında guruldamaya devam etti. Ancak 1960'ların sonundan önce, sermaye ve emek arasında savaş sonrası kurulan ilişki modeli çözülmeye başlamadı.

"Keynesçiliğin krizi", sıklıkla atıfta bulunulduğu gibi, basitçe iktisat kuramının ya da iktisat siyaseti oluşturmanın bir krizi değildir: bunlar emek ve sermaye arasındaki ilişkideki krizin, emeğin gücünün içerilmesine yönelik belli bir modeldeki krizin tezahürleridir. Başka bir deyişle, kriz ne nesnel yapıların başarısızlığı (ya da "sermayenin nesnel yasalarının" işleyişi) bağlamında, ne sadece emeğin öznel yönelimi bağlamında, ne de, daha da açık bir şekilde, kapitalistler ya da ulusal sermaye grupları arasındaki gerilimler bağlamında anlaşılabilir. Bozulan, emek ve sermaye arasındaki ilişkidir: Baştan beri ilişkide var olan gerilimlerin kabarması ve patlaması söz konusudur. Keynesçilik tarafından içerilen çatışkı, artık içerilemez durumdadır.

Savaş sonrası egemenlik modeli, ön koşul olarak emeğin etkin sömürüsünü barındırmaktaydı. Fordist kitle üretim yöntemleri, savaş sonrasında sadece Birleşik Devletler'de değil Avrupa'da da yaygın biçimde kurulmuştu. Bu, emek üretkenliğinde keskin bir yükselişi maliyetiyle birlikte getirdi. Fordist üretim, işyerinde yoğun bir yabancılaşma ve sıkıntı ile çalışma

saatleri sonrası artan tüketim arasında zımni bir pazarlığa dayanıyordu: Tatminsizlik, talebe dönüştürülmüş ve yıllık ücret pazarlığı ile düzenlenmişti. Bu, hakim model olarak kuruldukça, çelişkileri daha açık hale geldi.

Bütün kapitalist üretimin temel çelişkisi, kendini yabancılaşma kategorisinde ifade eden kullanım değeri üretimindeki potansiyel insan yaratıcılığı ile kapitalizmde bu yaratıcılık üzerine dayatılan biçim, başkasının denetimi altında değer yaratımı arasındaki çelişkidir: Kısaca, somut emeğin soyut emeğe indirgenmesidir. Fordist üretim yöntemleri altında, vasıfsız, kendini tekrarlayan emek gereksinmesi ile birlikte, bu çelişki yeni bir yoğunluk düzeyine ulaştı. Söz konusu çelişki, kendisini emeğin soyutlanmasına karşı (ve işçi denetimi için) bir mücadelede değil, emeğin kendisine karşı bir isyan[3] olarak artan ölçüde dışa vurdu. Fordist emek sürecinin öldürücü sıkıcılığı, öncelikle anlamsız görevlerin amansız tekrarını parçalamayı hedefleyen her türden isyanla karşılandı: Sabotajlar, devamsızlık ve kısa, yasadışı iş durdurmalar arttı. Bunlar üretkenlik ve kârlılık üzerinde, yaygın biçimde bilinen ücret üzerine olan grevlerden çok daha ciddi bir etki bırakmaya başladı.

Emeğe karşı isyan, kendine has katı bir iş örgütlenmesinin içine yerleştirildiğinden daha da etkiliydi. Vasıflı işçinin gücüne karşı Taylor ve onu takiben Ford tarafından öncülüğü yapılan ve vasıflı işçinin esnekliğine ve hüküm gücüne karşı yönetilen saldırı, oldukça katı bir üretim örgütlenmesine yol açmıştı. İşin iyi zamanlanmış, dakik görevlere ayrıştırılması ve özgül görevler için tasarlanmış makinelerin işleyişi ile takiben bütünleştirilmesi, ilkin vasıflı işçinin gücünü kırmaya hizmet eden aynı katı ayrıştırma, mücadele aracılığıyla hem emeğe karşı isyanda kullanılan bir silah hem de sermayenin otorite hakkına bir kısıtlama haline geldi. Sürecin bir kısmının aksaması çoğunlukla diğer kısımların yerine getirilmesini imkansız kıldığından, bahsedilen katılık sadece tikel bir fabrika ya da şirkette değil, imalatçılar ve

3 Yazar emeği insan eyleyişinin yabancılaşmış bir biçimi olarak kavrayıp "emeğe karşı isyan" ibaresini bu yabancılaşmış eyleyişe karşı isyan anlamında da kullanmaktadır [ç. n.]

tedarikçiler zinciri arasında da emek sürecinin akışında herhangi bir düzensizliğin etkisini olduğundan daha büyük gösterdi. Katılık ayrıca işçilerin çoğunlukla ücretlerini arttırmak üzere mücadele için harekete geçtikleri, işçiler için güç mevki haline gelen tanımlı konumlar yarattı. Bu nedenle ağırdan alma ve sınır uyuşmazlığı, sermaye tarafından dayatılan katılık işçilerce kullanıldıkça ya da savunuldukça sınai çatışmanın yaygın biçimleri haline geldi.

Bu ayaklanma ve katılık karşısında para sürtünmeyi azaltmaktaydı. Ücret pazarlığı hem yönetsel değişimin hem de işçi huzursuzluğunun odağı haline geldi. Yükselen ücretler (ya da verilen özel primler) yönetimin kendi katılıklarının üstesinden gelmesi ve çalışma pratiklerinde değişikliğe gitmesini sağlayan temel araç oldu: "Değişim için ödeme" en azından daha iyi örgütlenmiş sanayilerde, sendikal pazarlığın ilkesi olarak yerleşti. Ücret görüşmeleri, ayrıca örgütlü işçi sınıfı protestosunun ana odağı haline geldi; sendikalar, mücadeleyi ritüel ücret pazarlığı içinde yürütülecek parasal bir talep biçimine yönlendiren, C. Wright Mills'in deyimiyle artan ölçüde "huzursuzluk yöneticileri" olmaya başladılar.

Çatışmanın parasallaşması, emeğin üretken gücü kendisini daha yüksek yaşam standartlarında ifade ettikçe daha da fazla problemli hale geldi. Emeğe karşı isyan büyüdükçe, huzursuzluğu yönlendirme daha etkisiz ve daha maliyetli olmaya başladı. Bir yandan artan gerçek ücretler, emek süreci üzerinde etkin bir yönetsel denetim kurmak için çoğunlukla yetersiz bir güdüleme aracı olarak kalıyordu. 1960'ların sonu ve 1970'lerin ilk yılları boyunca işyerindeki yönetsel denetimin kaybı üzerine şikayetler oldukça yaygındı (krş. Holloway, 1987). Aynı zamanda, etkin bir denetim kurmadaki zorluklar ve yeni çalışma pratikleri dayatmasına karşı direnişin gücü ifadesini, çoğunlukla yerine getirilmesi için grev tehdidi ya da gerçek grevler tarafından eşlik edilen, artan ücret taleplerinde buluyordu (krş. Armstrong vd., 1984). Ücret denetimi ve sendika gücü olarak görülen şeye gem vurma dönemin hakim kaygısı haline geldi.

Sömürüye karşı isyan büyüdükçe, hem parasallaşmış hem de parasallaşmamış biçimiyle, artı değerin elde edilmesi sermaye için daha da zorlaştı. Ancak, bunu abartmamak önemlidir. İşçi sınıfı mücadelesinin kuşku götürmez etkinliğine karşın, sömürü oranı düşmedi: Tam tersine üretim sürecinin artan mekanizasyonu emeği daha üretken kıldıkça ve böylelikle sermayenin elde geçirdiği artı değer büyüdükçe, artmaya devam etti. Değişen, sömürü oranının düşmesi değil, sömürünün maliyetinin sermaye için artmasıydı: Bir işçiyi daha etkin biçimde sömürmek için sermaye, ham madde ve makinelere daima artan oranda yatırım yapmak durumundaydı. Bu, örneğin, makineleşmeye yapılan artan yatırıma karşın, 1968 ve 1973 arasında bütün ana ekonomilerde üretkenlik artışındaki yavaşlamada görülmektedir (Armstrong vd., 1984, s. 249). Buyüzden, kâr oranı (yatırılan toplam sermayeye karşılık elde edilen kâr oranı) artan sömürü oranına rağmen düştü.

Kâr oranının düşüşünü açıklayan (örneğin Glyn ve Sutcliffe, 1972 ve Armstrong vd., 1984'te belgelendiği gibi), sömürü maliyetinin sermaye için giderek daha da fazlalaşması gerçeğiydi. Sömürü maliyetinin artmasına Marx, sermayenin organik bileşiminde yükselme olarak atıfta bulunmuştu: Kapitalist üretim geliştikçe, değişmeyen sermayenin (sermayenin makine ve hammaddelerde gömülü ölü emeğe tekabül eden kısmı) değişen sermayeye (sermayenin canlı emek gücüne tekabül eden kısmı) oranla artma eğilimi görülür. Çoğunlukla sermayenin organik bileşimine yapılan vurgu (örneğin "Neo-Ricardocular ve "Fundamentalistler" arasındaki tartışmada olduğu gibi), krizin işçi sınıfı mücadeleleri bağlamında açıklanmasının karşısına konur. Fakat, sermayenin organik bileşimindeki yükselme sınıf mücadelesine dışsal bir iktisadi yasa olarak değil de, artan sömürü maliyetinin bir yansıması olarak algılanırsa, sınıf mücadelesi ve kapitalist gelişmenin yasaları arasındaki karşıtlık çözülür.

Neden sermaye için emeğin etkin sömürüsü çok daha masraflı olmaya başlamıştır? Emeğe karşı isyan ve yüksek ücretler için mücadele, hem sömürünün kısıtlanması ve kesintiye uğratılmasında hem de artan maliyetler üzerinde doğrudan bir etki

ye sahip oldu. Bunlar ayrıca, sermayeyi güvenilmez ve başa çıkılmaz işçiler yerine makineleri devreye sokarak "emeğin itaatsiz elini" güçsüzleştirmek konusunda daha az doğrudan da olsa teşvik etti. Bu bağlamda, sermayenin bu mücadelelerin tikel şiddetine verdiği yanıt, onun emeğin ürünlerini ele geçirerek ve onları ölü emek olarak canlı emeğin sömürüsünü yoğunlaştırmak için araçlara dönüştürerek kendi hakimiyetini sağlamlaştırmak ve yoğunlaştırmak için verdiği hiç bitmeyen genel mücadelesinin basit bir biçimde parçasıydı. Sermaye emeğin üretken gücünü emeğin aleyhine döndürerek yaşar (krş. Bonefeld, 1990). Makineleşme ihtiyacı, tek tek sermayelere iktisadi rekabet baskısı biçiminde dayatılsa da, makineleşme sınıf mücadelesinden ayrı bir "iktisadi eğilim" değil, sermayenin ayakta kalmak için verdiği sürekli mücadelenin bir parçasıdır: Sömürünün artan maliyeti kapitalist yeniden üretimin zorluklarını yansıtmaktadır.

1960'larda artan sömürü maliyetleri krizinin tarihsel olarak yeni bir özelliği, "dolaylı sömürü maliyetleri" denilebilecek masrafların oynadığı roldü. Savaş sonrasında sermaye birikiminin devam edeceği bir çevrenin inşasının temel özelliği olan devletin genişlemesi, beraberinde sermaye için önemli yeni masrafları da getirdi. Vergilendirmedeki değişiklikler, sömürü maliyetlerini düşürmek için sermayenin verdiği sürekli mücadelenin önemli bir parçasını oluştursa da, vergilendirmenin biçimi ne olursa olsun birikim için kullanılabilecek artı değerde bir azalma oluşturduğundan, devlet harcamaları genelde sermaye tarafından karşılanır (krş. Bullock ve Yaffe, 1975). Keynesçi refah devletinin savaş sonrasındaki gelişimi, sömürünün istikrarı ve etkinliğine oldukça katkıda bulunmasına rağmen, bunun bir bedeli vardı.

Birikim için istikrarlı bir siyasal ortam yaratmanın maliyeti, bu ortamın etkinliği azaldıkça arttı. Aynen, ücretin emeğe karşı isyanı yönlendirme aracı olarak giderek daha etkisiz hale gelmesinde olduğu gibi, devlet toplumsal huzursuzluğu [bahsedilen biçimiyle ç.n.] yönlendirme açısından giderek daha etkisiz hale geldi. Devletin savaş sonrasında genişlemesinde içerilen sermayenin toplumsallaşması, toplumda yabancılaşmanın yoğunlaşmasını beraberinde getirdi. Fordist üretimin potansiyel insan

yaratıcılığı ile kapitalist değer üretimi altında buna dayatılan biçim arasındaki çelişkiyi arttırması gibi, devletin refah devleti olarak genişlemesi de bilinçli toplumsal örgütlenme potansiyeli ile kapitalizmde bu potansiyele dayatılan biçim, yani devlet arasındaki çelişkiyi arttırdı. Devlet toplumsal yaşamın veçhelerine daha fazla nüfuz ettikçe, toplumsal denetim ve devlet denetimi arasındaki zıtlık daha fazla fark edildi. Emeğe karşı isyan oldukça basit bir şekilde kendisini vandalizm ve suç işleme ile fakat ayrıca devlet tarafından kolayca entegre edilemeyen bilinçli mücadele arayışlarında örneğin konut, eğitim, sağlık, ulaşım ve benzeri alanlarda ifade eden devlete karşı bir isyanla tamamlandı (krş., örn., Cockburn, 1977; LEWRG, 1979). Fransa'da 1968 Mayıs olayları ya da İtalya'da 1969'daki "sıcak sonbahar" tarafından dramatik bir şekilde tasvir edilen toplumdaki mücadelelerin ve fabrika mücadelelerinin karşılıklı olarak birbirine nüfuz etmesi, birçok ülkede 1960'ların son ve 1970'lerin ilk yıllarının önemli bir özelliği idi: Bu, Negri'nin (1988) işçi sınıfının toplumsal işçi[1] (operaio sociale) olarak yeniden bileşimi dediği şeydi.

Protestoları, devletin kurulu uzlaştırma kanalları içinde kapsamanın artan zorluğu, kendisini "talep yönetiminin" artan maliyetinde gösterdi. Keynesçi devletin merkezinde yer alan protestonun kurumsallaştırılması, sadece sendikalar, sosyal demokrat partiler ya da refah devleti kurumları aracılığıyla bürokratikleşmeye dayalı değildi: Bu kurumsallaştırmanın somut desteği, içerilen baskılara sınırlı, fakat önemli tavizler verebilme yetisiydi. Devlet üzerindeki baskılar arttıkça, baskıları içermenin maliyeti ve bununla birlikte vergilendirme ve dolaylı sömürü maliyetleri de arttı.

1960'ların sonlarında, savaş sonrası yılların görece olarak istikrarlı genişlemesinin sona yaklaştığı açık bir hal alıyordu. Önde gelen bütün kapitalist ülkelerde kârlar düşmekte (krş., Armstrong, 1984, ss 245 ve sonrası) ve toplumsal rahatsızlık artmaktaydı. Yükselen maliyetler, özellikle de ücret maliyetleri kârlardaki

1 İngilizce çeviride kullanılan terim "social mass worker" terimidir ve toplumun bir fabrika olarak örgütlenmesi ile işçi sınıfının seri üretim mantığı ile yeniden oluşturulması, yeni bir kimlik kazanması kastedilmektedir [ç.n.].

düşüşten sorumlu tutuluyor, üretkenliği arttırırken ücretlerin yükselişini denetlemek için artan ölçüde çaba sarf ediliyordu. Ancak emek ve sermaye arasında savaş sonrasındaki temel ilişki modeli başlangıçta sorgulanmamıştı. Ücretlerin denetimi ve üretkenliğin artmasının sadece halihazırdaki çerçeve içinde, yani emeğin gücünün kurumsallaşmış kabulü ve sendikalar aracılığıyla gerçekleştirilebileceği varsayılıyordu. Ücretlerin denetimi ve üretkenliğin artması için harcanan çabalar sendikaları bütün yönetim sisteminin daha da bir merkezine yerleştirdi. Bu, çoğunlukla çalışma pratikleri ve teknolojideki önemli değişimlerin ancak sendikalarla anlaşma aracılığıyla gerçekleştirilebildiği şirket düzeyinde geçerliydi (krş., Holloway, 1987). Devlet, ücretlerdeki artışı bir tür gelir politikası yoluyla denetlemeye giriştiği durumda da aynı ölçüde geçerliydi. Bir devlet gelir politikasının başarıya ulaşmasının, sadece aktif sendika işbirliği ile mümkün olduğu çok çabuk netlik kazandı. Krizdeki Keynesçilik, emek ve sermaye arasında savaş sonrası kurulan bütün ilişki modellerinin altında yatanın, emeğin gücünün kabulü ve kurumsallaştırılması olduğunu ve sendikaların merkezi rolünün buradan kaynaklandığını açık hale getirdi.

Ücretlerin denetimi girişimi, sendikaların çelişkili konumunu netleştirdi. Sendikalar, kendilerini ücret taleplerinin baskılanması aracı yapacak kadar devlet içine çekilirken, aynı zamanda kendi üyelerinin desteğini korumalarının tek yolu ücret baskılanması karşılığında başka devlet tavizleri için (planlama, istihdam politikası, refah devleti yardımlarında iyileştirmeler üzerine) pazarlık etmekti. Sendikalar ne kadar devlet içine çekildiyse, devlet sistemi de o kadar çok taviz verme üzerine dayandı: Sermaye açısından, doğrudan sömürü maliyetlerinin (ücretler) baskılanması, dolaylı maliyetlerin artışı (devlet harcamalarının artışı) ile karşılanıyordu. Sendikaların sistemin merkezinde kök salması her şeyi daha da katılaştırdı: Hem üretim örgütlenmesinde hem de devlet örgütlenmesinde esaslı değişiklikler gerçekleştirmek giderek zorlaşıyordu.

Sendikaların devletle artan bütünleşmesi, onların daha güçlü görünmelerine neden oldu. Oysa sendikaların gücü, emeğin

kurumsallaştırılmış gücüydü ve giderek kurum olarak temsil ettikleri gücün dışında ve karşısında yer almaktaydılar. Devlete etki etme bağlamında daha güçlü göründükçe, üyelerini temsil ya da zapt etme açısından etkisiz hale geldiler. Sendikaların gücü, artan ölçüde içi boş bir güce, esası olmayan bir kurumsal güce dönüştü. Aynı şey farklı ölçüde, sosyal demokrat partiler için de geçerliydi. Savaş sonrası kapitalist egemenlik biçiminde, emeğin gücünü yönlendirmede sendikaların sahip olduğu merkezi rol, bu sendikalarla sıkı bağlantılara sahip partilere siyasal sistem içinde çoğunlukla ayrıcalıklı bir konum vermekteydi. Özellikle 1960'ların ortalarından sonlarına doğru, birikimin zorlukları daha açık hale geldikçe, çoğunlukla ve sadece sosyal demokrat partiler, sermayeyi temsil eden örgütler tarafından bile, emeğin taleplerini denetim altında tutabilecek partiler olarak desteklenmekteydi: Çarpıcı bir örnek Şubat 1974 seçimlerinden hemen önce bir İşçi Partisi zaferini umduklarına dair Britanya Sanayi Konfederasyonu (CBI) tarafından "sızdırılan" açıklamaydı. Fakat sendikaların çelişik konumu daha belirgin hale geldikçe, sosyal demokrat partilerdeki çelişkiler de, "sağ" ve "sol" kanatlar arasında artan ölçüde sert çatışmalar ve temsil etme iddiasında oldukları sınıfla bağların kopması ile birlikte daha yoğunlaştı.

Birikimin artan zorlukları kendilerini hem tek tek firmalar hem de devlet düzeyinde Keynesçiliğin kurumsal yapılarının büyüyen krizinde ifade etti. Ancak sermayenin ağır basan tepkisi, kriz derinleşmesine rağmen, hala kurulu toplumsal ilişkiler modeline doğrudan doğruya bir saldırı biçimini almamıştı. Ücret denetimi üzerinde artan bir vurgu, kamu harcamalarının genişlemesinin durdurulması ve emeğin gücünün kurumsallaşmamış yansımalarının bastırılması söz konusuydu: Fakat Keynesçiliğin varsayımları hala geniş ölçüde iktisadi ve siyasal gelişmenin çerçevesi olarak kabul görüyordu. Savaş sonrası egemenlik şekli ve mücadelenin çelişkileri paranın genişlemesi aracılığıyla içerildi.

"Eski-dünya partisi" elbette savaştan çok önce enflasyonun tehlikelerine dair uyarıda bulunmuştu. Roosevelt yönetimi 1933'te Birleşik Devletler'i altın standardından çıkardığında, önde gelen bir demokrat olan Bernard Baruch itiraz etmişti:

> Bu, ayak takımının hakimiyeti dışında bir şey olarak savunulamaz. Belki ülke henüz bunun farkında değil, ama Fransız Devrimi'nden daha şiddetli bir devrimin içinde olduğumuzu düşünüyorum. Halk, hükümeti ele geçirdi ve zenginliği ele geçirmeye çalışıyor. Yasaya ve düzene olan saygı ortadan kalktı (aktaran Schlesinger, 1959, s. 202).

Baruch'un haklı olduğu bir nokta vardı. Roosevelt'in altın standardını ortadan kaldırma kararı, yoğun toplumsal baskıya karşılık verebilmek için ulusal ekonominin yönetimini dünya piyasasının tehditlerinden kurtarma doğrultusunda bir hareketti. Fakat bu, paranın hükmünün ortadan kaldırılması değildi. Tersine, paranın hükmünü "ayaktakımından" kurtarmanın tek yolu, mali ulusalcılık yani ulusal para birimini uluslararası değer akışından korumaktı. "Sauve qui peut"[5] farklı ulus devletlerde uluslararası piyasanın serbest işleyişi ile uzlaştırılamaz taleplerle yüz yüze gelen sermayenin sloganı oldu. Altın standardının ortadan kalkması, paranın hükmünden feragat etmek anlamına gelmiyordu: Sadece paranın hükmünün daha esnek bir şekilde her bir ulusal mali arenada toplumsal baskılara cevap verebilmesi anlamındaydı.

Elbette ulusal para biriminin top yekûn korunması söz konusu değildi. Sermayenin uluslararası akışı hem uluslararası finans hem de uluslararası ticaret biçiminde eskisinden daha az serbest bir şekilde devam etti. Fransa, Britanya ve Birleşik Devletler arasında tarafların üç para birimi bölgesinde sabit döviz kurunu korumak için müdahalede anlaştıkları 1936 tarihli Üçlü Anlaşma ile bir ölçüde düzen sağlanmıştı. Ama yeni bir uluslararası para düzeni, ancak savaştan sonra 1947'de etkin bir şekilde işlemeye başlayan 1944 tarihli Bretton Woods anlaşması ile kuruldu.

Bretton Woods sistemi uluslararası paranın hakimiyeti ile emeğin gücünün kabulünü uzlaştırmaya çalıştı. Bunu, doların uluslararası anahtar para olarak kabulü temelinde inşa edilen bir sistem kurarak gerçekleştirmeye çabaladı. Bu ise, Birleşik Devletler sermayesinin savaş sonunda açıkça kurulan karşı konulamaz gücü

5 "Kurtarabildiğini kurtar" [ç.n.]

ile mümkün hale geldi. Dolar ve altın birbiriyle ikame edilebilir bir şekilde, doların sabit bir pariteden altınla değiştirilebildiği uluslararası paralar olarak kullanılacaktı. Ulusal para birimleri sadece önemli dengesizlikler durumunda değiştirilebilecek sabit döviz kurları üzerinden dolara bağlanmıştı; yeni Uluslararası Para Fonu (IMF) kısa dönemli dengesizliklerin üstesinden gelinmesi için gerekli parayı sağlayacaktı (Burnham, 1990; Bonefeld, 1993a).

Bu sistemin bir etkisi, doların enflasyonist esnekliğini paranın uluslararası akışına katmak oldu. Mandel'in belirttiği gibi, "Bretton Woods'da İkinci Dünya Savaşı'nın muzaffer emperyalist devletleri, o zaman ulusal ölçekte kabul gören enflasyonist kredi genişlemesinin uluslararası bir versiyonunun temelini sağlayan bir uluslararası para sistemi kurdular" (1975, s. 462). Roosevelt'i 1933'te altın standardından çıkmaya iten "ayaktakımının" gücü, şimdi sermayenin uluslararası akışıyla bütünleştirildi. Savaş sonrasında Marshall Planı ve dolar-yardım programları, Keynesçi çözümü yani protestonun para yaratma aracılığıyla talebe dönüştürülmesi çözümünü uluslararası düzeyde gerçekleştirmeyi amaçladı (krş. Mandel, 1975, s. 463).

Bretton Woods sisteminin ikinci bir unsuru ulusal ekonomilerin dünya piyasasından bir ölçüde korunmasının sağlanmasıydı. 1930'ların krizinde toplumsal baskının gücü, ulusal hükümetleri altın standardını ortadan kaldırarak ve gümrük bariyerlerini yükselterek kendi ulusal ekonomilerini dünya piyasasının yıkıcı gücünden yalıtmaya itmişti. Ulusal para birimlerini paranın dünya piyasasındaki kısa vadeli hareketlerinden koruyan sabit döviz kurlarının yerleştirilmesiyle yalıtım kısmen korundu. Bunun etkisi, ulusal ekonomileri sermayenin uluslararası akışından yalıtmak değil, bu akışı düzenlemek ve bir ölçüde kısa vadeli koruma sağlamak üzere bir dizi sübap yaratmak oldu. Nasıl altın standardını ortadan kaldırmak Roosevelt'in Yeni Anlaşmasının temel bir paçasıysa, bu sübapların korunması da Keynesçi aktif devlet müdahalesi kavrayışının temel bir parçasıydı.

Hem doların rolü hem de sabit döviz kuru aracılığıyla "ayaktakımının" gücü, yeniden istikrarsızlık olarak ortaya çıktığı yerde, uluslararası para sistemine entegre edildi.

Bu istikrarsızlığın merkezinde, savaştan bu yana sermaye birikiminde önemli bir unsur olan kredi genişlemesi vardı. Yeni uluslararası para düzeni, kredi genişlemesine ulusal düzeyde daha fazla olanak tanıdı ve doların ulusal ve uluslararası para birimi olarak ikili rolüyle Birleşik Devletler'deki kredi enflasyonunun uluslararası sisteme bir istikrarsızlık unsuru olarak girmesini sağladı.

1930'larda toplumsal baskının yoğunluğu tarafından ulusal hükümetlere dayatılan talebin korunması için kredinin genişlemesi, iktisat siyasetinin sürekli bir özelliği olduğu açıklamasıyla Keynes tarafından kuramsal olarak mazur gösterilmişti. Ancak uygulamada, savaş sonrası dönemde kredi yaratmanın ana kaynağı devletin bütçe açığı vererek finansmanı değil, bankalarca özel sektöre verilen açık banka kredilerinin genişlemesiydi: hem şirketlere verilen üretim kredisi hem de ev ve dayanıklı tüketim malları alımı için bireylere verilen tüketici kredisi. Mandel, Birleşik Devletler'de 1946 ile 1974 yılları arasında kamu borcu oransal olarak düşerken, özel borçlanmanın yıllık GSMH'nin % 73,6'sından %140,0'ına yükseldiğine işaret eder (Mandel, 1975, s. 418). Başka bir deyişle, ulusal hükümetler, hem üretken sermaye hem de daha iyi bir hayat standardı arayışındaki tüketiciler tarafından kredi talebi ve üretime yapılacak doğrudan yatırımdan elde edilecek kârdan daha güvenli bir getiri arayışındaki ödünç verilebilir sermaye arzı ile sürüklenen kredi genişlemesi üzerinde, sadece dolaylı denetim gerçekleştirebildiler.

Kredi genişlemesi üzerinde devlet denetiminin yokluğu, Birleşik Devletler dışında "Avrodolar" piyasası denen bir dolar piyasasının gelişmesiyle iyiden iyiye kötüleştirildi. Bu, doların uluslararası para birimi olarak konumundan kaynaklanmaktaydı. Savaş sonrasında başka ülkelerdeki kapitalist ekonomilerin toparlanması, Birleşik Devletler ekonomisinin üstünlüğünde tedrici bir şekilde göreli bir düşüşe yol açtı. Dünya piyasalarını dolduran ve başlangıçta Birleşik Devletler'den ihraç edilen metaları almak için kullanılan dolarlar, giderek Avrupa bankalarının rezervleri haline dönüştüler (Bonefeld, 1993a). Bu rezervler sonrasında giderek, hem kamu otoriteleri hem de özel sermaye

için bir kredi kaynağı olarak kullanılmaya başlandı. 1960'ların ilk yıllarından itibaren ulusal, düzenlenmiş piyasalar yanında ve bütün devletlerin denetimi dışında yer alan uluslararası bir finansal piyasanın büyümesi söz konusuydu. 1969 yılı itibarıyla diğer kapitalist ülkeler ellerinde Birleşik Devletler rezervlerinde tutulan altın miktarını oldukça aşan (Bonefeld, 1990) bir miktar, (1964'teki 11 milyar dolara karşın) 40 milyar dolar bulundurmaktaydı. Bu şartlar altında doların altına çevrilebilirliği [konvertibilite, ç.n.] gittikçe daha kırılgan görünmeye başladı.

Uluslararası para sisteminin kırılganlığı, emeği etkin bir biçimde sömürmenin artan maliyetleri kendilerini düşen kârlarda ve artan toplumsal gerilimde ifade etmeye başladıkça, daha görünür hale geldi. Devletler, toplumsal baskılara cevap verme ve düşen talebi koruma arayışına girdikçe ve şirketler de geçici olmasını umdukları zorluklar sürecinde kendilerini idare etmek için borç aradıkça, kredi talebi arttı. Kredi arzı da, sermaye üretken yatırımdan daha güvenli ve daha kârlı mahreçler aradıkça arttı.

İstikrarsızlığın bir diğer nedeni, Bretton Woods sisteminde sabit kurlar üzerinden dolara bağlanan ulusal para birimlerinin değişen konumlarından kaynaklandı. Sabit döviz kurları, ulusal para birimlerini uluslararası para piyasalarında kısa vadeli spekülasyonlardan korudu, fakat bunu muhtemel kronik ödemeler dengesi sorunları ve o zaman sabit kurda bir değişikliğin kaçınılmazlığı açıklık kazandığında yoğunlaşmış spekülasyon bedeli karşılığında gerçekleştirdi. O zaman dünya piyasası ve ulusal ekonomi arasındaki bağlantı, kendisini keskin bir döviz krizi biçiminde açığa çıkardı. Sterlinin başına gelenler, Britanya ekonomisinin düşüşü kendisini ödemeler dengesi sorunları, spekülasyon ve sonunda pound'un 1967'de devalüasyonunda ifade ettiğinde bu olmuştu.

Uluslararası işlemlerde hala önemli bir para birimi olan pound'un devalüasyonu, Avrodolar piyasasının genişlemesi ve Vietnam devrimini bastırmak için harcanan nafile çaba sonucunda, kamu borcundaki devasa artışla zaten gerilmiş olan doların kırılganlığını daha da arttırdı. Ulusal ve uluslararası olarak toplumsal gerilimi kredi genişlemesi haricinde içerme

nin imkansızlığı, kendisini artan parasal istikrarsızlıkta gösterdi. Ellerinde dolar tutanlar, artan ölçüde dolarlarını altına dönüştürerek güvenlik arayışına girdiler. Dolar miktarı ve Birleşik Devletler'deki altın rezervi arasındaki muazzam eşitsizlik karşısında 1971 Ağustos'unda Nixon yönetimi, doların altına çevrilebilirliğinin süresiz olarak kaldırıldığını açıkladı. Aralık 1971'deki Smithsoncu Anlaşma ile yeni bir sabit döviz kuru sistemi kuruldu, fakat bu sistem de ciddi spekülatif baskıya tabiydi ve Mart 1973'te sabit döviz kuru ilkesi ortadan kaldırıldı (Bonefeld, 1993a; Armstrong d., 1984, s. 293).

Sabit döviz kuru sistemi ulusal ekonomileri sermayenin kısa vadeli spekülatif hareketinden koruduğu ölçüde, Bretton Woods'un nihai çöküşü bu yalıtımın artık olmadığı anlamına geliyordu. Devlet politikaları, yeniden paranın uluslararası piyasadaki akışına doğrudan tabi kılındı. Bonefeld'in (1993b, ss.58-59) belirttiği üzere, "Küresel birikime bir şekilde 'uygunsuz' olan yerel olarak inşa edilmiş birikim yönetimine karşı en güçlü yaptırım, ulusal para birimi üzerinde spekülatif baskıydı. Bu baskı, para üzerindeki ulusal otoriteyi ve kredi genişlemesini kısıtladı ve ulusal siyasaları paranın uluslararası hareketine tabi kıldı". Ancak bu, altın standardına; eski dünya partisi tarafından Roosevelt ve Keynesçilere ve de "ayaktakımının" tahribatlarına karşı sadakatle savunulan görünürde güvenli bir güç diyarına dönüş değildi. Uluslararası para, artık altın tarafından değil dolar tarafından temsil ediliyordu ve paranın hareketi artık altın standardı günlerine nazaran çok daha hızlıydı ve para çok daha akışkandı.

Eski, savaş sonrası toplumsal ilişkiler modeli üzerindeki baskılar her yandan artıyordu. Düşen kârlar ve yükselen toplumsal huzursuzluk; Keynesçi, toplumsal çatışmayı uzlaştırma ve kapitalizmin krizlerden muaf, ahenk içinde gelişmesini sağlama iddiaları ile dalga geçiyordu. Uluslararası para sisteminin çöküşü, Keynesçi devlet müdahalesi anlayışının esas unsuru olan dünya piyasasından yalıtımı ortadan kaldırdı. Bu gerilimler ifadesini net olarak 1974-1975 resesyonunda buldu: Üretim, önde gelen bütün ülkelerde keskin bir şekilde düştü, enflasyon ve işsizlik arttı (Mandel, 1978, s. 14) ve petrodolarların Avrodolar

piyasasına akışı dünya para sisteminin akışkanlığını arttırdı.

Her yerde, Keynesçiliğin ölümü ilan edildi. İktisatçıların tartışmalarında, Keynesçilik, yeni moda parasalcı iktisat kuramı karşısında zemin kaybetti. Britanya'da, Birleşik Devletler'de ve başka yerlerde muhafazakar siyasetçiler, devletin genişlemesine, sendikaların konumuna ve "uzlaşma siyasetine" artan ölçüde saldırmaya başladılar ve kendi konumlarını haklılaştırmak için Friedman ve Hayek gibi kuramcılara döndüler. Siyasal sistemdeki konumları emeğin gücünün kabulüne bağlı olan sosyal demokrat partiler bile, Keynesçi çözümleri artık gerçekçi olmamakla suçlamaya başladılar. Britanya başbakanı James Callaghan'ın 1976'da İşçi Partisi Konferansı'nda belirttiği gibi:

> Vergileri keserek ve hükümet harcamasını arttırarak resesyondan çıkılabileceğini ve istihdamın arttırılabileceğini düşünürdük. İçtenlikle söylüyorum ki böyle bir seçenek artık yok ve savaştan beri var olduğu sürece her durumda ekonomiye daha sonraki adımda daha yüksek bir işsizlik düzeyi tarafından takip edilen daha büyük bir dozda enflasyon zerk ederek işlemiştir.

Yeni Anlaşma sona ermiş, oyun bitmişti. Ya da öyle görünüyordu. Fakat şu ana kadar oyunculardan sadece biri masadan kalktı. Emeğin gücünün kabulünü sermayeye dayatmış olan toplumsal güçler öncekinden daha güçlü bir şekilde hala varlığını korudu ve basitçe siyasetçilerin deklarasyonlarıyla yok edilemedi. Ve eğer Keynesçi oyun sona erdiyse, yeni kurallar ne olacaktı? Keynesçiliğin kurulması otuz yılı aşkın bir mücadeleye ve milyonlarca insanın canına mal olmuştu. Yaklaşık otuz yıllık bir göreli istikrar dönemi sonrasında, kapitalizm tekrar kaos içindeydi. Yeni bir düzen sadece siyasetçilerin iradesiyle kurulabilir miydi, ya da böyle bir şey dünyanın yeniden yıkım ve sefalet içinden geçmesini mi gerektiriyordu? Gayya kuyusu açık kaldı.

Kaynakça

Armstrong, P., Glyn, A. Ve Harisson, J. (1984) *Capitalism since World War II,* Londra: Fontana.

Beynon, H. (1973) *Working for Ford,* Harmondsworth: Penguin.

Bonefeld, W. (1988) "Class Struggle and the Permanenece of Primitive Accumulation", *Common Sense,* 6.

Bonefeld, W. (1990) *"The State Form and the Development of the State under Monetarism",* Doktora tezi, Edinburgh Üniversitesi.

Bonefeld, W. (1993a) *The Recomposition of the British State During the 1980s,* Aldershot: Dorthmunt.

Bonefeld, W. (1993b) "The Global Money Power of Capital and the Crises of Keynesianism", *Common Sense,* 13.

Braverman, H. (1974) *Labour and Monopoly Capital,* New York: Monthly Review Press.

Bullock, P. ve Yaffe, D. (1975) "Inflation, the Crisis and the Post-War Boom", *Revolutionary Communist,* 3-4.

Burnham, P. (1990) *The Political Economy of Postwar Reconstruction,* Londra: Macmillian.

Clarke, S. (1988) *Keynesianism, Monetarism and the Crises of the State,* Aldershot: Edward Elgar.

Cockburn, C. (1977) *The Local State,* Londra: Pluto Press.

Coriat, B. (1982) *El Taler y el Cronometro,* Madrid: Siglo XXI.

Foster, W.T. ve Catchings, W. (1928) *The Road to Plenty,* New York: Popular Edition.

Glyn, A. ve Sutchliffe, B. (1972) *British Capitalism, Workers and the Profit Squeeze,* Harmondworth: Penguin.

Gordon, D., Edwards, R. ve Reich, M. (1982) *Segmented Work, Divided Workers: The Historical Transformation of Labour in the US,* Cambridge: Cambridge University Press.

Holloway, J. (1987) "The Red Rose of Nissan", *Capital & Class,* 32.

Keynes, J. M. (1936) *General Theory of Employment, Interest and Money,* Londra: Macmillan.

Keynes, J. M. (1971) "The Economic Consequences of Peace" *Collected Writings,* vol:II, Londra: Macmillan.

Keynes, J. M. (1972) "Am I a Liberal?", *Collected Writings,* vol:IX, Londra: Macmillan.

Lee, J. R. (1916) "The so-called profit sharing system in the Ford Plant", *Annals of the Academy of Political Science,* LXV.

Londra Edinburgh Weekend Return Group (LEWRG) (1979): *In and Against the State,* Londra: CSE Books.

Mandel, E. (1975) *Late Capitalism,* Londra: New Left Books.
Mandel, E. (1978) *The Second Slump,* Londra: New Left Books.
Mattick, P. (1978) *Economics, Politics and the Age of Inflation,* Londra: Merlin.
Middlemas, K. (1979) *Politics in Industrial Society,* Londra: Andre Deutsch.
Negri, A. (1988) *Revolution Retrieved: Selected Writings on Marx, Keynes, Capitalist Crises and New Social Subjects 1967-1983,* Londra: Red Notes.
Schlesinger, A. (1957) *The Age of Roosevelt: The Crises of the Old Order,* 1919-1933, Cambridge, Mass: The Riverside Press.
Schlesinger, A. (1959) *The Age of Roosevelt: The Coming of the New Deal,* Cambridge, Mass: The Riverside Press.
Tronti, M. (1976) "Workers and Capital", *The Labour Process and Class Strategies* içinde, CSe Broşürü 1, Londra: Stage 1.

Parasalcılık ve Kriz

Werner Bonefeld
İngilizceden Çeviren: A. Rıza Güngen

Giriş

Keynesçilik 1970'lerin ortasında tükenmiş bir güç olarak görünüyordu. Toplumsal olarak ıslah edilmiş ve iktisadi açıdan canlı bir kapitalizmin hayaleti kitlesel işsizlik, hiper enflasyon, ödemeler dengesi açıkları, düşen kâr oranları ve miskin bir ekonomik büyüme ile yüzleştirildiğinde mahcup düşüyordu. Keynesçi "ekonomik planlama" 1970'lerde kendisine başvuruldu ğunda tökezledi. Holloway[1] tarafından gösterildiği gibi Bretton Woods[2] sisteminin ortadan kaldırılması II. Dünya Savaşı sonrasındaki Keynesçiliğin temelinin çöküşünü işaret etmekteydi. Bretton Woods sistemi, dünya piyasasındaki uluslararası açığa dayalı talep finansmanını, dünyanın geri kalanına enflasyonist dolar arzı temelinde düzenlemekteydi. Enflasyonist talep yönetiminin uluslararası çerçevesi, doların hakim uluslararası para

1 Bkz. Bu ciltte Holloway, "Gayya Kuyusu Açılıyor".

2 Bu sistem hakkında bkz. Burnham (1990) ve Burnham (1995) ["Capital, Crisis and the International State System", Bonefeld, W ve Holloway, J. der., *Global Capital National State and the Politics of Money*, St. Martin's Press: New York]; ayrıca bkz. Brett (1983), Pilbeam (1992) yanısıra Bonefeld (1993a, 1993b).

birimi olarak kabulü çevresinde inşa edilmişti. Dolar altının muadili olarak tanımlanmıştı. Ulusal para birimi uluslararası ve ulusal para birimi olarak ikili işlev gören dolara tabi kılınmıştı. Ulusal para birimi sadece temel dengesizlik durumunda değiştirilebilecek sabit döviz kuru üzerinden dolara bağlanmıştı. Ancak, doların ikili işlevi, Bretton Woods'un istikrarının, ödemeler dengesizliğini tazmin edecek Birleşik Devletler ticaret fazlasına bağlı olduğunu ima etmekteydi. Birleşik Devletler büyük bir ticaret fazlası verdiği sürece, dolar diğer ülkelere Birleşik Devletler'de üretilen metalarla değişimi için bir araç olarak temin edilen kredi biçiminde işlev gördü. Bu dolarlar bir ödeme aracı olarak değil, ödeme aracı olarak gerçekleşmesi emeğin gelecekteki sömürüsü üzerinde bir iddia biçiminde var olan kredi olarak görev yaptı. Bretton Woods sistemi emeğin sömürüsü ve artı değerin gerçekleşmesi arasındaki bağlantıyı, para arzının küresel olarak genişlemesi temeline dayalı dolaşımda kurdu.

Bretton Woods sisteminin 1971-1973'te terk edilmesi, emek sömürüsünden ayrılmış para sermayenin devasa artışına bir yanıttı. 1960'ların sonlarında ve 1970'lerin ilk yıllarında kredi genişlemesi dünya ekonomisine destek olmuş ve böylelikle gerçek ücretlerde bir aşınma ile olduğu kadar tam istihdam garantileri aracılığıyla da emeğin sermaye ilişkisine bütünleştirilmesine yardımcı olmuştu. Sermaye 1960'ların sonunda yaşanan sınıf huzursuzluğu, düşen kâr oranları, düşen büyüme oranları ve halihazırda mevcut kredi ile yüzleştiğinde, sadece "kanlı Fordizm" (krş. Lipietz, 1982, 1984) içinde kârlı getiriler peşinde bütün dünyayı dolaşmaya başlamakla kalmadı; aynı zamanda emeğin gelecekteki sömürüsü ile kumar oynamaya da başladı (bkz. Holloway, 1990). Sınıf çatışmasına verilen genişlemeci tepki, paranın üretimden özgürleşmesini hızlandırdı ve sonuç olarak 1970'ler ortasında güç kazanan parasalcı saldırıya yardımcı oldu.

1920'ler ve 1930'lar boyunca Hayek ve von Mises gibi parasalcılar, ıslah edilmiş bir kapitalizme içkin tehlikeler hakkında defalarca uyarıda bulundular. Keynes ve Hayek çöküşe karşı farklı cevaplar verilmesini savundular. Savaşı Hayek kaybetti. 1929 çöküşü ve altta yatan "emek sorunu" (krş. Holloway, "Gay-

ya Kuyusu Açılıyor"), "olgunlaşmamış kapitalizmin" "aşağıdan gelen muhtemel devrimci tehlikelere kendi çıkarı için uyum sağlaması" (Keegan, 1993, s. 22) bağlamında değiştirilmesi gereken bir gelişmeye neden oldu. 1960'larda Keynesçilik kurtarıcı olarak görüldü ve selamlandı. *Keynes Çağı* ilan edildi. Ancak, Bretton Woods'un çöküşünden kısa süre sonra, Keynesçilik yıkıcı bir doktrin olarak kınandı ve *Keynesçi Dönemin Sonu*[3] ilan edildi. Parasalcılık Keynesçiliğin yerine entelektüel kurnazlığı nedeniyle geçmedi, idareyi gıyaben devraldı. Parasalcılığın pratik önemi, bir doktrin olarak tutarlılığından kaynaklanmadı. Ona pratik önemini veren, 1970'lerin ilk yıllarında küresel finansal ilişkilerin deregülasyonuydu.

1970'ler boyunca Yeni Sağın parasalcılığı, yeni kapitalist deflasyon saldırısını açıkça gösterdi. Kapitalizm "kendi araçlarının ötesinde yaşıyordu" ve parasalcılık, sömürünün yoğunlaşması, daha düşük doğrudan ve dolaylı ücretler, hizmetlerde kesinti ve kamu harcamaları ile ücretler arasındaki ilişkinin sıkı denetimi aracılığıyla maliyeti işçilere ödeterek durumu iyileştirme peşindeydi. Parasalcılık, kapitalist yeniden üretimin krizine radikal bir yanıt verdi: Tam istihdamla büyüme garantileri "iç" birikime tehdit oluşturunca, parasalcılık istihdam garantisinin tasfiyesinin iktisadi toparlanma için bir koşul olduğunu ilan etti; kamu harcamaları miktarı devletin mali krizini tetikleyince, kamu harcamaları ile ücretler arasındaki Keynesçi ilişkinin[4] ortadan kaldırılması gerektiğini ifade etti; korporatist toplumsal bütünleşme stratejisi toplumsal barışı koruyamayınca, sendikaları istenmeyen aktör ilan etti; ve işsizlik dramatik biçimde arttıkça, piyasa özgürlüğü ve doğal işsizlik oranını savundu. Piyasa özgürlüğü bütün demokratik ve ekonomik özgürlüğün temeli olarak açıklandı.

Keynesçilik kapitalizmin geleceği ile ilgilenirken, parasalcılık bugünün korunması ile meşguldür. Parasalcılık, emeğin gelecekteki sömürüsünü bütçe açığı vererek ipotek altına almaktansa, tahsildarı çağırmayı tercih etti. Parasalcılığın önemi, toplumsal

3 Skidelsky (1977); Lekachman (1966). Bu kısmı Gamble'a (1993, s. 42) borçluyum.
4 Bkz. Callaghan'dan aktaran Holloway, "Gayya Kuyusu Açılıyor".

ilişkilerin piyasa özgürlüğü denen şeye tabi kılınması lehinde tam istihdam siyasetine bağlılığı reddetmesindedir. Parasalcılığın piyasa ideolojisini siyasal sahnenin merkezine geri getirme yönünde harcadığı kararlı çaba, temelde işçi sınıfına iktisadi özgürlük denen şeyin dayatılmasını kapsıyordu. Devletin rolü, kaynakların kolektif tedarikiyle piyasa güçlerinin baskılanması denen şeye karşın piyasada eşit değişimin iktisadi özgürlüğünü güvence altına almaktı. Parasalcılık, piyasa sınırlarıyla "uyumsuz" bir hayat standardını komuta etmek için emeğin siyasal gücünü destekleyen kurumsal biçimlere saldırdı. Parasalcı disiplinin toplumsal ilişkilere dayatılması iki şeyi barındırır. Birincisi, maddi kazanç dışında herhangi bir değere herhangi bir bağlılık acımasızca cezalandırılır. İkincisi, halihazırda ona sahip olanlar açısından para, özgürlük ve refah aracıdır. Parası olmayanlar için, parasızlıkları onların yoksullukların ı ve yaşayan bir meta [emek gücünü satan insanlar, ç. n.] olarak varlıklarını tanımlar. Başka herhangi bir piyasa aktörü gibi emek gücü sahipleri de, istihdam ve gelir sağlamak için tasarlanmış politikalar vasıtasıyla piyasaya müdahale eden devlet olmaksızın, beklentilerini piyasa sınırlarına uygun hale getirmek zorundadırlar.

1970'lerin ortalarından bu yana iktisat, maliye ve refah politikalarının başlıca hedefi olarak tam istihdam politikalarına bağlılık terk edildi. Toplumsal ilişkilerin iktisadi özgürlük temelinde yeniden kuruluşu, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana emeğin siyasal olarak entegre edilmiş olduğu yöntemin tasfiyesi anlamına gelmektedir. Para arzı üzerinde kontrolün yeniden sağlanması, temelde kamu harcamaları ile ücretler arasındaki ilişkinin, yani emeğin toplumsal reform ve maddi tavizler temelinde entegrasyonunun tasfiyesini içeriyordu. 1970'lerin sonlarından itibaren kredilerin kesilmesi, savaştan bu yana içinde toplumsal ilişkilerin kurulduğu bütün yöntemlere bir saldırı, yani sendikaları devletten uzaklaştırmak, toplumsal refah harcamalarını kısmak, ücret korumasını deregüle etmek, işsizlerin kendi ödenekleri için çalışmasını sağlamak ve sıkı para politikasının toplumsal ilişkilere dayatılmasını bürokratik denetim biçimleri ile uygulayarak devleti bir bütün olarak daha baskıcı kılmak anlamına geliyordu.

Fakat yanlış giden bir şey vardı. Başlangıçta, parasalcılığın vaadi "temellere dönüş"tü: kazanmadığınızı harcayamazsınız. Ancak, 1982'de Meksika, borcunu ödememe tehdidinde bulunduğunda, parasalcı ortodoksi tarihin çöp kutusuna gönderildi. Kapitalist dünyayı ihtiyatlı hükümet eylemsizliği kadar borcun yeniden ödenmesi aracılığıyla da "vücuda getirmek" yerine, yeni ortodoksi harcamak, harcamak ve yine harcamaktı. 1980'ler boyunca krediler, kısılmanın tersine, modern zamanlarda hiç görülmemiş ölçüde genişledi. Ama toplumsal ilişkiler borcun artmasından sorumlu tutulduğu ölçüde, parasalcı politikalar korundu. Yeni Sağ hükümetler, hesaplarını dengelemek için kamu teşekküllerini özelleştirirken; borç, mali reformlar, bankaların kurtarılması, kamu harcamalarının yoksulluk disiplinini dayatma aracı olarak kullanılması ve kredi temelli özel tüketimin yüreklendirilmesi vasıtalarıyla toplumsallaştırıldı. Bir yanda kitlesel işsizlik ve durgun üretken yatırım, öbür yanda büyüyen kamu borçluluğu ve özel borçluluk arasında şeytani bir ittifak söz konusuydu. Bu ittifak devam etmedi. 1987 çöküşü, 1982'de borç krizinin patlak vermesine içsel olarak bağlıdır. Batı dünyası 1982 olaylarına, borcu dengeleyebileceği varlıklar tarafından denetlenmeyen genişlemeci politikalarla karşılık verdi. Başka bir ifadeyle, paranın üretimden ayrılması 1980'ler boyunca bütün hızıyla devam etti. Kredi denetimlerinin deregülasyonunun yardım ettiği piyasa, parayı emek ve kavgadan özgürleştirme serbestliğini edindi. Parasalcı rejimler canlılık *boyunca* kredi genişlemesini besledi. 1990'ların ilk yıllarında şok kapıda belirdiğinde, yaygın bir kredi kesintisi korkusu vardı. 1990'larda yaşanan durgunluk, 1980'lerin iktisadi mucizesinin aslında bir yanılsama olduğunu gösterdi. Ancak, parasalcılığı günahkar bir doktrin olarak görmek yanlış olacaktır. Parasalcılık, sıkı para politikasını borç konusunda bir utanmazlık tatbik etmek için vaaz etmedi. En azından 1970'lerde üretkenliğin artmasına dair bir umut ideolojisiydi ve bu yüzden para ve sömürü arasında daha güçlü bir bağın coşkun savunucusuydu.

Bu bölüm parasalcılığın kaderine bakmaktadır. Parasalcılığın, Keynesçi krizin üstesinden gelemediği tartışılacaktır.

Önce Uyum Vardı

1960'ların sonlarında ve 1970'lerin ilk yıllarında, sınıf çatışması, siyasal otoriteleri "bu tarz bir sınıf yüzleşmesinin istikrarı bozucu siyasal etkisinin korkusu nedeniyle saldırgan işverenleri cesaretlendirmekten geri durmaya" (Clarke, 1988, s. 281) itti. Bu zamanda, muazzam toplumsal huzursuzluk karşısında genişlemeci politikalar, protestoyu talebe ve tam istihdam garantilerine dönüştürme aracı olarak uygulandı. Birikimin açık finansmanı ve ivme kazanan enflasyon, bu nedenle, toplumsal çatışmayı yatıştırma araçları olarak oluşturuldu.

Kredi genişlemesinin yarattığı soluklanma aralığı, aslında artan bir oranda spekülatif boyutta sürdürülen restore edilmiş birikim yanılsaması sundu. Spekülatif yatırımın hızla çoğalması, Keynesçi konsensüsün zirveye ulaşması ile aynı anda, para ve sömürü arasındaki bağın gücünü azalttı. Genişlemeci tepki "gelişmiş kapitalist ülkelerin toplam GSYİH'sinde 1950-1951'den bu yana en hızlı iki yıllık genişleme dönemi" (Maddison'dan aktaran Keegan, 1993, s. 48) olan 1970 ve 1972 arasındaki canlılığı destekledi. Bu zaman zarfında, savaş sonrası dönemin Keynesçi konsensüsü sitemden azade gibi göründü. Krize karşı verilen genişlemeci tepki, "Bretton Woods döviz kuru sisteminin çöküşü ve onu takip eden talep yönetimi kısıtlamaları" (Maddison'dan aktaran Keegan, 1993, s. 48) üzerine kurulmuş ve onlar tarafından desteklenmişti. Başka bir deyişle, sınıf çatışmasının toplumsal reform politikaları aracılığıyla yatıştırılması, ödemeler dengesi açıklarıyla başa çıkmak için "tasarlanan" sistemin ortadan kaldırılması ile desteklenmişti. Cleaver'ın (1989, s. 22) gösterdiği gibi Bretton Woods'un ortadan kaldırılması "ulusal hükümetlerin, kendileri tarafından, artık küresel birikimle uyum içindeki yöntemlerle birikimi içsel olarak yönetme güçlerinin olmadığının *de facto* itirafıydı". Başlangıçta Keynesçiler, uluslararası paranın deregülasyonunu Bretton Woods tarafından ulusal yönetime dayatılan kısıtlamalardan kurtuluş olarak gördüler. "Döviz kurlarının dalgalanması, uluslararası ödemeler dengesinin sınırlamalarını yerinden ederek, Keynesçi politikayı evrensel olarak daha esnek kılmada başarılı olmasıyla övüldü (Itoh, 1978, s. 1;

ayrıca bkz. Mandel, 1987). Genişlemeci politikalar sınıf mücadelesine verilen pragmatik bir yanıttı. Ama ödenmesi gereken bir bedel vardı: Keynesçi konsensüs bütünüyle tehdit altındaydı.

Kredi aracılıyla sürdürülen genişleme, ekonomik resesyonu 1971-1973'te Bretton Woods'un resmen ortadan kaldırılmasının hemen ertesine kadar erteledi. Etkisi açısından birikimin düşüşe geçmesine tekabül eden petrol fiyatlarının 1973 sonunda dörde katlanmasını takiben, çoğu endüstriyel ülkede hasıla yerinde saydı ya da düştü. 1974 itibarıyla, durgunluk bütün gelişmiş kapitalist ülkeleri vurdu. İflaslar ve borç ödeyememe zinciri, üretken sermaye ile sınırlı kalmadı ve bankacılık sistemini içine aldı. Kriz vurduğunda bankacılık sistemi aşırı büyümüştü. Krizin en önemli uluslararası boyutu, bazı bankaların iflas ettiği, birçoğunun da yükümlülüklerini yerine getirme zorluğu çektiği[5] düzensiz Avrodolar piyasalarındaydı[6].

Talep Yönetimi, Para ve Gelecek

1960'ların sonundaki olaylara verilen genişlemeci tepki, o sırada emekle doğrudan karşı karşıya gelmeyi engellemek ve emek sorununa gelecekte bir çözüm bulmak için harcanan bir çabayı ifade etmekteydi. Başka bir ifadeyle, para arzının genişlemesi emeğin gelecekteki sömürüsü üzerinde büyük bir iddia yarattı. Şimdiki zamandan geleceğe kaçış, bu nedenle, Suzanne de Brunhoff'un (1978, s. 47) belirttiği gibi, "şimdiki aşırı üretim olasılığından kurtulmak adına gelecekteki kapitalist üretim için bir arayış"ı temsil etmekteydi. Şimdiki zamandan bu kaçış, Keynesçi talep yönetiminin kalbinde yatmaktadır. (bkz. Negri, 1988b). Gelecek ve şimdiki zaman arasındaki bağlantı, kredi genişlemesiyle, rezervleri ve mali gücü aracılığıyla devletin sorumluluğu üzerine aldığı bir genişleme sayesinde kurulur. Ancak geleceğin garantisi, yani kredi yükümlülüklerinin gelecekte yerine getirilmesi garantisi,

5 Bkz. Itoh (1978); Mandel (1987); Wolf (1988); ayrıca bkz. (Sampson (1983).

6 Bu piyasalar hakkında bkz. Holloway, "Gayya Kuyusu Açılıyor", Bonefeld (1993a) ve Wachtel (1990) yanı sıra Cleaver (1995) ["The Subversion of Money as Command", Bonefeld, W ve Holloway, J. der., *Global Capital National State and the Politics of Money*, St. Martin's Press: New York].

emeğin o anki sömürüsüne bağlıdır. Emeğin artan sömürüsünün, yani sermaye artışının eşlik etmediği büyüyen bir borçluluk, faiz harcamaları artı değerin büyüyen bir kısmını emdikçe ve üretken yatırımı artan bir oranda kârsız kıldıkça eninde sonunda dayanılmaz hale gelir. Aynı zamanda enflasyonist devalüasyon ve emek sömürüsünün [oranının, ç.n.] onaylamadığı bir borç birikimi nedeniyle para birimleri üzerindeki spekülatif baskılar yoğunlaşır. Krediyi gelecek üzerindeki bir iddia olarak korumak için, emek sömürüsünün, sayesinde kredi üzerindeki faiz ödemelerinin yapılacağı ve eğer mümkünse borcun geri ödenebileceği gerçek bir kaynak transferi sağlaması elzemdir. Başka bir ifadeyle, kredi aracılığıyla sürdürülen birikim, sayesinde borcun ödenebileceği kaynakları sağlamak için etkin bir emek sömürüsüne gereksinim duyar. Etkin bir emek sömürüsünün yokluğunda, borcun artı değere oranı, kârlılığın ve gelecekteki sermaye birikiminin altını oyarak ve böylelikle şüpheli alacaklar ve mali kriz yaratarak artmaya devam edecektir.

Açık Finansmanı, Dalgalanma ve Parasalcılık

Küresel olarak düzensiz kredinin enflasyonist büyümesi, "paranın gücü"nü[7] yeniden tanımladı. Para sermayenin küresel olarak düzensiz piyasalardaki hareketi düşen kâr oranları, ödemeler dengesi sorunları ve ekonomik çevrimin senkronizasyonu aracılıyla ulus devletleri bütünleştirdi. Bu gelişmeler "tek ülkede çevrimi denetleme" (O'Connor, 1984, s. 2) çabalarının altını oydu. Bretton Woods'un çöküşünden sonra, uluslararası ekonomideki sermaye hareketleri ödemeler dengesi ve döviz kuru değerlendirmelerini hakimiyeti altına almaya başladı. Yüksek enflasyon ve sınırlı iktisadi büyüme koşullarında, üzerinde karar verilmesi gereken iktisadi faaliyet yelpazesi, döviz kurlarının öncülük etti-

7 "Paranın gücü"nün yeniden tanımlanması hakkında bkz. Marazi (1995) ["Money in the World Crisis", Bonefeld, W ve Holloway, J. der., *Global Capital National State and the Politics of Money*, St. Martin's Press: New York], ayrıca bkz. Bonefeld (1995) ["Money, Equality and Exploitation", Bonefeld, W ve Holloway, J. der., *Global Capital National State and the Politics of Money*, St. Martin's Press: New York].

ği çok daha çabuk ve istikrarsız bir rejime doğru kaydı. Birikim krizi kendisini devlete dalgalı döviz kurlarının zararlı etkileri biçiminde gösterdi. Bretton Woods'un çöküşü, dolara sabitlenmiş para birimleri arasındaki ilişkilerin ortadan kalkmasını ve bu ilişkilerin deregülasyonunu kapsıyordu. Bu deregülasyona döviz kurlarının dalgalanması olarak atıfta bulunulur. Dalgalanma, çoklu para birimi standartları ve bunlar arasında esnek oranlar kurdu. Dalgalı döviz kurları, para sermaye tarafından yapılacak para birimi spekülasyonu için bir piyasa oluşturdu. Çeşitli devletlerin dalgalı kur temelinde bütünleşmesi, spekülatif para sermayenin ulusal para birimlerine karşı istikrar bozucu hareketleri aracılığıyla paranın ulusal örgütlenmesi üzerine parasal bir disiplin dayattı. İstihdamın açıkla finansmanı özellikle daha zayıf sermayeleri korurken, ulusal para biriminin enflasyonist devalüasyonu dalgalı döviz kurlarının zararlı etkilerine karşı "ulusal birikimi koruma"yı zorlaştırdı.

Bunun paranın ulusal örgütlenmesi açısından yansımaları temel bir nitelik taşır. Küresel kredi ilişkilerinin deregülasyonu, devletler arasındaki para birimi uyumunun resmileştirilmiş yapılarının yerini paranın devletlere dayatılması ile değiştirdi. Paranın sömürüden ayrılması, gelecekle oynanan bir kumarı, spekülatif sermaye hareketleri tarafından "denetlenen" bir kumarı barındırdı. Sermayenin bu hareketi, "emek sorununa" karşı genişlemeci çözümlere küresel sıkı para politikasını dayattı. Paranın deregülasyonu uluslararası kolluk kuvveti rolünü oynayan "spekülatif sermaye"yi gerektirdi. Herhangi bir ulus devlet toplumsal ilişkilere sıkı para politikasını dayatmak ve emeğin etkin sömürüsü aracılığıyla kendi para biriminin değerini garanti altına almak konusunda zorluk çekerse, fonların topluca bu ülkenin ya da para biriminin dışına çıkışı, onun mali krizini derinleştirirdi. Küresel birikimle bir şekilde "bağdaşmayan" birikimin ulusal olarak tasarlanan yönetimine (genişlemeci politikaya) karşı en önemli yaptırım, o ülkenin para birimine karşı spekülatif baskıdır. Bu baskı, para ve kredi genişlemesi üzerindeki ulusal otoriteyi kısıtlar ve ulusal politikaları uluslararası "para terörizmi"ne (krş. Marazzi, 1995) tâbi kılar.

Genişlemeci politikalar, üreticileri küresel ölçekte enflasyon ve borçluluğun artması pahasına korudu (bkz. Mandel, 1987). 1970'ler durağanlıkla karakterize edildi. Bu bağlamda açıkların finansmanı, etkin bir emek sömürüsünün düzenlenmemiş dolar piyasalarından borç almaya eşlik etmediği anlamına gelmekteydi. Daha ziyade kredilerin geçerliliği, son borç merci olarak devletler tarafından desteklenmekteydi. Buna ek olarak devlet, ödemeler dengesi açıklarını Avrodolar piyasalarından alınan kredilerle finanse etmekteydi. Devlet bu suretle bir borç birikimine maruz kalmaktaydı. Emek sömürüsünün kredi yoluyla sürdürüldüğü bu zamanda kredinin geçerliliği, devletin, kredinin merkez bankası parasına çevrilebilirliğini garanti etmesine bağlıydı. Kapitalist yeniden üretim, üretimden ayrılan enflasyonist kredi büyümesi aracılığıyla daha çok sürdürüldükçe, emeğin Keynesçi bütünleşmesi daha spekülatif hale geldi. Emeğin kapitalist bütünleşmesinin krizi doruk noktasına enflasyon ve devletin mali krizi[8] biçiminde ulaştı. Sürdürülen ekonomik yeniden üretimin önündeki engel, para sermayenin spekülatif hareketi karşısında ulusal para birimini destekleyecek resmi rezervlerin sınırlı arzı biçiminde göründü. Dalgalanan para birimleri döviz kurlarını stabilize etmedeki daha büyük zorluklar nedeniyle uluslararası rezervlere olan talebi arttırdı. "Bunun anlamı, dış etmenlerden bağımsız ulusal politikalar izlemek için gösterilen hoşgörü artmayıp azalırken ulusal otoritelerin dalgalanan para birimlerini savunmak için daha az değil daha çok rezerve ihtiyaç duymasıydı" (Clarke, 1988, s. 334). Daha fazla rezerv, uluslararası paranın biçimsel kambiyo eşitliğini sürdürecek bir güvenlik sağlamaktaydı. Paranın merkez bankası parasına çevrilebilirliğinin siyasal olarak garanti altına alınma güvencesinin uluslararası para hamillerince edinilememesi, para birimi üzerinde öncelikle küresel para akışının yönünü değiştirmeye teşvik eden ve "ulusal üretim"in dünya piyasasıyla bütünleşmesinin altını oyma tehdidinde bulunan spekülatif bir baskı icap ettirir.

8 Mali kriz hakkında bkz. O'Connor (1973); Gough (1975); Hirsch (1978a, 1978b). Ayrıca refah devletinin krizi hakkında bkz. Offe (1984). Bu yaklaşımların bir değerlendirmesi için bkz. Clarke (1991, 1992, 1988).

Bu, ikinci olarak, alacaklılar nakit ödeme talebinde bulundukça krediye dayanan bütün toplumsal ilişkilerin yeniden üretiminin altını oyma tehdidinde bulunan uluslararası kredi ilişkilerinin istikrarsızlaşmasını kapsar. Genişlemeci politikalar emek sorununa çare olmaktan çıkıp, sermayenin emeği bütünleştirmesine karşı koyan temel sorun haline gelmiştir.

1970'ler boyunca devletlerin kredi sistemini destekleme kapasiteleri, merkez bankası rezervleri aracılığıyla para garantisi artan bir oranda şüpheli hale geldikçe kademeli olarak aşındı. 1974 banka iflaslarını takiben, 1976 ve 1977'de bankalar, hepsi de ödemelerinin ertelenmesi talebinde bulunan Arjantin, Türkiye, Peru ve Endonezya gibi ülkelere verdikleri borçların güvenliği konusunda artan bir oranda endişe duymaya başladılar. Yenilenen bir finansal krize dair korkular bu ülkelerle sınırlı değildi: Britanya'nın 1975 "IMF krizi", 1976 sterlin krizi, 1977 dolar krizi ve İtalya'nın 1976'da "neredeyse" iflası, emeğin sermaye ilişkisine bütünleştirilmesinin gelecekten alınan borçla gerçekleştirildiğinin yalın hatırlatıcılarıydı.

Devletlerin yaşadığı finansal zorluklar, "emek sorunu"na verilen genişlemeci tepkilerin bocaladığını gösterdi. Bu, hükümetlerin mevcut gelir, istihdam ve refah garantilerini ortadan kaldırma baskılarına karşı direnmesini zorlaştırdı. Daha düşük bir enflasyon oranı için ödenmesi gereken bedel, daha fazla işsizlikti. Açığa dayalı finansman temelinde emeğin kapsanmasının çelişkisi, kredi genişlemesinin etkin bir emek sömürüsü yoluyla değil rezervleri ve gelirleri aracılığıyla devlet tarafından garanti altına alınmasıydı. Kredi destekli sürdürülen birikim, devletin kredinin nakit ödemeye çevrilebilirliğini garanti altına alma kapasitesine bağlıydı. Düzenlenmemiş küresel kredi ilişkileri, devletin son kertede refahın yeniden dağıtıcısı olmaktan son kertede son borç kaynağı olma yönünde geçirdiği dönüşümü ima eder. Bu gelişme, ödemeler dengesi ve bütçe açıklarını ulus devletlerin dünya piyasasında formel kambiyo eşitliğini garantileme kabiliyetleri açısından önemli değişkenler haline getirdi.

1970'lerin ilk yıllarından beri hızlı parasal birikime düşük kâr oranları ve miskin üretken birikim tekabül etti. Finan

sal piyasalarda net kredi verenler üretken sermayelerdi (Altvater, 1985).[9] Üretken sermaye, edinilmiş kârları finansal piyasalara yatırdığında, aynı zamanda üretken yatırımı kredi yoluyla finanse etmiş oldu. Faal sermayenin artan borçluluğu, kendisini iktisadi canlılık döneminde borç vermenin azalan önemi ve Hilferding'in (1910/1981) "dolaşım kredisi" dediği ya da Altvater'in (1985) "yeniden kullanıma sokulan kredi" (recycling credit) olarak atıfta bulunduğu şeyin artan önemi biçiminde gösterdi.[10] Yeniden kullanıma sokulan kredi, yaygın birikimi finanse etmekten ziyade üreticilerin taahhütlerini yerine getirememe durumu olmaksızın borçlarını ödemelerine olanak sağlayarak likidite sıkıntısını hafifletir. Bu kredi biçimi, borçlulara kredi üzerindeki faizi karşılama konusundaki zorlukları aşmalarını sağlamak ve böylelikle iflası önlemek amacıyla temin edildiği için tamamıyla spekülatiftir. Bu kredinin artan kullanımı, krediyi emek üzerinde etkin bir komutaya, kredi büyümesini işçiden gasp edilen artı değer yoluyla garanti altına alan bir komutaya çevirmenin zorluğunu gösterdi.

Bu tarz bir kredi alan kapitalistler için kredi, satın alma değil ödeme aracı olarak ya da borç ödeyememe durumunda tasfiyeyi, bu yüzden krediyi ödeyememe durumunu erteleme aracı olarak var olur. Bu kredinin spekülatif boyutu, finansal ödeme yeteneğini koruyabilmek için üretimde çok daha şiddetli bir sömürü-

9 OPEC ülkeleri de Avrodolar piyasasının büyümesine katkıda bulundu (bkz. Wachtel, 1990). Ancak, sözde petro-dolar bu piyasaya koyulan para hacminin ufak bir kısmını oluşturuyordu (Schubert, 1985). Ayrıca bkz. Altvater ve Hübner (1987).

10 Marx'tan (*Kapital III*, 2003, s. 456) yapılan aşağıdaki alıntı argümanı netleştirmeye yardımcı olabilir:

> Borç sermayesine olan talep, ödeme aracına olan taleptir ve başka bir şey değil: bu, hiçbir zaman, satın alma aracı olarak paraya olan bir talep değildir. Aynı zamanda faiz oranı, gerçek sermaye, yani üretken ve meta sermaye ister bol ister kıt olsun, çok fazla yükselebilir. Ödeme aracına talep, tüccarlar ile üreticiler sağlam bir güvence gösterebildikleri sürece sırf bir *paraya* çevrilmeye olan taleptir; bu güvence yoksa bu talep *para-sermaye* talebidir, böylece aldıkları ödeme aracı avansı, bunlara yalnız *paranın biçimini* vermiş olmaz, aynı zamanda da ödemede bulunmaları için, biçimi ne olursa olsun, ellerinde bulunmayan bir *eşdeğeri* de sağlamış olur.

nün dayatılmasını gereksinerek ödeme yeteneğini çok daha kurgusal bir temelde korur. Fakat, yeniden kullanıma sokulan kredi, faiz ödemelerinde göründüğü gibi bankaları terk etmez. Aynı zamanda, borçlu için borç yükü artar ve beklenen emek sömürüsü "özel emeğin sahte-toplumsal tasdiki" (krş. De Brunhoff, 1978) aracılığıyla enflasyonist baskı üretir. Henüz var olmayan artı değer üzerindeki parasalcı talep birikiminin biçimlendirdiği arka plan karşısında kredi, büyük ölçüde, toplumsal üretim ilişkilerini artan oranda spekülatif bir temelde koruma aracı olarak işlev görmeye başlamıştır.

1976'ya gelindiğinde toparlansa da, 1970'ler boyunca iktisadi büyüme 1960'larda yakalanan oranlara nazaran düşük kaldı. Emek, sermaye likidasyonunun spekülatif biçimde askıya alınması temelinde sermaye ilişkilerine bütünleştirildi. Ücretlerin enflasyon karşısında erimesi ve genişlemeci politikalar aracılığıyla birikimi sürdürme çabası, ürettiği sonuçlarla çelişmeye başladı. Üretkenlikte bir ilerleme söz konusu değildi ve emek sömürüsünün maliyeti "deflasyonist enflasyon" (krş. Mattick, 1980) etkisi aracılığıyla arttı. Enflasyonist kredi büyümesi, borcun artı değere oranı arttıkça üretken yatırım açısından kârı azaltır. Bunun yanında enflasyon, sermayenin dışarı kaçışına ve döviz kuru üzerinde aşağı doğru bir baskıya yol açarak para sermayenin değer yitimine neden olur. İflasın spekülatif biçimde ertelenmesi, "enflasyonu ilerideki yatırımları finanse etmek için kullanmanın gerçek imkansızlığına karşın" gündeme gelmiştir ((bkz. Marazzi, 1995).

Bu arka plan karşısında kapitalist yeniden üretim, borcun artı değere oranını emeğin etkin sömürüsü aracılığıyla düşürmek üzere, emeğin sermaye ilişkisine deflasyonist biçimde entegre edilmesine bağlıydı. Başka bir deyişle, para, üretken olmayan üreticileri kredinin enflasyonist genişlemesi aracılığıyla batmaktan kurtarmaktan ziyade, sömürü amacıyla emeği yönetmek zorundaydı. Borcun yok edilmesi, rezervleri artırmak için enflasyonist talep yönetiminden sağlam para politikasına doğru bir kaymayı barındırıyordu. Para arzı üzerindeki denetimin yeniden ele geçirilmesi, işin yoğunlaşması ve işçilerin cebine para

koyan kamu harcamalarında kesinti yoluyla toplumsal ilişkilere deflasyonist bir saldırıyı kapsıyordu. Emeğin kemer sıkma politikası içinde kapsanması, parasalcılığın "yoksulluk esaret değildir" (krş. Joseph ve Sumption, 1979) iddiası ve "kazanmadığınızı harcayamazsınız" buyruğu ile eklemlendi.

Yoksulluğun esaret olmadığı düşüncesi, parasalcı ortodoksinin kalbinde yatar. Parasalcılık bir umut teorisidir, çünkü serbest piyasa özgürlüğüne inanır. Gelecekten borç almak ve bu suretle emeğin gelecekteki sömürüsünü ipotek altına almak yerine, parasalcılık ödenmemiş borcun toplanmasını ister. 1970'ler boyunca Yeni Sağın parasalcılığı, para ve sömürü arasındaki ayrışmaya bir yanıt olarak gelişti. Küresel para akışının deregülasyonunun ve doların altından ayrılmasının ardında deflasyon baskısı yatıyordu. Parasalcılık tahsildarı çağırdı: Kapitalizmin arz ve talep arasındaki altın denge formülünü uygulamak için, "ulusun ürettiği" ve kazandığından daha azıyla yetinme zorunluluğunu anlatan yurtsever düşünceleri, kredi faizini karşılayabilmek ve krediyi geri ödeyebilmek için hatırlattı.

Parasalcılığın piyasanın dönüşü için yaptığı çağrı, 1970'lerin ortasına uygun düşüyordu. "Para için değer" kapitalizmi yönünde bir öneri, para ve sömürü arasında daha yakın bir ilişki görüşünü özetler. Parasalcılık, borca ve potansiyel olarak değersiz borçların birikimine olanak tanımaktansa, parasal sıkılık ve daha sağlam ve zinde bir ekonomi vaat etti. Para ve sömürü arasındaki bağı güçlendirmek, işçi sınıfının kârlı bir emek gücü haline ayrıştırılmasına bağlıydı. von Mises'in belirttiği gibi (1949, s. 591) "ücretler var oldukça, emek üretimin herhangi bir maddi faktörüymüşçesine ele alınır ve piyasada alınıp satılır". Eğer artık gereksinim duyulmuyorsa ya da üretken potansiyeli üretim sürecinde tükendiyse emek, başka herhangi bir üretim faktörüymüşçesine ıskartaya çıkartılacaktır. Gelir garantisi yerine, insanların kendilerini işlere göre fiyatlandırması istenir; tam istihdam garantisi yerine, işsizlik "doğal" görülür; refah garantisi vermek yerine, kamu harcamalarının kullanımı yatırımı teşvik ve insanları borç tuzakları kadar yoksulluk ve vergiye de hapsetme araçları olarak yoksulluk sınırı ücretleri sağlar.1970'ler boyunca her meşrepten hükümet, para

salcılığın piyasa özgürlüğünde umut vaazını neredeyse yersiz bir telaşla benimsedi. Sıkı para politikasının etkin bir emek sömürüsü yoluyla işlerini devam ettirebilmeleri için yönetme haklarını yeniden öne sürmek üzere işverenleri yüreklendireceğine dair bir inanç vardı. Düşünülen, bu yeniden öne sürmenin emeği sermaye ilişkisine iflasın kredi aracılığıyla ertelenmesi temelinde değil de kârlılık temelinde bütünleştireceğiydi.

Toplumsal ilişkilerin sıkı paraya tabi olması sendikaları ve onların etkin pazarlık yapabilmelerini olduğu kadar, işçi sınıfının siyasal gücünü de hedef almaktaydı. Bağlayıcı olmayan mübadelelerin piyasada dayatılması, daha fazla ücret esnekliğini teşvik ederek, piyasanın kolektif pazarlığın "katılıklarından" özgürleşmesi ve yasal olarak uygulanabilir minimum emek standartları ve bunu koruyan toplumsal yasama aracılığıyla sermaye birikiminin yönetiminde para için daha etkin bir rol yaratılması çabasını simgelemekteydi. Para ve sömürü arasındaki bağın güçlendirilmesi doğrultusundaki parasalcı çaba, paranın emeği komuta etmesinin gerekli olduğu koşulunu teslim etti.

Parasalcılık ve Borç

Uluslararası kredi ilişkilerinin odağı dolar ve Amerikan bankalarıydı. Uluslararası para biriminin ve kredi ilişkilerinin istikrarı 1977'de kötüleşmeye başlayan doların istikrarına bağlıydı. 20 milyar dolarlık ödemeler dengesi açığı ve enflasyonda 1977'de % 6,8'den 1978'de % 9 ulaşan artış karşısında, Carter doları değer yitirmesi için serbest bıraktı. "1977'nin sonundan itibaren doların döviz piyasasında düşüş kaydetmesine izin verildi, fakat bu 1978 sonbaharında kısa vadeli sermaye kesintisi ve kaçışı biçiminde bir bozguna yol açtı" (Evans, 1985, s. 116). Rezervleri üzerindeki baskıyı azaltmak üzere Carter faiz oranlarını yükseltmek ve kaçışı durdurmak için deflasyonist önlemler getirdi ve uluslararası para piyasalarından borç aldı. Birleşik Devletler'deki yüksek faiz oranları doların diğer para birimlerine karşı değerlenmesi ile fark edilen bir biçimde dolara olan güveni yeniden onardı. Ancak bu adım paranın aşırı likiditesini para kıtlığına çevirdi. Dolar krizi ve doların yüksek faiz oranları

aracılığıyla yeniden onarılması yalnızca daha kötüsünü önceden haber veren bir ilk sarsıntıydı. Aşırı likiditenin parasal kıtlığa dönüşmesi 1970'ler sonunda birikimin yenilenmiş bir resesyona doğru gitmekte olduğunu işaret ediyordu.

1970'ler ortasında parasalcı politikalar batıdaki bütün kapitalist ülkelerde benimsenmişti. Fakat, işçi sınıfının siyasal gücü sınıf işbirliğinin korporatist biçimlerinde yerleşmişti. 1970'lerin sonundaki neo-korporatizm, Modell Deutschland'ın krizi ve kriz devletinin krizi üzerine tartışma (başkaları yanında bkz. Panitch, 1986; Esser ve Fach, 1981; Hirsch, 1980; Negri, 1988c, 1988d; London, 1980) "rıza yoluyla disiplin" (krş. Bologna, 1977/1994) dayatmasının ciddi problemlerle karşılaştığını göstermektedir. Carter'ın deflasyonist politikaları Birleşik Krallık'ta Thatcher, Birleşik Devletler'de Reagan tarafından öncülük edilen Yani Sağın çok daha sert parasalcılığına yolu açtı.

Parasalcı rejimler 1980'lerin ilk yıllarındaki ekonomik durgunluğu, konjonktür lehinde politikalarla desteklediler. Para arzını daraltmayı, yüksek faiz oranları aracılığıyla "kredi"yi kısmayı ve kamu harcamalarındaki kesintiler yoluyla borcun GSYİH'ye oranını azaltmayı hedeflediler. Kolaylıkla verilen krediler, düşük faiz oranları ve açığa dayanan finansman aracılığıyla üretken yatırımı desteklemektense, deflasyonist politikalar, zor durumdaki üreticilerin çektiği sıkıntıları onların ödeme gücü üzerindeki parasal kıtlık aracılığıyla güçlendirdi. Sıkı para politikası, derin bir durgunluk karşısında, işsizliği artırarak doğrudan ve artan iş güvencesizliği ile dolaylı olarak işçi sınıfı ücretlerine saldırdı. Para arzının denetimi korkunç bir fikre, kitlesel işsizlik ve yoksulluğun işçi sınıfının kârlı bir emek gücüne ayrıştırılmasını destekleyeceği fikrine dayanıyordu.

1980'lerin ilk yıllarındaki derin durgunluk, kredi aracılığıyla sürdürülen birikimin çelişkilerini ön plana çıkardı. Kriz vurduğunda, paranın maliyeti ve kıtlığı kitlesel işsizlik kadar yığın iflaslar ve faal sermayenin tasfiyesini de destekledi. 1970'lerin sonunda yeni üretim yöntemlerinin getirilmesi, beliren bir durgunluk zamanında sabit sermayenin üretken potansiyellerinin önceden onaylanmasına izin veren kredi yoluyla finanse edildiği için, daha gelişkin üreti

ciler yoğun finansal baskıya maruz kaldılar. Dahası yeni yatırım programlarının beklenen kârlılığı, kredinin kısılması nedeniyle faiz oranlarının altına düştü ve böylece edinilen kârların para piyasalarına aktarımına olanak tanıdı. Kredilerin geri ödenmemesi üzerine bankalar yeniden kullanıma sokulan kredileri açtılar (bkz. Mandel, 1987, ss. 210-211). Sermayenin spekülatif kanallara dağılması, yüksek faiz oranları ve üretken yatırımda kârlı olanakların yokluğu tarafından hızlandırılarak devam etti. Sermaye, aslında üretilen kârlar düşerken ve böylelikle faizin alınabileceği zemini daraltırken kendi geleceği üzerine spekülasyonda bulunmaya devam etti. Yüksek faiz oranları 1980'lerin başında bankaların yükümlülüklerini yerine getirememesini engellediyse de, para sermayenin güvenini sıkı para politikası aracılığıyla yeniden temin etmenin etkileri; üretken faaliyetin savsaklanması, kredinin aşırı genişlemesi nedeniyle bankaların istikrarını tehdit eden muazzam bir kredi geri ödenmemesini içerdikçe keskin bir finansal krize yol açma işareti verdi (Gutman, 1989). Dahası, üretken sermayenin hızlı gerilemesi ve değer yitimi, hissedarların kâr paylarında açılan delikler bıraktı. Faal sermayeler kayyuma devredildiğinde, harap olmuş yatırıma ve değer yitirmiş üretken kapasiteye yöneldiğinde, şirketler nakit akışını sağlamak ve yükümlülüklerini yerine getirmek için küresel kredi piyasalarına ağır bir biçimde borçlandıkça para arzı, daralmak şöyle dursun patladı (Sutcliffe, 1983; Clarke, 1988).

Durgunluk boyunca siyasal otoriteler, kamu harcamaları ve ücretler arasındaki ilişkiye hakiki bir zarar veremediler. Kamu harcamalarında eğilim yukarı doğruydu (Mullard, 1987; Friedman, 1989; Malabre, 1988). Yüksek faiz oranları kamu harcamalarını finanse etmek için ek ödeme araçlarını daha pahalı kıldı. Ayrıca, üretken faaliyetin yok edilmesi, devletin mali krizini ve ödemeler dengesi sorunlarını daha da kötüleştirerek ulusal rezervler üzerine baskı kurdu. Aynı zamanda bankalar merkez bankasıyla olan poliçelerinde iskontoya giderek rezervlerini genişletme arayışına girdiler (Gutman, 1989). Ödemeler dengesi zorlukları ve borç sorunlarının senkronizasyonu, devletin kemer sıkma politikası yoluyla formel kambiyo eşitliğini koruma çabasının altını oyma tehdidinde bulunuyordu.

Para arzının sıkılaşması, sözde borçlu ülkeler için borç ödeme maliyetini oldukça artırdı. 1970'ler boyunca, gerçek faiz oranları negatifti; çünkü enflasyon oranları nominal faiz oranlarından daha yüksekti: "O günlerde bir Üçüncü Dünya ülkesi her zaman için, yükümlülüklerini yerine getirmek amacıyla rezervlerinden yararlanmak yerine borç alırdı; enflasyon bu ülkenin mal ve hizmetleri sonunda daha az edindiği anlamına gelmekteydi" (George, 1988, s. 28). Ancak, enflasyon oranları hızla yükseldiğinde, bu ülkeler sorumluluğu üstlenmek durumunda kaldılar. Uluslararası para arzının sıkılaşması, küresel kredi ilişkilerinin istikrarına yönelik bir tehdidi hızlandırarak sözde borçlu ülkelerin, krediyi, ödeme araçlarına çevirme yeteneklerini şüphe duyulur kıldı. 1973 ve 1982 arasında ortalamada, borçlu ülkelerde borç, net ihracatta yıllık % 16 ve GSMH'de yıllık % 12 artışa nazaran yılda % 20 arttı. Dış borç 1972'de 11 milyar dolardan 1982'de neredeyse 800 milyar dolara ulaştı (Altvater ve Hübner, 1987, s. 21). Yüksek faiz oranları, krediyi bu ülkelerde akut bir likidite krizinin kaynağı haline getirdi.

Sıkı para politikasının dayatılması, para krizini bir devlet krizine çevirdi. Bir ödeme aracı olarak krediye başvuruldukça, kredinin geri ödenmesindeki bocalama karşısında artan uluslararası nakit talebi, uluslararası finans ve kredi sisteminin kırılganlığını artırdı. Kredinin geri ödenmesi için her koşulda ihracata zorlanma ve artan toplumsal gerilim Polonya (1981), Arjantin (1982) ve Meksika'yı (1982) borçlarını ödeyemeyeceklerini ilan etmeye zorladı. Borç krizi uluslararası para akışı ve bankalar üzerindeki baskı vasıtasıyla metropoliten ülkelere ulaştı. Parasalcılık, paranın kendi gücünü kendisine yöneltebileceği ihtimali ile burun buruna geldi.

Toplumsal yeniden üretimi kendi kapitalist biçimi içinde devletin kemer sıkma politikası yoluyla kapsama çabası, kendi ürettiği sonuçlarla çelişkiye düştü. Meksika 1982'de borçlarını ödeyememekten kıl payı kurtulduğunda küresel kredi ilişkileri öyle bir kesintiye uğradı ki, metropoliten ülkelerdeki siyasal otoriteler, özellikle Birleşik Devletler, faiz oranlarını keskin bir şekilde düşürdü ve parasalcı "iktisat" politikalarından feragat

ederek kredi genişlemesine geri döndü. Büyük bir çökme tehlikesi 1982 itibarıyla küresel ölçekte sahte onaylanmayı yeniden onaran devasa bir reflasyon paketi aracılığıyla önlendi.

Piyasanın sınırlarını yeniden dayatmak için güdülen parasalcı çaba, piyasanın kendisinin potansiyel imhasını hızlandırdı. Parasalcılık, Keynesçiliğin düşüşü vasıtasıyla siyasal açıdan güçlü ve inanılır kılınmışken, parasal ve üretken birikim arasındaki çelişkiyi yoğun bir biçimde yeniden üretti. Krediyi emek üzerinde etkin bir komutaya dönüştürme başarısızlığı, sermayenin sıkı parayı toplumsal ilişkilere dayatarak kapsamaya çalışmış olduğu emeğin üretken ve yıkıcı gücünü göstermektedir. Devletin kemer sıkma politikasından bütçe açığı vererek finanse etme politikasına kayma, emeğin talebin açık vererek finansmanı temelinde bütünleştirilmesini yeniden gündeme getirdi. Sıkı para politikası aracılığıyla denetimi dayatmadaki başarısızlık ve emek üzerindeki yönetimin kitlesel işsizlik ve üretken kapasitenin toplu tasfiyesi biçiminde yeniden ortaya konması, gelecekteki sömürü üzerine iddiaların altını uluslararası finansal sistemi ciddi bir şekilde sarsacak kadar oydu. Borcun Birleşik Devletler'e transferi, *basitçe* uluslararası kredi ilişkilerinin muhtemel çöküşüne değil, kendini uluslararası kredi ilişkilerinin muhtemel çöküşünde hissettiren emeğin üretken gücü üzerindeki kapitalist hakimiyetin krizine bir yanıttı. Para ve sömürü arasındaki ilişkiyi geliştirmektense, sıkı para politikasının dayatılması, sömürünün ve onunla birlikte paranın kendisinin altını oydu. Sıkı para politikasının dayatılması, paranın kendi ön koşulunu yani emeğin üretken faaliyetini ortadan kaldırma tehdidinde bulundu. Artı değer üzerindeki muazzam bir iddia yerine getirilemedi. Birikimin sınırları, aşırı birikimin spekülatif ertelenmesi temelinde, emeğin üretken gücünün sayesinde kapsandığı, kredinin kıtlığı biçiminde kendisini hissettirdi. Uluslararası kredi ilişkilerinin beliren çöküşü karşısında bir iktisat politikası olarak parasalcılık terk edildi ve mali bir yeniden dağıtım ve kredi genişlemesi, aşırı birikimin ve krizin yenilenmiş bir spekülatif ertelenmesi aracılığıyla emeğin kapsanması politikası ile değiştirildi. Para arzının daraltılmasıyla emeğin kapsanmasındaki hafifletileme-

miş başarısızlık, Yeni Sağın resmen karşı olduğunu ilan ettiği o politikaların, yani, Keynesçiliğin mali ve kredi genişlemeciliğinin yeniden uygulanmasına yol açtı.

Parasalcılık ve Kredi Genişlemesi

Kapitalist batı ülkeleri 1980–1982 krizine dünya ölçeğinde Keynesçi açık talep yönetimi ile cevap verdiler. Toparlanmanın itici gücü, iki olağanüstü açık vasıtasıyla canlılığı destekleyen Birleşik Devletler'di: bütçe açığı ve dış ticaret açığı. Özellikle askeri harcama alanındaki talep yönetimi yolu açtı. Mandel'in (1988) belirttiği gibi, en adanmış muhafazakarlar en coşkulu Keynesçiler oldular. Parasalcı retoriklerine rağmen canlılığı devasa açıklarla desteklediler.[11] Bu destek, Keynes'in "açığa dayalı harcama"sından, yani borç yaratılması, para arzının enflasyonu ve emeğin sömürüsünü önceden onaylayan paranın harcanmasından farklı değildi. Birleşik Devletler'in bütçe açığı muazzam bir artış gösterdi. 1980'ler boyunca "borç faizi ve savunma maliyeti bütün federal harcamaların yaklaşık % 40'ını oluşturuyordu." (Malabra, 1988, s. 110). "1982-1987 arası altı yıl" için ortalama bütçe açığı "184 milyar dolardı" (Friedman, 1989, s. 19). 1986'ya gelindiğinde Birleşik Devletler 250 milyar dolardan fazla dış borca sahipti: "Bu 250 milyar dolar sadece dış borçtu: 1986 itibarıyla, Birleşik Devletler hükümeti buna ek olarak Amerikalı hazine bonosu ve devlet tahvili alıcılarına 1750 milyar dolar borçluydu, böylece toplam kamu borcu aslında 2 trilyon dolardı" (George, 1988, s. 25).[12] Birleşik Devletler ticaret ve bütçe açıklarının sermaye ihracı ile finansmanı, Birleşik Devletler'i dünyadaki en büyük alacaklıdan en büyük borçluya dönüştürdü. Dolar, spekülatif sermayenin ülkeye ak-

11 Takip eden kısım Mandel'e (1988, s. 105) yakındır.

12 Diğer kapitalist batı ülkelerinin borçları hakkında bkz. (Mandel, 1988, 1987); Wolf (1988). Birleşik Krallık'ta bütçe açığı ve ticari işlem açığı Kuzey Deniz petrollerinden (Keegan, 1984, 1989), özelleştirmeden (Gamble, 1988), yüksek vergilerden (Rowthorn, 1992) ve sosyal reform politikalarını destekleyen kamu harcamalarındaki sert kesintiler vesilesiyle elde edilen gelirlere bağlı olarak azaldı. Ayrıca bkz. Clarke (1988); Bonefeld (1993a) ve Michie (1992)'deki katkılar.

ması ve sözde borçlu ülkelere borç esaretinin dayatılması ile korundu: "Üçüncü Dünyanın ödeyemeyeceği açık – fakat ödüyor! Sadece Latin Amerika için, 1982 ve 1985 arasındaki yeni sermaye akışı (yardım ve yatırım) 38 milyar doların altındaydı. Aynı zamanda borç ödemesi kapsamında 144 milyar dolar geri ödendi. Fakirden zengine net aktarım: 106 milyar dolar" (George, 1988, s. 63). Reagan'ın, Birleşik Devletler'i "kendi imkanları ötesinde yaşama" yoluyla yeniden siyasal ve ekonomik olarak güçlü kılma çabası, arz yönlü politikayı spekülatif sermaye ithali politikasına çevirdi. Birleşik Devletler'e olan para akışı, Birleşik Devletler'deki yüksek faiz oranları ile mümkün oldu. Yüksek faiz oranları, enflasyonist kredi genişlemesi önünde etkili bir fren vazifesi görmedi. Alacaklılar kalan borcun tüm yükünden korunurken (bkz. George, 1992), borçlular borç yükünden mali ferahlama aracılığıyla korundular. Büyük bankalar gibi para sıkıntısı içindeki alacaklılar, kumar kayıpları üzerinde yeniden finanse edildiler (Mandel, 1987). Bankaların "şüpheli alacaklarına" vergi indirimi getirildi ve bankalar "şüpheli alacaklarını" kamu kurumlarına sattılar. Borçlu ülkelerin borçtan kurtularak büyümelerine 1980'ler boyunca izin verilmezken, bankalar borç sorunlarını toplumsallaştırabildiler. George'un belirttiği gibi (1992, s. 106), "1980'ler boyunca özelleştirilmekten ziyade toplumsallaştırılan tek şey borcun kendisiydi". Birleşik Devletler'de vergi kesintileri, yüksek faiz oranlarının emilimi için gerekli zemini hazırladı. Birleşik Krallık'ta vergi kesintileri, kamu harcamalarının kısılması ve özelleştirmeden elde edilen gelir temelinde uygulandı. İşçi sınıfını kâr edilebilir bir emek gücü haline getirmedeki başarısızlık, aslında olduğu gibi, yüksek enflasyon oranları, finansal istikrarsızlık, üretken faaliyette azalan büyüme oranlarında ifadesini bulan, para ve sömürü arasında artan bir ayrışmayı ifade etmekteydi. Canlılık boyunca rekor sayıda banka battı. Ölçeğe vurulduğunda bu batışlar 1930'larda yaşanan iflasları oldukça aştı (bkz. Mandel, 1987, s. 300; Dziobek, 1987). Kalan bankaların çoğu bir süre için "teknik olarak iflas" etmiş bankalardı (krş. Keegan, 1993, s. 185).

Borç krizine verilen genişlemeci tepki, emeği sermaye ilişkisi içinde kapsamanın tek tutarlı yolunun genişletilmiş birikim olduğu şartını teslim etti. Ancak, genişlemeci yanıt, parasalcılığın basitçe ortadan kaldırıldığı anlamına gelmiyordu. Aslında parasalcı politikalar devam etti. İki farklı siyasetin "yan yana koyulması" söz konusuydu. Bir yanda, parasalcı genişleme politikaları (kredi ve denetimlerin gevşetilmesi ve mali genişlemecilik) öbür yanda toplumsal ilişkilere dayatılan kemer sıkma politikaları vardı. İlk politika, deregüle edilmiş küresel kredi ilişkilerinin "ulusal" parasal hedeflerin azat edilmesi anlamına gelmiş olduğunu teslim ediyordu. İkinci politika ise parasal uyum doğrultusunda, yani kamu harcamalarını denetleme yoluyla kredi genişlemesini garanti altına alma doğrultusunda bir çabaydı. 1982'den sonra parasalcılığın piyasa serbestliği politikası, kamu harcamalarının sosyal reform politikalarını destekleyen kısmının denetimi üzerinde yoğunlaştı. Sıkı para politikasının toplumsal ilişkilere dayatılması, tüketim ve iş arasındaki bağlantıyı güçlendirme çabasını gerektirdi. Düşünülen, iktisadi büyümenin, kamu harcamalarının denetlenmesini, kamu harcamalarının GSYİH'ye oranında bir düşüşe dönüştüreceğiydi. Bu, döviz kuru üzerindeki spekülatif baskıyı engelleyecekti, çünkü borcun gerçek paraya çevrilebilirliği devlet hazinesi tarafından garanti altına alınmıştı. Bu, borçluların üzerindeki kredi maliyetleri baskısını telafi etmek ve teşebbüs için teşvik sağlamak üzere tasarlanan vergi indirimlerine olanak tanıyacaktı. Başka bir deyişle, birikim, ulusal refahın mali politikalar aracılığıyla sermaye lehinde muazzam yeniden dağıtımı kadar kredi kısıtlamalarının gevşetilmesi aracılığıyla da sürdürülmekteydi.

"1982 krizi"ne verilen genişlemeci yanıt ve kamu harcamaları ile ücretler arasındaki Keynesçi ilişkiye saldırı birlikte yürütüldü. Kredi genişlemesi ve para arzının denetimi arasındaki uyum, işçi sınıfı üzerine odaklandı. Gamble'ın belirttiği gibi (1988, s. 122) "Keynesçi teknikler kullanılmaya devam edildi, fakat şimdi hedef yüksek istihdam ve büyüme oranlarını korumaktansa finansal istikrarı onarmaktı." Sıkı para politikasının muhafazası, işçi sınıfı aleyhinde kısıtlayıcı para politikaları

aracılığıyla ve mali teşvikler yoluyla sermayeyi kollarken, genel vergi yükünü artıran bölücü mali politikalar aracılığıyla ücret maliyetlerini ve hayat standartlarını aşağı çekmeyi hedefledi. Bu ayrıca, refah devletinin işsizliğin etkilerini hafifletmek için değil, angarya kadar ekonomik ve finansal güvensizlik dayatarak toplumsal denetimi yönetme aracı olarak da kullanıldığı anlamına gelmekteydi.[13] Tek tutarlı yol olan ücret ilişkisinin dayatılması, yani sürdürülen birikim aracılığıyla sınıf mücadelesinin kapsanması için, siyasal otoriteler para politikalarını gevşettiler ve kamu harcamalarını kısma ve sendikaların pazarlık gücünün zayıflatılması, işsizlik, ücretlerin aşınması, emek piyasalarının parçalanması, vergi ve yoksulluk tuzakları, refah devletinin insanları yoksulluk ve borç içinde tutma aracı olarak kullanımı ve de kendi alacakları sosyal yardımlar için insanların çalışmalarının sağlanması aracılığıyla işçi sınıfına "piyasa özgürlüğü"nün dayatılması yoluyla emeğin sermaye ilişkisine kurgusal – ya da spekülatif – biçimde bütünleştirilmesini kapsamayı amaçladılar. Bu bağlamda, genişlemeci politikalara kayış, sendikalarla işbirliğinin Keynesçi esinli bir onarımını olanaksız kıldı. Onun yerine toplumsal barış üzerine müzakere edilmektense, işçi sınıfına kapsamlı parasal tavizler vermeksizin toplumsal çevrenin istikrarlı kılınması çabası ile dayatılacaktı. Gevşeyen kredi denetimlerinin ve Reagan'ın "askeri Keynesçilik"inin (Clarke, 1988; Gamble, 1988; Harman, 1993; Mandel, 1987) etkisi altında parasalcı politikalar, emeğin sosyal reform vasıtasıyla bütünleştirilmesi ile ilişkilendirilen kurumlara saldırdı.[14]

1980'ler boyunca küresel finansal piyasaların liberalizasyonu ve kredi denetimlerinin deregülasyonu bir spekülasyon orjisini, para piyasalarına üretken olmayan yatırımlar aracılığıyla spekülatif sermayenin kârları beslemesini mümkün kıldı. Finansal dere-

13 Birleşik Devletler'deki *workfare* [çalıştırma, ç. n.] programlarına ve Birleşik Krallık'taki eğitim programlarına bakılabilir.

14 "Parasalcı iktisat"ın terkinden sonra Britanya başbakanı Thatcher "Britanya'da sosyalizmi katletme" sözü verdi (bkz. Bonefeld, 1993a) ve 1984-1985'te madencilere karşı savaş açtı. Madenciler "içerideki düşman" olarak damgalanıp para-militer güvenlik uygulamaları ile yenilgiye uğratıldı (bkz. Bonefeld, 1993a; Fine ve Millar, 1985).

gülasyonun etkisi altında, "enflasyon hafifledikçe kişisel tasarruflarda bir düşüş ve tüketici kredisinde hızlı bir büyüme tarafından finanse edilen tüketici harcamaları yükseldi" (Clarke, 1988, s. 336). Birleşik Devletler'de tasarruflar çarpıcı bir şekilde 1970'lerde kişisel gelirin % 6'sından 1985'te % 2,9'a düştü (Gutman, 1989, s. 42; Birleşik Krallık için bkz. Keegan, 1989). Düzenlenmeyen ve denetlenmeyen bankacılık sistemi, artan sayıda insan için devletin kemer sıkma politikası karşısında, özel kredilere ulaşım yoluyla hayat standartlarını korumayı olanaklı kıldı. Birleşik Krallık'ta tasarruf oranında düşüş, bireylerin finansal yükümlülüklerinde bir artış tarafından desteklendi. Bu yükümlülükler, "1980'ler başında vergi öncesi gelirin % 45'inden 1987 sonunda % 81,3'e çıktı" (Keegan, 1989, s. 209). Birçok kişi için hayat standartlarını korumanın tek yolu borca girmekti. Parasalcı politikalar, 1982'den sonra, iki yönde gelişti: bir yanda kredi aracılığıyla sürdürülen birikim ve kredinin kısıtlanmayan ve düzenlenmeyen genişlemesi, öbür yanda toplumsal ilişkilerin rahatsızlık verici şekilde kanun ve düzenle denetlenmesi ve kemer sıkma politikaları aracılığıyla özel borcun bütünleştirilmesi. Talebin açık vererek finansmanının küresel ölçekte artması, 1980'ler başında esaslı bir çöküntünün gerçekleriyle karşılaştığında Yeni Sağın kendi hakikatlerine olan inancını kaybettiğini göstermekteydi. Parasalcıların inançsız Keynesçilere dönüşümü, kanun ve düzen harcamalarının her türü çarpıcı biçimde artarken aynı zamanda emeğin gelecekteki sömürüsünü ipotek altına aldı.

"Reagan döneminin aşırı Keynesçi siyaseti" (krş Wolf, 1988) yeni giysiler kuşanmış bir Keynesçilikti. Keynesçiler açığa dayalı harcamanın konjonktür karşıtı boyutunu vurgularken, Yeni Sağın Keynesçiliği konjonktür yanlısı kredi genişlemesi ile canlılığı sürdürdü. Toplam talebin açık vererek finansmanı, durgunluk sırasında değil fakat canlılık sırasında gerçekleşti. Dahası, 1980'lerin konjonktür yanlısı açığa dayalı harcaması, işsizlik düzeyini azaltmadı. İstihdama ve gelirin yeniden dağıtımına olan Keynesçi bağlılık, hükümetlerin Keynesçilikle ilişkilendirilen genişlemeci politikalar uygulaması ile aynı zamanda terk edildi. Başka bir ifadeyle, bir zamanların parasalcıları, Keynesçi siya

setler genişlemeci olduğu için *değil*, yeniden dağıtımcı olduğu için anti-Keynesçi kaldılar. "1982 krizi"nden bu yana Keynesçi kredi genişleme politikaları, zenginleri kayırır ve kapitalist yeniden üretimin sömürülmelerine dayandığı insanlar üzerine disiplin dayatır bir biçimde konjonktürel olarak uygulandı. Genişlemeci politikalar ile devletin kemer sıkma politikaları aynı anda uygulandı. Refah yardımları, kemer sıkma politikasıyla disiplin sağlamak için kaldırıldı; halkı vergi ve yoksulluk tuzakları aracılığıyla disipline etmek için mali politikalar kullanıldı; sendikalara karşı acımasız tedbirler alındı. Tasavvur edilen, kötüleşen koşullar, işin yoğunlaşması ve daha düşük ücretler aracılığıyla kredideki artışı halkın üstlenmesini sağlamaktı. Genişlemeci politikalar, bu nedenle, yoksullukla denetlenmeli ve kredi, tüketim ve iş arasında daha güçlü bir bağ aracılığıyla garanti altına alınmalıydı. Kötüleşen koşullar ve yoksulluktaki herhangi bir artış, 1980'lerdeki iktisadi canlılığın ayna imgesiydi.

Ancak, kitlesel işsizlik, açığa dayalı harcama ve artan borçluluğun birlikte var olması, canlılığın spekülatif karakterini tanımladı. Artan borçluluk hiçbir şekilde emeğin genişletilmiş sömürüsü tarafından karşılanmadı. Aslında, emeğin doğrudan sömürüsüne yapılan yatırım çarpıcı bir şekilde geride kalırken, canlılık boyunca paraya yapılan yatırım muazzam bir şekilde arttı (bkz. Glyn, 1992; Mandel, 1987). Keynesçi açık vererek finansman, finansal yatırım olanakları sağladı. Edinilen kârlar üretken bir şekilde yatırıma dönüştürülmektense finansallaştırıldı. Borçluluğun 1980'lerin başındakinden daha derin bir durgunluğu ya da muhtemelen 1929-1932 oranında bir çöküntüyü erteleme (bkz. Mandel, 1987, 1988) aracı olarak teşvik edildiği iddia edilebilirse de, sonuç itfası mümkün olmayan borcun artan oranda birikimiydi. 1987 Mayıs'ında şaşırtıcı olmayan bir şekilde *Economist* Amerikalı iktisatçıların o yıl ileride sürdürülen büyümenin mi çöküşün mü kendilerini beklediğini merak ettiklerini bildiriyordu. Yeni Sağın Keynesçiliği, kriz yönetiminin umutsuz bir önlemiydi. Para ve sömürü arasındaki ilişki sıkılaşmaktansa, kademeli olarak gevşedi. Parasalcılık, piyasa serbestliğinin erdemleri lehinde beyanatta bulunurken; sermaye, üreti-

min üzerine mücadele verilen alanında kirlenmeden, mümkün olduğunca çok biriktirmenin umutsuz çabası içinde, paradan para yapıyordu.[15]

1980'lerin iktisadi canlılığı işin yoğunlaşması ve verimliliğin artmasına dayanıyordu. Üretkenlikteki artış, büyük oranda, verimsiz üreticilerin 1980'lerin başındaki tasfiyesi üzerinde temellendi. Ayrıca, hasıla düştükçe işsizlik yükseldiği için verimlilik arttı (bkz. Glyn, 1992; Nolan, 1989). Para satılabilir bir şeye dönüştürüldüğü için canlılık parasal bir canlılıktı. Ücretlerin aşağı çekilmesi doğrultusundaki baskıya ve sınıf ilişkilerinin işsizlik aracılığıyla ayrıştırılmasına rağmen, çalışma pratiklerinin yeniden terkip edilmesine ve sömürü oranının artmasına rağmen (bkz. Harman, 1993), endüstriyel yeniden yapılanmaya karşı süre giden direniş, hem üretken yatırımdaki kâr oranlarının yeterince yükselmesini hem de yeni bir yatırım döngüsünü finanse etmek ya da teşvik etmek için kullanılacak bir kamu fazlalığının oluşmasını engelledi. Birikimin toparlanması tüketim öncülüğünde, talebin açık vererek finansmanı temelinde emeğin sermaye ilişkisine bütünleştirilmesine dönüş şeklinde gerçekleşti. Sermaye, emlak balonları, devralma çılgınlığı ve gizemli spekülasyon sanatını körükleyen parasal yatırımı, bu yatırımlarda önerilen muazzam fırsatlar nedeniyle üretken yatırıma tercih etti. Ancak bütün bu yatırımlar gerçek yatırımın hatırı sayılır bir şekilde engellenmesini, tam olarak talebin açık vererek finansmanının teşvik etmeye çalışmış olduğu birikimin arz yönlü başlatılmasına karşı bir nefreti temsil etmekteydi.[16] 1980'lerin kredi aracılığıyla sürdürülen canlılığı işçi sınıfını kâr edilebilir bir emek gücü şeklinde ayrıştırmadaki başarısızlığa bir tepkiydi. Canlılık boyunca parasal ve üretken birikim arasındaki ayrışma, canlılığı körükleyen ve 1987 çöküşüne ve 1990'ların durgunluğuna yol açan bir ayrışma ivme kazandı. Sermaye, 1980'lerin başında büyük bir çöküntü ihtimali ile karşılaştığı zaman ku-

15 Bkz. Cleaver (1995) ["The Subversion of Money as Command", Bonefeld, W ve Holloway, J. der., *Global Capital National State and the Politics of Money*, St. Martin's Press: New York].

16 Bkz. 15. not

mara başladı ve 1980'lerin refahı bir kumarbazın refahıydı. Hükümetin halkın sırtından inmesi gerektiğini vaaz eden parasalcı politikacılar uzunca bir zaman önce von Mises'in (1944, s. 21) özetlediği önceki tahminlerini unutmuşlardı: "Kredi genişlemesi geçici bir canlılığa yol açabilir. Ancak böyle hayali bir zenginlik genel bir ticari durgunluk, bir çöküntüyle sonuçlanacaktır."

1987 çöküşü Yeni Sağın Keynesçiliğinin başarısızlığına işaret etti.[17] Çöküş, canlılığın temellerinin ne kadar asılsız olduğu gerçeğini kabul ettirirken hisse senedi piyasasının tamamen çöküşüyle sonuçlanmadı. Bu, faiz oranlarını düşüren para arzı üzerindeki denetimleri gevşeten devasa bir reflasyon paketi ve bankalar ve diğer finansal kurumlara finansal destek sağlanması ile engellendi. Reflasyon paketi kredi aracılığıyla sürdürülen canlılığın devam etmesine yardımcı oldu. Samuel Brittan'ın önerisine iyice dikkat edilmişti: "bir çöküntü tehdidi altında gökten kağıt para yağdıracak helikopterlere ihtiyaç duyarız. Bunun anlamı bankalara daha kolay borçlanma ve bu yetmezse daha düşük vergiler ve daha fazla hükümet harcamasının bir karışımıdır" (aktaran Harman, 1993, s. 15). Çöküş, Yeni Sağın Keynesçiliğini sarmalayan parasalcı retoriğin terk edilmesine yol açtı. Çöküşten sonra *Economist*'in belirttiği gibi: "acil görev Keynesçi bir görevdir: borsanın çöküşünün talebi daraltmakla tehdit ettiği bir zamanda onu desteklemek" (aktaran Harman, 1993, s. 15). Keynesçilik, bu nedenle resmen diriltilmiş ve onu daha önceki eleştirenler tarafından dahi bir kurtarıcı olarak selamlanmıştır.

Kredi aracılığıyla sürdürülen canlılık 1990'a kadar devam etti. 1980'lerin sonunda enflasyon küresel ölçekte artmaya başladı. 1990'larda yaşanan durgunluk, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana en uzun ve derin durgunluk oldu. 1960'lardan bu yana, önceki durgunluklardan daha fazla iflas söz konusuydu (bkz. Harman, 1993). Birleşik Devletler, Birleşik Krallık ve Japonya'da emlak piyasası çöktü ve Almanya Weimar'dan bu yana en derin durgunluğuna girdi.[18] İşsizlik çarpıcı bir şekilde arttı ve şirket-

17 Çöküş hakkında bkz. *Capital and Class* no 34; Harman (1993); Mandel ve Wolf (1988); ayrıca bkz. (Bonefeld (1993a).

18 Almanya ve Japonya'daki durgunluk hakkında bkz. Harman (1993).

lerin borçlarını ödeyememeleri, bankaların muazzam miktarda şüpheli alacağı zarar olarak kaydetmelerine yol açtı. Tüketim patlaması sona erdi. Krediler sadece sıkılaşmadı, kredi genişlemesi bir dönüm noktasında durdu.

Parasal birikimin üretimdeki emek sömürüsünden ayrılması devlete sözde "ekonominin aşırı ısınması" ve para birimi üzerinde spekülatif baskı arasındakine benzer bir uyumsuzluk biçiminde dokundu. 1990'ların ilk yılları itibarıyla, 1987 çöküşünün etkisini örten kredi genişlemesi giderek kredi piyasalarının küresel sınırları ile uyumsuz hale geliyordu. Çöküşe verilen genişlemeci yanıt, toplumsal sermayenin oluşumunun her zamankinden daha çok ters dönmüş bir piramide benzediği bir gelişmeye yol açtı. Kapitalizmin sağlıksız canlılığının geleceği, yani emeğin genişletilmiş sömürünün değişken bileşeni olarak bütünleştirilmesi üzerine girilen spekülatif bir iddia biçiminde "hayalet krediler" birikti. Ancak, borcun artı değere oranla artması, emek sömürüsünün hissedarların kazançlarını desteklemesinin düşük bir ihtimal olduğu anlamına geliyordu. Pan Am ve Maxwell Communications gibi büyük şirketler iflas etti. Her yerde kârlar düştü. Böyle bir arka plan karşısında, borcun artı değere karşı artan oranından para yapmak, sadece giderek "karsız" hale gelmedi, ayrıca daha tehlikeli oldu. Tasarruf ve kredi kuruluşları ve emlak krizlerinin oluşturduğu arka plan karşısında, çürük tahvil piyasası 1980'lerin son yıllarında çöktü. Yatırımcılar kurtarılamayacak devasa bir borç miktarı ile yüz yüze geldiler ve iflaslardaki hızlı artış, bankaların şüpheli alacak sorunu ile karşılaştığı anlamına geliyordu. Kredi, elde etmesi daha pahalı hale geldi ve bankalar rezervlerini korumak için borçların ödenmesini istedi. Üreticilerin istikrarsız finansal durumları kredi temelli tüketim harcamalarının durması ile aynı anda kötüleşti. 1990'ların ilk yılları itibarıyla küresel bir kredi krizinin kapıda olduğuna dair büyüyen bir endişe vardı. Birçok sanayi borca batmış, bu şirketlerin bir kısmından daha fazlası kendi borçlarını ödeyecek araçlardan yoksun kalmıştı. Sınır tanımayan spekülasyonun yıllarca kendini beslemesi gibi, yeni şüphecilik de kendini büyütmeye başladı. Yatırımcılar çıkış kapılarına koşmaya başladılar.

Ulusal devletler dünyanın geri kalanından yalıtılmış değildirler;[19] döviz kuru mekanizması aracılığıyla dünya ile bütünleşirler ve küresel birikim içinde emeği kapsamaları spekülatif sermaye hareketleri vasıtasıyla "denetlenir". Hükümetler gerçek ücretleri baskılamak ve hayat standartlarını düşürmek kadar borcu sönümlendirmek ve bu sayede birçok firma üzerindeki borç yükünü azaltmak konusunda ayartılmış olsalar da, para birimine yapılacak spekülatif hücumlar devletin mali krizini destekleyen ve ödemeler dengesi açıklarını karşılamasını zorlaştıran bir likidite krizine yol açar. 1980'lerin son yıllarındaki tasarruf ve kredi kuruluşları krizi ve para birimleri üzerindeki spekülatif baskıların oluşturduğu arka plan karşısında, hükümetlerin yanıtı, spekülatif baskıdan kurtulmak ve banka ve diğer finansal kurumlar için borç tahsil edilememesi ve spekülatif kayıpların tazminini mümkün kılmak için faiz oranlarını yükselten daha sıkı para politikasına başvurmak oldu. 1988-1989 itibarıyla işverenler, işsizlik daha önceki yüksek seviyeden düştüğü ve işçiler 1980'ler boyunca mamul üretkenliğindeki artış nedeniyle finansal tazminat talebinde bulundukları için daha yüksek ücretler vermek zorunda kaldılar (bkz. Harman, 1993). Birim emek maliyetleri yükseldi (bkz. *Financial Times*, 14 Ekim 1989). 1980'lerin sonunda 1980'ler boyunca yaşanan kârlılık artışının, genişleyen yatırımı sürdürmek için yeterli olmadığı konusunda artan bir endişe söz konusuydu. Kârlardaki düşüş, firmalar zorlukları aşmak için borç almaya zorlandıkça kısır bir döngüyü tetikledi. Yüksek faiz oranları, iktisadi canlılığın kaynağı olan kredi 1990'ların başında devletin kemer sıkma politikasının omurgasını oluşturan ödenmemiş borcun zorla toplanmasına dönüştükçe kâr oranlarını düşürdü. Parasalcı bir çerçevede Keynesçi politika uygulanmasının ironisi, 1990'da durgunluk kapıda belirdiğinde Keynesçi konjonktür karşıtı açığa dayalı harcama için fazla kımıldayacak bir alan kalmamasıydı. Parasalcı politikalar,

19 Bkz Holloway "Gayya Kuyusu Açılıyor" ve Burnham (1995) ["Capital, Crisis and the International State System", Bonefeld, W ve Holloway, J. der., *Global Capital National State and the Politics of Money*, St. Martin's Press: New York]. Ayrıca bkz. Bonefeld (1992) ve Burnham (1990, 1993).

politikanın gelecekteki yönü, ulusal devletlerin likiditesi, firmaların kredi yükümlüklerini yerine getirme yeteneği ve emlak piyasasının istikrarı üzerine sınır tanımayan spekülasyon tehlikesi nedeniyle sıkılaştı.

1990'da Birleşik Krallık'ta enflasyon neredeyse çift haneli rakamlara ulaştı. Nisan 1990'da Londra'daki kafa vergisine karşı isyan ve Britanya'nın ekonomik ve siyasal durumu hakkındaki uluslararası finansal piyasalardaki endişelerin oluşturduğu arka plan karşısında, o zamanın Thatcher hükümeti para politikasını sabitlemek ve böylece ulusal siyaset üzerine spekülatif bahisler oynanmasından kurtulmak çabası içinde ERM'ye (Exchange Rate Mechanism – Döviz Kuru Mekanizması, ç. n.) katıldı. 1980'lerin başında olduğu gibi, durgunluğun başlangıcında para politikası sıkılaştırıldı. Amaç, yüksek faiz oranı politikasının, deflasyonist sonuçlarını dışsallaştırmak ve diğer Avrupa devletlerinden sterlin için destek elde etmekti. Devasa ödemeler dengesi açıkları ve bütçe açıklarının oluşturduğu arka plan karşısında[20] ERM'nin parasal kısıtlamaları, 1989 itibarıyla % 15'e yükseltilen faiz oranlarının giriş öncesi sadece % 14'e düşürüldüğü ve 1992 yazında da % 10'a gerilediği anlamına geliyordu (bkz. Stewart, 1993, ss.62-63). Ancak "bu sırada enflasyon oranı % 10 civarından % 4'e civarına düştüğü için" (Stewart, 1993, s. 63) gerçek faiz oranlarında bir düşüş yoktu. Sterlin'in spekülatif hücumlara karşı savunulması başlangıçta başarılıydı ki işsizlik 1990'da % 6'dan daha az bir orandan 1991'de % 9'a ve 1992'de % 10'un üzerine yükselmeye başladı. (Stewart, 1993; McKie, 1993). Şirket tasfiyeleri kadar iflasların sayısı da 1990 itibarıyla çarpıcı biçimde arttı ve yükselmeye devam etti. (bkz. Smith, 1992, s. 257). Buna ek olarak şirketler yatırımı kestiler. Muazzam bir sermaye devalüasyonu vardı. Ücret talepleri azaldı ve grevler çok düşük bir düzeye indi (bkz. Mckie, 1993). Yüksek faiz oranla-

20 Ödemeler dengesi 1987'den beri açık veriyordu ve o zamandan bu yana muntazaman artış gösterdi (bkz. Stewart, 1993). Kamu Sektörü Borçlanma Gereksinimi 1987-1988'den 1990'a kadar negatifti ve 1991-1992'de keskin bir şekilde kötüleşip, 1990-1991'deki 0,5 milyar dolarlık bütçe fazlasına nazaran, 1992-1993'te çarpıcı bir şekilde 36,5 milyar dolara çıktı.

rı, esasen büyük şirketlerin altını oymadan ekonomiyi daraltma araçları olarak kabul edilmişti. Büyük şirketlerin kârları, onları korumaya yetecek kadar yüksek görünürdü. Başlangıçta, yüksek faiz oranları küçük işletmeleri iflasa zorladı ve ipotekleri de kapsayan tüketici kredilerinin ödenmemesi durumundan yola çıkarak toplumsal ilişkilere saldırdı. Britanya hükümeti, enflasyonist baskıyı toplumsal ilişkilerin üstlenmesi yoluyla yumuşak bir iniş umuyordu. Borcun toplumsallaşması sorunu evsizlik, satılan malların geri alınması, kişisel iflaslar ve işsizlikte çarpıcı bir artış anlamına geliyordu. Ancak yoksulluğun dayatılması aracılığıyla borcun toplumsallaşması, düşüşü durdurmadı.

Tüketici harcamalarındaki çöküşe karşılık, perakendeciler borç deflasyonu ile zarara uğradılar. Perakendecilik kapasitesi, atıl duruma gelerek ofislerin kapanması ve ipoteklerin kaldırılmamasının oluşturduğu arka plan karşısında emlak piyasasının önce şişmesine sonra da patlamasına neden oldu. Emlak piyasasındaki kriz, şirket batmalarının artışının yol açtığı şüpheli alacak sorunları ile aynı zamanda borçların geri ödenmemesine yol açarak finansal sisteme geri döndü. Daha büyük şirketler kârları aracılığıyla daha uzun süre için korunmuş durumda değildiler. Şirketlerin borçluluğu 1980'ler boyunca çarpıcı bir şekilde arttı. Borç yükü 1980-1981'de öz sermayenin % 8'i iken % 20'lere ulaştı (bkz. Smith, 1992, s. 193). İmalat yatırımı 1990-1991'de keskin bir şekilde düştü (Smith, 1992, s. 193). Kârlar yüksek faiz oranlarına dayanamadı ve ciddi bir şekilde düşmeye başladı. Bankacılık sistemi "şirketlerin batması ve kişisel iflaslar nedeniyle çöküşün eşiğine" geldi (Smith, 1992, s. 244). Bankalar kendi hesaplarını daha fazla şüpheli alacak karşılığı ile desteklemeye ve işten çıkarmalar, daha yüksek harçlar ve krediler üzerinde daha yüksek faiz oranı marjları aracılığıyla borç sorunlarını toplumsallaştırmaya çalıştılar. Krediler daha pahalı ve elde etmesi daha güç hale geldi. Aynı zamanda "tüketiciler" ve "şirketler" borçlanma konusunda isteksizdiler ve borçlarını ödemeye gayret ettiler (bkz. Stewart, 1993, s. 102).

Borç verme düzeyi küresel ölçekte azaldı. Örneğin, Birleşik Devletler'de ticari kredi alma oranı düştü: "Önceden, firmalar

için şablon, durgunluk zamanlarında borçlanmayı artırmaktı: toplam banka kredileri 1973'te % 12,2, 1980'lerde % 3,5 ve 1981'de % 5,4 arttı. Fakat 1990'da toplam krediler, % 3,6 *azaldı*" (Harman, 1993, s. 44). Bu yüzden şirketlerin borçlarını ödeyebilir durumda kalmak için ek krediye ihtiyaç duymaları ile aynı anda bir kredi yokluğu ve küresel sermaye kısıntısı vardı. Kredi edinmek zorken eski borçların vadesi geldi. Harman'ın gösterdiği gibi (1993, s. 45) "'kredi krizi' hakkındaki tartışma, sistemin bir çıkmaza girdiğinin göstergesiydi."

Durgunluk sırasında borcun GSYİH'ye oranı, hükümet bütçelerinde faiz ödemelerinin payının artırılmasına yol açarak yükseldi (bkz *Financial Times*, 27 Eylül 1993). Hükümetin faiz oranında keskin yükselişler karşısında giderek kırılgan hale gelmesiyle, işsizlik arttıkça kamu harcamaları doğrultusunda baskı da arttı. Yüksek faiz oranları, sürekli olarak yavaş kalan iktisadi büyüme, kamu harcamaları doğrultusunda baskı ve gelir kaybı devletin mali krizini yoğunlaştırdı. Rezervler aracılığıyla küresel kredi ilişkilerinin garantisi ve devlet gelirleri azalırken aynı zamanda bütçe açıkları arttı. Sonuç olarak, toplumsal ilişkilerin deflasyonist denetimi aracılığıyla para birimlerini güvence altına almaya yönelik ulusal çabaların spekülatif kontrolü arttı ve para birimine hücumlar ve rezervlerin suyunu çekmesi aracılığıyla devletin mali krizini yoğunlaştırdı. Miskin ekonomik büyüme ve tökezleyen bankacılık sistemi kadar, devasa ödemeler dengesi açıkları ve bütçe açıklarının oluşturduğu arka plan karşısında sterlin, piyasa iktidarının bir hedefi haline geldi. 1992 Sterlin krizi, ERM üyeliği askıya alındığı ve sterlin devalüe edildiği zaman ve de ERM'nin kendisinin 1993'te neredeyse askıya alınması durgunluğun bir çıkmaza girdiğini gösterdi. 1993'te ERM'deki dalgalanma marjını merkezi oranların her iki tarafına doğru % 15'e yükseltme kararı, hükümetlerin sıkı para politikasının toplumsal ilişkileri kemer sıkma aracılığıyla denetlemede başarıya ulaşmadığını ve spekülatif baskıları engelleyemediklerini itiraf etmeleri anlamına geliyordu.

Azalan enflasyon oranları, kitlesel işsizlik ve para piyasasındaki kargaşanın oluşturduğu arka plan karşısında 1992'de her

yerde bütçe açıkları yüksek düzeylerdeydi. "Ana OECD ülkeleri için ortalama 1979'da % 22,7'den % 43,6'ya yükselmişti ve 1993 sonunda bütün Avrupa Topluluğu ülkelerinin Maastricht'te belirtilen hükümet borcunun GSYİH'nin % 3'ünü aşmaması hedefini tutturamayacağı beklenmekteydi" (Harman, 1993, s. 49). 1980'lerde Üçüncü Dünyayı kuşatan borç krizi kuzeye mi yönelecekti? Açıklar arttıkça ve şüpheli alacak sorunlarının toplumsallaştırılmasına olduğu kadar ücret kısıntısı ve sermayenin topluca devalüasyonuna bağlı olarak toparlanmanın ilk filizleri göründükçe talebe yönelik yenilenmiş bir Keynesçi dürtü söz konusuydu: "Keynesçilik geri dönüyor gibi görünüyordu" (Gamble, 1993, s. 80). Ancak bu ne anlama geliyordu? Küresel ölçekte, Keynesçi, açığa dayalı finanse etme siyaseti "arkasında ödenmesi Federal giderlerin giderek artan bir kısmını kapsayan muazzam bir hükümet borcu bırakarak1980'lerdeki konjonktürel genişlemeyi desteklemek için halihazırda tüketilmişti" (Burkett, 1994, s. 12). Los Angeles isyanlarının ardından Clinton "yoksulluğa karşı savaş" açtı ve Major, Britanya'da, kafa vergisinin ortadan kaldırılmasının oluşturduğu arka plan karşısında "sınıfsız bir toplum" yaratma sözü verdi. 1950'lerin sonunda ve 1960'ların başında birçok kimsenin tahayyülünü esir alan sözde "refah toplumu"nun dönüşüne mi şahit oluyorduk aslında? Zenginlik imajı özellikle kitlesel işsizlik, artan yoksulluk ve evsizliğin oluşturduğu arka plan karşısında baştan çıkarıcıdır. Ancak baştan çıkarılmadan önce temellere dönmemiz gerekecektir: "Şimdiki düzelmenin zayıflığı 1930'lardaki ile aynı temel karakteri taşıyan uzun vadeli bir krizin yeniden doğuşunu temsil etmektedir" (Burkett, 1994, s. 9).

1990'larda Keynesçilik pahalıdır. Dünyanın dört bir yanında hükümetler artan üretkenlik ve rekabet akidelerini vaaz etmektedir. Vaat daha az ücret alan daha az sayıdaki işçinin daha fazla üreteceğidir. Burkett'ın belirttiği gibi (1994, s. 13) "şimdiki koşullar altında, artan üretkenlik öncelikle daha fazla işsizliğe dönüşmektedir." Başka bir ifadeyle, emeğin üretken gücünde bir artış, sermaye için, işsizleri genişletilmiş sömürü amacıyla değişken bir unsur olarak kabul etmeyi oldukça zorlaştırmaktadır.

Tüketici kredileri ve hükümetlerin hesaplarını tutturmak için refah devleti harcamalarını, örneğin yalnız anneleri ve emeklileri hedefalan şekilde, kısması ve yoksullar üzerinde daha fazla vergi yükünün oluşturduğu arka plan karşısında açık vererek emeğin sömürüsünü artırma aracılığıyla bir çöküşü önlemek, kendi sorunlarından muaf değildir. *Financial Times*'ta (9 Eylül 1993) belirtildiği üzere "hükümetler eğer izledikleri politikalar güvenilir olmaktan çıkarsa, uluslararası piyasaların finansmusluğunu kapatacağını biliyorlar". Toplumsal emek gücünün etkin bir şekilde sömürüsü olmaksızın birikim spekülatif bir kumar olarak kalacaktır. "IMF'nin özellikle borç tehdidinin kuzeye kaymasından korkmasına şaşıracak bir şey yok. Bu günlerde IMF görevlilerinin uykularını kaçıran Afrika'nın uzun süren krizi değil, birinci dünya borcunun artışıdır" (*Financial Times*'tan E. Balls, 27 Eylül 1993). Clinton'ın "yoksulluğa karşı savaş" sözü ciddiye alınmalı. Sözde borçlu ülkelerdeki siyasal rejimler sadece parasalcılığın krizde olduğuna dair açık kanıtlar sağlamıyor, ayrıca kendisini şimdi kurtaramadığı için geleceğe yatırım yapmaya devam eden kapitalizmin muhtemel geleceğini ortaya koyuyor.

Parasalcılık: Bir Sonuç

1960'ların sonundan bu yana üretken birikimin düşük kâr oranları, hızlı bir parasal birikimle rastlaştı. Para ve sömürü arasında çarpıcı bir ayrışma yaşandı. Kredi, genişletilmiş artı değer üretimi için emek üzerinde denetime dönüştürülmedi. Sermaye artı değer üretimindense spekülasyonu tercih etti. Parasal spekülasyonun önemi, işçi sınıfıyla doğrudan bir ilişkiyi engellemesinde yatmaktadır. Spekülasyon, sermayenin fabrikada karşılaştığı direnişle karşılaşmaz. 1970'lerin ortasından beri 1930'lar ölçeğinde bir çöküşe katlanmaksızın kârlılığını yeniden onarma çabası, deflasyon politikası ve tam istihdama olan bağlılığın kurban edilmesi ve toplumsal reform politikası ile ilişkilendirildi.

Bretton Woods'un çöküşü ve uluslararası kredi ve para piyasalarının deregülasyonu, kapitalist devlet biçiminin içinde-ve-ona karşı sınıf mücadelesinin en önemli olayı olduğunu kanıtladı. Uluslararası paranın deregülasyonunun ardında, parasal

müdahalenin acımasız tarafsızlığı ve işin yoğunlaştırılmasıyla sınıf ilişkilerinin ayrıştırılmasının aracı olarak kemer sıkma stratejisi yatmaktaydı. Ancak paranın iktidarı sadece bu denetimin ön koşulunun yeniden üretimi aracılığıyla gerçekleşir: emeği genişletilmiş, kârlı yeniden üretimin hizmetine koşmak. Keynesçi ve parasalcı politikalar ücret ilişkisinin ayrıştırıcı da yatmasıyla emeği kapsamak için sürekli birikime bağlıdır. Her ikisi de artı değer üretiminin çelişkili bütünlüğünün farklı uğraklarına vurguda bulunurlar ve böylece çelişkinin bir uğrağını diğeri lehine feda ederek hem üretimin hem de paranın çöküşünü dürterler. Parasal birikimin üretken birikimden ayrılması, işleyen sermaye ve kredi sistemi arasında krizle süre giden bir uyuşmazlık biçiminde artı değer üretiminin çelişkili bütünlüğünü oluşturdu. Çelişkinin her iki kutbu da toplumsal sermaye döngüsünün, emek üzerindeki hakimiyetin krizini barındıran krizle süregiden çelişkinin, farklı uğrakları olarak var olurlar. Ne Keynesçiliğin ne de parasalcılığın emeği kapsama ve "emek sorunu"nu çözmede başarı kaydettiği vurgulandı. 1980'ler ve 1990'lar boyunca işçi sınıfına yapılan saldırı, yerleşik eğilimleri uç noktalara taşıdı. Bu radikalleşme Keynesçiliğin krizi tarafından hızlandırıldı ve sınırlandırıldı. Parasalcı politikalar Keynesçiliğin krizine onun üstesinden gelmeden karşılık verdiler.

1980'ler boyunca, Keynesçi iktisat politikaları, refah devletine yapılan saldırı, ücretler ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi zayıflatmazken kullanılmaya devam edildi. Özel borçlardaki artış tüketim ve iş arasındaki bağlantıyı güçlendirme çabası ile çelişti. Sonuç Keynesçi, devletin kemer sıkma politikalarının krizinin derinleşmesi oldu. 1990'ların durgunluğu Yeni Sağın Keynesçiliğinin başarısızlığını açığa vurdu.

1980'ler boyunca kredi ve para politikaları üzerindeki sınıf mücadelesi içinde; işsizlik, deflasyonist saldırı, yoksulluğun dayatılması, işin ve kanun ve düzen denetiminin yoğunlaşması içinde ve onlar aracılığıyla toplumsal ilişkilere parasal bir disiplin dayatılması üzerine olan mücadeleyi barındırdı. Ancak işin yoğunlaştırılması, emeğin ayrıştırılması ve mikroçip devrimi emeğin sermaye ilişkisine kârlı bir şekilde bütünleştirilmesi ile

sonuçlanmadı. Sosyal sermaye döngüsü, küresel ölçekte yenilenen açık vererek talebin finansmanının hızlandırdığı, aşırı birikimin yenilenen bir spekülatif ertelenmesi üzerinde yer alıyordu. Emek, sermaye ilişkisine borç temelinde bütünleştirildi.

1980'lerin spekülatif birikimi piyasanın sınırlarını kredi aracılığıyla esnetti ve birikimin mutlak engeli kredi kullanımanın olanaklılığı biçimini aldı. Ancak, kredinin kullanılırlığı spekülasyon ve (sonunda 1987'de olduğu gibi) finansal kriz biçiminde kapitalist birikimin sınırlarını yeniden öne süren para sermayenin kullanılırlığı demekti. 1980'lerin borç krizi, 1987 çöküşü ve 1990'ların durgunluğu, emek üzerindeki sömürü amaçlı kapitalist hakimiyetin krizini ifade etti. Krizin devam etmesi ve bir çözüm üretmek için alınan geçmiş siyasal tedbirlerin başarısızlığı bağlamında para, kendisini yaratıcı olmaktan ziyade baskıcı bir şekilde ortaya koydu. Toplumsal ilişkilere sıkı para politikasının dayatılmasına, sınıf ilişkilerinin yeni bir birikim döngüsünü yeniden başlatmaya muktedir bir yeniden terkibi eşlik etmedi. Yatırım, istihdam ve üretimi teşvik etmek şöyle dursun, sıkı para politikası çerçevesinde kredi genişlemesinin sonucu, koşulların kötüleşmesi ve kitlesel işsizlikti. Bir yatırım hamlesi söz konusu değildi. Kredi genişlemesi, artı değer üretiminden ziyade spekülasyon için kullanıldı. Toplumsal sermaye döngüsünün yeniden inşası, 1980'lerde olduğu gibi, sadece sınıf ilişkilerinin mülk sahibi ve vatandaş olarak bölücü ve parçalayıcı bir şekilde ayrıştırılmasını gerektirmiyordu. Tersine emek sürecinde değerli kılmanın dayatılmasını barındırıyordu. Böyle bir dayatma, sadece işin yoğunlaşmasını ve sermayenin sömürü için bir değişken olarak görmezden gelmeye zorlandığı insanların, üretim sürecinden baskıcı bir şekilde koparılması anlamına gelmez. Daha çok, paranın hakiki üretken sermayeye, yani emeği genişleyen ölçekte sömüren sermayeye dönüşümünü kapsar. Bu dönüşüm, gerekli ve artı emek arasındaki ilişkinin yeniden terkip edilmesini önceden varsayar. Bu ilişkinin yeniden terkibi hala ufukta görünmemektedir.[21]

21 Bir yanda para öbür yanda gerekli ve artık emek arasındaki ilişki bkz. Negri (2005, İkinci Ders); ayrıca bkz. Marazi (1995) ["Money in the World Cri

1990'ların ilk yılları itibarıyla, üretken faaliyetin zayıflığı ve finansal sistemin istikrarsızlığı, neo-liberalizmin emeğin gelecekteki sömürüsünü şimdiki zamanda güvence altına almadaki başarısızlığını göstermektedir. 1990'ların ilk yıllarının derin ve uzun süreli durgunluğunun oluşturduğu arka plan karşısında, Keynesçilik için bir nostalji sözkonusudur. Açık vererek harcama ile geçen onca yıldan sonra, Keynesçi politikalara dönüşü savunan artan sayıda çalışma var. Bu çalışmalar, piyasa ekonomilerinin kendi kendilerine istikrara kavuşmadıklarını ve bu yüzden bir tür Keynesçi müdahaleye ihtiyaç duyduklarını vurguluyorlar (bkz. Stewart, 1993; Keegan, 1993). Keynesçilik, yeniden, kapitalizmi kapitalistler için güvenli kılma aracı olarak görülüyor. 1990'larda hükümetten insanların sırtından inmesi ve piyasa güçleri için daha fazla alan açmasını talep etmenin modası geçti. Yeni bir konsensüs talep ediliyor. Parasalcılık, aşırı deflasyonist istekleri ve piyasanın kendisini düzenleyeceğine olan dini inancı nedeniyle reddedilirken, eski tarz Keynesçilik aşırı müdahaleciliği nedeniyle eleştiriliyor. Genişlemenin aşırı desteklenmesi kadar aşırı deflasyon da zararlı (krş. Keegan, 1993). Piyasa güçlerine güvenilmez fakat, kâmil bir devlet müdahalesine dönüş de önerilemez (bkz. Stewart, 1993). Yeni bir "realizm" talep ediliyor: piyasa ve devlet işbirliği yapmalı (krş. Mitchell, 1989, s. 51). Bu ilişkinin "ince ayarı" ayrıca "sosyal kapitalizm"e (krş. Keegan, 1993), yani toplumsal reform kapitalizmine dönüşü de kapsaya cak mı? Islah edilmiş bir Keynesçilik ve bir "piyasa sosyalizmi"[22] için öneriler mevcut. Geçmişte olduğu gibi reformist sol, piyasa güçlerini onların içkin yıkıcı oluşumlarına karşı savunmayı öneriyor. İnsanlık dışı olanı insanileştirmeyi umuyorlar.[23] [Oysa, ç. n.] Sözde Keynesçi dönem 1930'larda başlamadı, fakat faşizm ve savaş deneyimi aracılığıyla olgunlaştı.

---

sis", Bonefeld, W ve Holloway, J. der., *Global Capital National State and the Politics of Money*, St. Martin's Press: New York], Bonefeld (1995) ["Money, Equality and Exploitation", Bonefeld, W ve Holloway, J. der., *Global Capital National State and the Politics of Money*, St. Martin's Press: New York].

22 Piyasa sosyalizminin bir eleştirisi için bkz. McNally (1993).

23 Reformizmin olumlayıcı eleştirisi ve statükoyu kabullenişi hakkında bkz. Agnoli (1990).

Kaynakça

Agnoli, J. (1990) *Die Transformation der Demokratie und andere Schriften zur Kritik der Politik*, Freiburg: Ca-Ira.

Altvater, E. (1985) "Kredit un Hegemonie", *Vor uns die goldenen fünfziger Jahre* içinde (ed. M. Janicke), Münih: Piper.

Altvater, E. ve Hübner, K. (1987) "Ursachen und Verlauf der internationalen Verschuldungskrise", *Die Armut der Nationen* içinde, Berlin: Rotbuch.

Bologna, S. (1977/1994) "The Tribe of Moles", *Selectec Writings by Sergio Bologna*, Londra: Red Notes.

Bonefeld, W. (1992) "Social Constitution and the Form of the Capitalist State", *Open Marxism Vol I: History and Dialectics* içinde, W. Bonefeld, R. Gunn ve K. Psychopedis (ed.) Londra: Pluto Press.

Bonefeld, W. (1993a) *The Recomposition of the British State During the 1980s*, Aldershot: Dartmouth.

Bonefeld, W. (1993b) "The Global Money Power of Capital and the Crisis of the Keynesianism", *Common Sense*, 13.

Brett, E.A. (1983) *International Money and Capitalist Crisis*, Londra: Heinenmann.

Burkett, P. (1994) "The Strange US Economic Recovery and Clintonomics historically Considered", *Capital & Class*, 52.

Burnham, P. (1990) *The Political Economy of Postwar Reconstruction*, Londra: Macmillian.

Burnham, P. (1993) "Marxism, Neo-Realism and International Relations", *Common Sense*, 14.

Clarke, S. (1988) *Keynesianism, Monetarism and the Crisis of the State*, Aldershot: Edward Elgar.

Clarke, S. (1991) "The State Debate" *The State Debate* içinde, Simon Clarke (ed.) Londra: Macmillian.

Clarke, S. (1992) "Global Accumulation of Capital and the Periodisation of the Capitalist State Form" *Open Marxism Vol I: History and Dialectics* içinde, W. Bonefeld, R. Gunn and K. Psychopedis (ed.) Londra: Pluto Press.

Cleaver, H. (1989) "Close the IMF, Abolish Dept and End Development" *Capital & Class*, 39.

De Brunhoff, S. (1978) *The State, Capital and Economic Theory*, Londra: Pluto Press.

Dziobek, C. (1987) "Die verschuldete westliche Welt", *Die Armut der Nationen* içinde E.Altvater ve diğerleri (ed.) Berlin: Rotbuch Verlag.

Esser, J. ve Fach, W. (1981) "Korporative Krisenregulierung", *Neo-*

Korporatismus içinde, U.v. Aleman (ed.) Frankfurt: Campus Verlag.
Evans, T. (1985) "Money Makes the World Go Round" *Capital & Class*, 24.
Fine, B. ve Millar, R. (ed.) (1985) *Policing the Miners' Strike*, Londra: Lawrence & Wishart.
Friedman, B. M. (1989) *Day of Reckoning*, New York: Vintage.
Gamble, A. (1988) *The Free Economoy and the Storing State*, Londra: Macmillian.
Gamble, A. (1993) "The Decline of Corporatism", *Keynes and the Role of the State* içinde, D. Crabree ve A. P. Thirwall (ed.) Londra: Macmillian.
George, S. (1988) *A Fate Worse Than Debt*, Londra: Penguin.
George, S. (1992) *The Debt Boomerang*, Londra: Pluto Press.
Glyn, A. (1992) "The 'Procutdivity Miracle', Profits and Investments", *The Economic Legacy 1979-1992* içinde, J. Michie (ed.) Londra: Academic Press.
Gough, I. (1975) "State Expenditure in Advanced Capitalism", *New Left Review*, 92.
Guttmann, R. (1989) "Der Strukturwandel des amerikanischen Finanzkapitals", *PROKLA*, 74.
Harman, Ch. (1993) "Where is Capitalism Going" *International Socialism*, 58.
Hilferding, R. (1910/1981) *Finance Capital*, Londra: Routledge & Kegan Paul.
Hirsch, J. (1978a) "The Crisis of Mass Integration", *International Journal of Urban and Regional Research*, 2 (ii).
Hirsch, J. (1978b) "Was heibt eigentlich 'Krise der Staatsfinanzen'", *Leviathan Sonderheft*, 1/78.
Hirsch, J. (1980) *Der Sicherheitsstaat*, VSA, Hamburg.
Holloway, J. (1990) "The Politics of Debt", *Common Sense*, 9.
Itoh, M. (1978) "The Inflational Crisis of Capitalism", *Capital & Class*, 4.
Joseph, K. ve Sumption, J. (1979) *Equality*, Londra: John Murray.
Keegan, W. (1984) *Mrs. Thatcher's Economic Experiment*, Londra: Penguin.
Keegan, W. (1989) *Mr. Lawson's Gamble*, Londra: Hodder & Stoughton.
Keegan, W. (1993) *The Spectre of Capitalism*, Londra: Vintage.
Lekachman, R. (1966) *The Age of Keynes*, New York: McGraw Hill.
Lipietz, A. (1982) "Towards Global Fordism" *New Left Review*, 151.
Lipietz, A. (1984) "Imperialism or the Beast of Apocalypse", *Capital & Class*, 22.
Londra (1980) Londra Edinburgh Weekend Return Group, *In and Again the State*, Londra: Pluto Press.

Malabre, A. L. (1988) *Beyond Our Means*, New York: Vintage.
Mandel, E. (1987) *Die Krise 1974-1986*, Hamburg: Konkret Literatur Verlag.
Mandel, E. (1988) "Der Börsenkrach. Dreizehn Fragen" *Börsenkrach und Wirtschaftskrise* içinde, E. Mandel ve W. Wolf (ed.) Frankfurt: Internationale Sozialistische Publikationen.
Marx, K. (2003) *Kapital III*, Ankara: Sol Yayınları.
Mattick, P. (1980) *Economic Politics and the Age of Inflation*, Londra: Merlin.
McKie, D. (ed.) (1993) *The Guardian Political Almanac 1993/4* Londra: Fourth Estate.
McNally, D. (1993) *Against the Market*, Londra: Verso.
Michie, J. (ed.) (1992) *The Economic Legacy 1979-1992*, Londra: Academic Press.
Mitchell, A. (1989) *Competitive Socialism*, Londra: Unwin.
Mullard, M. (1987) *The Politics of Public Expenditure*, Londra: Croom Helm.
Negri, A. (2005) *Marx Ötesi Marx: Grundrisse Üzerine Dersler*, İstanbul: Otonom Yayıncılık.
Negri, A. (1988a) *Revolution Retrieved: Selected Writings on Marx, Keynes, Capitalist Crisis and New Social Subjects 1967-1983*, Londra: Red Notes.
Negri, A. (1988b) "Keynes and the Capitalist Theory of the State post-1929", *Revolution Retrieved* içinde, A. Negri, Londra: Red Notes.
Negri, A. (1988c) "Crisis of the Planner-State", *Revolution Retrieved* içinde, A. Negri, Londra: Red Notes.
Negri, A. (1988d) "Crisis of the Crisis State", *Revolution Retrieved* içinde, A. Negri, Londra: Red Notes.
Nolan, P. (1989) "The Productivity Miracle", *The Restructuring of the UK Economy* içinde, F. Gren (ed.) Londra: Harvester & Wheatsheaf.
O'Connor, J. (1973) *The Fiscal Crisis of the State*, New York: St. Martin's Pres.
O'Connor, J. (1984) *Accumulation Crisis*, Oxford: Blackwell.
Offe, C. (1984) *Contradictions of the Welfare State*, K. Keane (ed.), Londra: Hutchinson.
Panitch, L. (1986) *Working Class Politics in Crisis*, Londra: Verso.
Pilbeam, K. (1992) *International Finance*, Londra: Macmillian.
Rowthorn, B. (1992) Government Spending and Taxation in the Thatcher Era, *The Economic Legacy, 1979-1992* içinde, J. Michie (ed.), Londra: Academic Press.
Sampson, A. (1983) *The Money Lenders*, Londra: Hodder ve Stoughton.

Schubert, A. (1985) *Die internationale Verschuldung*, Frankfurt: Suhrkamp.
Skildesky, R. (ed.) (1977) *The End of the Keynesian Era*, Londra: Macmillian.
Smith, D. (1992) *From Boom to Bust*, Londra: Penguin.
Stewart, M. (1993) *Keynes in 1990s: A Return to Economic Sanity*, Londra: Penguin.
Sutcliffe, B. (1983) *Hard Times*, Londra: Pluto Press.
Von Mises, L. (1944) *Planned Chaos*, The Foundation for Economic Education, New York: Irvington-on-Hudson.
Von Mises, L. (1949) *Human Action*, New Haven: Yale University Press.
Watchtel, H. (1990) *The Money Mandarins*, Londra: Pluto Press.
Wolf, W. (1988) "Casino-Kapitalismus oder die Dialektik von Boom, Crash und Krise", *Börsenkrach & Wirtschaftskrise* içinde, E. Mandel ve W. Wolf (ed.), Frankfurt: Internationale Publikationen.

Küreselleşme ve İnsani Gelişim

Werner Bonefeld
İngilizceden Çeviren: A. Serkan Mercan

I

Kur istikrarsızlığı ve kurlara yönelik spekülatif saldırılar, dış politika krizlerinin aldığı yeni biçimler olarak başka bir yerde işlenmişti (bkz. Holloway, "Zapata Wall Street'te"). Bu tespiti yapmak, devletler arası saldırganlıklar, askeri güçlerin kullanımı, nükleer savaş tehdidi ve halkların bombalanması şeklindeki eski tarz dış politikanın, ulusal iflas ve küresel finansal çöküş tehditleri ile yer değiştirdiği anlamına gelmemektedir. Eski tarz, canalıcı bir biçimde varolmaya devam etmektedir; ve küresel finansal çöküş tehlikesi de başlangıcından bu yana kapitalizmin tarihinin bir parçası olagelmiştir. Yine de, potansiyel sanal zenginliğin para biçiminde birikimi, P...P', ve halkların baskı yoluyla kontrolü birbirlerine bağlıdırlar, geçmişte de bugün de. "Dünya barışı ve uluslararası uyum umutlarını besleyen bir küresel refah çağının, savaşla sonuçlanan bir küresel kutuplaşma çağına ne kadar hızlı bir şekilde dönüşebileceğini deneyimlerimizle biliyoruz. Eğer böylesi bir ihtimal şu an olasılık dışı gözüküyorsa, yüzyıl önce de aynı şekilde olasılık dışı gözüküyordu" (Clarke, 2001, s.91) ve günümüzde küresel savaş, sadece bir gün öncesine nazaran çok daha muhtemel gözükmektedir.

Ve artık terörizm var. 11 Eylül olayları vahşi gücüyle, duyu ve anlamın ve böylece de aklın ve gerçeğin iktidarsızlığını ortaya serdi. İnsan niteliğinin ve farklılığının reddi mutlak bir nitelik aldı. Ölümleri kesindi ve cesetleri bile kalmadı. Peki ya terörizme verilen yanıt? Verilen yanıt, devlet terörizmi ile terörizmin aynı madalyonun iki farklı yüzü olduğunu doğruladı. Bu ikisi birbirlerini beslerler, birbirlerine bağlıdırlar, birbirlerini teşvik ederler, biz ve onlar şeklindeki totaliter dünya görüşleri ile birbirlerini onaylarlar. Ikisinin arasında başka hiçbir şeyin yaşamasına izin vermezler. Eylemin haklılığı hakkında duyulan şüphe, bombalama ve sakat bırakma, arama ve ortadan kaldırma şeklindeki otoriter karar ile yok edilir.

Borç belasına batmış ve borç çevriminin çökmesi tehditiyle karşı karşıya bir küresel ekonomi bağlamında, Martin Wolf, küreselleşmenin zenginlik yaratma potansiyelinin gerçekleşmesinin, daha iyi ve dolayısıyla daha güçlü devletlerin varlığına ihtiyaç duyduğunu iddia etmişti. Üçüncü Dünya denen ülkelerle ilişkili olarak söylediği gibi, "ihtiyaç duyulan şey dindar özlemler değil, dürüst ve örgütlenmiş baskıcı güçtür" (Wolf, 2001). Peki ya gelişmiş dünya? Yeni ekonominin dinamizmi, özellikle ABD'de, tüketici borçlarındaki inanılmaz artışlarla; borçlu ülkelerden Batılı bankalara, özelikle ABD bankalarına, borç faizi ödemesi şeklindeki büyük miktarlı kaynak transferleriyle ve askeri-endüstriyel kompleksi destekleyen ve 1980ler ve 1990'ların kredi-temelli genişlemesini sağlayan askeri Keynesçilik ile desteklendi (krş. Veltmeyer, 2004). Dolayısıyla, Wolf'un yeni-emperyalist eylem talebinin öbür yüzünde borç yığınına bağımlı ve onun gölgesinde varolan dünya ekonomisi bulunmaktadır. Borç, borç siyasetini gerektirir ve Wolf'un serbest ekonomi ile güçlü devletin birbirlerine bağlı olduğu şeklindeki vurgusu doğrudur. Soros'un (2003) belirttiği gibi, terörizm, sadece borç-yönelimli serbest piyasa ilişkilerinin sınırsız bir baskıcılıkla korunması için gerekli olan ideal meşruiyeti değil, ayrıca uygun düşmanı da sağladı, "çünkü, o (terörizm) görünmezdir ve asla yok olmaz." Bir borç siyasetinin öncülü, birikimin piramitlerinde sürmekte olan "beşeri makinelerin" birikimidir.

Geçtiğimiz onyılların tarihi, sermayenin, parasal birikim ile üretken birikimi uyumlulaştırmakta giderek artan bir biçimde zorlandığını göstermektedir. Kuşkusuz üretkenlik oranları artmıştır. Yine de, sermayenin, sömürü ilişkilerinin yeni bileşimini, artı-değer üzerinde birikmiş hak taleplerinin gerektirdiği ölçüde gerçekleştiremediğinin şüpheli alacaklar artışından daha kesin bir göstergesi olamaz. Bretton Woods sisteminin 1970'lerin başlarında yıkılmasından bu yana, kapitalist birikimin sanal boyutu, bir kanser gibi kapitalist yeniden üretimin içinde kök salmıştır. Bretton Woods sisteminin yıkılması, para sistemi ile üretkenlik artış oranı arasındaki ilişkinin sadece istikrarsız olmadığını, aslında kopmuş olduğunu gösterdi. Sermaye bu duruma kârları finansallaştırarak ve emek-yoğun üretimi gelişmekte olan ülkeler denen, emek maliyetlerinin rekabet avantajı sağladığının düşünüldüğü ve ortaya çıkan diktatörlüklerin daha uysal bir emek-gücünü ve dolayısıyla üretimin insan faktörünün daha güvenilir oluşunu garanti ettiği ülkelere kaydırarak cevap vermiştir (krş. Bonnet, 2002). Yine de, dünya çapındaki uyumlulaştırma çabalarına rağmen, parasal birikim ile üretken birikim arasındaki ayrışma görülmemiş bir ölçüde sürüyor. Geçtiğimiz on yılda 1990'ların başındaki derin resesyona tanık olduk, 1992 ve 1993'te Avrupa'daki para krizlerine, Aralık 1994'te Meksika pesosu'nun tüm dünyadaki finansal piyasaları sarsan dibe vuruşuna, 1997'deki Asya Krizine, 1999'daki Brezilya krizine, 2001'deki Arjantin krizine tanık olduk. Japon ekonomisi durgunluğun sınırlarında geziniyor, Avrupa ekonomileri büyük sıkıntı içindeler, hem ABD'nin hem de Birleşik Krallık'ın ticaret açıkları rekor seviyede ve borçlar kendi kendini besliyor (krş. Solomon, 1999, Bootle, 2004).

Küreselleşme terimi, bu ekonomik karışıklığın varolduğu bir ortamda, ilk olarak "yeni ekonomi" düşüncesiyle beraber ya da ona alternatif olarak, ardından da siyasi, ekonomik ve toplumsal araştırmanın baskın kavramı olarak gündeme geldi. Kavramın bu kadar çabuk yaygınlık kazanması, kapitalizmin kendisini dönüştürmüş olduğu gibi bir izlenimin doğmasına sebep oldu. Hem karşı konulamaz hem de zenginlik yaratma po-

tansiyeli anlamında ilerici olan yeni bir başlangıç fikrini yarattı. Eylül 1993'teki finansal karışıklığın sonrasında ve 1994 Meksika krizinden hemen önce *Financial Times*, küreselleşmeyi "insanlık tarafından bulunmuş en etkili zenginlik-yaratan sistem" olarak kutsadı. Ama aynı zamanda, "dünya nüfusunun yaklaşık üçte ikisi bu hızlı ekonomik büyümeden çok az avantaj sağladığı ya da hiç sağlamadığı için küreselleşmenin tamamlanmamış olduğunu" da itiraf etti. " 'Gelişmiş dünyada' gelir dağılımının en altındaki yüzde 25'lik kesim, bir gelir artışı elde etmedi, aksine gelir kaybına uğradı" (*Financial Times*, Aralık 24, 1993). Bu kesim, o zamandan bu yana nüfusun yarısını kapsayacak şekilde genişledi.

Peki ya "gelişmekte olan" diye anılan ülkeler? 1993'te ne durumdaydılar, şu an ne durumdalar? Yoksulluk ve yoksunluk hakkındaki veriler, bu ülkelerin "küresel" kenar mahalle konumu aldıklarını gösteriyor (bkz.Chossudovsky, 1997). 2000-01'den bu yana, Dünya Bankası, yoksulluğu günlük 2 dolardan az bir gelire sahip olma ve aşırı yoksulluğu da günlük 1 dolardan az gelire sahip olma şeklinde tanımlamaktadır. Bu ölçeğe göre, yoksulluk Latin Amerika nüfusunun % 40'ını etkilemektedir (Petras ve Veltmeyer, 2004, s. 29). En yoksul 39 ülkenin ulusal verilerini kullanan UNCTAD (2002, s.59), bu ülkelerde günde 1 dolardan daha az bir gelirle yaşayan insanların sayısında 1965-69 ve 1995-99 arasında 125 milyondan 278.8 milyona bir artış olduğunu hesaplamıştır. UNDP'ye (2000) göre dünya nüfusunun yüzde 25'i günde 1 dolardan az kazanmaktadır ve 100 milyon çocuk sokaklarda yaşamakta ya da çalışmaktadır. Daha etkin bir küreselleşmenin taraftarı olan Martin Wolf'a göre en zengin ve en yoksul ülkelerin ortalama yaşam standartları arasındaki fark oransal olarak bir yüzyıl önce 10:1'den 75:1'e çıkmıştır ve küreselleşmenin bugünkü koşullarında yarım yüzyıl içinde "rahatlıkla 150:1'e çıkabilir" (Wolf, 2004).

Peki ya küreselleşmenin zenginlik yaratıcı potansiyeli? Buharını tüketmişe benziyor. Yeni Ekonomi, kredi genişlemesi sayesinde gerçekleşebildi. Üretkenlik artışında bir sıçrama gerçekleşmedi. Aslında Robert Gordon'a (1999) göre, geçtiği

miz yüzyılda üretkenlik artışındaki en düşük yükseliş 1988 ve 1996 yılları arasında gerçekleşti – Gordon üretkenlikte % 0.5 oranında bir artış hesaplamıştır. Yeni ekonominin büyümesi hakkındaki tüm mite rağmen, yarattığı refah gerçek olmaktan çok sözdedir. Uluslararası finans piyasalarındaki günlük toplam işlem hacmi yaklaşık 1 trilyon dolar kadardır. Bu işlemlerin çok küçük bir kısmı gerçek ekonomik alışverişe –sermaye yatırımı için malların alımı ve satımı- ilişkindir. Bu işlemlerin büyük bir kısmı spekülatiftir (bkz. Dünya Bankası, 2000: 24). Aynı zamanda, ABD bu genişlemeyi 2000 yılında 437 milyar dolara ulaşmış olan aşırı ticaret açığı ile desteklemiştir. Bu açık, Petras'ın (2003:29) belirttiği gibi, "çoğunluğu Japonya ve ayrıca Üçüncü Dünya"dan gelen kirli para şeklindeki yabancı sermaye akışları sayesinde kapatılabilmiştir. Bu kirli para akışı Marx'ın "bugün Amerika'da doğum belgesi olmasızın ortaya çıkan sermayenin çoğu, daha dün İngiltere'de sermayeleştirilmiş çocuk kanıydı" (Marx, 1993, s.774) şeklindeki önermesinin günümüz koşulları açısından da geçerli bir yargı olarak kaldığını göstermektedir. O [sermaye – çn.], bugün, başta Latin Amerika ve Afrika halkları olmak üzere tüm dünyadaki yoksulların ve sefillerin sermayeleşmiş kanıdır. Üçüncü Dünya denen ülkelerin borç köleliliği şöyle bir tablo yaratmaktadır: "[Üçüncü Dünyanın] toplam borçları 476 milyar dolardan 698 milyar dolara yükselirken ve borç ödemeleri toplam ihracat gelirlerinin % 30'u oranına çıkarken, ABD Bankalarının eline 329 milyar dolardan fazla faiz ödemesi geçmiştir" (Petras ve Veltmeyer, 2001:28). Sanal zenginlik birikiminin aynadaki yansıması, yoksulluğun ve sefaletin yayılmasıydı.

Financial Times gazetesi, "IMF'nin, borç tehdidinin kuzeye doğru kayıyor oluşu sebebiyle korkuya kapıldığını" daha 1993'te (27 Eylül) duyurmuştu. O zamanlar, Afrika'nın bitmeyen krizinin değil, Birinci Dünya'daki borç birikiminin IMF yöneticilerinin uykularını kaçıracak seviyeye ulaşmışa benziyor. Yeni Ekonomi krediye, özellikle tüketici kredisine dayandı. Federal bütçe açığının 2000'in başında % 2.3 oranına ulaşmasına ek olarak, ticaret açığı 2001 yılında 435 milyar dolar gibi rekor bir seviyede gerçekleşti ve cari işlemler açığı da 400 milyar dolar olarak

gerçekleşti (Monthly Review, 2003: 8). "ABD'deki aileler bireysel borçlanma seviyelerini daha önce hiçbir yer ve zamanda görülmemiş oranda artırdı... ABD'de tüketici borçları 1980 yılında 1.4 trilyon dolarlık seviyesinden 2000 yılında 6.5 trilyon dolara yükseldi" (Wolf, 2002:121). The Economic Policy Institute (2002), "2001 yılı itibariyle toplam hane halkı borçlarının toplam hane halkı gelirlerini % 10 oranında geçerek tüm zamanların en yüksek seviyesine" ulaştığını belirtti. "Borç miktarındaki yükselişin önemli bir kısmı ekonomik genişleme sırasında gerçekleşti, borç miktarının kişisel gelire oranı 1992'de % 87.7 iken 2002'de % 109 oranına çıktı." ABD hakkındaki yazılarında Magdoff vd. (2002) ödenmemiş özel borcun GSYİH'nın 2.25 katı, toplam ödenmemiş borcun –özel artı kamu- GSYİH'nın üç katına yaklaştığını belirtmektedirler. Vardıkları sonuç, ekonominin günümüzde tamamıyla bir borç yığınına bağımlı olduğudur.

II

Borcun anlamı ve halklar üzerinde borç siyaseti yoluyla baskıcı bir güç olarak uygulanıyor oluşu, borçlu olarak sınıflandırılan ülkelerde çok açıktır ve Birinci Dünya denen ülkelerde de refah görüngüsünün pelerini altında gizli kalmayı sürdürmektedir. Arjantin'in 2001 yılındaki çöküşü bunun acı bir örneğidir. 35 milyonluk bu ülkede, Haziran 2002 itibariyle "ayda 190 dolardan daha az gelire sahip olan 19 milyon kişi" yoksul olarak ve "aylık geliri 83 doların altında olan 8.4 milyon kişi de yardıma muhtaç/düşkün" olarak sınıflandırılıyor (Auge, 2002). Bu ise nüfusun % 54'ünün yoksul olduğu anlamına gelir ki aynı yoksulluk oranı, Dünya Bankası'na göre, 1993 yılında % 17.6 gibi "önemsiz" bir seviyedeydi. Arjantin'in bir anomali durumu olmakla uzaktan yakından ilgisi yoktur. Meksika'da da yoksulluk oranı % 40'lar civarında dolaşmaktadır (Cypher, 2001). 14 milyon sakiniyle büyük Sao Paulo kentinde, yaklaşık 5.5 milyon kişi *favelas* denen yerlerde tarifsiz derecede yoksul ve umutsuz koşullarda yaşıyor. Peki ya ABD?

Bir çokları için ABD, küreselleşmiş ekonominin 1990'ların sonunda tam istihdamı yakalamış başarılı bir örneğidir. Bu ba

şarılara bakıldığında insan Clinton'un yoksullukla savaşının başarılı olduğu fikrine kapılabilir. Fakat, ABD'ye daha yakından bakıldığında, yoksulluğa karşı ilan edilmiş olan savaşın daha çok yoksullara karşı savaşa benzediği görülmektedir (Wacquant, 2000). Vulimany (2002), 33 milyon kişinin yoksulluk sınırının altında yaşadığını bildiriyor. Tahminlere göre ABD'deki yoksulların % 15'i alçaltıcı yoksunluk koşulları içinde yaşıyor (krş. Negt, 2001: 269). Vulliamy'ye (2002) göre her onbir aileden biri, her dokuz Amerikalıdan biri ve her altı çocuktan biri resmi olarak yoksul. ABD'de, zenginliğin ortasında devam eden bu yoksulluk oranı, gelişmiş ülkeler arasındaki en eşitsiz gelir bölüşümüne sebep olmakta (Madrick, 1995; Negt, 2001). Peki ya Yeni Ekonominin göklere çıkarılan istihdam-yaratıcı potansiyeli? Bu yeni işlerin çoğu işin güvencesiz ve düşük ücretlendirilmiş olduğu hizmet sektöründe yaratılmıştır. Tam-zamanlı istihdam gerildi ve 2000 sonu itibariyle 500 binden fazla imalat sanayi işi ortadan kalktı (Petras, 2003: 71).

Wacquant'a (2000) göre, geçtiğimiz on yılda en önemli kamu politikası konularından bir tanesi 1993 ile 1998 arasında inşa edilmiş olan 213 yeni hapishanenin idaresi için hapishane görevlilerinin bulunması, eğitilmesi ve istihdamıydı. 1997 yılında her 100 bin kişiden 600'ü hapisteydi ve bu sayı Avrupa Birliği'ndeki her 100 bin kişi için 60-80 arasındaydı. Ek olarak, adli gözetim altında tutulan 5.4 milyon kişi bulumakta. Son 15 yıl boyunca hapishane nüfusu üç kat arttı. Hapishane nüfusundaki hızlı artış, kârlı fırsatları sadece, hapishanelerin inşası, yönetimi ve güvenliğinde uzmanlaşmış şirketler için yaratmadı. Bu artış, aynı zamanda, büyüyen hapishane-endüstrisinde büyük bir ucuz emek havuzu yarattı. İstihdam edilebilir addedilen hükümlüler IBM ve Microsoft gibi yakındaki şirketlere "taşeronlaştırıldı". Şu kadarını söylemek yeterlidir: Hükümlüler emek piyasasından yok oluyorlar ve hapishane emeği tüm haklarından mahkum ediliyor, hükümlüler işe koşuluyor (krş. Wacquant, 2000).

William Robertson'un (1980: 104) haklı olarak belirttiği gibi "toplum içinde birleşmiş insanların eylemlerine yönelik her araştırmada, ilk odak noktası onların geçimlerini sağlama

biçimleri olmalıdır". Yoksulluk ve sefalet, gelişme için duyulan tutkudaki yetersizliğin bir sonucu değildir, aksine insanlığın içinde önemsiz bir ekonomik kaynak olarak varolduğu "geçinme biçiminin" doğrudan bir sonucudur. Günümüzdeki sefalet koşulları göz önüne alındığında, kapitalist bir biçimde tam olarak gelişmiş bir dünya neye benzerdi? "Maden ve çöplük olarak kullanılmak üzere" kaç tane gezegene ihtiyaç duyulurdu? (Sachs, 1999: 2). Sachs'ın haklı olarak vurguladığı gibi "korkmamız gereken şey gelişmenin başarısız olması değil, onun başarısıdır" (a.g.e.). Dalla Costa (2003: 147), sürdürülebilir kalkınma üzerine yapılan tartışmalarda "genellikle insanlık ve çevre açısından *sürdürülemezlikten* hiç bahsedilmez" derken benzer bir noktaya parmak basmaktadır.

The Economist 1986 yılında, toprak sorunu çözülmedikçe ve toprak mülkiyeti özelleştirilmedikçe hiçbir ülkede herhangi bir kalkınmanın sağlanamayacağı fikrinin, yatırım çevrelerinde çok yaygın olduğunu bildiriyordu. (aktaran Caffentzis, 1995: 27, ayrıca bkz. Petras ve Veltmeyer, 2004). Kapitalist değer perspektifi açısından, toprak mülkiyetinin özelleştirilmesi çok önemlidir. Bu kapitalist özgürlük anlamındaki gelişmenin temelidir. Marx'ın belirttiği gibi, sermaye "üretim koşullarının emekçiden ayrılmasıdır" (1972: 422) ve bu ayrılma "sermaye kavramına [Begriff] biçim verir [bildet]" (Marx, 2003 s.218). Kapitalist özgürlük, toplumsal emeğin üretim araçlarından koparılmasına bağlıdır; bu sermayenin kurucu gücüdür. Peki, kendi koşullarından bağımsız kılınmış ve artık "birbirleriyle çatışmakta ve bu özgürlük içinde değişim yapmakta serbest" olan (Marx, 1999 93-44) bu kitlelere ne olur? Kapitalist özgürlük biçimindeki gelişme, bunlardan bazılarının ücretli emek olarak iş bulmalarına olanak sağlayacaktır. Fakat bunlar, Dalla Costa'nın (2003) gösterdiği gibi, Üçüncü Dünyada hızla gelişen çilehanelerde ya da göç ettikleri misafirperver olmayan ülkelerde iş bulanlar gibi, çok küçük bir azınlığın kaderi olacaktır. Ayrıca, istihdam etmesi ucuz, işten atması kolay olan ve çoğu ergenliğe erişmeden –eğer gerçekten erişebilirlerse- sakatlanmış olan çocuk emeğinin hızla yayılması olgusu söz konusudur (Seabrook, 2001). Uluslarara-

sı Çalışma Örgütü'nün (ILO) hesaplamalarına göre 1980'lerin başında "ekonomik olarak aktif" olan 15 yaş altı çocukların toplam sayısı 50 milyon civarındaydı. ILO'ya göre, günümüzde "tüm dünyada 200 milyondan fazla çocuk işçi var ve bunların 180 milyonlık bir kısmının çocuk emeğinin 'en kötü biçimleri' altında zorluklar içinde çalıştığı sanılmaktadır" (2002a:1). Yine de onlar Latin Amerika'daki birçokları gibi sokakta vurulmuyorlar, doğduklarından hemen sonra cinsiyetlerinden dolayı öldürülmüyorlar, fahişeliğe zorlanmıyorlar. Peki ya iş bulmayı başaramayanların başına ne geliyor? Erich Fromm bir keresinde aç bir insanın niçin yiyecek birşeyler çaldığını açıklamak için psikoloji bilimine gerek olmadığını söylemişti. Aksine, psikolojinin ve özellikle kitle psikolojisi disiplininin, açlık içindeki insanların niçin ekmek çalmadığını açıklamak için gerekli olduğunu iddia etmişti. Altvater (2002) enformel ekonominin artan işsizliğin bir sonucu olarak geliştiğini öne sürmektedir. Toplam istihdam içinde enformel istihdamın payı Şili'deki % 10'luk orandan Uganda'daki % 84'lük orana değişmektedir. Ücretli istihdamın yeni biçimlerinin keşfi ve "beşeri sermaye" kullanımının eski biçimlerinin yeniden bulunması için, açlık ve sefalet büyük bir laboratuvardır.

Son on yılda Kuzey'de ücret sözleşmesi bahanesiyle fahişelik yapmaları için kelimenin gerçek anlamında "çalınmış" olan kadın ve çocuk ticaretinde bir artış olmuştur. Küresel insan ticareti tüm küreyi kapsayan multi-milyon dolarlık bir iş alanı haline gelmektedir (krş. Kyle ve Koslowski, 2001; Phinnes, 2005). Ayrıca, vücudun çeşitli kısımlarının ticarileşmesi ve dolayısıyla bu parçaların gelir getirici bir şekilde satılması olgusu söz konusu. Dalla Costa (1998) son bir kaç yılda insan organlarının satışının özellikle Üçüncü Dünya'daki insanlar için umutsuz bir para kazanma aracı haline geldiğini bildirmektedir. Bir böbreğin fiyatı nedir? Güvenilir veriler yok. Claire Nullis-Kapp (2004) organ bağışlayanların "gerçek fiyat 5000 dolar civarında olmasına rağmen bir böbrek kaşılığında 1000 dolar gibi düşük bir miktar elde edebildiklerini" tahmin etmektedir. Peki, bir kez böbrek satıldıktan sonra daha başka hangi parçalar gelir getirmek için satılabilir ki?

Geçmişte olduğu gibi şimdi de, kitlesel fahişelik dünya piyasası düzeyinde en çok gelişen endüstrilerden birine, seks endüstrisine, kâr getirmeyi sürdürmektedir. Seks turizmi bir örnektir ve kadınların köle benzeri koşullarda fahişelik yapmaları için satılmaları da bir başka örnek (Kempadoo ve Doezema, 1998). Kadın ticareti her yere yayılmış durumda (*Observer Magazine*, 23.0.03). Çoğu 14-15 yaşında olan kadınlar, kölelerinkine yakın koşullarda tutuluyorlar. Modern kölelik, 1993 yılında hükümetdışı örgütlerin Viyana'da gerçekleştirdikleri zirvede ve aynı yıl BM tarafından gerçekleştirilen Dünya İnsan Hakları Konferansı'nda ciddi bir sorun olarak tanımlandı. *The Economist*'e (6 Ocak 1990) göre 20 milyondan fazla insan kölelik benzeri koşullarda çalışıyor. Bu sayı o günden bugüne, dünyanın çilehanelerinde kölelik benzeri koşullarda çalışan çocuk emeğinin yaygınlaşmasının ve eski Doğu Blokunun çözülmesini takip eden dönemde kadın ticaretinde görülen çok büyük artışın sonucu olarak artmıştır – Bales (2000) 27 milyonluk bir rakam öne sürmektedir. Üstelik, bir çok kadın için fahişelik kendi geçimlerini sağlamanın tek aracı haline gelmiştir.

İnsanların, günümüzde sürmekte olan bir şekilde, beşeri sermayeye, değerli faydaya, nakite ve ürüne dönüşümü, insani değerlerin yadsınmasına dayanır. Bu yadsıma, atıl ya da her halükarda gereksiz olan emek-gücünün bireysel sahibinin, çalıştırılabilir ya da satılabilecek parçalara ayrılabilir bir bedensel şeye dönüşümü ile kendi zaferini kutlar. Marx'ın belirttiği gibi sermayenin kurucusu olan bu "ayrılma mantığı", "ilkel birikim ile başlar, sermaye birikiminde ve yoğunlaşmasında devamlı bir süreç olarak görünür ve en sonu mevcut sermayelerin bir kaç elde toplanması ve birçok kimsenin sermayelerinden yoksun bırakılması (mülksüzleştirme şimdi bu hali almıştır) şeklinde kendini ifade eder" (Marx, 2003, s.218-19). Şimdi bu [ayrılma mantığı – çn.], beşeri sermayenin taşıyıcısı olarak emeğe nüfuz ediyor – insanlığın "başaşağı çevrildiği, kobaylaştırılarak parçalara bölündüğü ve bir meta haline getirildiği bir yerde" (Dalla Costa, 1995: 12) kapitalist özgürlük biçiminde gelişme. Marx'ın iki anlam içeren özgür ücretli emekçi kavramı, bir dönüşüm geçiriyora benziyor.

Iki anlamda özgür olan ücretli emekçi aslında, en azından insanlığın büyüyen bir kısmı için, sadece emek harcayan bir meta olmanın ötesine geçmektedir. Herhangi başka bir meta gibi piyasada geçerli fiyattan satılabilir olan vücut parçalarının taşıyıcısı halini almaktadır.

III

Geçtiğimiz iki on yıl boyunca, parasal birikim ile üretken birikim arasındaki ayrışma, kapitalist birikim döngüsünün ters dönmüş bir piramide daha çok benzemesine sebep olacak şekilde daha da güçlendi; yani, paranın birikimi üretken birikimden daha da ayrıştıkça, artı-değerin üretimiyle daha az desteklenir hale geldi ve emeğin gelecekteki sömürüsü üzerindeki talepler, artan şekilde spekülatif ve potansiyel olarak sanal bir boyutta birikti. Para kendisini kendi zenginliğinin kaynağı olarak sundukça –M...M'–, geçerliliği, sermaye birikiminin değişen kısmı olan emeğin işe koşulması sayesinde varolur. Üretken birikimden kopmuş olan para-sermaye, kapitalist yeniden üretimi kendi geleceği üzerine ipotek koyarak sağlayan kredi biçiminde sermaye olarak işlevini sürdürür. Yani finansal krizler, bu spekülatif kumarın riskli temellerini gösterir. Bu kumar oyununun, köklü bir krize mi yol açacağı yoksa koşulların daha da kötüleşmesi, yoksulluk, şiddet, kıtlık, ekolojik yıkım ve yerel, bölgesel ve küresel savaşların ilerleyen artışıyla bu kumarın sürekli bir biçimde kontrol altında mı tutulacağı, sınıf mücadelesinin sonuçlarına bağlıdır. Bu konuda kesinlik yoktur.

Parasal krizin çözümü, gerekli emek ile artı emek, yani iş gününün sınıf ilişkilerini oluşturan kısımları arasındaki ilişkiyle ilgilidir. Fakat, çözüm çevre açısından yıkıcıdır ve emeğe yönelik şiddet içerir; ya da Schumpeter'in (1992) daha kibar ifadesiyle çözüm, yaratıcı yıkım süreci anlamına gelmektedir. Schumpeter'e göre, "yaratıcı" bir şekilde gerçekleştirilen yıkım, kapitalist yeniden üretimin "normal" işleyişinin parçasıdır. Kriz, yenilenmenin bir aracıdır. Bu yıkım yoluyla "yaratıcı" yenilenmeyi günümüzde ifade eden kavramlar ise şunlardır: esnekleşme, düzensizleştirme, ücretleri azaltıcı baskı, yeni piyasa

ların açılması, yeni metaların ve piyasanın yeni toplumsallaşma biçimlerinin keşfi, daha yoğun ve uzun iş günü, daha uzun çalışma yaşamı, ve marjinal yani gereksiz işçilerin sayısında dünyaçapında bir artış.

Bu yüzden zamanın ekonomi-politiği merkezi önem taşır. Marx'ın (1992, s.49) deyimiyle kapitalizm, işçinin varlığını "zamanın kutusu" olarak barındırır, ve 4. kısımda tartışıldığı üzere, kapitalist üretim sürecinde canlı emeğin istihdamı sadece, kâr oranının küresel eşitlenişinin gözden kaybolan uğrağı olarak geçerlik kazanır. Bir yandan, emeğin sömürüsünün gelecekteki gelişimi üzerine spekülatif kumar işte bu yüzden vardır. Öte yandan, bu kumarın geçerliliği bugünkü emek zamanının daha fazla kısmının sermayenin eline geçmesine bağlıdır. Richard Sennett'in (2000) haklı bir şekilde belirttiği gibi daha fazla emek esnekliği ile gerçekleştirilen bu ele geçirme, "kişiliği çürütür". Esnek işçi, "refah devleti hapishanesi"nden (krş. Giddens, 1998) kurtulmuş olarak, kendi emek gücünün kendine güvenen ve kendinden sorumlu işvereni olarak yetkilendirilmiştir; ya da, Beck'in (1998) sözleriyle yeni işçi bir "emek-gücü-patronu"dur. İşte, yeni işçinin, "tam zamanında" işçi olarak sunumu –herhangi bir zaman çağrılmak için hazır, atıl kılınmak için hazır, ihtiyaç olan yere gitmek için ve söyleneni en kısa zamanda yapabilmek için her zamankinden daha hareketli. Başka bir ifadeyle, esnek işçi zamansız işçidir –bir makine gibi açılıp kapanabilen ve şeyler dünyasının kendisinden sorumlu bir nesnesi olarak bir çokişlevi yerine getirebilen bir işçi. Vakit nakittir, nakit de vakit. "Zamanın ekonomisi: işte tüm ekonomi önünde sonunda kendisini buna indirger" (Marx, 1993, s. 101).

Marx'ın, burjuva toplumunun, krizleri "üretici güçlerin büyük bir bölümünü zorla yok ederek" ve "yeni pazarlar ele geçirerek, eski pazarları da daha fazla sömürerek" (Marx ve Engels, 1998, s. 14) aştığı şeklindeki eleştirel görüşü yaşananlarca doğrulanmış gibi görünmektedir. Yine de, tüm bu yoksulluk ve sefalete rağmen, neoliberalizm amacı olan "uyum"a, çabasının acılı sonuçlarına rağmen ulaşamamıştır. "Yatırımların uçuşa geçmiyor oluşu" gerçeği, "kapitalist güce karşı direnişin gücü

nün ve bu direnişten kaynaklanan ekonomideki her iyileşmenin çatışmayı yeniden canlandıracağı korkusunun delili olsa gerek. Kısacası, kapitalist değerlenme sürecinin her kısmının parçalandığı ve yeniden yapılandığının delili" (Bellofiore, 1997: 49). Her ne kadar, Dalla Costa'nın (1995a: 7) belirttiği gibi, "Marx'a göre 'siyasal iktisadın amacı' olan toplumsal 'sefalet' ya da 'mutsuzluk' heryerde gerçekleşmiş olsa da", parasal birikimin üretken birikimden kopuşu hala tersine çevrilebilmiş değil. Kemer sıkma ortamında kredi genişlemesinin sonucu, yatırımların, istihdamın ve üretimin teşvik edilmesi değil, tersine, koşulların kötüleşmesi, yağma, üretici güçlerin bir kısmının zorla yok edilmesi, yeni piyasaların ve emek-zamanın yeni kısımlarının ele geçirilmesi ve yeni sömürü alanlarının keşfi olmuştur. Fakat, üretken yatırımlarda hala, emeğin sömürülmesiyle sağlanması gereken artı-değer üzerindeki birikmiş ipoteğin gerektirdiği oranla bir sıçrama gerçekleşmiş değildir.

Geçtiğimiz onyılların deneyimi, paranın gerçekten üretken sermayeye dönüşümünün hem gerekli hem de imkansız olduğunu göstermiştir. Girişte belirtildiği gibi, aynen 1930'daki gibi, hem sermaye hem de emek için ileriye doğru bir yolun olmadığı bir durumda gibiyiz. 1934'te, yani ilk küresel emperyalist savaştan sonra ve emeğin disiplinin faşist/fordist yöntemlerle sağlanmaya çalışıldığı bir zamanda (krş. Gambini, 2003) Paul Mattick, kapitalizmin sürekli bir kriz çağına girdiğini ileri sürmüştü. Pratikte kriz devreleri, sermaye birikimini tekrar güvence altına alan yeni bir değer ve fiyat seviyesinde, sermaye birikiminin yinelenen yeniden düzenlenmesinden başka bir şey değildir. Eğer bu mümkün değilse birikimin güvenli bir şekilde gerçekleşmesi de mümkün değildir; kendisini kaotik bir şekilde gösteren ve üstesinden gelinebilir olan geçici kriz, sürekli bir kriz haline gelir. Sermayenin yeniden yapılanmasına ve yeni bir birikim döneminin başlamasına yol açmış olan kapitalizmin önceki krizlerinin tersine, 1930'ların krizi çözümün sağlanamayacağı kadar derin ve uzun bir şekilde meydan gelmişti. Mattick'e göre, kriz, periodik olarak yinelenen bir fenomen olmaktan çıkmış ve kapitalizmin kalıcı bir özelliği heline gelmişti.

Mattick'in sürekli kriz önermesi, kriz Faşizm, Nazizm ve dünya savaşı ile çözülünce, kısa ömürlü oldu. Savaş sonrası kapitalizmin sözde "altın çağı"ndan ve tekrarlanan bir kriz döneminden sonra, yine sürekli bir kriz durumunda gibiyiz. Ya da gerçekten öyle miyiz? Sürekli krize bugünün çözümü ne olabilir? Yaşadığımız felaketten sonra, krizin çözümünün gerektirdiği felaket tahayyül edilemez gibi gözüküyor.

IV

Günümüz sefaleti içinde, gelişmeyi insan gelişiminin tamamıyla farklı bir şekilde kendini gerçekleştirmesine – özgür ve eşitler toplumuna – yönlendirmeyi öneriyorum. Johannes Agnoli'nin (2000:23) iddia ettiği gibi, "toplumsal pratiğimizin temel yönelimi bu şekilde seçildiğinde, bu yönelim bizi insanlaşmaya doğru ileri götürebilir. Eğer bizi kârın, iktidarın, iktidarı ele geçirme, ona erişme ve onu sürdürme çabasının hakim olan gerçekliğinin değil de, özgürlük ve eşitlik toplumu şeklindeki ütopik idealin yönlendirmesine izin verirsek, sıradan olandan aklın en yüksek dışavurum biçimlerine kadar bütün davranışlarımız daha farklı, arkadaşça ve daha insani gözükecektir". Demokratik kişilik soyut bir birey değildir. "Tanımlayıcı mitleri, gezegende ve gezegen için insani ve kuşaklararası güvenliğin ve ayrıca demokratik insani gelişme ve insan haklarının sağlanması çabası olan yeni bir siyasal özne biçimi" de değildir (Gill, 2003:211). Gill'in demokratik değerleri mitler ile eşitlemesinden farklı olarak, demokratik kişilik eleştirel aklın (krş. Psychopedis, 2000) onurla dimdik yürüyen (krş. Bloch, 1986) bir figürüdür. İnsan onurunun fiyatı yoktur, devletin özerkliğinin teorisyeni olan Thomas Hobbes'in (1996) iddia ettiğinin tersine, devletin iyi ofislerince insanlara ihsan edilemez. İnsan varlıklarının ya fiyatı vardır ya da onuru (Krş. Kant, 1974: 87). Görevlilerin ya da kurumların onuru olamaz. Onur öznelere aittir.

Günümüz sefaleti içinde, insan, ilerlemeyi insan özgürlüğünün gelişmesi olarak nasıl algılayabilir? Ücret seviyeleri ve gelir garantileri –ister para, ister mallar isterse de hizmetler biçiminde olsun- savunulmalı ve daha iyi koşullar talep edilmeli. Milyon-

larca insanı yoksulluk ve yoksunluk durumundan kurtarmak için mücadele edilmesi gerekiyor. Fakat, refah kavramı yeterli değildir. Talebimiz insan onuru içindir. Bu talep, "baskılandığı için üzerinde sermayenin doğduğu ve büyüdüğü en temel insan ihtiyaçlarının" (Dalla Costa, 1995: 14) karşılanması gerektiği şeklinde bir gelişme algısını yaratmaktadır. Onur, sadece emek-zamanından oluşan bir hayat yerine, insanların zaman ihtiyaçlarının karşılanmasını gerektirir. Onur, insan varlığının önemsiz bir kaynak haline gelmesi yerine, insan bütünlüğünün ilişkilerinin ihtiyacının karşılanmasını gerektirir. Onur, amaçlarına ekonomik kategorilerin kişiselleştirilmesi şeklinde ulaşmaya çalışan bireyler arasındaki izolasyon ve farksızlık yerine, kollektivite ve dayanışma gerektirir. Onur, kapitalist özgürlük şeklindeki gelişme tarafından yönetilen çitleme, özelleştirme ve iletişim sistemleri yerine, kamusal hayat ihtiyacının karşılanmasını gerektirir. Onur eğitim, zevk, insanın önemi ve karşılıklı tanınma ihtiyaçlarının karşılanmasını gerektirir. Kısaca, onur, gıda, barınma, giyinme, aşk, şefkat, bilgi ve önemsenme şeklindeki insan ihtiyaçlarının eşit bir şekilde karşılanmasını gerektirir. İnsanın en yüksek varoluşunun İnsan olduğunun herkesçe kabul edilmesini gerektirir.

Kozmopolit demokratik yenilenmelerin küreselleşme-karşıtı algısı; ya da ekonomik mücadelenin yoğunlaştırılması ve sınıf güçleri arasındaki güç dengesinde bir kaymayı gerçekleştirmek için bu mücadeleye dayanarak siyasal mücadelenin yoğunlaştırılması şeklindeki anti-kapitalist çağrı, demokrasi için mücadeleyi siyasal iktidar için yapılan bir mücadeleye indirgemektedir. Bu fikirlerin gerçekçiliği özgürleşmeci içerikten yoksundur ve toplumsal gerçeklikten, Kant'ın kategorik ilkesini oluşturan insanlık kavramından –insanlığı kendinizde ve diğer insanlarda asla araç olarak değil ama amaç olarak kavramış bir şekilde davranın- çok daha kesin bir şekilde silinmişlerdir. "Özne olarak kendisini tekil bir birey, bir grup ya da kitle olarak anlayan ve kendisini sadece nesnel varoluşa karşı savunan kişi, insandır" (Agnoli, 1996: 29). Demokrasi, eğer ciddiyetle ele alınıyorsa, bu şekilde kavranan bir insanlık kavramını kapsar. Bu tür bir in-

sanlık kavramı, baskıcı kurumlara değil, öznelere aittir. Demokrasi için mücadele, İnsanın bir kaynak olarak ekonomik varoluşunu yıkar. Yıkım "tamamıyla insani bir fenomendir"(a.g.e.). Mit yerine eleştirel aklı destekler.

İnsan özgürlüğü olarak gelişme; toplumsal zamanın demokratikleştirilmesi, toplumsal zamanın üretim ve nakite indirgenmesinden insani toplumsal zamana dönüştürülmesini de ön koşulu olarak içerecek şekilde bütün toplumsal ilişkilerin demokratikleştirilmesi anlamına gelir (krş. Wilding, 1995). Toplumsal zenginliğin ölçüsü olarak zaman ve insani toplumsal öz-belirleme olarak zaman, farklı dünyalara aittir (krş. Tischler, 2005). İlki ekonomik kategorilerin önemsiz bir ajanı olan İnsanın zamanıdır, ikincisi ise demokratik bir varlık olarak İnsanın zamanı. Demokratikleşme yoluyla insancıllaşma doğrultusundaki küreselleşme karşıtı talepler, ciddiye alınmalıdır. Fakat, bu demokratikleşme aşağıdan bir demokratikleşme olmalıdır (krş. Fracchia, 2005).

Ekonomik zorunluluk ilişkilerinin demokratik organizasyonu için verilen mücadele ile "iş gününün kısaltılması" için verilen mücadele bir bütündür. İşgününün kısaltılması, insani özgürleşmenin "temel ön koşuludur" (krş. Marx, 2003, s. 720). Dolayısıyla, Negt (2001), sadece "kalkınmakta olan" ülkelerde değil, refah merkezlerinde de, milyonlarca ve milyonlarca insanın sefalet ve yoksulluk durumundan kurtulabilmeleri için toplumsal olarak gerekli emeğin nasıl organize edilebileceğine dair küreselleşmenin sol eleştirmenlerinin herhangi bir fikir ileri süremeyişlerinin altını çizmekte haklıdır. Her krizin gösterdiği gibi ve aynı zamanda istenmesine rağmen kâr için satılamayan her metada görüldüğü gibi, zenginliğin kapitalist biçimi toplumun potansiyelini sınırlamaktadır (krş. Marx, 1993). 1995 yılında üretilmiş olan metalarla aynı miktarda metayı 2005 yılında üretmek için ne kadar emek zamanı gerekiyordu? Yüzde yirmi beş mi? Yüzde kırk ya da elli mi? Oran ne olursa olsun, açık olan şu ki emek zamanı azalmadı. Arttı. Açık olan bir başka şey de şu ki, zenginliğin bölüşümü daha önce hiç olmadığı kadar eşitsiz. Peki sermayenin dünya piyasası toplumu, bir yanda "fazla

nüfusun" artışı, öte yanda da gelecekteki değer sömürüsü üzerine potansiyel olarak geri ödenemez ipotek biçimindeki soyut zenginliğin aşırı birikiminin varlığı ile nasıl başa çıkmaktadır? Üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çelişki çözümünü arıyor: üretici güçlerin yıkımı, savaş ve genelleştirilmiş yoksulluk ve sefalet yoluyla emeğin kazınması, ve tüm bunların benzeri görülmemiş bir zenginlik birikiminin varolduğu bir dönemde gerçekleşmesi.

Toplumun demokratik öz-örgütlenmesi için mücadele, toplumsal ilişkilerin siyasileştirilmesini ve bununla beraber siyasal olanın devlet biçiminde yoğunlaşmasının ortadan kaldırılmasını gerektirir. Bu konunun tartışılması, bu yazının kapsamının dışındadır. Şu kadarı söylenebilir ki, böylesi bir politizasyon başarılı olabilecek ya da demokrasinin sınırlanmış karakterini "onarmak konusunda samimi olarak kaygılı olan iyi niyetli diktatörleri" (Hayek'ten aktaran Cristi, 1998:168) iktidara getirebilecek bir toplumsal çatışmayı barındırır. Kesinlik yok. Minnettar yurttaşın sicili bozuk bir kişiye çağdaş dönüşümünün oluşturduğu arka plan karşısında, demokratik kişilik bir kepazeliktir ve yıkıcı bir unsur olarak görülür – ve gerçekten de öyledir.

Kaynakça

Agnoli, J. (1996), *Subversive Theorie. "Die Sache Selbst" und ihre Geschichte*, Freiburg: Ça ira.

Agnoli, J. (2000), *"The Market, the State and the End of History"*, Bonefeld, W. ve K. Psychopedis (ed.).

Altvater, E. (2002), "The Growth Obsession", *Socialist Register 2002*, Londra: Merlin Press.

Auge, C. (2002), "Argentina, Life After Bankruptcy", *Le Monde Diplomatique*, Eylül.

Bales, K. (2000), *Disposable People: New Slavery in the Global Economy*, San Fransisco: University of California Press.

Beck, U. (1998), "Die Seele der Demokratie. Wie wir Bürgerarbeit statt Arbeitslosigkeit finanzieren können", *Gewerkschaftliche Monatshefte*, 6/7, 330-34.

Bellofiore, R. (1997), "Lavori in Corso", *Common Sense*, 22, 43-60.
Bloch, E. (1986), *The Principle of Hope*, Oxford: Basil Blackwell.
Bonefeld, W. (2005), *"Nationalism and Anti-Semitism in Anti-Globalisation Perspective"*, Bonefeld, W. ve K. Psychopedis (ed.).
Bonefeld, W., R. Gunn, J. Holloway ve K. Psychopedis (ed.) (1995) *Open Marxism*, vol. 3, Londra: Pluto.
Bonefeld, W. ve K. Psychopedis (ed.) (2000), *The Politics of Change*, Londra: Palgrave.
Bonefeld, W. ve K. Psychopedis (ed.) (2005) *Human Dignity*, Aldershot: Ashgate.
Bonnet, A. (2002), "The Command of Money-Capital and the Latin American Crises", Bonefeld, W. and S. Tischler (ed.) *What is to be Done?* içinde, Londra: Ashgate.
Bootle, R. (2003), *Money for Nothing*, Londra: Nicholas Brealey.
Brenner, R. (2002), *The Boom and the Bubble*, Londra: Verso.
Caffentzis, G. (1995), "The Fundamental Problem of the Debt Crisis for Social Reproduction in Africa", Dalla Costa, M.R. ve G. F. Dalla Costa (ed.) *Paying the Price* içinde, Londra: Zed Books.
Chossdovsky, M. (1997), *The Globalisation of Poverty*, Londra: Zed Books.
Clarke, S. (2001), " Class Struggle and the Global Overaccumulation of Capital", Albritton, R. ve diğerleri (ed.) *Phases of Capitalist Development* içinde, Londra: Palgrave.
Cristi, R. (1998), *Authoritarian Liberalism*, Cardiff: University of Wales Press.
Cypher, J. (2001), "Developing Disarticulation within the Mexican Economy", *Latin American Perspectives*, 28:3, 11-37.
Dalla Costa, M.R. (1995), *"Capitalism and Reproduction"*, Bonefeld, W. ve diğerleri (ed.).
Dalla Costa, M.R. (1998), "The Native Within Us", *Common Sense*, 23, 14-52.
Dalla Costa, M.R. (2003), *"Development and Reproduction"*, Bonefeld, W. (ed.).
Economic Policy Institute (2002), "Economic Snapshots", http://www.epinet.org/index.html
Fracchia, J. (2005), "The Untimely Timeliness of Rosa Luxemburg", Bonefeld, W. ve K. Psychopedis (ed.) *Human Dignity* içinde, Aldershot: Ashgate.
Fromm, E. (2001), *Fear of Freedom*, Londra: Routledge.
Gambino, F (2003), "A Critique of the Fordism of the Regulation School", Bonefeld, W. (ed.) içinde.
Giddens, A. (1998), *The Third Way*, Cambridge: Polity.

Gill, S. (2003), *Power and Resistance in the New World Order*, Londra: Palgrave.

Gordon, R. (1999), "Has the New Economy Rendered the Productivity Slowdown Obsolete?", mimeo (June 14) http://faculty-web.at.nwu.edu/economics/gordon/334.htm.

Hobbes, T. (1996) *Leviathan*, Oxford: Oxford University Press.

ILO (2002), International Labour Organisation, *A Future without Child Labour*, ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work <http://www.ilo.org>

Itoh, M. (2000), *The Japanese Economy Reconsidered*, Londra: Palgrave.

Kant, I. (1974), *Grundlegung der Metaphysik der Sitten*, Stuttgard: Reclam.

Kempadoo, K. ve J. Doezema (1998), *Global Sex Workers: Rights, Resistance and Redefinition*, Londra, Routledge.

Kyle, D. ve R. Koslowski (ed.) (2001), *Global Human Smuggling*, Baltimore: The John Hopkins University Press.

Madrick, J. (1995), *The End of Affluence*, Londra: Random House.

Madgoff, H., Foster, J.B., Mcchesney, R. W., ve P. Sweezy (2002), "The New Face of Capitalism: Slow Growth, Excess Capital, and the Mountain of Debt, *Monthly Review*, 53:11, 1-14.

Mandel, E. (1975), *Late Capitalism*, Londra: New Left Books.

Mandel, E. (1987), *Die Krise*, Hamburg: Konkret.

Mandel, E. (1988), "Der Börsenkrach. Dreizehn Fragen", Mandel, E. ve W. Wolf (ed.) *Börsenkrach und Wirtschaftskrise* içinde, Frankfurt: IS Publikationen.

Marx, K. (2003), *Kapital III*, Sol Yayınları, Ankara.

Marx, K. (1972), *Theories of Surplus Value Part III*, Londra: Lawrence & Wishart.

Marx, K. (1993), *Grundrisse*, Sol Yayınları, Ankara.

Marx, K. (1992) *Felsefenin Sefaleti*, Sol Yayınları, Ankara.

Marx, K. (1993), *Kapital I*, Sol Yayınları, Ankara.

Marx, K. ve F. Engels (1998) *Komünist Manifesto*, Gelenek.

Mattick, P. (1934), "Zur Marxschen Akkumulations- und Zusammenbruchstheorie", *Rätekorrespondenz*, 4, yeni basım: Korsch, K., P. Mattick ve A. Pannekoek, *Zusammenbruchstheorie des Kapitalismus oder revolutionäres Subjekt*, Berlin: Kramer Verlag, 1973.

Monthly Review (2003), The Editors, "What Recovery?", *Monthly Review*, 54:11, 1-13.

Negt, O. (2001), *Arbeit und menschliche Würde*, Göttingen: Steidl.

Nullis-Kapp, C. (2004), "Organ Trafficking and Transplantation pose new Challenges", *In Focus*, World Health Organization, 1 Eylül

2004.
Panitch, L. (1994), "Globalisation and the State", *The Socialist Register 1994*, Londra: Merlin.
Petras, J. (2003), *The New Development Politics*, Aldershot: Ashgate.
Petras, J. ve H. Veltmeyer (2004), "Aid and Adjustment", Veltmeyer, H. (ed.) içinde.
Phinnes, A. (2005), *Trafficking of Women and Children for Sexual Exploitation in the Americas*, World Health Organisation, http://www.who.com
Psychopedis, K. (2000), "New Social Thought: Questions of Theory and Critique", Bonefeld, W. ve K. Psychopedis (ed.) içinde.
Robertson, W. (1890) *Works*, vol. II, Edinburgh: Thomas Nelson.
Robinson, W.I. (2004) *A Theory of Global Capitalism: Production, Class, and State in a Transnational World*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
Rupert, M. (2000) *Ideologies of Globalisation: Contending Visions of a New World Order*, Londra: Routledge.
Sachs, W. (1999), "Introduction", *The Development Dictionary*, 7. baskı, Londra: Zed Books.
Schumpeter, J. (1992) *Capitalism, Socialism & Democracy*, Londra: Routledge.
Seabrook, J. (2001), *Children of Other Worlds*, Londra: Pluto.
Sennett, R. (2000), *The Corrosion of Character*, New York: Norton.
Smith, D. (1992), *From Boom to Bust*, Londra: Penguin.
Solomon, R. (1999), *Money on the Move*, Princeton: Princeton University Press.
Soros, G. (2003), "Burst the Bubble of U.S. Supremacy", *The Miami Herald, International Edition*, 13 Mart 2003.
Tischler, S. (2005), "Time of Reification and Time of Insubordination", Bonefeld, W. ve K. Pscyhopedis (ed.) içinde, *Human Dignity*, Aldershot: Ashgate.
UNCTAD (2002) United Nations Conference on Trade and Development, *Escaping Poverty*, New York: United Nations Publication.
UNDP (2000), United Nations Development Programme, *Human Development Report*, Oxford: OUP.
Veltmeyer, H. (ed.) (2004), *Globalization and Antiglobalization*, Aldershot: Ashgate.
Von Mises, L. (1949), *Human Action*, New Haven: Yale University Press.
Vulliamy, E. (2002), "US in denial as poverty rises", *The Observer*, 3 Kasım 2002.

Wacquant, L. (2000), *Elend hinter Gittern*, Konstanz: Universitätsverlag Konstan.
Walter, A. (1993), *World Power and World Money*, Londra: Harvester Wheatsheaf.
Wilding, A. (1995), "The Complicity of Posthistory", Bonefeld, W. ve diğerleri (ed.) içinde.
WHO (2005), World Health Organization, "Debt", Globalization, trade and health: glossary <http://www.who.com>
Wolf, M. (2001), "The need for a new imperialism", *Financial Times*, 10 Ekim 2001.
Wolf, M. (2004), "We need more globalisation", *Financial Times*, 10.5.04.
Wolff, R. D. (2002) "The US Economic Crisis", *Rethinking Marxism*, vol. 4, no.1.
World Bank (2000), *World Development Report 2000/01: Attacking Poverty*, Oxford: Oxford University Press.

Küresel Sermaye ve Ulusal Devlet

John Holloway[1]
İngilizceden Çeviren: A. Serkan Mercan

"Sol" siyasetin şu anki ikilemleri, ister "komünist" ister sosyal-demokrat biçimiyle olsun, tek ülkede sosyalizm mitinin tahripkârlığı ile yakından ilgilidir. Sovyetler Birliği'nin ve Doğu Avrupa rejimlerinin çökmesi; Çin'in artan oranda dünya piyasasıyla bütünleşmesi; dünyanın farklı yerlerindeki birçok "sosyalist" rejimin değişen yönelimleri, Avrupa sosyal demokrat partilerinin sağ kanat politikaları ile daha açık bir hale gelmiştir ki; bugün sosyalizmi ele almanın olanaklı tek yolu onu küresel bir proje olarak düşünmektir.

Tabii ki bunun ne anlama geldiği ve nasıl başarılacağı kolayca açıklanamayabilir, fakat şu açıktır ki; devlete dair katı kavramsallaştırmalar, böylesi bir proje tarafından üstesinden gelinmesi gereken temel engeldir. Her zaman olduğu gibi, sosyalizmi kavramsallaştırma yönünde herhangi bir teşebbüs, devletin önemini ve onun sermaye ile olan ilişkisini ciddiyetle ele almak zo-

1 İlk kez İngilizce olarak *Capital&Class* 52 (Bahar 1994) dergisinde basılan bu bölüm; *Perfiles Latinoamericanos, 1,* FLACSO (Facultad Latinoamericana de Ciencias Sociales), Mexico City (Aralık 1992)'de İspanyolca olarak basılan makalenin düzeltilmiş halidir.

rundadır; yine de daha önce hiç olmadığı kadar açıktır ki, bu ilişki sadece küresel bir bağlamda anlaşılabilir.

Bu bölümü yazmaya beni doğrudan iten şey, "Refah Devletinin Krizi" üstüne Latin Amerika Sosyal Bilimler Fakültesi'nde (FLACSO, Meksika) verdiğim bir dersten kalan deneyimdir. "Refah Devleti"nin krizi hakkında konuşmak veya uluslararası bir ortamda "devletin" reformundan bahsetmek; doğruca "Hangi devlet? Nerede?" sorularını ortaya çıkarmaktadır. Hayatının çoğunu Avrupa'da yaşamış birine göre buna ek bir soru daha vardır: "Devlet" hakkında Avrupa'da geliştirilen fikirlerin; asıl referans noktası Paraguay, Bolivya veya Arjantin devleti olan insanlarla ne kadar alakalıdır? Cevap sadece bütünleşik bir dünyanın parçalanmasına dair bazı kavramlar yoluyla bulunabilir.

Devlet

"Refah devletinin krizi" kavramı (veya "devletin reformu" kavramı, farklı devletlerdeki bugünkü devletleri tartışmak için kullanılan diğer bir ifade biçimi) çoklukla, bizim farklı devletlerin gelişimi içinde ortak olan bir şeyi tanımlıyor olduğumuzu gösterir. Ve bu nedenle, tikel bir devlete yönelen bir analizin eksik olduğuna işaret eder. Devletler, oldukça farklı, birbirinden ayrı varlıklar gibi görünür; ancak biz bu ayrı görünen devletler arasında bir tür birlik olduğunu varsaydığımız için, 'devlet'in reformundan veya 'devlet'in krizinden ortada sadece bir tek devlet varmış gibi bahsederiz. Ayrı olanların bir birliği olarak, devletin birlikte-ayrılığı/ayrılıkta-birliği olarak farklı devletlerin gelişimi ile farklı devletler çokluğu arasındaki ilişkiyi nasıl anlayabiliriz?

Siyaset bilimi geleneğinde devlet, çoklukla sorgulanmayan, temel bir kategori olarak ele alınır. Devlet'in varlığı herhangi bir tartışma başlamadan önce verili olarak kabul edilir. Siyaset Teorisi geleneğindeki (en azından İngiliz üniversitelerinde öğretildiği gibi) otorite, haklar ve ödevler gibi kategoriler tartışılırken, bir kategori olarak devlet zaten varsayılır. Çağdaş siyaset çalışmalarında devlet faaliyetinin belirleyenleri, devletlerarası ilişkiler, yönetim biçimlerinin değişimi ve birçok konu analiz edilir, fakat hepsi varsayılan bir başlangıç noktasını, yani "devlet"i temel alır.

Siyaset disiplini içindeki çalışmaların ezici çoğunluğu, belli bir devleti neredeyse kendi müstesna çerçevesinde, siyasal gelişmeleri sanki tamamen ulusal terimlerle anlaşılabilirmiş gibi analiz ederek ele alır. Bu özellikle, teorisyenlerin ulusal yeterlilik miti içinde debelendikleri Birleşik Devletler ve Avrupa'daki çalışmalar için doğrudur: Örneğin, hem solda hem de sağda, Thatcherizm'i ve Reaganizm'i, devlet ve sermaye arasındaki ilişkide küresel bir değişimin parçası olarak görmekten ziyade, tamamen ulusal bir olgu olarak çözümlemek yaygındır. Böylesi analizler sadece küresel eğilimin nasıl anlaşılacağı sorusundan kaçınmakla kalmayıp, eğer Thatcher, Major veya başkaları görevde olmazsa daha iyi olacağı anlayışına dayanan bir görüşle, ulusal devlet içindeki muhalefete odaklanmaktadır. Latin Amerika'da insanlar hâli hazırdaki değişikliklerin vuku bulduğu dünya bağlamının son derece farkındadırlar, fakat hala sorgulanmayan "devlet" kategorisinin, tartışmayı sınırlandıran ve tanımlayan bir durumu mevcuttur.

Eğer devlet analiz için bir başlangıç noktası olarak alınırsa; o zaman dünya bir ulus devletler toplamından ibaretmiş gibi görünür. Tek bir devletin sınırlarının ötesine geçen yönelimler ve gelişmeler, ya devletler-arası ilişkiler bağlamında ("uluslararası ilişkilerin" "alt disiplin" geleneği içinde olduğu gibi) veya benzerlikler kurularak tartışılır ("karşılaştırmalı siyaset"in "alt disiplininde" olduğu gibi). Her iki yaklaşım da farklı devletlerin birliğini anlatan bir kavramdan değil, onların ayrılıklarını ifade eden bir kavramdan hareket eder: Genel eğilimler sadece, ya doğrudan devletler arasında ya da IMF gibi kurumlar dolayımıyla uygulanan devletler-arası iktidar ilişkileri ağının bir parçası şeklinde veya fikirlerde, siyasal kurumlarda veya toplumsal yapılarda devletler arasındaki benzerlikler üzerinden anlaşılabilir. En son söylenene önemli bir örnek, şimdilerde etkili karşılaştırmalı bir yaklaşım olan düzenleme teorisidir ki, bu yaklaşım ulusal olarak tanımlı Fordizm ve post-Fordizm kavramlarını kullanır ve sonra benzerlikler kurarak bunların farklı durumlarda uygulanabilirliklerini tartışarak ilerler.

Devletler-arası baskılar, uluslararası kuruluşlardan gelen baskılar, kurumsal ve teorik modalar, devletin gelişiminin şekillendirilmesinde kesinlikle önemli bir rol oynar, fakat bunlar vuku bulan değişikliklerin küresel boyutlarını ve derinliğini açıklama konusunda yetersizdir. Örneğin, değişimleri IMF'den kaynaklı baskılar ile açıklamak, soruyu açıkça farklı bir düzeye taşır: IMF'nin etkisi ve politik yöneliminin ardında ne bulunmaktadır? Benzer bir şekilde; değişimleri neo-liberal fikrin etkisi üzerinden açıklamak, neo-liberal düşüncenin böyle bir zamanda farklı ülkelerde böylesi bir etkiye neden sahip olduğu sorusunu ortaya çıkarır. Düzenlemecilerin Fordizm analizinde olduğu gibi; farklı ülkelerde benzer sosyo-ekonomik değişikliklerin ortaya çıkışına odaklanan karşılaştırmalı analizler, bizi daha derine götürür, ama benzerlikler manalı bir şekilde de olsa üstünkörü ve yüzeysel olma eğilimindedir (Clarke 1988/1991): Kaçınılmaz olarak benzerlikler üstüne kurulan bütünlük, teorize edilmeksizin ortada kalır. Şu anda vuku bulan değişiklikleri yeterli bir şekilde anlamak için, "devlet" kategorisinin ötesine geçmemiz ya da daha iyisi devletlerin birliğini tartışmanın bir yolunu bulmak için farklı devletlerin ayrılığı/farklılığı varsayımının ötesine geçmemiz gerekmektedir.

Burada, çevre ile merkez arasında çevrenin merkez tarafından sömürüye maruz kaldığı iki kutuplu bir ilişki bağlamında, tekil devletlerin eylemlerinin anlaşılmasının önemi üzerinde ısrarla duran bağımlılık teorisi, dünyanın bölünmez karakterini vurguladığı ölçüde, kendini çekici bir alternatif olarak sunmakta. Burada, tüm devletlerin iki kutuplu bir dünyanın unsurları oldukları sürece, ayrı devletlerin birliği kavramı mevcuttur. Yine de; analiz, "merkez" ve "çevre", "merkez devletler" ve "çevre devletler" olarak anlaşılması bakımından (veya Latin Amerika'da olduğu gibi devlet grupları, krş. Marini, 1973) fazlasıyla devlet merkezlidir. Bu anlamda, bağımlılık teorisi uluslararası ilişkiler geleneği ile yakından ilişkilidir: Tekil devletler üzerindeki dünya sisteminin öncelliğine vurgu yapılmasına rağmen, dünya sistemi, temelde merkez ülkelerin baskın aktörler olduğu ve bağımlılıktan tek çıkış yolunun çevre ülkelerinin[2] çabalarından ibaret

2 Benzer bir bağımlılık teorisi eleştirisi için bkz. Dabat (1992).

olduğu bir uluslararası devlet sistemi olarak anlaşılır. Ana akım gelenek içinde olduğu gibi, devlet dışsal ve içsel arasında bir ayrışmayı tanımlar; bağımlılık teorisindeki farklılık ise vurgunun devlet faaliyetlerinin içsel belirleyicileri yerine, dışsal olanlar üzerinde çokça bulunmasıdır. Bu açıdan, çevre devletlerde süre giden devlet reformları gibi gelişmeler sadece merkez-çevre ilişkisinden kaynaklanan dışsal zorlamalar gibi anlaşılır.

Toplumsal İlişkilerin Bir Biçimi Olarak Devlet

Her devlet, diğer devletlerden "ayrılığını", kendi ulusal egemenliğinin varlığını ilan eder. Sanki tek bir devlet varmış gibi "devletin" krizinden veya reformundan bahsetmemizi olanaklı kılan şeyi anlamak için bu ayrılığı yumuşatmaya, kategori olarak devleti çözmeye ihtiyacımız var.

Kategori olarak devleti çözmenin anlamı, devleti kendinde bir şeymiş gibi değil, toplumsal bir biçim, toplumsal ilişkilerin bir biçimi olarak anlamaktır. Aynı fizikte olduğu gibi, enerji maddeye madde enerjiye dönüşebildiğinden, görünüşlerine rağmen mutlak bir ayrılık yoktur. Tıpkı toplumda mutlak ayrımlar, katı kategoriler olmadığı gibi. Bilimsel düşünmek; düşüncenin kategorilerini çözmek, tüm toplumsal olguları toplumsal ilişkilerin bir biçimi olarak anlamaktır. Toplumsal ilişkiler, insanlar arası ilişkiler akışkandır, tahmin edilemez, istikrarsız ve sık sık ihtiraslıdır, fakat toplumsal ilişkiler kendi otonomilerini, kendi dinamiklerini kazanmış görünen, toplumun istikrarı için hayati önem taşıyan belli biçimler içerisinde hareketsiz hale gelirler. Farklı akademik disiplinler bu biçimleri (devlet, para, aile) verili olarak alırlar ve böylelikle onların zahiri katılıklarına, dolayısıyla kapitalist toplumun istikrarına katkıda bulunurlar. Bilimsel olarak düşünmek; disiplinleri eleştirmektir, bu biçimleri çözmektir, onları biçim olarak anlamaktır ve özgürce hareket etmek ise bu biçimleri yok etmektir.

Öyleyse, devlet toplumsal ilişkilerin katılaşmış (veya Marks'ın kavramını kullanırsak "fetişleşmiş") bir biçimidir. Bu, insanlar arası olarak görünmeyen insanlar arası bir ilişkidir; toplumsal ilişkilere dışsal bir şey biçiminde var olan toplumsal bir

ilişkidir. Bu, devletler arasındaki birliği anlamak için başlangıç noktasıdır: Bütün devletler katılaşmıştır ve toplumsal ilişkilerin görünüşte bağımsız biçimleridir.

Ama toplumsal ilişkiler neden bu şekilde katılaşır ve bu, devletin gelişimini anlamak için nasıl bize yardımcı olur? Bu; 1970'ler boyunca Batı Almanya'dan diğer ülkelere yayılan, bir parça özgün ama son derece önemli olan "devlet türetme tartışması" olarak anılan tartışmada ortaya atılan bir sorudur[3]. Tartışma, belirgin siyasal ve teorik açımlılar yapmadan son derede soyut bir dille yürütülmesi anlamında kendine özgüydü. Dilin çetrefilliği ve tartışmaya katılanların tartışmanın çıkarımlarını geliştirememeleri (veya farkında olmamaları) gerçeği, tartışmayı yanlış anlaşılmaya açık hale getirmiştir ve bu yaklaşım, devletin "ekonomik" teorisi olarak veya siyasal gelişimi sermaye mantığının işlevsel bir ifadesi biçiminde anlamaya çalışan - böylelikle sınıf mücadelesine hiç bir alan bırakmayan – "sermaye mantığı" yaklaşımı olarak anılarak itibarsızlaştırılmıştır. Bu eleştiriler, epey katkı sunmuş olmasına rağmen, tartışmanın bir bütün olarak önemi açıkça bunun [sermaye mantığı yaklaşımı olarak anılarak ekonomik indirgemecilik yapıldığının iddia edilmesinin, ç.n.] tam tersiydi: Devlet türetme tartışması, devlet ve kapitalist toplum arasındaki ilişkiye dair birçok tartışmayı sakatlamış olan ekonomik belirlenimcilikten ve işlevselcilikten kopmak ve devleti kapitalist toplumdaki toplumsal ilişkiler bütünlüğünün bir uğrağı olarak tartışmak için temel sağlamıştır.

Devleti, toplumsal ilişkilerin belli bir biçimi olarak ele alan tartışmanın odağı; örneğin altyapı/üstyapı modelinde (ve onun yapısalcı versiyonlarında) anlamını bulan ekonomik belirlenimcilikten kesin bir kopuştur. Altyapı/Üstyapı modelinde, ekonomik temel (tabii ki, son tahlilde) devletin faaliyetlerini, devletin işlevlerini belirler. Devletin işlevlerine odaklanmak,

3 Devlet türetme tartışması ve yayılması üzerine bkz. Holloway ve Picciotto (1978), Clarke (1991) (Büyük Britanya), Vincent (1975) (Fransa), Perez Sainz (1981) (İspanya), Critias de la Economia Politica (1979,1980), Sánchez Susarrey (12986) (Meksika), Archilla (1980), Rojas ve Moncayo (1980) (Kolombiya), Fausto (1987) (Brezilya).

devletin varlığını önceden varsayar: Altyapı/Üstyapı modelinde, devlet biçimi hakkında, öncelikle toplumsal ilişkilerin niçin bağımsız devlet biçimi içinde katılaşması gerektiği hakkında soru sormanın imkanı yoktur. Devlet biçimi hakkında soru sormak, devletin tarihsel özgüllüğü sorusunu ortaya atmaktır: Toplumdan-ayrı-birşey olarak devletin varlığı kapitalizme özgüdür; tıpkı "ekonomik" olanın aleni bir şekilde baskıcı olan sınıf ilişkilerinden farklıymış gibi görünmesi gibi (Gerstenberger, 1990). Sonrasında sorulacak soru ise şu değildir: Ekonomik olan siyasal üstyapıyı nasıl belirler? Onun yerine şu sorulmalıdır: Toplumsal ilişkilerin devlet biçiminde katılaşmasını (veya tikelleşmesini) ortaya çıkaran kapitalist toplumsal ilişkilerde özgün olan nedir?[4] Buradan varılacak sonuç şu sorudur: Ekonomik olanın ve siyasal olanın, aynı toplumsal ilişkilerin farklı uğrakları olarak kurulmasına yol açan şey nedir? Cevap, tabii ki kapitalizmin (herhangi bir sınıflı toplumda olduğu gibi) üstüne kurulu olduğu toplumsal antagonizmanın ayırt edici bir farklılığının olmasıdır. Kapitalizmde toplumsal antagonizma (sınıflar arası ilişki), aleni bir biçimde değil, emek gücünün piyasada bir mal gibi alınıp/satılması dolayımıyla gerçekleşen bir sömürü biçimi üzerine kuruludur. Sınıf ilişkisinin bu biçimi, emeğin "özgürlüğü" üzerine kurulu dolaysız sömürü süreci ile zor kullanımını içeren ve sömürüye dayalı bir toplum içinde düzeni sağlama süreci arasındaki bir ayrılığı önceden varsayar (krş. Hirsch, 1974/1978).

4 Devlet türetme tartışması, Pashukanis'in 1923'te sorduğu soruya tekrar güncellik kazandırdı:

> Neden bir sınıf egemenliği olduğu gibi görünmeye devam etmemektedir – yani, nüfusun bir bölümünün diğer bir bölümüne boyun eğmesi şeklinde? Neden bu egemenlik resmi devlet egemenliği şeklini alır? Veya aynı şekilde, neden devletin baskı mekanizması egemen sınıfın özel mekanizması şeklinde oluşturulmamıştır? Neden egemen sınıftan ayrılmaktadır – toplumdan ayrı, şahsi olmayan bir kamu otoritesi mekanizması biçimini alarak? (Pashukanis, 1923/1951, p. 185)

Bu soru sonunda Pashukanis'in canına mâl oldu, çünkü bu soru aynı zamanda devletin özgün olarak toplumsal ilişkilerin kapitalist biçimi olduğu anlamına gelmekteydi ki bu da Stalin'in devletçi "tek ülkede sosyalizm" kurma girişimi ile uygun düşmüyordu.

Devleti toplumsal ilişkilerin bir biçimi olarak görmek, açıkça devletin gelişiminin yalnızca toplumsal ilişkiler bütünlüğünün gelişiminde bir uğrak olarak anlaşılabileceği anlamına gelir: Devlet, kapitalist toplumun antagonist ve kriz-eğilimli gelişiminin bir parçasıdır. Kapitalist toplumsal ilişkilerin bir biçimi olarak devletin varlığı, bu ilişkilerin yeniden üretimine bağlıdır: Bu nedenle, devlet sadece kapitalist toplum içindeki bir devlet değil, kapitalist bir devlettir; çünkü onun süre giden varlığı, bir bütün olarak kapitalist toplumsal ilişkilerin yeniden üretiminin tesis edilmesine sıkı sıkıya bağlıdır. Devletin toplumsal ilişkilerin belli veya katılaşmış bir biçimi olarak var olduğu olgusu; devlet ve sermayenin yeniden üretimi arasındaki ilişkinin karmaşık olduğu anlamına gelir: İşlevselci yaklaşımda, ne devletin zorunlu olarak sermayenin çıkarlarına hizmet edeceği ne de devletin kapitalist toplumun yeniden üretimini güvence altına almak için ne gerekiyorsa yapacağı varsayılabilir.

Toplumsal ilişkilerin katılaşmış bir biçimi olarak devletten söz etmek, onun hem toplumdan ayrılığından hem de onun toplumla olan birliğinden söz etmek demektir. Ayrışma ve katılaşma (veya fetişleşme) sürekli tekrar edilen bir süreçtir.[5] Devletin varlığı, toplumsal ilişkilerin belli boyutlarını ayıran, onları "siyasal" olarak tanımlayan ve böylelikle "ekonomik" olandan ayrı hale getiren daimi bir süreci kapsar. Bu nedenle, toplumun üzerine kurulu olduğu antagonizma parçalıdır: Mücadeleler, toplumun bir bütün olarak yapısı hakkında sorular sormaya olanak tanımayan, siyasal ve ekonomik mücadele biçimlerine yönlendirilir. Geçen yıl Los Angeles ve diğer şehirlerdeki ayaklanmalar, mevcut toplumun istikrarının sadece acımasız/kaba şiddet kullanımına değil toplumun, sosyal hoşnutsuzlukları siyasal düzenin kurulu prosedürleri içine yönlendirebilmesine, sık sık sorunlu bir

5 Jessop'ın yaptığı ve Hirsch'in, en azından son çalışmasında yapmış olarak göründüğü devletin tikelleşmesinin kapitalizmin kökeninde tamamlanmış bir süreç olduğu varsayılamaz. Böylesi bir yaklaşım kaçınılmaz bir şekilde işlevselciliğe götürür. Jessop'ın eleştirisi için bkz. Holloway(1991)

şekilde tanımlanan mevcut düzenin reddedilme şekillerine belli tanımlamaları dayatabilmesine bağlı olduğunun yakın zamandaki bariz örnekleridir. Toplumsal mücadeleler için tanımlamalar dayatma süreci, aynı zamanda devletin kendisini de yeniden tanımlaması sürecidir: Toplumsal ilişkilerin katılaşmış bir biçimi olarak devlet; aynı zamanda toplumsal ilişkileri de katılaştırma sürecidir ve yine bu süreç boyuncadır ki, devlet sürekli olarak toplumdan ayrı bir düzey olarak yeniden kurulur. İşte, tam da devletin bu varlığı, sürekli bir mücadele sürecidir. Dolayısıyla devrim, devlet-karşıtı örgütlenmenin, katılaştırmaya kafa tutan toplumsal ilişkilerin gelişimini içerir (Holloway, 1980/1991, 1992).

Toplumsal İlişkilerin Küresel Bütünlüğünün Biçimleri Olarak Ulusal Devletler

"Devlet" iki türlü çözümlenir: O, bir yapı değil, toplumsal ilişkilerin bir biçimidir; toplumsal ilişkilerin tamamen fetişleşmiş bir biçimi değil, toplumsal ilişkileri biçimlendirme (fetişleştirme) sürecidir (ve dolayısıyla sürekli kendini yeniden kurma sürecidir). Fakat tartışma halâ "devlet" düzeyindedir: "Devletin" bir devlet değil bir devletler çokluğu olduğu olgusundan henüz söz edilmedi. "Devlet türetme" yaklaşımının başka türden hassasiyetleri olan eleştirilerinin (Barker, 1978/1991, von Braunmühl 1974, 1978) işaret ettiği gibi, tartışma "devleti sadece tekil olarak varmış gibi ele alır. Oysa kapitalizm, devletlerin oluşturduğu bir dünya sistemidir ve kapitalist devletin almış olduğu biçim ulus-devlet biçimidir" (Barker, 1978/1991, p. 204).

Bu eleştiriler, bir düzeyde yanlış yönlendirilmektedir; çünkü devlet türetme tartışması tek bir devleti anlayabilmek yerine "devlet olmayı" (statehood) anlayabilmek veya daha iyi bir deyişle "siyasal olan" ile uğraşmıştı. "Siyasal olanı" kapitalist toplumsal ilişkilerin doğasından türetme, "devletin" sadece bir devletler çokluğu biçimi içinde var olduğu olgusundan soyutlanmıştır. Devlet ve toplum arasındaki genel ilişkiyi analiz etme bağlamında, Picciotto'nun da işaret ettiği gibi "toplum ile onun içindeki sınıflar ve toplumun içindeki devlet arasında bir korelasyonu

varsaymak çok uygundu"[6]. Fakat uygun ya da değil, bu nokta hiçbir zaman açık hale getirilmedi ve sonuçta "siyasal olan" anlamında "devlet" (bundan sonra kısaca "siyasal olan") ile Meksika, Arjantin veya Alman devleti anlamında "devlet" (bundan sonra kısaca "ulus[al] devlet") arasında çok ciddi bir kafa karışıklığı oluştu[7]. Bu, "siyasal olan" kavramının fakirleşmesine sebebiyet vermiştir ve genel teorik argüman bir kere böyle kurulunca; bu durum, tartışmayı daha da ileriye götürmede kimi zorlukların ortaya çıkmasına neden olmuştur.[8]

Siyasal olan ile ulusal devlet arasındaki bu ayrımı daha açık hale getirmenin sonuçları nedir? Görüldüğü üzere siyasal olan, kapitalist toplumsal ilişkiler bütünlüğü içinde bir uğraktır. "Kapitalist toplumsal ilişkiler bütünlüğü", ancak küresel (dünya çapında) bir bütünlük olarak anlaşılabilir. Sermaye, doğası gereği, mekânsal bir sınır tanımaz. Kapitalizmi daha önceki sınıfsal sömürü biçimlerinden ayıran şey işçinin "özgürlüğü"dür ve bu aynı zamanda sömürenin de özgürlüğüdür (hem de daha gerçek anlamda bir özgürlük). Serfler feodal bağlarından kurtulduklarında, hayatta kalabilmenin araçlarını bulabilecekleri her yerde gezme konusunda özgür hale geldiler: artık belli bir sömürü mekânına bağlı değillerdi, onları kabul edecek bir sömürücü bulabildikleri takdirde seçtikleri her yere gidebilir ve her yerde sömürülebilirlerdi. Buna ilâveten, lord artık miras olarak sahip olduğu kölelere mecbur değildi, bunu yerine servetini paraya çevirebilir ve parayı sermaye olarak kullanarak dünyanın herhangi

6 "Marksist kapitalist devlet analizinde devlete, tek bir devlete odaklanma eğilimi var olagelmiştir.Bu belki de, Marksist olmayan yazından daha fazla Marksist yazında olan bir eğilimdir; çünkü toplumun sınıf doğası üzerine yapılan Marksist vurgu, [devletin, ç.n.] toplumun yapısı ile olan ilişkisinin tartışılmasını kaçınılmaz kılar ve toplum ve içindeki sınıflar ve o toplumun içindeki devlet arasında bir korelasyonu varsaymak uygun hale gelir." (Picciotto, 1985/1991, p.217)

7 Bu anlamda, Barker (1978/1991, p.208) benim, Picciotto ile olan makalemi (Holloway, ve Picciotto, 1977/1991) "onların tüm makalesi kapitalist sistem içinde var olan devletler ile olan ilişkisi yeterli bir biçimde geliştirilmeyen 'devlet' diye bir varsayım ile ilgilidir" diye eleştirirken tamamıyla haklıdır.

8 Bu konuyla ilgili bir tartışma için bkz. Burnham(1992)

bir yerindeki işçileri sömürebilirdi. İşçinin belli bir sömürücüye bağımlılıktan, sömürücünün de belli bir işçi grubuna bağımlılıktan kurtulması, coğrafi konumun tamamıyla rastlantısal hale geldiği, sermayenin tüm dünya geneline yayılabildiği toplumsal ilişkilerin kurulması anlamına geldi. Kişisel bağların yok edilmesi, aynı zamanda coğrafi sınırlılıkların da yok edilmesiydi. Kapitaliste dönüşen lord, emeğin sömürülmesi için parasının nerede kullanıldığını bilebilir veya bilemez: Bu her koşulda konuyla ilgisizdir, çünkü tüm sermaye, rekabet yoluyla kâr oranlarının eşitlenmesi aracılığıyla tüm emeğin sömürüsünden pay alır. Sömürü ilişkileri mekânda var olur, fakat mekân tanımlanmamış ve sürekli değişkendir. Mekânın bu mutlak rastlantısallığı, para olarak sermayenin varlığında ifadesini bulur. Para sermaye nereye hareket ederse (yani, sürekli), sermaye ve emek arasındaki ilişkilerin mekânsal dokusu değişir.

Bu nedenle, kapitalist toplumsal ilişkilerin küresel doğası, yakın zamandaki "uluslararasılaşmanın" veya sermayenin "küreselleşmesinin"[9] sonucu değildir. Her iki kavram da mantıksal ve tarihsel olarak öncel olan bir ulusal toplumdan kopuşu varsayar. Böylesi bir açıklamanın iddia ettiğinin yerine; bu durum, özgür kapitalist ve özgür işçi arasındaki mekânsal zorunluluktan kurtulmuş, para dolayımıyla gerçekleşen bir ilişki olarak kapitalist toplumsal sömürü ilişkilerinin doğasına içkindir.

9 *Capital&Class*, 43 (1991)'in editoryal girişinde "teori ve analizin temel meselelerinin kapitalizmin küreselleşmesi tarafından ortaya atıldığı" iddia edilir ve sermaya devam edilir: "şimdi biz daha 'küreselci' bir analiz çerçevesi mi benimsemek zorundayız, ya da ulus-devlet halâ kapitalist gelişimi ve değişimi, ve sosyalist hedefler için mücadeleyi anlayabilmemiz için yeterli bir çerçeve sunmakta mıdır?" "Temel mesele" şu ki kapitalizmin küreselleşmesi diye bir şey yok ve ulus-devlet anlama ve mücadele için hiçbir zaman yeterli bir çerçeve sunmamıştır. Önemli olan ise kapitalizmin küresel doğasının biçimindeki değişimin, ulus-devlete yönlendirilen geçmiş analizlerin hatalarını daha açık hale getirmesidir. Barker'ın bu bölümün eski bir taslağına getirdiği yorumda belirttiği gibi, "Şimdiki zamanı imleyen, dünya solunun egemen teori ve eylemlerinin ister tamamen ulusal reformizm teorileri, ister 'tek ülkede sosyalizm', ya da ulusal-kalkınmacı-sosyalizm için argümanlarda olsun, ulusal argümanları olağan karşıladığı bir dönemden çıkmakta olduğumuzdur.

Kapitalist toplumsal ilişkilerin mekânsal olmayan küresel doğası, korsanlık ve fetihler ile gerçekleşen kanlı doğuşundan bugüne kapitalist gelişimin temel özelliğidir.

Öyleyse, sermaye ve emek arasındaki ilişkinin bir uğrağı olarak siyasal olan, küresel bir ilişkinin uğrağıdır. Ama küresel bir devletin varlığında değil, görünüşte bağımsız, toprakları ayrı ulus devletler çokluğunun varlığında ifadesini bulur.[10] Tarihsel olarak, sömürü ilişkilerinin mekânsal kısıtlarından kurtulması, ulusal devletler biçiminde toprağa dayalı yeni bir egemenlik biçiminin gelişimiyle gerçekleşmiştir. Devletin tikelleşmesi, zor kullanımının dolaysız sömürü ilişkilerinden ayrılması, tam tersi bir hareket ile ifade bulmuştu: Sömürü ilişkileri mekânsal bağlarından kurtuldukça, kapitalist sömürü için gerekli desteği sağlayan zor kullanma toprağa dayalı yeni bir egemenlik tanımına kavuştu. Ortaya çıkan ulusal devletlerin en önemli faaliyetleri, zorun bölgesel olarak tanımlanması, yani yeni "özgür" olmuş işçilerin hareketliliğinin, avareliği tanımlayan ve kontrol eden kanunlar dizisi dolayımıyla bu devletler tarafından sınırlandırılmasıydı.

Öyleyse, siyasal olan ülkesel olarak tanımlı birimlere ayrılır: Siyasal olanı anlamak için esas olan bu farklılaşma, eğer devlet ve toplum bitişik olarak varsayılırsa ortadan kalkacak son derece önemli bir unsurdur. Dünya ulus(al)-devletler, ulusal kapitalizmler veya ulusal toplumlar toplamı değildir. Tersine, siyasal olanın ulusal devletler şeklindeki parçalı var oluşu, dünyayı görünüşte bağımsız birçok birime ayrıştırır.

Ulusal devlet ve siyasal olan arasındaki ayrım bu nedenle, toplumsal ilişkileri katılaştıran veya fetişleştiren bir süreç olarak devlet kavramına yeni bir boyut kazandırır. Küresel toplumun ulusal devletler şeklinde ayrışması, ulusal sınırlar bir kez çizildikten sonra bitmiş bir şey değildir. Tam tersine, tüm ulusal devletler, sürekli tekrar eden küresel ilişkileri ayrıştırma sürecine angaje olurlar: Ulusal egemenlik hakları, "ulusa nasihatler verilmesi", bayrak törenleri, milli marşların çalınması, "yabancılara" karşı idari ayrımcılık ve savaş do-

10 Benzer bir bakış için Burnham (1992, s.12)

layımıyla. Kısaca, devletin tam da bu varlığı, ırkçıdır. Toplumun bu ulusal ayrışmasının toplumsal temelleri ne kadar zayıfsa -Latin Amerika'da olduğu gibi- bunun ifade biçimleri de o kadar aleni olur. Küresel toplumsal ilişkilerin bu ayrışması, kapitalist tahakküme karşı muhalefetin parçalanmasında, emeğin bir sınıf olarak[11] ayrıştırılmasında son derece önemli bir unsurdur.

Öyleyse, ulusal devlet, parçalanan küresel toplumun son derece önemli bir biçimidir. Buradan bakınca, devlet ile ilişkide olduğu toplum arasında toprağa dayalı egemenlik anlamında temel bir uyuşmazlık vardır. Picciotto'nun belirttiği, devlet ile toplum korelasyonunun "uygun" olduğu varsayımı tamamen ve çok ciddi bir yanlıştır. Eğer kapitalist toplumsal ilişkiler doğası itibariyle küresel ise, demek ki her ulusal devlet küresel toplumun, tüm dünya geneline yayılmış ülkesel olarak parçalı bir toplumun, bir uğrağıdır. "Zengin" veya "yoksul" hiçbir ulusal devlet, küresel sermaye ilişkisinin bir uğrağı olarak kendi varlığından kopuk bir şekilde anlaşılamaz. "Bağımlı" ve "bağımlı olmayan" devletler arasında sık sık yapılan ayrım ortadan kalkar. Tüm ulusal devletler, tarihsel olarak ve tekrarlanan bir biçimde kapitalist toplumsal ilişkiler bütünlüğü ile olan ilişkileri yoluyla tanımlanır. Örneğin, devlet türetme tartışmasında Evers tarafından kapitalist "çevre" ile ilgili olan ve kendisinin geliştirdiği; "ekonomik olan ile siyasal olan arasında toplumsal bir kimliğin olduğu" "merkez" devletler ile böylesi bir kimliğin olmadığı "çevre" devletler arasındaki ayrım (Evers, 1979, s.77-79) her bakımdan geçersizdir. "Daha zengin" ülkelerdeki birçok teorisyenin ulusal yönelimine rağmen, küresel sermaye ilişkisinin bir uğrağı olarak ulusal devletin varlığını kabul etmek, söz gelimi herhangi bir "çevre" ülke olarak adlandırılan ülkedeki neoliberalizmin yükselişinin anlaşılması için ne kadar önemliyse; Britanya'da Thatcherizm'in anlaşılması için de o kadar

11 Emeğin bir sınıf olarak yeniden bileşimi, bunu takiben dolayısıyla, milli yetçiliğin tüm biçimlerinin ve "yabancılara" karşı tüm ayrımcılığın, nasıl tanımlanırsa tanımlansın kökten reddini de içermektedir.

önemlidir (Bonefeld, (1993)'te açıkça gösterildiği gibi)[12]

Bu, küresel sermaye ile tüm ulusal devletler arasındaki ilişkinin aynı olduğunu söylemek demek değildir. Tam tersi, tüm ulusal devletler küresel bir ilişkinin uğrakları olarak kurulmasına rağmen, o ilişkinin farklı ve birbirine benzemez uğraklarıdır. Siyasal olanın ulus devletlere parçalanması, her devletin kendine özgü ülkesel bir tanımı olduğu ve bu nedenle de bazı devletlerin kendi sınırları içerisinde kimilerini (genellikle ama her zaman değil – Güney Afrika, Kuveyt – çoğunluğunu) "vatandaş", geri kalanları da yabancı olarak tanımladığı insanlar ile kendine özgü bir ilişkisi olduğu anlamına gelir. Bu ülkesel tanımlanış, her bir devletin küresel kapitalizm ile farklı bir ilişkisi olduğu anlamına gelir.

Bir yandan sömürü sürecinin (sermayenin para olarak dolaşımı yoluyla) mekânsal olarak özgürleşmesi ile öte yandan zor kullanımın mekânsal olarak tanımlanması (ulus devletlerin varlığı) arasındaki çelişki, sermayenin hareketliliği ve devletin hareketsizliği arasındaki zıtlıktan kaynaklanır. Devletin ülkesel tanımı, her bir devletin sermayenin hareketliliği ile kuvvetle çelişen bir şekilde hareketsiz olması anlamına gelir. Ulusal devlet ancak bir zorlukla karşılaştığı vakit sınırlarını değiştirebilir, oysa sermaye dünyanın bir ucundan diğer ucuna saniyeler içinde hareket edebilir. Ulusal devletler katı bir haldeyken, sermaye akışkandır. Dünyada en büyük kârların gerçekleşeceği neresi varsa oraya akar. Tabii ki, bu akışın önünde, bu hareketliliği sınırlandıran engeller vardır. Son derece önemli bir şekilde, sermayenin yeniden üretimi; makinelerde, emek gücünde, toprakta, binalarda, metalarda somutlaşan sermaye de dahil olmak üzere, sermayenin üretken sermaye biçimindeki (geçici) hareketsizliği ile ilişkilidir. Devlet düzenlemeleri veya tekellerin varlığı gibi durumlar da sermayenin serbest dolaşımını engeller, fakat sermayenin en genel ve soyut biçimi olan para dolayımıyla, sermaye küreseldir, akışkandır ve serbestçe dolaşabilmektedir. Para ne kişisel ne de ulusal bir hissiyat taşır.

12 Britanya söz konusu olunca, bu konunun dramatik bir örneği 16 Eylül 1992'deki "Kara Çarşamba" ve ondan kaynaklanan tüm siyasi sonuçlar tarafından yaratılmıştır.

Ulusal devletin sermayeyle olan ilişkisi, ulusal olarak sabitlenmiş devletin küresel olarak hareketli sermayeyle olan ilişkisidir. Bu terimlerle, hem ulusal devlet ve dünya ilişkisi hem de ulusal devletler arasındaki ilişkiler kavramsallaştırılmalıdır. Bu çok önemli, çünkü özellikle solda yaygın bir şekilde devlet ve sermaye arası ilişki sanki sermaye hareketsizmiş, belli faaliyetlere, mekânlara veya insanlara bağlıymış gibi tartışılıyor. Bu, sanki sermaye belli bir faaliyetle[13] kısıtlanmışçasına, siyasal gelişimi sermaye fraksiyonları (diyelim ki tekstil sermayesi ile kimya sermayesi veya banka sermayesi ile sanayi sermayesi) arasındaki ihtilâflar üzerinden açıklayan analizlerin artmasına, ya da daha güncel bir tartışmadaki önemli bir noktaya isabetle, sanki sermaye dünyanın belli bir bölümünde bir şekilde kısıtlanmışçasına devletin,"ulusal sermaye" ve devlet arasındaki kaynaşmanın, birliğin veya kenetlenmenin bir biçimi olduğu zemininde yürütülen tartışmaların artmasına sebebiyet verir. Devlet ve sermaye arasındaki bağlantı; aile bağları, kişisel bağlantılar, askeri-sınai komplekslerin varlığı üzerinden anlatılır ve bu bağlantılar devletin kapitalist doğasını göstererek (Miliband, 1969'da olduğu gibi) teorileştirilir veya devlet ve tekeller arasında bir "kaynaşma" olduğu üzerinden (tekelci devlet kapitalizmi teorilerinde olduğu gibi) veya "rekabetçi devlet-sermayelerinin" oluşumu olarak (devlet-sermayedâr teorilerinde örneğin Barker, 1978/1991'de[14] olduğu gibi) veya klasik emperyalizm teorilerinde olduğu gibi teorileştirilir. Tüm bu yaklaşımlar, bu tür bağlantıları, sermayenin kesintisiz dolaşımı içindeki geçici uğraklar olarak görmek yerine, sanki sermaye kişisel, kurumsal ve yerel bağlantılar üzerinden anlaşılabilirmiş gibi ele alır. Hiç şüphesiz sermaye grupları ve ulusal devletler arasında kişisel, kurumsal, siyasal bağlantılar mevcuttur, fakat "sermaye grupları" sermaye ile aynı

13 Fraksiyonculuk hakkında gelecekteki eleştirilere temel oluşturması için bkz. Clarke(1978).

14 Barker'ın devlet üretme tartışmasının sınırları konusundaki eleştirileri, temelde doğru olmasına rağmen, ulusal devletleri rekabet halindeki devlet-sermaye blokları üzerinden analiz edilmesine gerek olduğu yolunda vardığı sonuç büsbütün yanlıştır.

değildir ve sık sık, ulusal devletler kapitalist dostlarıyla olan ilişkilerini kesmeye mecbur kalırlar ve sermayenin bir bütün olarak yeniden üretilmesini güvence altına alacak çıkarların korunması adına, onlara karşı ["ulusal sermayeye" karşı, ç.n.] hareket ederler (krş. Hirsch 1974/1978). Ulusal devletin göreli hareketsizliği ve sermayenin son derece yüksek hareketliliği, dünya sermayesinin belli bir parçası ile bir ulusal devlet arasında böylesi basit bir ilişki kurulmasını imkansız hale getirmektedir (Murray, 1971; Picciotto, 1985/1991).

Dolayısıyla, devletler arası rekabet ve ulusal devletlerin küresel sermaye ile olan ilişkilerinin değişen konumları, ulusal sermayeler arası rekabet üzerinden layıkıyla tartışılamaz. Tartışma, sermayenin hareketsizliğinden değil hareketliliğinden başlamalıdır. Herhangi bir ulusal devletin varlığının sadece dünya kapitalizminin yeniden üretilmesine değil bizatihi kendi sınırları içerisindeki kapitalizmin yeniden üretilmesine bağlı olması itibarıyla; devlet, sermayeyi kendi sınırları içerisine çekmeye çalışmalı ve bir kez çektiğinde kendi sınırları içerisinde[15] onu hareketsizleştirmelidir.[16] Ulusal devletler arası rekabetçi mücadele, ulusal sermayeler arası bir mücadele değil, küresel sermayeyi kendine çekmek ve ondan pay (küresel artı-değerden bir pay) almak için devletler arasında bir mücadeledir. Bu amaca ulaşmak için, ulusal devlet kendi sınırları içindeki sermayenin yeniden üretilmesi veya uygun koşulların varlığının (emek gücünün eğitimi, altyapı sağlama, hukuk ve düzenin sağlanması dolayımıyla) sağlanması yönünde çalışmalıdır; kendi sınırları içerisinde faaliyet gösteren sermayeye, bu sermayenin hukuki sahiplerinin vatandaş olup olmadıklarına bakmaksızın (ticaret politikaları, para politikaları, askeri müdahaleler dolayımıyla) uluslararası destek vermelidir.

Bu rekabetçi mücadelede, hegemonik ve madun konumlar kurulur, fakat hegemonik bir konum, devletleri, sermayeyi cez-

15 Devrimci durumlarda bir devletin bu kısıtlamalardan kurtulabilmesinin boyutu, burada girişilmeyen ayrı bir tartışma gerektirecektir

16 Korumacılık, sermayeyi cezbetmek için tasarlanan serbest ticaret politikalarının olduğu kadar sermayenin küresel varlığının da bir ifadesidir.

betmek ve elde tutmak için gerçekleştirilecek küresel rekabetten kurtarmaz. Hegemonik ve madun konumların göreceliliği nihai olarak, farklı devlet sınırları içerisindeki sermaye birikimi için gerekli olan elverişli koşulların az ya da çok var olmasına dayalıdır: Bu nedenledir ki, hegemonik bir güç olan Britanya'nın uzun dönemli düşüşü ve Birleşik Devletlerin uluslararası konumunun bugünkü istikrarsızlığı söz konusudur. Sermaye birikimi için gerekli koşullar, sırası geldiğinde emeğin sermaye tarafından sömürüsü için gerekli koşullara bağlıdır, fakat burada doğrudan bir ülkesel ilişki yoktur. Sermaye, başka bir devletin sınırları içerisindeki emek sömürüsünün sonucu olarak bir ulusal devletin sınırları içerisinde birikebilir – tıpkı sömürgeci ve yeni-sömürgeci durumlarda olduğu gibi ve aynı zamanda, devletlerin kendilerini sermaye birikimi sağlamak için, vergi avantajları veya diğer teşvikler dolayımıyla cezbedici mekânlar haline getirdiği durumlarda olduğu gibi (Cayman Adaları ve Liechtenstein bunun bariz örnekleridir).

Ulusal devletler böylelikle, üretilen küresel artı-değerden bir pay kapmak amacıyla sınırları dahilindeki bölgeyi cezbedici hale getirmek (veya sermayeyi sınırları içinde tutmak) için birbirleriyle rekabet ederler. Aralarındaki antagonizma, "çevre" devletlerin "merkez" devletler tarafından sömürüsünün bir ifadesi değil, küresel artı değerden bir pay kapmak (veya artı-değer üretimini kendi sınırları içerisinde tutmak) için kendi sınırları içindeki bölgeyi cezbedici hale getirmek adına kendi aralarında giriştikleri (son derece eşitsiz) bir rekabetin ifadesidir. Bu nedenle, tüm devletlerin emeğin küresel sömürüsünden elde edecekleri bir çıkar vardır. Bağımlılık teorisyenlerinin tartıştığı gibi, ulusal devletler ancak sömürü üzerine kurulu, iki kutuplu bir dünyadaki varlıkları hesaba katılarak anlaşılabilir. Fakat sömürü, yoksul ülkelerin zengin ülkelerce değil küresel emeğin küresel sermaye tarafından gerçekleştirilen sömürüsüdür ve iki kutupluluk, bir merkez-çevre kutupluluğu değil bir sınıf kutupluluğudur ki bu, varoluşlarına binaen tüm devletlerin, sermayenin yeniden üretimine bağlı olan devletler olarak, kapitalist kutba[17] yerleştiği bir iki kutupluluk durumudur.

17 Ulusal-devletler arasındaki çatışma ve işbirliği ilişkileri tartışması için bkz. Burnham(1992)

Bu nedenle, ulusal devletler arası ilişki, dışsal bir ilişki olarak ele alınırsa, kendini öyleymiş gibi sunsa dahi, yeterince anlaşılamaz. Eğer, ulusal devlet, küresel sermaye ilişkisinin bir uğrağı ise, ne küresel sermaye ilişkisi ("uluslararası sermaye") ne de diğer devletler ona dışsal olarak anlaşılabilir. Bu nedenle, herhangi bir ulusal devletin gelişimini anlamaya çalışırken mesele, devlet gelişiminin "dışsal" belirleyicileri (bağımlılık teorisinin gözdesi olan "çevre" devletler analizindeki) ve "içsel" belirleyicileri (düzenleme teorisince tercih edilen; Hirsch, 1992) arasında seçim yapmak değildir. Devletin gelişimi, Dabat'ın (1992) izlediği çözümdeki gibi, iç etkenli ve dış etkenli motor güçlerin bir kombinasyonunun sonucu olarak anlaşılamaz. İç-dış, içsel-dışsal, iç etkenli-dış etkenli aralarındaki ayrım, ulusal devletlerin görünüşte bağımsızlığını yeniden üretir ve böylelikle, ulusal sınırların tanımladığı toplumsal ilişkilerin son derece tehlikeli biçimde katılaştırılmasını [fetişleştirilmesi, ç.n.] pekiştirir. Fakat bu devletin gelişimini açıklamak için yeterli değildir. Tüm ulusal devletler, gündelik siyasetin önemli bir öğesi olarak içsel-dışsal ayrımını manipüle eder. IMF ile ilişkisi olan tüm devletler, örneğin, bu ilişkilerin sonuçlarını dışardan dayatılmış gibi sunarlar; oysa gerçekte bu devletler, küresel ve "ulusal" siyasal çatışmanın ya da tercihen ulusal ve küresel siyasal çatışmanın sürekli entegrasyonun bir parçasıdır. Bu, 1976'da Britanya'ya IMF tarafından "dayatılan" hükümler ve yakın zamanda Venezüella Devleti'nin toplumu sermaye birikimi için daha uygun koşullar yaratacak şekilde yeniden yapılandırmayı amaçlayan stratejisinin bir parçası olarak Venezüella'ya "dayatılan" hükümler yönünden eşit derecede geçerlidir. Küresel sermaye, Cochobamba'ya, Zacatlan'a veya Tannochbrae'ye bile New York, Londra veya Tokyo'ya olduğundan daha "dışsal" değildir; varlığının biçimleri ve sonuçları muazzam bir şekilde farklılaşsa bile.

Devletin gelişimini anlamak, içsel ve dışsal belirleyicilerin bir analizi olarak değerlendirilemez. Bunun yerine, ulusal devletin, küresel sermaye ilişkisinin bir durağı olduğunu söylemenin ne anlama geldiğini görmeye çalışmaktır. Daha belirgin bir şekilde söylersek bu, belli bir ulusal devletin gelişiminin ancak,

kendisinin de içsel bir parçası olduğu kapitalist toplumsal ilişkilerin gelişimi bağlamında anlaşılabileceği demektir. "Kapitalist toplumsal ilişkilerin küresel gelişimi" ne mantıksal bir süreç ne de "orada olan" bir şeydir; tersine, parçalı olmasına rağmen küresel bir çelişkinin tarihsel sonucudur. Bu çelişkinin yapısı, (nihai olarak, sermayenin emeğe bağımlılığının biçimi, artı-değer üretim ilişkisi) kapitalist toplumsal ilişkilere, kapitalizmin krizi eğiliminde ifadesini bulan karakteristik bir istikrarsızlık kazandırır. Bunu, ulusal devletlerin gelişiminin, birbirleriyle olan ilişkilerinin ve küresel sermayenin bir uğrağı olarak varlıklarının, sadece kapitalist sınıf mücadelesinin krize gebe gelişimi bağlamında anlaşılabileceği takip eder (krş. Holloway, 1992)[18]. Bununla birlikte, herhangi bir ulusal devlet ile küresel gelişme arasında karışık bir ilişki vardır. Tüm ulusal devletlerin aynı küresel ilişkinin uğrakları olduğu olgusu, yakın zamanda birçok ülkede gerçekleştirilen "devletin reformu" adı altında ortak değişimlerle ifade edilse bile, ulusal devletlerin küresel sermaye ile olan farklı ilişkileri, küresel sermayenin gelişimi etrafında vuku bulan mücadelelerin almış olduğu biçimlerin ve dolayısıyla ulusal devletlerin gelişiminin muazzam bir farklılık gösterebileceği anlamına gelir. Ve ortaya çıkan yaygın bir gelişme (örneğin devletin neo-liberal reformu), yeniden yapılanma[19] sürecinde küre-

18 Devletin uluslararasılaşması tartışmasında (1991) Picciotto'nun devletin uluslararası gelişimini ne sermaye kavramıyla ne de kriz kavramı ile ilişkilendirmemesi şaşırtıcıdır. Bu, onun ekonomik ve sosyal olan toplumsal ve sınıf ilişkilerini ve sınıf ve halka ait mücadeleleri birbirinden ayırmasına neden olur.

19 Tüm bunda, işlevselcilik olmamalı. "Kapitalist devlet" analizi ile ilgili sorunlardan biri, sanki tek bir devlet varmış gibi, devletin kapitalist devlet olduğu için sermayenin çıkarına olan fonksiyonları icra ettiğini iddia eden işlevselci bir varsayıma kolayca düşülmesi idi. Devlet türetme tartışmasından bahsedilirken işaret edildiği gibi, bu, "devlet" düzeyinde meşrulaştırılamayacak bir sonuçtur fakat işlevselci iddianın güçsüzlüğü; sermayenin küresel olduğu ve "devlet"in bir ulusal devletler çokluğu olduğu akılda tutulduğu zaman daha açık hale gelir: küresel sermayenin yeniden üretimi için gerekli olanın bazı devlet veya devletlerin ihtiyaç duyulanı yapması yoluyla sağlandığı varsayılamaz (Picciotto, 1985/1991). Sermayenin krizlerini her zaman çözeceği varsayılamaz.

sel sermayeyle yeniden tanımlanmış bir ilişki geliştirmek için çok sayıdaki farklı (ve rekabet halinde) stratejiyi gizler.

Devletin Reformu Ve Küresel Aşırı Birikimin Ulusal Siyaseti

Kapitalizm durmak bilmeyen bir tahakküm biçimidir. Feodalizmin çözülüşü, sömürücüleri belli çalışanlarla olan bağlarından ve artık işlevsiz kalan bir sömürü ilişkisinden kurtarmışsa eğer, bu aynı zamanda onları (veya daha ziyade onların varlıklarını) yeni ve istikrarlı bir sömürü ilişkisi için sonu gelmeyen bir araştırmaya da zorlamıştır. Sermayenin tarihi, ileriye doğru sürekli bir kaçışın, var olan sömürü ilişkilerinden, kendi varlığının bağlı olduğu emek gücüne tahakküm etmenin yetersizliklerinden sürekli kaçışın tarihidir. Bu kaçış her daim vardır, fakat mevcut sömürü ilişkilerinin yetersizliğinin (sermaye için) tezahür ettiği kriz zamanlarında belli bir yoğunluk kazanır.

Sermayenin durmak bilmeyen hali, onun para olarak varlığında ifadesini bulur. Para şeklinde var olan sermaye, emeğin sömürüsünden elde edilecek maksimum faydanın ve kârın peşine düşmek için küresel olarak dolaşmakta özgürdür. Sermaye elbette sadece para olarak var olmaz: o farklı işlevsel biçimleri dolayımıyla sürekli olarak hareket eder; burada para olarak, öbür tarafta üretim araçlarında ve emek gücünde içerilen üretken sermaye olarak veya meta olarak var olur. Sermayenin her biçimi mekânsal hareketlilik anlamında farklı etkilere sahiptir. Sermayenin para biçimi, Londra'dan Tokyo'ya saniyeler içinde seyahat edebilir. Makinelerde, binalarda, işçilerde vb. içerilmiş olan üretken sermaye biçimindeki sermaye, coğrafi olarak daha az hareketliliğe sahiptir. Meta biçimindeki sermaye, hareketlilik konusunda diğer iki biçimin arasında bir yerde bulunmaktadır.

Sermayenin değişen biçimlerinde, üretimin belirleyici bir rolü vardır, çünkü üretim artı-değerin ve dolayısıyla sermayenin yeniden üretiminin ve genişlemesinin tek kaynağıdır. Sermaye yine de, böylesi teorik bakış açılarına kördür: Onun dur durak bilmez hareketi içinde, hangi biçim ona en yüksek kârı ve genişlemek için en iyi olanakları sağlıyorsa o biçime bürünecektir. Dolayısıyla, mevcut üretim ilişkilerinin yetersizliği, kendini

üretimde kârlılığın düşüşü ve meta piyasalarındaki doygunluk ("Marksist iktisatçıların" – kavramsal bir çelişki olan – "iktisadi kriz" dediği şey) olarak ifade ederse, o zaman sermaye para biçimine bürünür. Sonuç sermayenin hareketliliğinde kökten bir değişiklik olacaktır.

Sermayenin hareketliliğindeki değişiklikler, ulusal devletin gelişimi için yaşamsal öneme sahiptir. Sermaye küresel olarak dolaşırken, ulusal devlet sabittir. Sermaye küresel olarak dolaşır, ama ister bazı mali kuruluşların hesabında ister bazı fabrikaların harcında ve tuğlasında olsun, belli bir uğrakta mekânsal bir yere sahiptir. Farklı devletler, sermayenin dolaşımını hareketsizleştirmek ve onu cezbetmek için rekabet ederler. Belli ulusal devletlerin küresel sermaye ile olan ilişkisi, bu rekabetçi cezbetme-ve-hareketsizleştirme süreci dolayımıyla gerçekleştirilir.

İlişki belki de, kontrol edilemeyen güçlü bir nehirden en yüksek miktarda suyu yakalamak ve elde tutma için rekabete girişen bir depo dizisiymişçesine hayal edilebilir. Metaforun terimlerini kullanırsak, ulusal devletler, suyun basıncının, hızının, hacminin tümünü kontrol edemezler. Bu ancak, suyun hareketinin ilk olarak nereden sağlandığıyla anlaşılabilir. Ulusal devletler, metafordaki depolar, ancak nehrin gücündeki ve büyüklüğündeki değişikliklere karşılık verebilir.

Son on beş yılı geçkin bir süredir dünya genelinde, devlet örgütünde ve kavramsallaştırmalarında ortaya çıkan değişiklikler, sermaye nehrinin akışındaki radikal değişime verilen bir cevaptır. Bu kökten değişim, sermayenin krizinin, kendi temelindeki yetersizliğinden, emek gücünü kendisine tabi kılmasındaki yetersizliğinden şiddetle kaçışının ifadesidir.

İkinci Dünya Savaşı'nın ve savaş öncesi depresyonun, bazı ülkelerde yaşanan faşizm deneyimleri ile birleşerek neden olduğu yıkım, kapitalist küresel sömürü için elverişli koşullar yarattı. Savaştan sonraki 25 yıla yakın bir sürelik dönem genel olarak, kapitalist üretimin kârlılığı üzerine kurulu, yüksek ve sürekli bir büyüme dönemiydi. Sonuç olarak, sermayenin göreli istikrarı, dünyanın "ulusal ekonomilerden" oluştuğu inancını vererek, ulusal devlet ile küresel sermaye arasında belli bir

ilişki biçiminin gelişmesi için temel yarattı. Göreli istikrar aynı zamanda, savaş sonrasında ulusal devletler arasındaki iktisadi ilişkileri düzenlemek için uluslar arası anlaşmaların imzalanmasını mümkün kılan bir ortam yarattı: Bu anlamda, sabit kur sistemini kurarak paranın ulusal devletler arasında dolaşımını bir dereceye kadar düzenleyen ve böylelikle ulusal devletleri sermayenin küresel hareketinden bir derece izole eden bir anlaşma olan Bretton Woods özellikle önemlidir (krş. Bonefeld,1992). Üretken sermayenin göreli istikrarı üzerine kurulan ve sermayenin hareketini kontrol etmek için uluslararası politikalar ve düzenlemeler ile desteklenen bu izolasyon, devlet-merkezli politikalar, diyelim ki Keynesçi refah devleti politikaları veya ithal ikâmeci politikalar için temel sundu. Aynı zamanda bu göreli istikrar, ulusal devletler ve kapitalist gruplar arasında – yukarıda tartışılan teorilerde kavramsal olarak kurulan bir tür ittifak şekli (askeri-sanayi kompleks, tekelci devlet kapitalizmi, vb.) – ve yine devlet ile bürokratikleşmiş emek hareketleri arasında, korporatist siyasal gelişimin[20] pek çok türünde bulunduğu gibi, son derece istikrarlı ittifakların kurulmasını mümkün kılmıştır. Devlet hakkında hala yaygın olan birçok teorik kavramsallaştırma, özellikle yukarıda tartışıldığı şekliyle "devleti" dünyadan soyutlamak, bu dönemin deneyimlerinden kaynaklanır ki, bu dönem aynı zamanda "siyaset biliminin" ve genel olarak sosyal bilimlerin hızla genişlediği bir dönemdir.

Ulusal devletin göreli izolasyonu, savaş sonrası uzun büyüme döneminin bitmesiyle sona erdi. 1960'ların ortasından beri, büyüyen istikrarsızlığın açık belirtileri mevcuttur. Savaş sonrası dönem boyunca üretimi kârlı hale getiren koşullar zayıflıyordu: İşçilerin sömürülmesine dair maliyetler (sıkça atfedildiği gibi sermayenin organik bileşimi) artıyor, savaş deneyimi yoluyla

20 Bu, birçok içsel bağlantı düzenlemecilerin Fordizm tartışmasında analiz edildi, fakat düzenleme teorisi ulusal küresel sermayeyi değil ulusal devleti referans noktası (krş. Clarke, 1988/1991; Hirsch, 1992) olarak aldığı için bu konuların sermayenin hareketliliği ile ilişkilendirilmesi başarılamadı. Düzenleme teorisinin ulusal devlete yönelimi; belki de savaş sonrası dönemde emeğin küresel olarak içerilmesinde ulusal devletin hiçbir zaman olmadığından daha fazla rol alması olgusunun yansımasıdır.

kurulan emek disiplini (ve genel toplumsal disiplin) zayıflıyor, savaş sonrası gelişim modeliyle ilişkili devlet bürokrasileri, sermaye için masraflı olmaya başlıyordu. Üretime yatırım yapmak, sermayeyi genişletmek için daha az güvenli bir araç haline gelmişti. Sermayenin genişlemesinin zeminini oluşturan mevcut sömürü ilişkilerinin yetersizliği, kendisini düşen kârlarda ifade etmekteydi.

Bu koşullar sonucunda, sermayenin doğasında var olan dur durak bilmezlik kendisini gösterdi. Sermaye, yaşayabilmek için mevcut sömürü ilişkilerinden kendini kurtarmak, hali hazırda sömürülen işçilerin bazılarını işten çıkarmak, diğerleriyle olan ilişkisini yeniden yapılandırmak ve sömürülecek yeni insanlar bulma arayışına girmek zorundaydı. Sermaye kendi kökeninde ki yetersizlikten kaçar: Bu kaçış, sermayenin paraya dönüşmesi ve kârlı genişleme araçları bulmak için bu paranın harekete geçmesi biçiminde ortaya çıkar.

Bu süreç sermayenin aşırı birikimiyle tanımlanabilir. Büyüme yıllarında, hızlı bir sermaye birikim süreci yaşanmıştı: Üretken yatırımda güvenli ve kârlı bir pazar bulabilecek çok fazla sermaye birikmişti. Bu gerçekleşince, sonrasında tıpkı arıların kovanda yeterli bal kalmadığı vakit, daha da genişlemiş olan bir nüfusu desteklemek için sürü halinde kovandan ayrılması gibi sermaye de sürü halinde ayrılmaya başlamıştır – bir kısmı uyanır ve başka evler[21] bulmak için uçmaya başlar. Sermaye likit para biçimine bürünür ve kâr arayışı içinde tüm dünyayı dolaşır. Kendini üretken yatırım içinde harç ve tuğlaya, makineye ve işçilere hapsetmek yerine spekülatif, sıkça kısa-dönemli genişleme araçları bulmak için gezinir. Artık kârlı olmayan fabrikaların çoğu kapanır, binalar ve makineler satılır, işçiler işten çıkarılır: Boşta kalan sermaye, başka bir yerde üretken yatırıma dönüştürülebilecek para haline gelir ve herhangi bir yerde üretken yatırım için koşullar göreli olarak daha tercih edilebilir olmadıkça sermaye para olarak kalmayı yeğler. Üretimdeki zorluklar kendilerini, hem üretken sermaye kendini daha önce paraya çevirdiği ve faiz

21 Bu bölümde metaforlar utanmaksızın karışır. Fakat arılar ve nehirler yeterlidir.

elde etmek üzere borç olarak verdiği için para arzında bir artış, hem de üretimde kalan sermaye zorlukları borçlanarak aşmaya çalıştığı ve devletler artan toplumsal gerilimi onların borçlarını arttırarak uzlaştırmayı denediği için para talebinde bir artışla ifade eder.

Üretim ilişkilerindeki kriz, sermayenin likit hale gelmesiyle ortaya çıkar. Para biçiminde[22] tutulan sermaye ile üretken sermaye arasındaki ilişki çok keskin bir değişikliğe uğrar: Para üretime tabi görünmek yerine, şimdi kendi içinde bir amaç olarak görünür. Kaçınılmaz bir şekilde, sermayenin biçimindeki değişim, ülkesel olarak sabitlenmiş ulusal devletler ile sermayenin küresel hareketi arasındaki ilişkide bir değişim anlamına gelir. Bu sıkça söylendiği gibi, ekonominin "uluslararasılaşması" veya "küreselleşmesi" değil, sermayenin küresel var oluş biçiminde bir değişimdir. Daha önce göreli olarak istikrarlı olan sermayenin dolaşımı hızlı-hareket eden[23] bir sele dönüşmüş ve bu sel savaş sonrası dönemin kurumlarını ve varsayımlarını silip süpürmüştü. Ve savaş sonrası dünyayı çöküşe sürükleyen ilk dayanaklardan biri, sabit dolar/altın paritesi üzerine kurulu sabit kur sistemi olan Bretton Woods'du. 1960'lı yıllar boyunca para olarak Birleşik Devletler dışına sürülen (ve dışarıda herhangi bir ulusal devletin düzenleyici gücü olarak kullanılan) dolar miktarında görülen hızlı artış, doların el altından çökmesine, 1971'de Bretton Woods sisteminin terk edilmesine ve yerine değişken kur sisteminin geçirilmesine yol açtı. 1970'ler

22 Bu yazının da dikkate değer bir biçimde borçlu olduğu, bu paragraflarda tanımlanan süreçlerin daha detaylı bir incelemesi için bkz. Bonefeld(1993).

23 Ulus ötesi sermaye akımındaki değişikliğin ölçeği hakkında bkz. Crook (1992, s.6-9) Paranın uluslararası hareketinin büyüklüğünün ölçeğini göstermek için verdiği rakamlar arasında: "son on yıl boyunca uluslararası banka kredi stoku (yani, sınır-ötesi kredi artı yabancı döviz üzerinden çıkarılan yerli kredi) OECD'nin Gayri Sâfi Milli Hasılasının %4'ünden %44'e yükselmiştir"; "her bir günkü, türevler dahil yabancı döviz cirosu şu an kabaca 900 milyar dolar... Bir merkez bankasının araştırması günlük net ciroyu 650 milyar dolar olarak hesaplarken – bu rakam 1986 yılı için yapılan önceki araştırmanın tahmininin iki katı –, döviz ticareti Nisan 1989'dan bu yana 1/3'ten fazla artış gösterdi."

ve 1980'ler boyunca yeni teknolojinin uygulanması sonucunda paranın hareket hızının artmasıyla birlikte dünya para piyasalarının hızlı büyümesi ve bütünleşmesi, ulusal devletlerin[24] üzerinde çok sert sonuçlar meydana getirdi. Ulusal devletler, sınırları dahilindeki sermayeyi kendilerine çekmek ve elde etmek için çabalarlar: Bunun anlamı, sermayenin yeni akışkanlığıyla yaşanan kökten bir değişikliktir. Sermayeden aldıkları payı artırmak için devletler arasındaki rekabet, tüm ulusal devletleri, sermayeyi cezbetmek için kendilerine yeni yollar bulmaya hızla mecbur bırakarak artar. Gerçek şu ki, sermayenin yüksek bir kısmı kısa-dönem kâr elde etme esasına uygun bir şekilde yatırıldığı için devletler, sermayeyi sınırları dahilinde[25] tutacakları koşulları sağlamak adına sürekli baskı altında tutulur. Devletler, devlet olarak, sermayenin dur durak bilmezliğine boyun eğmek zorundadır. Eski ideolojiler gider: Paranın yeni kuralı, parasalcılık (monetarism), arz-yönlü teori, neoliberalizm gibi yeni ideolojilerde anlamlandırılır ki, bu yeni ideolojilerin tümü öyle ya da böyle şunu söyler: Para hükmeder. Eski ittifaklar yok olur. Para biçimindeki sermayenin hiçbir insan grubuna ve belli hiçbir faaliyete bağlı olmadığı görüldüğü andan itibaren, kapitalist gruplar ve devlet arasındaki kurulu bağlar, bir engel olarak algılanmaya başlanır. Sendikalar aracılığıyla kurulan korporatist tahakküm modelleri de, bu zorlamanın idaresi altına girmiştir: Küresel parayı cezbetmek için gerekli olan şey, yeni bir iş örgütlenmesi, yeni bir "esneklik" ve eski sendika yapılarıyla bağdaşmayan yeni bir disiplin, "boyun eğmeyi öğrenme"nin yeni bir yoludur (krş. Pelâez ve

24 Dünya Bankası veciz bir şekilde "küresel piyasa ortamında güçsüz politikalara karşı net bir şekilde azalmış hoşgörü mevcuttur" tespitini yapar (Fidler, 1992, s.v).

25 Meksika özelindeki baskının doğası, örneğin Meksika'ya sermaye girişinin 1992'de GSMH'nin %8.4'ünün üzerinde olması ve bunun 1/3'ü ile ½'si arasında bir oranının kısa-dönem finansman şeklinde oluşmasından yani "faiz farklılıklarından veya yabancı döviz piyasalarındaki irrasyonelliklerden kâr kapma derdinde olan ve yapılan yatırım ile ilgili algılanan risk artışında dolaşımdan çekilmesi çok muhtemel olan 'sıcak para' olmasından çıkar sanabilir" Fidler (1993, s.ii-iii)

Holloway, 1990/1991). Canını dişine takmış bir şekilde kendini genişletme arayışı içinde olan para, daha önce özel kapitalist yatırımın kapalı olduğu alanları açılmaya zorlar: Daha önce ulusal devletler tarafından kontrol edilen tüm faaliyet alanları özelleştirilir; kârlı bir barınak[26] arayışındaki para seline açılır. Bunların arasındaki en katı kale Sovyetler Birliği bile açıldı ve para tarafından yerle bir edildi.

Ve sonra borç geldi. Sermayenin para biçimine bürünmesinin anlamı, o paranın çoğunun borç para haline getirilmesi, krediye ve borca dönüştürülmesi anlamına gelir. Savaş sonrası büyümenin son yılları, borcun hızla genişlemesi ile sürdürülmüştür. 1970'lerin sonunda, kârlılık krizinin daha zengin ülkelerce hissedilmesinden ve kemer sıkma politikalarının ilan edilmesinden sonra para akışı, toplumsal gerilimleri kontrol altına almak isteyen hükümetlere, kendisini borç haline çevirip sunarak, özellikle olarak Latin Amerika'ya doğru, güneye doğru yöneldi. 1982'de Meksika hükümetinin, yaşadığı zorlukları ilan etmesinden sonra Latin Amerika'nın borç para vermek için güvenli bir yer olmadığı ortaya çıktı ve para, Birleşik Devletler'deki sıkı parasal kontrolü sona erdirerek ve tüketici borçlarında ve askeri hükümet harcamalarında muazzam bir genişlemenin hızla artmasını sağlayarak, tekrar kuzeye aktı. Hem uluslararası hem de ulusal devletler içinde borçlanmayla birlikte, yeni bir siyaseti ortaya çıktı (Cleaver, 1989; Holloway, 1990). Borcun büyümesi ayrımcılığın büyümesi anlamına gelir; kredi alabileceğine kanaat getirilenler ve getirilemeyenler arası ayrımcılık, kendisini hem ulusal devletler arasında hem de tüm dünya toplumları içinde korkunç bir şekilde barizleştiren yeni bir ayrım.

Ulusal devletler ve küresel sermaye arası ilişkideki değişim, küresel kapitalist tahakküm biçimlerinde çok önemli bir değişim anlamına gelir. Marazzi'nin dediği gibi "devlet gücünde dünya düzeyine – parasal terörizmin faaliyet gösterdiği düzeye – doğru bir değişim" söz konusudur. Ulusal devlet düzeyinde alınan siyasal kararlar, şimdi daha doğrudan bir şekilde sermayenin küresel

26 Bu "para seli" kâr oranlarının eşitlenmesi eğiliminin ifadesi olarak görülebilir. Yakın dönem eğilimler üzerine bkz. Marks (1971, s.195-6)

hareketiyle[27] bütünleştirildi. Bu değişimin apaçıklığı kendi sorunlarını getirmektedir. Ama ulusal devletin sermayenin küresel hareketine tabi kılınması toplumun ulusal çözülüşünü daha zor hale getirir ve yakın dönemde Venezüella hükümetinin yaşadığı zorluklar, Thatcher'ın Britanya'daki düşüşü veya Meksika'da Başkan Salinas'ın kendi vatansever "sosyal liberalizm"ini hiçbir ulusal hassasiyeti tanımayan neo-liberalizmden ayrıştıran konuşması gibi örnekler değişik şekillerdeki gerilimlerin artışına kanıttır.

Tüm bu anlatılanlarda, sermaye her şeye kadir görünür. Para, sermayenin en kibirli ve küstah biçimidir. Tüm dünya genelindeki başarıları (yaptıkları) oldukça çoktur ve apaçık ortadadır. Bununla birlikte paranın egemenliği, sermayenin zayıflığının ortaya çıkışıdır. Sürü halinde kovandan ayrılan arılar da arının en küstah ve kibirli biçimidir, fakat onlar kesinlikle etrafta yeterli bal olmadığından dolayı böyle hareket etmektedirler. Para hükmeder çünkü üretim sermaye için cazip olmaktan çıkmıştır; fakat nihai olarak balı üreten kesinlikle ve kesinlikle üretimdir: Sermayenin kendi genişletmesinin asıl kaynağı üretimdir. Sermayenin azılı olan durdurak bilmezliği, mevcut sömürü ilişkilerinin yetersizliğinin (sermaye için), sermayenin varlığının bağlı olduğu emek gücünün itaat ettirilmesindeki çapsızlığın en bariz göstergesidir. Görünüşe rağmen, sermayenin durmayan hareketi, emeği itaatkâr kılmadaki güçsüzlüğünün en bariz göstergesidir. Bu, eski modellerin para tarafından sona erdirilmesi, kapitalist sıhhatin yeniden düzenlenmesinin anahtarı olan "devletin reformu" değil; sömürünün yeniden örgütlenmesi, emek gücünün sermayeye tabiyetinin yeniden yapılandırılmasıdır ve üretimin örgütlenmesindeki tüm değişikliklere ve son 10-15 sene boyunca uygulanan sermayenin tüm saldırgan politikalarına rağmen bu amaca ulaştığı henüz kesin değildir.

---

27 Bu gelişmenin bir etkisi, paradoksal bir şekilde, demokratik siyasal biçimin sermayenin çıkarları ile uzlaştırılmasının kolay hale gelmesidir. Bu Cavarozzi vd.nin (1991) önerdikleridir ki geçen yıllarda Latin Amerika'da demokrasinin gelişiminin neden yoksulluk ve toplumsal eşitsizlik ile kol kola gittiğinin anlaşılması için merkezi öneme sahiptir.

Kaynakça

Archila, M. (1980) *Del Estado Instrumento a la Forma-Estado*, Bogata: CINEP.

Barker, C. (1978-1991) "A Note on the Theory of Capitalist States", *Capital & Class*, 4; yeni baskısı *The State Debate* içinde, S. Clarke (ed.) Londra: Macmillian.

Bonefeld, W. (1992) "Money and Liberty: The Constitutive Power of Labour and Capitalist Reproduction", Global Money and the National State seminerine sunulan makale, Mexico City: FLASCO, Temmuz.

Bonefeld, W. (1993) *The Recomposition of the British State During the 1980s*, Aldershot:Darthmouth.

Bonefeld, W., Gunn, R. ve Psychopedis, K. (ed.) (1992b) *Open Marxism Vol I: History and Dialectics, Vol II: Theory and Practice*, Londra: Pluto Press.

Bonefeld, W. ve Holloway, J. (ed.) (1991) *Post-Fordism and Social Form. A Marxist Debate on the Post-Fordist State*, Londra:Macmillian.

Burnham, P. (1992) "The International State System and Global Crisis", Global Money and the National State seminerine sunulan makale, Mexico City: FLASCO, Temmuz.

Cavarozzi, M. ve diğerleri (1992) "Rethinking Development Theories in Latin America: Democratic Governance, the International Economic System and Domestic Social Structures", yayımlanmamış makale, Flasco, Mexico City.

Clarke, S. (1978) "Capital, Fractions of Capital and the State: Neo-Marxist analyses of the South African State", *Capital & Class*, 5.

Clarke, S. (1988-1991) "Overaccumulation, Class Struggle and the Regulation Approach", Capital & Class, 36; yeni basım W. Bonefeld ve J. Holloway (ed.) *Post-Fordism and Social Form. A Marxist Debate on the Post Fordist State* (1991) içinde, Londra:Macmillian.

Clarke, S. (1988) *Keynesianism, Monetarism, and the Crisis of the State*, Aldershot: Edward Elgar.

Clarke, S. (ed.)(1991) *The State Debate*, Londra: Macmillian.

Cleaver, H. (1989) "Close the IMF, abolish debt and end development: a class analysis of the international debt crisis", *Capital & Class*, 39.

Criticas de la Economia Politica (1979), 12/13, *Estado y Capital*, Mexico City.

Criticas de la Economia Politica (1979), 16/17, *Historia y Teoria del Estado*, Mexico City.

Crook, C. (1992) "World Economy", The Economist, Survey (19 Eylül), s.5-48.

Dabat, A. (1992) *Capitalismo Mundial y Capitalismos Nacinoles*, Mexico City:Fondo de Cultura Economia.

Evers, T. (1979) *El Estado en la Periferia Capitalista*, Mexico City: Siglo Veintiuno.

Fausto, R. (1987) *Marx: Logica e Politica*, Rio de Jeneiro:Editora Brasilense.

Fidler, S. (1993) "The Return of Capital to Latin America", *Financial Times*, Survey on Latin American Finance (29 Mart), s.ii-v.

Gerstenberger, H. (1990) *Die subjektlose Gewalt: Theorie der Entstehung Bürgerlicher Staatsgewalt*, Münster: Verlag Westfalisches Dampfboot.

Hirsch, J. (1974-1978) "The State Apparatus and Social Reproduction: Elements of a Theory of the Bourgeois State", J. Holloway ve S. Picciotto içinde (ilk baskı Almanya, 1974).

Hirsch, J. (1992) "Interpretations of Capital, State and World Market in terms of Regulation Theory", Global Money and the National State seminerine sunulan makale, Mexico City: FLASCO, Temmuz.

Holloway, J. (1980-1991) "The State and Everyday Struggle", *The State Debate* içinde S. Clarke (ed.), Londra:Macmillian, (İspanyolca ilk baskı, 1980).

Holloway, J. (1990) "The Politics of Debt", *Common Sense*, 9.

Holloway, J. (1991) "Capital is Class Struggle (And Bears are not Cuddly)", W. Bonefeld ve J. Holloway (ed.) *Post-Fordism and Social Form. A Marxist Debate on the Post Fordist State* içinde, Londra:Macmillian.

Holloway, J. (1992) "Crisis, Fetishism, Class Decomposition", Bonefeld, W., Gunn, R. ve Psychopedis, K. (ed.) (1992a) *Open Marxism Vol I: History and Dialectics, Vol II: Theory and Practice* içinde, Londra: Pluto Pres.

Holloway, J. ve Picciotto, S. (1977-1991) "Capital, Crisis and the State", Clarke, S. (ed.) *The State Debate* içinde, Londra: Macmillian.

Holloway, J. ve Picciotto, S. (ed.) (1978) *State and Capital: A Marxist Debate*, Londra: Edward Arnold.

Jessop, B. (1991) "Polar Bears and Class Struggle: Much Less than a Self-Criticism", W. Bonefeld ve J. Holloway (ed.) *Post-Fordism and Social Form*, Londra:Macmillian.

Marini, R. M. (1973) *Dialectica de la Dependencia*, Mexico City:Ediciones Era.

Marx, K. (2003) *Kapital III*, Sol Yayınları, Ankara.

Miliband, R. (1969) *The State in Capitalist Society*, Londra: Quartet Boks.

Murray, R. (1971) "The Internationalisation of Capital and the Nation State", *New Left Review*, 67.

Pashukanis, E. (1979) "The General Theory of Law and Marxism" J. N. Hazard (ed.) içinde, *Soviet Legal Philosophy*, Cambridge, Mass.: Harvard University Pres, *Law and Marxism : A General Theory*, Ch. Artur (ed.) Londra :Pluto Press.

Peláez E. ve Holloway, J. (1990-1991) "Learning to Bow: Post-Fordism and Technological Determinism", Science as Culture, 8; yeni basımı W. Bonefeld ve J. Holloway (ed.) *Post-Fordism and Social Form. A Marxist Debate on the Post-Fordist State* içinde, Londra:Macmillian.

Perez Sainz, J. P. (1981) *Mercancia. Capital y Estado*, Doktora tezi, Universidad Libre de Bruselas.

Picciotto, S. (1985-1991) "The Internationalisation of Capital and the International State System", CSE konferans metinleri; yeni basım S. Clarke (ed.) *The State Debate* içinde.

Picciotto, S. (1991) "The Internationalisation of the State", *Capital & Class*, 43.

Rojas, F. ve Moncayo, V. (ed.) (1980) *Crisis Permanente del Estado Capitalista*, Bogota.

Sánchez Susarrey, J. (1986) *La Forma Estado. La Forma Mercancia*, Universidad de Guadalajara.

Vincent, J.M. (1975) *L'Etat Contemporain et le Marxisme*, Paris:Maspéro.

Von Braunmühl, C. (1974) "Kapitalakkumulation in Weltmarktzusammenhang. Zum methodischen Ansatz einer Analyse des Bürgerlichen Staates", *Gesellschaft*, 1, Frankfurt-am-Main.

Von Braunmühl, C. (1978) "On the Analysis of the Bourgeois Nation State within the World Market Context", Holloway, J. ve Picciotto, S. (ed.) (1978) *State and Capital: A Marxist Debate* içinde, Londra: Edward Arnold.

Toplumsal Kuruluş ve Küreselleşme Hayaleti

Werner Bonefeld
İngilizceden Çeviren: Cumhur Atay

Giriş

Adam Smith kendi kafasında kapitalizmin ulusların zenginliğini yarattığın dan emindi ve "hisse sahibinin tam bir dünya vatandaşı olduğunu, belli bir ülkeye bağımlı olması gerekmediğini" belirtiyordu. "O, rahatsız edici bir vergi takdir edilmek üzere can sıkıcı soruşturmalara maruz kaldığı ülkeyi terk etmeye ve hissesini işini sürdürebileceği ya da talihinden daha kolaylıkla yararlanabileceği bir ülkeye götürmeye meyillidir" (1981, s. 848-49). Ricardo (1995, s. 39) "eğer sermayenin makine kullanımının burada sağlayacağı en fazla net geliri elde etmesine izin verilmezse, emek talebinden cidden vazgeçilmesine yol açarak yurt dışına götürülecektir" eklemesini yaparak bunu onaylamıştır. Hegel'e göreyse zenginlik birikimi, kendi toplumsal yeniden üretimleri için emek güçlerini satmaya bağımlı olan kimseleri, kötüleşen koşullar içersinde güvencesiz kılar. Zenginlik birikimine rağmen, sivil toplumun bağımlı kitleleri pasif halde tutmanın çok zor olduğunu anlayacağı sonucuna varmış ve bağımlı kitleleri içererek toplumsal antagonizmayı uzlaştırma araçlarını devlet biçiminin içinde görmüştür. Bu içerme, "iç çatışmaları"

önlemek için yürütülen "başarılı savaşlar" sayesinde gerçekleştirilebilir (Hegel, 1896, s. 324). Marx bu anlayışı burjuva toplumunun politik karakterinin devlet biçiminde yoğunlaştığını ve eşitlik, eşit haklar kuralının toplumsal içeriğinde eşitsizlik kuralı olduğunu iddia ederek geliştirmiştir: "Her bireyin başkalarının etkinliği üzerinde ya da toplumsal zenginlik üzerinde kurduğu güç, *değişim değerinin* sahibi olarak, *paranın* sahibi olarak bireyde vardır. Birey toplumla olan bağı gibi, toplumsal gücü de cebinde birlikte taşır" (Marx, 1999, s. 87-88). Bu anlayışların çağdaş anlamları nelerdir?

Küreselleşme çağdaş analizlerin anahtar kavramı olarak öne çıkmıştır. Bazıları küreselleşmeyi devlet otoritesindeki azalmayla eşanlamlı görmektedirler (Strange, 2004), diğerlerine göreyse devlet otoritesi küreselleşmenin başarısı için zorunludur (Wolf, 2004). Strange, küreselleşmenin devletin ekonomik ilişkileri ulusal çıkar temelinde düzenleme özerkliğini zedelediğini, Wolf ise serbest ekonominin toplumsal ilişkileri hukuk kuralı temelinde depolitize etmek için güçlü devlete ihtiyacı olduğunu iddia eder. Bu zıt görüşlerin politik etkileri bir yana bırakılırsa, her ikisi de küreselleşmenin liberal-demokratik devletin demokratik karakterini liberal temeliyle sınırlandırdığında hemfikirdir. Bu görüş, küreselleşme öncesi devletin yalnızca kapitalist bir devletten daha fazlası olduğu kuşkulu varsayımına dayanır. Aslında iddia, geçmişte devletin "kendi" ekonomisini kontrol ettiği ve ekonomik ilişkileri demokratik prensiplere göre düzenlediği iddiasıdır. Demokratik düzenlemenin refah devleti biçimini aldığı söylenir. Küreselleşmenin böylelikle refah devletinden neoliberal devlete geçişi gerektirdiği görülür (Gill, 2003; Robinson, 2004)! Avrupa merkezli yanlış dünya görüşü ya da dünyanın Batı Avrupalı kimliği lehine ihmal edilişi bir kenara bırakılırsa, küresel kapitalizmin varsayılan yeni devlet biçimi Cerny'nin (2000) "rekabet devleti" kavramının içindedir: rekabetçi sömürü koşullarının hazırlanmasıyla meşgul olduğu söylenen bir devlet! Böylece refah devletinden neo-liberal devlete geçiş, demokratik olarak belirlenmiş devletten ekonomik kaygılarca belirlenmiş devlete geçiş olarak görülür!

Robert Cox'un (1992, s. 31) formülasyonu "küreselleşme tartışmasının" analitik önermelerine kısaca odaklanır: "Eskiden [küreselleşmeden önce] yerel refahı dış rahatsızlıklardan koruyan siper rolünü oynamış olan devletin, küreselden ulusal ekonomiye aktarma kayışı haline geldiğini" iddia eder. Onun gördüğü şekilde, dünya ölçeğinde sermayenin rekabetçi mantığı "yerel ekonomilerin küresel ekonominin algılanan gereklerine tabi olmalarını gerektirir. Devletler, küresel ekonomi olarak temsil edilen bir *muğlaklığa* karşı ister istemez daha da sorumlu hale gelmişler ve bu dış sorumluluğu, kendi halklarının göz ve kulaklarında yeni bir küreselleşme, karşılıklı bağımlılık ve rekabet edebilirlik sözlüğüyle gizemli kılmak zorunda kalmışlardır"(aynı eser, s. 27). Böylelikle Cox, ulusal devlet dahil yerel ilişkilerin görünmez bir şeye – *muğlaklığa* – karşı sorumlu hale geldiklerini iddia eder. Cox'un görüşünün övülecek şeyleri çoktur, özellikle de küresel ekonominin bir *muğlaklık* olduğu fikri. Ancak Cox, bu görünmez muğlaklığın toplumsal kuruluşunu göstermez. Aynen piyasanın görünmez elle düzenlenen bir şey olduğunu ileri süren yaradancı fikir gibi, Cox'un görünmez ilkelerin pratik anlamını keşfetme teşebbüsü de mantıksız bir çalışma olarak biter, çünkü anlaşılması gereken şey, mantığın ve bu yüzden anlaşılırın ötesinde, yani görünmez bir şey olarak varsayılmıştır. Onun için bu ön varsayım, sermayenin "toplumsal ilişkiler içindeki insanın kendisinin" (Marx, 2003, s.181) toplumsal ilişkisi olduğu anlayışını olanaksız kılar; ve onun yerine sınıf mücadelelerinin hem objektif olarak belirli hem de görünmez olağan dışı bir ağ içersinde ortaya çıktığını iddia eder. Öyleyse insan dünyasının toplumsal kuruluşu nedir?

Toplumsal kuruluş sorusu esaslı bir öneme sahiptir. Bu soru, sermayenin kapitalist toplumda "hegemonyacı statü elde etmeyi" nasıl becerdiğini sormaz. Daha çok, onun toplumsal kuruluşunu sorgular. Bu yüzden insanların varlığını, sadece soyut toplumsal yasaların vasıtaları olarak kabul etmez. Bunun yerine bu yasaların toplumsal kuruluşunu sorgular ve böylece insanın niçin ancak soyut yasaların temsili ya da vasıtası olarak varolduğunu sorar. Adorno'nun (1971) sermaye ve onun devleti

de dahil, toplumsal yasaların "kurulmuş kavramsallığı" dediği şeyi belirlemeye çalışır. Kapitalist gelişmenin dinamiğini bir tür periyodik deri değişimi ve yeni kapitalist biçimlerin elde edilişi olarak kavramsallaştırmaz. Onun yerine dinamik ve statik diyalektiğini ciddiye alır ve bundan dolayı toplumsal hukuk diyalektiği üzerine odaklanır: "Yasa görünmezlik içersinde kalan şeydir" (Gadamer, 1976, s. 42). Kapitalizmin özel tarihsel biçimi ne olursa olsun, değer yasası sermaye ve onun devletinin yasası gibi olduğu şekilde kalır.[1] Bu bölüm dünya piyasasının "toplumsal yasası" üzerine odaklanmaktadır. Sermaye ilişkisinin küresel bir ilişki olduğu fikrine karşı çıkmaz. Onun toplumsal kuruluşunu sorgular. Bundan sonraki kısımlar Marx'ın dünya piyasası anlatımını ortaya koyar ve dünya piyasası eleştirisi olarak onun fetişizm eleştirisini inceler. Son kısım, dünya piyasasıyla krizler arasındaki ilişkiyi araştırır, sonuç bölümü ise argümanı devletin rolü ve işleyişiyle ilişkisi içinde özetler.

Marx ve Dünya Piyasası

Marx, devlet ve dünya piyasası hakkında planladığı kitaplarını hiç yazmadı. Yine de yazıları ve çalışmalarının çeşitli taslaklarına kısa bir bakış, hem devlet ve hem de dünya piyasasının daima mevcut olduğunu ortaya çıkarır. 1857 taslağında dünya piyasası, araştırmasında uluslararası üretim ilişkisi ve "burjuva toplumunun devlet biçiminde yoğunlaşmasından" (Marx, 1999, s. 45) sonra gelen sonuç biçimindedir. Dahası, beklenen "krize" dair araştırması, tasarlanan dünya piyasası incelemesiyle bağlantılıdır. Öyleyse tema, "dünya piyasası ve krizlerdir". Üstelik Marx'ın taslağı izlenirse, dünya piyasası uluslar-arası üretim ilişkilerinden farklıdır. Taslağı, kapitalist krizlerin ancak küresel boyutta yeterince düşünülebileceğini ve küresel sermaye ilişkilerinin devletler arasındaki uluslar-arası ilişkilere eşit olmadığını öne sürer.[2]

1 Bu satırlardaki sürelileştirmenin eleştirisi için bkz. Bonefeld ve Holloway (1991), ve Clarke (1992).

2 Bu kısım benim Bonefeld, W. ve K. Psychopedis, 'The Politics of Change (Londra: Palgrave)'de yayımlanan "The Spectre of Globalization' bölümüme dikkat çeker.

Tasarladığı "dünya piyasası ve kriz" incelemesi Marx için yalnızca araştırmasının son kitabı olmanın ötesindedir. Bu daha çok burjuva toplumunun tüm çelişkilerinin devreye girdiği ve böylece kendilerini en somut maddilikleri içinde belirttiği sonuçtur. Bu görüş, Marx'ın "bir kural olarak en genel soyutlamalar, ancak bir niteliğin birçoğun, hepsinin niteliği olarak ortaya çıktığı, en zengin somut gelişmenin ortasında meydana gelebilir. O zaman, yalnız özel bir biçimde düşünülebilir olmaktan çıkar" (Marx, 1999, s. 41) biçiminde ifade ettiği kavramsal argümanla desteklenmiştir. Başka deyişle, herkes ve her şey yalnızca dünya piyasasıyla ilişkili olarak değil, esas olarak dünya piyasasının içinde ve sayesinde var olur. Marx'ın politik ekonomi eleştirisi, sermaye ilişkisinin uygun varlık ve hareket tarzı olarak tekrar tekrar dünya piyasasını işaret eder. Kapital'in III. cildinde iddia ettiği gibi, dünya piyasası "kapitalist üretimin temeli ve hayati öğesidir" (Marx, 2003, s. 101). Dünya piyasası, kapitalist toplumsal ilişkilerin yeniden üretiminin ön varsayımı ve sonucudur.

Kapitalist üretimin "temeli" olarak dünya piyasası fikri, "uluslar-arası" karşılıklı bağımlılık ilişkileri ve dünya piyasası ilişkileri arasındaki ayırt edici farklılık sorusunu doğurur. Kapitalist üretimin dış ticaret olmadan düşünülemeyeceği (Marx, 1978, s. 456) anlayışı, "dünya piyasasının" uluslararası devlet sistemiyle bitişik olduğunu öne sürer gibidir. Ancak, "her ulusun içersindeki endüstri ve ticaret ilişkileri, onların diğer uluslarla olan ilişkilerinin hakimiyeti altındadır ve dünya piyasasıyla girdikleri ilişkiler tarafından koşullanmıştır" (Marx, 1968, s. 149), ve "para" dünya piyasasına ulaştığında "ulusal üniformasını" çıkartır (Marx, 1993, s. 140). Bu da, dünya piyasasının birçok devletin ve bunların "ulusal ekonomilerinin" toplamı değil, devletler arasındaki uluslararası ilişkiler sayesinde var olan bir durum olduğunu öne sürer. Bu yüzden dünya piyasası kapitalist varoluşun evrensel biçimi olarak konur ve ulusal yerleşik sanayii canlılığını kapitalist sanayi olarak ancak dünya piyasası biçiminde elde eder. Dünya piyasası ulusal sınırlar içersindeki, ulusal sınır-

lar arasındaki ve ulusal sınırlar ötesindeki kapitalist üretimin "kategorik zorunluluğu" olarak konumlandırılır. Dahası, böyle bir zorunluluk olarak, ulusal sınırlar içersindeki ticaret ve sanayi aynı zamanda ulusal sınırlar ötesindeki ticaret ve sanayiinin toplamıdır. O zaman, "yerel" emeğin verimliliği, canlılığını dünya piyasası içinde ve onun sayesinde elde eder. "Yerel" emek sömürüsüne nüfuz eden, bunu onaylayan ve onunla çatışan bu piyasadır ve emek dünya piyasası içersinde ve sayesinde toplumsal olarak gerekli emek şeklinde geçerlilik elde eder. Bu nedenle, "bütün insanların dünya piyasası ağına sokulması ve böylece kapitalist rejimin uluslararası niteliği" (Marx, 1993, s. 782), işbölümünden bahsetmek isteyen herkesin dünya piyasasından bahsetmek zorunda olmasını gerektirir (Marx, 1977, s. 550). Yerel işbölümü küresel işbölümünü gerektirir, ilki ikincisi olmadan düşünülemez: yerel işbölümü küresel işbölümü sayesinde varolur.

Marx'ın emeğin küresel işbölümü anlatımı, Ricardo'nun "karşılaştırmalı üstünlükler" fikrine bağımlı değildir. Ricardo rasyonel organizasyonda tutarlı ve bunda yetenekli uluslararası üretim ilişkilerinin "karmaşıklığını", karşılıklı olarak üstün ulusal üretim uzmanlaşması şemaları yoluyla göstermeye çalışır. Marx uluslar-arası karşılaştırmalı üstünlüklere değil, küresel ölçekte kâr oranının eşitlenmesine odaklanır. Bu eşitlenme, ortalama kâr oranının belirlenmesine yol açarak, sanayinin içersinde işe koyulan üretken emeği diğer tüm sanayilerin üretken emeğiyle "karşılaştırır". Bu ortalama kâr oranı, ortalama dünya kâr oranı olarak geçerlidir. Söz konusu eşitleme ve ortalama, nüfuzları içersindeki emeğin sömürülmesi, ortalama dünya kâr oranının altına düştüğünde daha düşük fiyat "ağır topçusunun" (Marx/Engels 1997, s. 17) ulusal devlet üzerine atış yapmasını gerektirir. Bu ağır topçu kendisini değişim oranı üzerindeki baskılar, ödemeler dengesi açıklarının artması ve ulusal rezervlerdeki tükenme yoluyla hissettirir. Küresel birikim koşullarının "ulusal ekonomileri" etkilemesi parasal sermaye hareketi yoluyla olur. Dünya parası yalnızca bir değişim ya da ödeme aracı değildir; o esasında

"yerel" emek sömürüsünün etkinliğini kontrol eden bir güç olarak geçerlidir.

Kâr oranının eşitlenmesinin dünya piyasasında sağladığı durum, yerel emek üretkenliğinin değer olarak yalnızca "küresel" değişim koşullarında geçerli olduğu anlamına gelir. Öyleyse, dünya piyasasının varlığı "hiçbiri mutlak olarak egemen durumda bulunmayan emeğin gerçek türlerinin çok gelişmiş bir bütününü" (Marx, 1999, s. 41) ön varsayar. "Emeğin belirli bir türüne karşı" bu genel "kayıtsızlık", emek kategorisinin gerçekte "genelde zenginlik yaratma aracı" haline geldiği "ve şu ya da bu görünüm altında bireylerle organik olarak bağlantılı olmaktan çıktığı" anlamına gelir (a.g.e. s. 41). Özetle, emeğin soyut emek olarak en basit biçiminde ortaya çıkışı yalnızca "en modern toplumun tam gelişimini gerektirmekle" kalmaz (a.g.e. s. 41), ayrıca dünya piyasasını kapitalist üretim ilişkilerinin temeli, öncülü ve sürekli yeniden üretilen sonucu olarak kurar. Kısacası, "dünya piyasası yaratma eğilimi doğrudan sermaye kavramının içinde verili olarak vardır" (a.g.e. s. 308), Marx'ın (1993) iddia ettiği gibi meta, özünde tüm dinsel, siyasal, ulusal ve dilsel engellerin ötesindedir. Onun dili "fiyat", topluluğu ise paranın temsil ettiği soyut zenginliktir. O yüzden sermaye, meta sermayesi, para sermayesi, ya da üretim sermayesi olsun, ne ulusal bir karaktere, ne de vatansever bağlılığa sahiptir. Onun vatanseverliği para, diliyse kârdır, yani "her ulusun özel çıkarları, bunları 'yetişkin bireylerin' sayısı ölçüsünde birçok ulusa paylaştırır" (Marx, 1999, s. 90). Öyleyse "piyasa", "ulusal" piyasa olarak değil, kaçınılmaz olarak dünya piyasası şeklinde var olur (Marx, 1993).

"Burjuva toplumu" terimi "ulusal" toplumu simgelemez, asla da simgelememiştir. "Ulusal" sıfatı bir tür çıkar ve paylaşılan değerler homojenliğini, "tek ulusal gemi" benzetmesiyle düzgün biçimde toparlanan homojenliği belirtir (Reich, 1991). Çoğu küreselleşme analizi gerçekten de küreselleşmeden önce varolan böylesine bütünleşmiş bir "ulusal" toplumu, "sosyo-ekonomik saflarda giderek parçalanan" bir topluma götüren "ulussuzlaştırma" sürecini başlattığı fikrine dayanır (Hirsch,

1997, s. 46).[3] Ancak kişi, *başka şeylerin yanında*, Reich'ın tek ulusal gemi benzetmesinin Roma çağından beri, "konuma" bakılmaksızın herkesin toplumsal bakımdan geçerli işleri yerine getirdiği bir "organik" ya da "tüzel" toplum muhafazakâr görüşünü simgelediği tek-ulusal geçmiş imajını değerlendirmek isteyebilir: kürek çeken çoğunluk, kaptanlık eden azınlık. O zaman, küreselleşmenin kendi ulusal çıkarlarının peşinde olan tek-uluslu devletler yoluyla yönetilen "tek-ulus ekonomilerinin" uluslar-arası devlet sistemine zarar verdiği fikri, küreselleşmenin önceden ulusal olarak bütünleşmiş toplumu "sınıf saflarına" parçalayıp böldüğü fikri kadar az mantıklıdır (Bonefeld, 2000).

"Burjuva toplumu" terimi başlangıcından beri yalnızca sınıflara-bölünmüş toplumu değil, ayrıca ve bu yüzden, sermayenin hür-masonluğunu da simgeler. Marx'ı izlersek, "aynen para, genel alışveriş dünya parası olduğu, küresel alışveriş olduğu gibi, meta sahibi, burjuva da bir kozmopolitandır" (Marx, 1993). *Komünist Manifesto*'da burjuvaların yaşamı sermayenin küresel varlığı açısından anlatılmıştır: Eski endüstriler yerlerini, gelişleri "tüm ülkelerin üretimine ve tüketimine kozmopolitan bir nitelik veren" üretim ve işbölümü sistemi içersinde hayati bir mesele olan yeni endüstrilere bırakır (Marx/Engels, 1998 s. 11). Öyleyse, "ulusal ekonomi" fikri fazla mantıklı değildir; bu en

3 Tersine, diğer bazı yorumcular örneğin Boyer ve Drache (1996), Hirst ve Thompson (1999), Ruigrok ve van Tulder (1995), Weiss (1998), ve Panitch (1994, 2000), Radice'in (2000) 'ilerici ulusçuluk' adını verdiği – küreselleşmenin devletten bağımsız kalan ve Panitch'e göre devletlerce yazılmış ve böylece devletin küreseli baskı altında tutma gücünü koruduğu bir şey olarak devlet-merkezli anlatımının lehine tartışırlar. Bu yazarlardan belirleyici sosyalist stratejiyi tartışan sadece Panitch'dir. O solu, "üretici kaynakların, gelir ve çalışma süresinin radikal bir yeniden dağıtımını" (Panitch, 1994, s. 89) başarmak için "devletin dönüşümüne doğru stratejik tartışmaları yeniden başlatmaya" (aynı eser, s. 87) çağırır. Panitch ulusal korumacılığı ekonomik planlamayla zenginliğin sermayeden emeğe yeniden dağıtımını birleştiren bir ekonomik gelişme biçimi hayal eder. Onun yerel Keynesciliğin sosyalist versiyonu ikna edici görünür – yine de görünüş sık sık aldatıcıdır ve yakın bir inceleme bunları birer söylence olarak açığa çıkarır (Radice, 1984).

iyisi ekonomik ulusçuluk teori ve pratiğiyle bağlantılı ulusal gelişme metodu fikirlerine (List, 1904) ya da en kötüsü, reaksiyoner veya romantik fikirlere ve ulusçuluk uygulamalarına uygun gerici bir kavramdır (Bonefeld, 2005). Korumacılık elbette "ulusal ekonominin" korunması için çok güçlü bir yöntemdi ve halâ da öyledir. Ancak, ne ulusal ekonomi dünya piyasasından bağımsızdır ne de yalnızca dünya piyasasıyla ilişkili olarak mevcuttur. Daha çok, ulusal ekonomi dünya piyasası içinde ve sayesinde yaşar. Öyleyse, korumacılık "serbest ticaret *içersinde* bir savunma önlemi" anlamına gelir (Marx/Engels, 1992, s. 86).

Marx'ın incelemesi, kapitalist devletin ilk uğrağının aynı zamanda genelleşmiş meta üretiminin de ilk uğrağı olduğunu gösterir. Fakat genellik ancak evrensellik şeklinde elde edilir. "Sermayenin" egemen üretim ilişkisi olarak ortaya çıkışı, "her uygar ulusu ve gereksinimlerinin karşılanması için bu ulusun her bir bireyini bütün dünyaya bağımlı kıldığı ölçüde" ayrı ve farklı tarihlerin tek bir dünya tarihine içerilmiş ve özetlenmiş hale geldiği bir dünyanın ortaya çıkışını gerektirir (Marx/Engels, 1992, s. 87). Öyleyse, Marx'ın politik ekonomi eleştirisinin sonucu olarak tasarladığı dünya piyasası hakkındaki kitabı, dünya piyasasını kapitalist emek sömürüsünün ön varsayımı, öncülü ve sonucu olduğunu gösterir.

Özetle, sermaye "doğuşundan beri küresel bir güç" olmuştur (Clarke, 1988, s. 178). Bu anlayış temel bir öneme sahiptir, çünkü o "dünya piyasasını, uluslararası kapitalizmi, tarihte ilk kez gelişmiş olan küresel toplumsal ilişkiler sistemini", ki aynı zamanda ulusal devlet olarak ortaya çıkmıştır, aydınlatır (Barker, 1991, s. 205). Böylece "devletin ulusal bütünleşmesi sorunu, uluslararası devlet sisteminin bütünleşmesinden ayrılamaz" (Clarke, 1988, s. 179). "Uluslararası üretim ilişkileri, uluslararası işbölümü, uluslararası değişim ve ihracat, değişim oranı" (Marx, 1999, s. 45) üzerine kurulu bir devletler-arası ilişkiler "sistemi" olan "uluslararası devletler sistemi şeklinde oluşmuş" ulusal devletin ortaya çıkışı söz konusudur (Picciotto, 1991, s. 218). Dahası, bu devletler-arası sistem başlangıcından beri "küresel üretim ve değişim bağlamında" varolmuştur (von Braunmühl, 1978, s. 163).

Bir başka deyişle, "dünya piyasası ulusal ekonomi içinde bütünleşmiştir" (a.g.e. s. 168). Dünya piyasası farklı ulusal ekonomilerin toplamı değildir. Ulusal ekonomilerin bütünleşmesine zarar veren yeni bir güç de değildir. Böyle bir "bütünleşme," asla dünya piyasasının "ulusal ekonomilerin kategorik zorunluluğu" olması biçiminde varolmamıştır.

Dünya Piyasası ve Fetişizm

Önceki bölüm dünya piyasasının kapitalist toplumsal ilişkilerin önkoşulu olduğunu öne sürmüştür. "16. yüzyılda dünyayı saran ticaretin ve yeryüzüne yayılan pazarın yaratılması", kapitalist toplumsal ilişkilerin ortaya çıktığı "tarihsel temeli" atmıştır (Marx, 1993, s. 160). Sermaye bir kez egemen üretim ilişkisi olarak kurulunca, onun başlangıcının tarihsel önkoşulu, sürekli olarak yeniden üretiminin öncülü ve sonucu haline dönüşmüştür. "Dış ticaretteki gelişme, çocukluk çağında kapitalist üretim tarzının temeli olmakla birlikte, bu üretim tarzındaki daha ileri aşamalarda, kapitalist üretimin iç zorunluluğu ve durmadan büyüyen piyasa gereksinmesi nedeniyle, onun kendi ürünü halini alır" (Marx, 2003 s. 211). Dünya piyasası "bu üretim tarzının temelini" oluşturur; bu hem sermayenin ve hem de onun daimi sonucunun tarihsel temelidir (a.g.e. s. 292).

Bununla birlikte, sermaye ilişkisi "ancak üretim ve geçim araçlarının sahibi, piyasada emek gücünü satan özgür emekçiyle buluştuğunda hayat bulabilir" (Marx, 2003). Emeğin kendi araçlarından ayrılışı, kapitalist toplumsal ilişkilerin kurucu ön varsayımıdır (Bonefeld, 2002). Toplumsal bireyin kişisel bağımlılık ilişkilerinden kurtuluşunun arkasında, objektif koşullar kuralı vardır: "Bireyler artık *soyutlamaların* egemenliği altındadır" ve bu soyutlamalar "toplum tarafından yaratılmış olsa bile bireyden bağımsız ve bireylerce kontrol edilemez *doğal koşullarmış* gibi görünen" objektif dünya piyasası koşulları biçiminde mevcuttur (Marx, 1999, s. 94). Öyleyse emeğin kendi koşullarından ayrılması, yalnızca bireylerin birbirlerinden tamamen bağımsızlaşmasını değil, dünya piyasasının sunduğu sözde kişisel olmayan ilişkilere tamamen bağımlılığını da gerektirir. Dolayısıyla,

bireyin bağımsızlığı bir "yanılsamadır ve tam anlamıyla bir ilgisizliktir" (a.g.e. s. 93). Onların bağımsızlığı, "birbirleriyle çatışmakta ve bu özgürlük içinde değişim yapmakta serbest" atomize piyasa bireylerinin özgürlüğüdür (a.g.e. s. 93-94); ve onların kayıtsızlığı, toplumsal varlıkları objektif koşullardan ve bunların gelişme yasalarından türemiş görünen bireylerin üretiminin insan faktörlerinin birbirlerine olan kayıtsızlığıdır. Toplumsal bireyler olarak bağlantıları kişisel olmayan ilişkilerle, şeylerin kendileri sayesinde kurul*muş* gibidir. Dünya piyasası o zaman, "bireylerin bilgisinden ve isteğinden bağımsız, karşılıklı bağımsızlıklarını ve birbirlerine karşı ilgisizliklerini koşullandıran maddi ve tinsel bir metabolizma" oluşturmuş görünür (a.g.e. s. 161). Toplumsal bireyin feodal kişisel bağımlılık ilişkilerinden kurtuluşunun üstesinden, bu kişisel bağımlılık ilişkileri objektif bağımlılık ilişkilerine dönüştüğü ölçüde gelinebilir.

Meta-biçimi, toplumsal emeğin eksik olan öz-bilinçli örgütlenişinin ikâmesi olarak ortaya çıkar. O, "her bir bireyin başkalarıyla" karşılıklı bağlantısını üretmek üzere oluşur (Marx, 1999, s. 92). Böylece toplumsal elbirliği, objektif bağımlılık ilişkileri biçiminde ortaya çıkar. Bireyler tarafından üretilmiş olsalar bile, elbirliği bireylerin kontrolünden bağımsız ve onun ötesinde olan bir biçimde belirir. Marcuse'ün (1988, s. 151) ortaya koyduğu gibi, "dünyanın kuruluşu bireylerin işi olsa bile onların arkalarından gerçekleşir." Marx dünya piyasasını, karşılıklı bireysel bağlantı ve karşılıklı bağımlılığın en gelişmiş biçimi olarak anlamıştır. Öyleyse, değer biçiminin görünürdeki bağımsızlığı "dünya piyasasının" toplumsal bireyden görünür "bağımsızlığı" (Marx, 1999, s. 91) içersinde yaşam kazanır. "Tüm sanayinin genel temeli, genel değişim, dünya piyasası ve dolayısıyla kendisini oluşturan tüm faaliyetin bütünü haline gelir" (Marx, 1983, s. 141). O yüzden, dünya piyasası yalnızca "her bireyin faaliyetini" (Marx, 1999, s. 92) içermekle kalmaz, aynı zamanda "*bu bağımlının bireyden* bağımsızlığını da" (a.g.e. s. 92) içerir. Onun için, insanın toplumsal pratiği kendi ürettiği ama üzerinde kontrolünün bulunmadığı bir toplumsal gerçekliğin ortadan kayboluş anı gibi görünür. Böylece toplumsal gerçeklik, sanki bunlar ayrı

bir kişiymiş gibi, nesnelerin kendi eylemleri sayesinde oluşmuş görünürler. Bu görüntü gerçektir. İnsanın toplumsal pratiği, gerçekten de kendi sapkınlık esası içersinde ortadan kaybolur ve böylece yalnızca ekonomik kategorilerin aracı ya da kişileştirilmesi olarak görünür (Bonefeld, 1995, 2001).

Yine de, objektif bir zorlayıcı güç olarak dünya piyasası fikri, ancak toplumsal objektiflik görüntüsünün, kapitalist toplumsal ilişkiler "genel yasalarının derhal ve doğrudan kanıtlanmasını" gerektirdiği varsayımı üzerinde anlamlı olur. Kendi başına bir şey olarak dünya piyasası kavramı, "içersinde bu bireylerin temas kurduğu *koşullardan, varoluş koşullarından*" çıkar (Marx, 1969, s. 106). O nedenle, "bu nesnel bağı, bireylerin doğasına içkin ve onlardan ayrılamaz bir bağ olarak kavramak saçmadır. Bu bağ onların ürünüdür. Bu tarihsel bir üründür" (Marx, 1999, s. 92). Dolayısıyla, dünya piyasasını nesnel olarak verili bağımlılık ilişkileri ve bireyleri de yalnızca ekonomik kategorilerin araçları olarak anlamak, insanın toplumsal pratiğini, toplumsal kuruluşu bir sır olarak kalan – *muğlak* (krş.Cox)– farazi toplumsal yapılardan türetmek demektir. Dinsel Tanrı fikrinde olduğu gibi, kavranılmaz ve karşı konulamaz bir nesne bir kişiymiş gibi toplumsal birey üzerinde hayali bir iktidar üstlenir. Toplumsal yapısının ortaya çıkarılması için bu nesnenin insan temelinde deşifre edilmesi gereklidir; ve bu da, metalaşmış dünyanın İnsanın içersine koyduğu şeyleri İnsana geri vermesidir.

Toplumsal birey gerçekten de dünya piyasasından yayılan sürekli zorlayıcı baskılara tabi olmuştur. Fakat aynı zamanda bu baskıları "emeği sayesinde kendisi meydana getirir". Özgür emek, metalaşmış emek, sermayenin öncülüdür, kendisini "ötekinin serveti" (Marx, 2003 s. 33) olarak gösteren bir öncüldür. Sermaye sermayeyle bedava rekabet etmez. "Sermaye sermayenin karşısına, sermaye emeğin karşısına çıkmadan çıkamaz, çünkü sermaye ancak emek-olmayan olarak sermayedir." (Marx, 1999, s. 206). Öyleyse küresel sermaye ilişkileri anlayışı, özellikle ulusötesi bankaların ve çok-uluslu şirketlerin stratejik hesaplarının rasyonelleşmesi yoluyla ilerleyemez. Bu, sömürü ilişkilerinin çalışılması yoluyla, yani sermayenin emeğe bağımlılığı anlayışı

üzerinden ilerlemelidir. Sermaye kendisini emekten kurtaramaz; dünyanın çalışan sınıfları üzerine gerekli emeği dayatmak suretiyle emekle çatışmak zorundadır. Emek "artı emek yaratmak için...sermaye yasasının koşuludur ve koşul olarak kalır." (a.g.e. s. 300). Öyleyse sermayenin yasası şudur: Sermaye, idam cezası tehdidinden kaçmak için, emeği sömürmeye mahkûm edilmiştir (krş. a.g.e.). O zaman, sermaye açısından, kendini "emek-olmayan" olarak öne sürmek için gerekli emeği kabul etmesi zorunludur (a.g.e. s. 206). Bir başka deyişle, "sermaye ancak böyle değerlenir ve artı değer yaratır. Ama öte yandan, sermaye ancak, *artı emeğin* artı değer olarak *gerçekleştiği nitelikte* ve *ölçüde* gerekli emeği ortaya çıkarır. Dolayısıyla artı emeği gerekli emek için koşul olarak ve artı değeri nesneleşmiş emek, yani değer için sınır olarak koyar. Sonuncusunu koyamazsa, birincisini de koyamaz ve bunun temeli üzerinde ancak bunları sağlar." (a.g.e. s. 320-21). Öyleyse dünya piyasası, "insan emeğini (göreli) fazlalık haline getirmek olduğu kadar, insan emeğini aşırılığa itmek" yönündeki kapitalist eğilim içinde ve sayesinde mevcuttur (a.g.e. s. 300). Sermaye o zaman, gerekli emeğin antitezi olarak ve aynı zamanda ancak gerekli emeğin dayatılmasının içinde ve sayesinde varolur. Gerekli emeği varsaymadan, artı emeği varsayamaz (a.g.e.). Emek çalışan meta olarak ücret elde ederken, aynı zamanda, özgür ve eşit değişim ilişkileri temelinde, üretim araçlarının sahibi olarak sermayenin tasarrufunda olan artı değeri yaratır (Marx, 2003).

Sermayenin objektif bir zorlayıcı güç olarak onaylanması sermayenin toplumsal kuruluşunu örter. "*İnsani* doğal gücü" içermez (Marx, 1999, s. 239). Emeğin toplumsal karakteri, "kendisini" sermayenin somut maddiliğinin "gözden kaybolduğu" (Marx, 1987, s. 497) "değişim hareketi dışında göstermez" (Marx, 1993, s. 88). Marx'ın ısrar ettiği gibi sermaye, "ancak *iş işten geçtikten sonra*, sermaye olarak koşul haline geldikten sonra –kısır döngü– *ötekinin emeği üzerinde kumanda eden olarak* ortaya çıkar" (Marx, 1999, s.240). Sömürü eşit değişim hareketi içinde görünmez. Emeğin gözden kayboluşu ve kendini-yeniden üreten değer biçimi olarak paranın ortaya çıkışı, toplumsal değeri ken-

disinin zıddına, "toplumsal hiyeroglife" dönüştürerek geçerli kılan aynı sürecin iki yanıdır (Marx, 1993, s. 89). Bu dönüştürme, dünya piyasasının dönüştürmesidir. "Para, maddi biçimi aynı zamanda soyut insan emeğinin doğrudan doğruya toplumsal cisimleşmiş biçimi olan meta niteliğini, tam anlamıyla, ancak dünya pazarlarında kazanır" (Marx, 1993, s. 156). Ancak, çevreyi ve işçiyi tahrip edici olan sermaye, kendisiyle birlikte emeğe olan bağımlılığını da taşır. Her bireysel sermaye, aynı zamanda *işte o* sermayedir (Reichelt, 2005). Sermaye, ancak toplumsal emekten değer çıkartma koşuluyla, kendisini dolaşımda genişleyen değer olarak konumlandırır (Marx, 1993).

Değişim hareketi, ne değiştirilen "şeyin" türemesini, ne de bireysel üreticilerin neden şimdi oldukları gibi var olduklarını açıklar. O yüzden, Ricardo'nun emek değer teorisi, Negri'ye göre (1992, s. 70), esasında "toplumsal emeğin gelişmesinin ya bir değer birikim sürecini ya da karmaşık bir bölüşüm normunu ürettiğini" gösterir. Değerin toplumsal kuruluşunun sırrı çözümsüz kalmıştır, çünkü "değer" esasında toplumsal bir ilişki olarak değil, bir "şey" olarak algılanmıştır. Bu şekilde, değer hareketi kendisini, sanki tarihsel olarak aktif ve üstte duran ve böylece toplumsal ilişkileri kuran "bağımsız bir şey" gibi, sanki karşı konulamaz bir güçmüş gibi "temel bir doğal sürecin gücüyle hareket eden otomatik" (Marx, 1978, s. 185) bir hareket olarak ilân eder. Fakat, "değer" ancak biçimsel hareket tarzı bakımından, yani "değer yaratan şey olarak sermaye fetişizmi" (Marx, 2003, s. 728) bakımından görüldüğünde bu bağımsız şeydir. Bu fetişizm, "emeğin bütün toplumsal üretim güçleri, emeğin kendisinden değil de sermayeden ileri geliyormuş gibi" (a.g.e. s. 726) göründüğü duruma bağlıdır. İnsani toplumsal pratiğin "üretimde kişinin nesneleştiği ve kişide şeyin özneleştiği" (Marx, 1999, s. 27) metalar dünyası içinde ve sayesinde var olduğuna kuşku yoktur. Ancak, "içeriksiz biçim" (Marx, 1993, s. 98; ve Marx, 2003, s. 344) yoktur. İçeriksiz biçimin varlığını iddia etmek "biçimin" kendi toplumsal kuruluşunun dışında olduğunu söylemektir. Nesnel zorlayıcı bir şey olarak dünya piyasası fikri gibi, "içeriksiz biçim" olarak "değer" fikri de burjuva toplumunun dinini destekler: meta fetişizmini.

Marx'ın fetişizm eleştirisi, insanın toplumsal pratiğinin "nesnelerin hareketinden" (Marx, 1993, s. 90) türeyişinin görünmez el doktrinini yeniden formülleştirdiğini gösterir. Yani, toplumsal varlık, rasyonelliğin kurduğu ve kendisini "nesnel olarak" başoyunculara empoze ettiği ve belirleyici ekonomik ayarlama koşullarını harekete geçirdiği, ancak toplumsal gücünün kontrol edilemez olağanüstü özelliklerden türemiş göründüğü bir ekonomik yasalar iskeleti içersinde oluşur. Böylece, toplumsal gerçeklik, anlaşılır olanın ötesinde bir şey tarafından yönetilir, ve toplumsal pratik insanın anlayışını ve dönüştürücü gücünü aşan bir şey tarafından türemiş görünür. Cox'un bir *muğlaklık* olarak dünya piyasası fikri ve Gill'in insani vasıtanın harekete geçirici gücü olarak efsaneyi çağırışı aynı paranın iki yüzüdür. Horkheimer'in (1985, s. 84) iddia ettiği gibi, dogmatik düşüncenin kör noktalarından birisi başlangıcın varoluştan ayrılmasıdır. Gerçekten de, eğer sermaye oluşturul*muş* bir şey olarak onaylanırsa, dinamiği toplumsal bireyin hayatta kalması için alışmak ve uymak zorunda olduğu kör ve kişisellik dışı bir "sistem-mantığından" türemiş görünür. Dogmatizm, içinde yaşadığımız toplumsal dünyayı, her ne kadar bu pratik sermaye biçiminde çarpıtılmışsa da, insanın toplumsal pratiği içersinde ve sayesinde oluşturulmuş bir dünya olarak anlamayı reddeder. Toplumsal bireyin içersinde her gün hareket ettiği gerçeklik değişmez bir karaktere, yani ondan bağımsız varolan bir şeye sahip değildir. Onun için, politik ekonominin eleştirisi, kavramsallaştırılmış bir praksisle (*begriffene Praxis*; Schmidt, 1969), yani sermaye dünyasını kuran ve onunla çelişen insani toplumsal pratiğin bütünlüğü anlayışıyla eşanlamlıdır. Böylece, dünya piyasasının işleyişini anlamak için kişi nesnel zorlayıcı varlığından (*Dasein*) toplumsal üretim ilişkilerinin analizine; dolaşım alanından değerin oluşumuna; emeğin amaçsız varlığından gerekli ve artık emek arasındaki ilişkiye ve emeğin sömürülmesinden sermayenin emeğin değer yaratıcı gücüne olan bağımlılığına gelmelidir. Kişi böylece üretimin yerini dünya piyasasına bıraktığını ve tersine, dünya piyasasının yapısının insanın toplumsal pratiğinin, ki bu pratik içersinde insanlığın reddedilmiş

şekilde varolduğu, yani kendi toplumsal dünyası içinde gözden kaybolduğu ve ekonomik kategorilerin kişileşmesi şeklinde ortaya çıktığı bir pratiktir, çarpıtılmış (*ver-rückte*) biçimi olduğunu anlamalıdır.[4] Kendi toplumsal dünyasının esas objesi olarak İnsanın bu gözden kayboluşu, sermaye yasasının kalbinde yatar. Kısacası, toplumsal bireyin sömürülebilir bir kaynak olarak varlığı, sermayenin insani toplumsal pratik olmadan bir hiç olması durumu kadar gerçektir.

Kısacası, sermaye "canlı bir çelişkidir" (Marx, 1999, s. 321). "*İnsani üretim güçlerinin*, yani zenginliğin" (Marx, 2003, s.32) tüm gelişimi "çelişkili bir tarzda ilerler" (a.g.e. s.32). Onun evrensel varoluş tarzı dünya piyasasıdır ve emeğin üretim gücünün değer şeklinde geçerlilik kazanması da dünya piyasası yoluyla olur. Dünya piyasası böylece "içinde üretimin bir bütün olarak tüm momentleriyle birlikte yer aldığı, ama aynı zamanda içinde tüm çelişkilerin oyuna katıldığı" biçimdir. "Öyleyse dünya piyasası, bütünün koşulunu ve taşıyıcısını oluşturur" (Marx, 1999, s. 149). Böyle bir esas olarak dünya piyasası, emek yoluyla değer oluşumunu saklar ve gerçekte bu oluşumun tam tersini gösterir. Bu sanki "Bay Sermaye ile Bayan Toprağın kolkola girip, hem toplumsal kişiler ve hem de sırf bir şeyler olarak gulyabani gezintisine çıkmaları" (Marx, 2003, s.728) gibidir.

Özetle, dünya piyasasının emeğin üretim araçlarından ayrılması (ve azat olması) üzerine kurulu küresel bir alan olarak anlaşılması, dünya piyasasının "kendisini oluşturan faaliyetlerin, ilişkilerin, ihtiyaçların bütününü" (a.g.e. 426) oluşturmasını gerektirir. Onun için dünya piyasası kategorisi diğerleri arasında herhangi bir kategori değildir. O, "kapitalist üretimin aynı anda ön-koşulu ve sonucudur (Marx, 1972, s. 253). Böylece Marx'ın politik ekonomi eleştirisinin içinde var olan diğer tüm kategorilerin de esasıdır (von Braunmühl, 1978). "Dünya piyasası bütün her şeyin ön varsayımı ve bütünün dayanağıdır" (Negri, 2005, s. 127). Dünya piyasasının öncülü, üretim gücü nesneler arası ilişkiler biçiminde kendisine karşı varolan insan emeğidir.

4 Öznenin kendi yaradılış amacı içersinde yok olduğu bir hareket olarak "çarpıtılma"nın anlamı için bkz. Backhaus (1992, 2005).

Ancak, bu ilişkiler nesnel olarak verili değildir. Onun yerine bu ilişkilerde "'emek' 'emek olarak emek' kategorisinin, saf ve basit emeğin soyutlaması pratikte gerçek olmaktadır" (Marx, 1999, s. 41). Böylece ve gelecek bölümün öne sürdüğü gibi, dünya piyasası sermayenin çelişkili yapısının, krizlerle dolu olan emeğe bağımlılığının yerel olarak yüzeye çıkmasından çok önce üzerinde büyütüldüğü bir ekran gibidir.

Dünya Piyasası ve Krizler

Dünya piyasası "düzeyinde" kâr oranlarının eşitlenmesi durumu, bireysel kapitalistin "önünde daima bir dünya-piyasası vardır ve kendi maliyet fiyatlarını yalnız iç piyasa fiyatları ile değil, bütün dünya piyasa fiyatları ile de karşılaştırır ve bu karşılaştırmayı sürekli olarak yapmak zorundadır" (Marx, 2003, s. 295) demektir. Mevcut sermaye-değerini korumak için her kapitalist sürekli olarak "sermayesini genişletmek zorundadır, oysa sermayesini artırması ancak dereceli bir birikimle olabilir" (Marx, 1993, s. 609). Bunun riski, iflâstır. Böylece rekabetin aracılık ettiği sermaye harekete geçer.[5] "Değer oluşturmayı fanatikçe kafaya koyan [kişileşmiş kapitalist], insan türünü üretim uğruna acımasızca zorlar" (a.g.e.). "İnsan makinelerin" birikim piramitleri üzerinde kurban edilişi, "emek gücünün yalnızca, gerekli emeğin öznel koşullarını kendine maletmesini, –üreten emek gücü için geçim nesneleri, yani onun gerçekleşmesinin koşullarından salt ayrılmış emek gücü olarak yeniden üretilmesi- ve bu koşulları *nesneler* olarak, yabancı bir kişileştirmede onun karşısında bulunan *değerler* olarak bizzat koymasını" (Marx, 1999, s. 350) gerektirir. Ancak, kapitalist kriz ne basit olarak bir aşırı üretim ya da eksik tüketim krizidir, ne de yalnızca çok fazla "sermayenin" doymuş dünya piyasalarıyla karşılaştığı bir kapitalist aşırı birikim krizidir (bkz. Clarke, 1994). Kapitalist üretimi sınırlandıran şey "ticaret değil (mevcut talebi açıkladığı kadarıyla), istihdam edilen sermayenin büyüklüğü ve emek verimliliğinin gelişim se-

5 Kapitalizmin krizlerle dolu gelişiminin kalbindekinin aslında arabulma yerine rekabet olduğu iddiası için bkz. Brenner (1998, 2002). Eleştiri içinse diğerleri arasında bkz. Bonefeld (1999), Lebowitz (1999).

viyesidir" (a.g.e. s. 336). Emeği çalıştırmak için gereken yatırım, üretimin maliyet fiyatını artan sömürü oranı koşullarında bile artırır, kâr oranını azaltmaya çalışır. Bu, sabit sermayenin (üretim araçlarının) değişken sermayeye (emek gücü) nispeten artan değeri yüzünden böyledir.

Onun için sermaye, "*insani üretim güçlerinin gelişiminin*" (Marx, 2003, s.32) üretici gücünün devrimi yoluyla toplumsal emeği üretimden göreceli olarak kurtardığı kadarıyla "doğası gereği sınırlıdır." Bu yüzden sermaye kendisiyle çelişir, çünkü o "emek ve değer yaratımını sınırlar...ve sınırlamasının nedeni de, artı emeği ve artı değeri koymasının nedeni ile aynıdır. Dolayısıyla sermaye, doğası gereği, emek ve değer yaratımı için bir *sınır* koyar, bu sınır onun bunları sonsuzca büyütme eğilimi ile çelişki halindedir" (a.g.e. s. 321). Üretim ilişkileri ile üretici güçler arasındaki çelişki, böylece "gerekli emekle artı-emek arasındaki ilişkide, yani iş gününün kurucu bölümleri arasındaki ilişki ve bunu kuran sınıf ilişkisinde (Negri, 2005, s. 139) var olur. Sermaye kendisini sermaye olarak korumak için, emeğin üretim gücünde devrim yapmaktan başka bir şey yapamazken, emeğin üretim gücündeki artış kapitalist birikimi krizlerle dolu bir hale sokar. İşçi "kendi emeğinin üretici gücünün gelişimini kendisine düşman kabul ediyor" (Marx, 1969, s. 573) olsa bile, genişleyen birikim yoluyla sermayenin korunmasını sınırlandıran şey de emeğin üretim gücünün gelişmesidir.

Özetle, emeğin üretim gücünde devrim yapılması, "değişen sermayenin değişmeyen sermayeye olan oranında nispi bir azalmayı" (Marx, 2003, s. 221) gerektirir. Bu azalış, emeğin toplumsal verimliliğinin gelişimini gösterir (a.g.e. s. 185). Aynı miktarda meta üretilmesi için daha az canlı emek gereklidir. Emeğin üretici gücü artarken, üretimin maliyet fiyatı sabit sermayenin değişen sermayeye, gerekli emeği temsil eden değer unsurlarına kıyasla artar. Kâr oranının düşme eğilimi, bu düşüşe karşıt eğilimler de dahil olmak üzere, emeğin üretici gücünün gelişimiyle "anlam olarak aynıdır" (Marx, 2003, s. 213). Öyleyse kriz, yalnızca sermayenin aşırı birikmesini değil, ayrıca ve önemli olarak, "üretim güçlerini sınırsız geliştirmeye yönelik kapitalist eğilim ile birikimi

toplumsal üretim ilişkilerinin sınırları içersine hapsetme gereksinimi arasındaki çelişkiyi" (Clarke, 1989, s. 142) açıklar.

Doğaldır ki, kâr oranındaki bir düşüş sermayenin değersizleşmesiyle, üreticilerin iflâsıyla, aşırı üretim kapasitesinin likidasyonuyla, kitlesel işsizlikle, sermayenin giderek daha da az sayıdaki "ellerde" yoğunlaşması ve merkezileşmesiyle ve "durmadan büyüyen piyasa" yoluyla telafi edilebilir (Marx, 2003, s. 211). Böylece, sermayenin daha da fazla mübadele noktası yaratma ve "nesnelerde yeniden yararlı özellikler bulgulamak için tüm doğanın araştırılması; tüm iklimlerde ve tüm ülkelerde imal edilmiş ürünlerin evrensel ölçekte değişimi; doğal nesnelere kullanım değerleri kazandırmak için yeni (yapay) işlemeler", "dünyanın her yönden araştırılması" yoluyla dünya piyasasını geliştirme eğilimi vardır (Marx, 1999, s. 309). Dahası, bu araştırma zaman içersinde mekânı imha etme teşebbüsleriyle birlikte yürütülür. Küreselleşmenin modern teknolojiye özgü bir tür yasa yoluyla sürdürüldüğü çağdaş görüşlerden farklı olarak, mekânın yerine zamanı getiren yeni teknolojinin oluşumu toplumsal bir süreçtir. "Dolaşım zamanı emeğin yeniden üretiminin sınırı olarak ortaya çıkar – gerekli emek zamanının artması– artı emek zamanının azalması" (Marx, 2003, s. 31). Tüm piyasalarda her zaman mevcut olmak için giderek daha da modern iletişim araçlarının gelişmesi bundandır. Aynı şekilde, kredi ilişkilerinin genişlemesi, ya üretim sermayesinin dolaşımda askıya alındığı süreyi azaltarak ya da üretim sermayesinin yatırım gerekleri ile değişimde elde edilen kâr arasındaki uçurumu kapatarak, "daha da fazla artık emek" (Marx, 1999, s. 308) yaratılmasına olanak sağlar. Kâr oranındaki düşüş kâr miktarındaki artışla da telafi edilebilir. Böyle bir artış, artan meta miktarının gerçekleştirilmesini gerektirir – "ölçek ekonomisi" "azalan" kâr oranlarına karşıt bir eğilimdir. Bu anlayış, çokuluslu şirketlerin dünya çapında operasyonları ve güçleri bağlamında yürütülen küreselleşme tartışmasıyla vurgulanmıştır. Fakat sermaye ancak emek-olmayan olarak sermayedir, yani "üretim araçları, ancak emekçiden ayrıldığı ve bağımsız bir güç olarak emekçinin karşısına çıktığı sürece sermaye olur" (Marx, 1963, s. 408). Kapitalist yeniden üretim sürecinde, emeğin kendi koşullarından ayrılması, sürekli yeniden üretilen bir ayrılmadır. Ay-

rılma, "ilkel birikimle başlar, sermaye birikimi ve yoğunlaşmasında devamlı bir süreç olarak görünür ve en sonu, mevcut sermayelerin birkaç elde toplanması ve birçok kimsenin sermayelerinden yoksun bırakılması (mülksüzleştirme şimdi bu hali almıştır) şeklinde kendisini ifade eder" (Marx, 2003, s. 218-19). Büyük balığın küçük balığı yutması durumu, sermayenin, "kendi yaşamlarını yeniden üretme süreci içersinde bulunan bireylerin girdikleri" (a.g.e. s. 719) belirli bir toplumsal ilişki olduğu anlayışını geçersiz kılmaz. Sadece ayrılışın, kapitalizmin ilk başlangıç dehşetinin insanın toplumsal pratiği üzerine bir kâbus gibi çöktüğünü gösterir.

Kapitalist krizler kendilerini, üretici taahhütten ayrılmış bulunan ve bu nedenle faiz getirici yatırım ya da döviz spekülasyonu, vb. yoluyla kârlı getiriler arayarak spekülatif kanallara akan "kullanılmayan" sermaye biçiminde gösterir. "Sermaye fazlalığı denilen şey daima, aslında kâr oranındaki düşmenin kâr kitlesi ile telafi edilmediği sermaye fazlalığı –bu, yeni filizlenen sermaye sürgünleri için daima doğrudur- ya da kendi başına iş görmeyen sermayeleri, büyük işletmelerin yöneticilerinin emrine kredi biçiminde veren sermaye fazlalığı için geçerlidir" (Marx, 2003, s. 222). Strange (1997, 1998) ve diğerlerinin, küreselleşmenin yeni yüzlü kapitalizmi olarak karakterize ettiği sermaye fazlalığı işte budur. Ancak, finansal kapitalin hakimiyeti denilen şey, doğrudan üretim faaliyetine dönüştürülemeyen sermaye birikimini temsil eder. "Kullanılmayan sermayenin bir kutupta ve işsiz çalışan nüfusun öteki kutupta" olu şu bundandır (Marx, 2003 s. 222). Aşırı birikimin kredi genişlemesi yoluyla sürdürülmesi, küresel ölçekte "ekonomik" krizlerin potansiyel felâket olan ertelenişini işaret eder. Bu, parasal sermayenin gelecekteki artı değer üzerindeki potansiyel olarak değersiz bir iddia şeklinde birikmesi nedeniyledir. Parasal sermayenin sağlamlığı ve asıl varlığı, krediyle sömürü arasındaki ilişkinin giderek kötüleş mesi ilkel para biçimindeki sermayeyi potansiyel olarak "anlamsız" kıldığı sürece tehlikededir (bkz. a.g.e, s. 344).[6] Özetle, parasal biri-

6 Almanca orijinalde Marx begriffslose biçimi deyimini kullanır. *Kapital*'in İngilizce baskısında begriffslose deyimi "anlamsız" diye çevrilmiştir. Bu çeviri yanlış yönlendiricidir. Deyimi bundan sonra emek üzerindeki "kontro lün yitirilişi" anlamında kullanıyorum – değer biçimi olarak parayı hayali kılan yitiriliş (1996).

kimin üretken birikimden ayrılması, gelecek üzerinde bir ipotek, emeğin gelecekteki sömürüsü üzerinde spekülatif bir kumar olarak sağlanır. Bu kumar, sermaye ile emek arasındaki bağın gevşediğini gösterir: Kredi genişlemesi emeğin şimdiki sömürülüşüyle artık değer oluşturulması ile ne kadar az desteklenirse, kredi yapısı da soyut zenginlik biçimi olarak onu geçerli kılan kaynak üzerindeki kavrayışını da o kadar fazla yitirme riski içersine girer.

Öyleyse, sermayenin kendisini emekten ayırabileceğinden kuşku yoktur. Fakat bu ayrılma, gerçek olmaktan çok fikirseldir. P...P' hareketinde artı değer üretiminin çelişkili birliği, - "sermayenin anlamsız biçimi, üretim ilişkilerinin son derece çarpıtıldığı ve somutlaştığı faiz getiren sermaye biçimi, kendi yeniden üretim sürecinden önce gelen, basit sermaye biçimi" olarak kendisini yeniden gösterir (Marx, 2003, s. 344). O zaman sanki "toplumsal ilişki, bir şeyin, paranın, kendi kendisiyle ilişkisi tamamlanmış olur" (a.g.e. s. 344). Fakat, "faiz kârın, yani çalışan kapitalistin emekçiden sıkıp çıkardığı artık-değerin yalnızca bir kısmıdır" (a.g.e). Özetle, para biçimindeki sermaye, "otomatik bir fetiş" biçimini varsayar ve biz "yalnızca içeriksiz bir biçim" görürüz (a.g.e.). Fakat, P...P' nde değerin özü olarak emekle ilişki ortadan kalkmış görünse bile, parasal birikimin genişlemesi "emek üzerinde mülkiyet hakkı", yani gelecekteki artı değerin bir kısmı üzerindeki bir hak olarak varolur (Marx, 2003 s. 422). Öyleyse, parasal birikimin üretken birikimden ayrılması, sermayenin işçi sınıfına küresel ölçekte gerekli emeği dayatmasının doğal zorunluluğundan kaynaklı krizi gösterir. Kendisinin yeniden dönüşümü de dahil kapitalist üretimin kredi-genişlemesi ve borçla sürdürülmesi durumu, kapitalist birikimin spekülatif boyutunu, yani emeğin sermaye ilişkisiyle hayali bütünleşmesini gösterir. Parasal panik ve endüstriyel iflas, aynı paranın iki yüzüdür.

Öyleyse sermaye gerekli emeğe bağımlılığının ötesine gidebilir. Ancak, "sermayenin bu tip her sınırı bir engel olarak koyması ve dolayısıyla *düşünsel* tarzda bunu aşmış olması, bunu *gerçek* olarak aştığı sonucuna götürmez" (Marx, 1999, s. 310). Böylece, dünya piyasası "*ortalama kârın daha önce hiç ol-*

madığı kadar geniş bir şekilde kuruluş sürecini" ifade eder, "ve işte bu aşamada, kârın doğasında varolan çelişki, kârı yaratan güçlerin antagonizması kendini dayatır" (Negri, 2005, s. 200). Dünya piyasası sermayenin çelişkili oluşumunun, onun gerekli emeğe bağımlılığının ve anti-tezinin kredi krizi olarak, ulusal paralar üzerindeki spekülatif baskı olarak ve finansal kargaşa ve endüstriyel kriz olarak kendisini ortaya koyduğu alandır. Parasal birikimin üretken birikimden ayrılmasının diğer yanı, istihdam edilmemiş sermayenin, borcun potansiyel olarak paraya çevrilemez birikimidir. Marx (2003, s. 388) bu durumu, "kapitalist üretim tarzının bizzat kapitalist üretim tarzı içersinde ortadan kaldırılması" biçiminde ifade eder. Kapitalist toplum içersinde bu çelişki ancak yalnızca üretim kapasitelerinin yok edilmesini, işsizliği, kötüleşen koşulları ve yaygın fakirliği değil, ayrıca insan yaşamının savaş ve açlıkla yok edilmesini de içeren güç (*Gewalt*) yoluyla kontrol altında tutulabilir. Böylece, "toplum kendisini birdenbire gerisin geriye geçici bir barbarlık durumuna sokulmuş bulur; sanki bir kıtlık, genel bir yıkım savaşı bütün geçim araçları ikmalini kesmiştir; sanki sanayi ve ticaret yok edilmiştir; ama neden? Çünkü çok fazla uygarlık, çok fazla geçim aracı, çok fazla sanayi ve çok fazla ticaret vardır. Toplumun elinde bulunan üretici güçler artık burjuva mülkiyet ilişkilerinin gelişimine hizmet etmiyor; aksine bu ilişkiler açısından fazla büyümüşlerdir, onlar tarafından engellenmektedirler ve bu engeli aştıkları anda burjuva toplumun bütününe düzensizlik getirirler ve burjuva mülkiyetin varlığını tehlikeye sokarlar. Burjuva ilişkiler kendi yarattıkları zenginliği kucaklayamayacak kadar darlaşmıştır. Burjuvazi bunalımları ne şekilde aşar? Bir yandan üretici güçlerin büyük bir bölümünü zorla yok ederek; diğer yandan yeni pazarlar ele geçirerek ve eski pazarları daha fazla sömürerek." (Marx ve Engels, 1998, s. 13-14). "Küreselleşme" gerçekten gayet güçlü bir "uyum" sürecini temsil eder. Bu nedenle, savunucularının daha iyi, yani "dürüst ve organize yaptırım gücü" yoluyla onun güvencede hareket etmesini garanti edecek daha güçlü devletler istemesi pek de şaşırtıcı değildir" (Wolf, 2001).

Sonuç

Bu bölüm sermayenin amacının kâr ve devletin de bu amacın politik ifadesi olduğunu savunmuştur. Neo-liberal devlet konusundaki tartışma, devletin geçmişte "kendi" ulusal ekonomisi üzerinde göreli bir otonomiye sahip olduğu ve bu yüzden de ekonomik gelişmenin demokratik prensiplere göre düzenlendiği varsayımına dayanır (Hirsch, 1997). Bu varsayım pratikte asla doğru olmayan bir altın kapitalist geçmiş resmi çizer. Bu imaja sahip altın geçmişe kıyasla küreselleşme yeniliği, küllerden Anka kuşu gibi belirir. Ancak, varsayım yanlış yönlendirici önermelere dayanır. Birincisi, ulusal olarak örgütlenmiş bir alanda emeğin sömürülmesinin bir çeşit "ulusal çıkar uyumu" yani "ulusal çıkar" üzerine kurulu olduğunu öne sürer. "Ulusal sömürü ilişkilerinin" ulusal uyumu oluşturduğu iddiası en iyisi bir saçmalık, ya da en kötüsü bir aldatmaca yayın olarak reddedilmelidir. İkincisi, bu "ulusal uyum," "ulusal zenginlik" "sınırlarının", sermayenin emeğe bağımlılığı içersinde ve sayesinde oluşmadığını farz eder. Daha çok, "ulusal zenginlik" "ulusal ekonomilerin" bütünlüğünü bozan dış güçlerce sınırlanmış olarak görülür. Bu yüzden, "uyumsuzluk" ancak dışardan "ithal edilmiştir." Carey'in ekonomik ulusalcı fikirlerini eleştirirken Marx, "dünya-pazarındaki uyumsuzlukların, ekonomik kategorilerde soyut ilişkiler olarak saptanmış ya da en küçük çapta yerel bir varlığa sahip olan uyumsuzlukların ancak en son uygun ifadeleri" olduğunu kuvvetle iddia eder (Marx, 2003, s. 344). Bir başka deyişle, küresel "uyumsuzluk", "yerel ilişkiler" içinde ve onlar sayesinde varolur ve bunun tersi de doğrudur. Kapitalist sömürü ilişkileri iki ilişki kümesi bakımından, yani yerel uyum ilişkileri bakımından ve bunlardan ayrı olarak, küresel uyumsuzluk ilişkileri bakımından mevcut değildir. Marx'tan yapılan alıntının açıkladığı gibi, "dünya-piyasası biçimi" yerel ilişkilerin varlık biçimidir ve tersine olarak da, yerel ilişkiler dünya piyasası ilişkileri içersinde ve sayesinde yaşarlar. Böylece, "ulusal zenginlik" kavramının bir anlamı yoktur. Zenginlik ne "devleti" ya da "ulusu zenginleştirmek" için yaratılmıştır, ne de zenginlik üretmek devletin amacıdır (krş. Marx, 1999, s.44). Devletin

amacı kendi biçimini zorunlu kılar – o kapitalist bir devlettir ve bu nedenle de, toplumsal yeniden üretimin kapitalist biçimde oluşturulmuş "ortak iyisini" temsil eder. Tarihsel olarak değişen biçimlerine bakılmaksızın (Agnoli, 1997, Clarke, 1992), kapitalist devletin işlevi daima, toplumsal yeniden üretimin kapitalist biçimde örgütlenmiş "ortak çıkarlarını", yani kapitalist birikimi güvence altına almak olmuştur.

Öyleyse, ulus devlet "uyumların son sığınağıdır" (Marx, 2003, s. 344) – yani soyut eşitlik, soyut özgürlük, Bentham ve serbestlik uyumlarının. Ücret ilişkisi bu uyumlar sayesinde sürer ve devlet bunların yoğunlaştırılmış politik gücüdür. Bunların dürüstlükleri hakkında her türlü kuşkuyu ortadan kaldırmakla görevlidir. Burjuva toplumun kişisel çıkarlar toplumu olarak apolitikleştirilmesi, politik karakterinin devlet biçiminde yoğunlaştırılmasını gerektirir. Emeğin üretim araçlarından ayrılması bu yüzden yalnızca burjuva özgürlüğü biçiminde, yani önceden değişimde eşit ortaklar arasındaki sözleşmeli ilişkiler biçiminde değil, ayrıca mülkteki eşitsizliğe bakmaksızın her bireyin eşitliğini garanti eden ve onaylayan devlet biçiminde ortaya çıkar. Serbestlik, eşitlik, özgürlük ve Bentham ilişkilerinin arkasında iki kat özgür emekçi ve üretim-geçim araçlarının sermayenin ellerinde yoğunlaşması yatar. Resmi özgürlükle soyut eşitlik garantisinin ardındaysa sömürülme garantisi yatar – ücret sözleşmesi bir kez imzalandı mı fabrika çağırır.

Özetle, ulus devlet sermayenin dünya-piyasası sosyetesinden soyutlanması olarak anlaşılamaz (krş. Burnham, 1996). Devlet ne "kendi *entelektüel, etik ve serbestiyetçi* temellerine sahip bağımsız bir varlıktır (Marx, 1968, s. 28), ne de onun sınıfsal karakteri "ulusal koşullarla tanımlanabilir" (Clarke, 1992, s. 136). Onun sınıfsal karakteri, biçimin belirlediği kapitalist mülkiyet ve sözleşme hukukunu koruma amacını zorunlu kılar. Bu koruma, emeği üretim aracından koparmayı garanti altına alır ve bunu emeğin ücretli emek – canlı meta – olarak özgürlüğünü koruyarak yapar. Yani "sermayenin varlığının vazgeçilmezi" olan "emekçinin ebedileştirilmesi" (Marx, 1983, s. 536), devlet biçiminde politik varlık elde eder. Devletin amacının sınıf güçlerinin dengesine

bağlı olduğu fikrinden ayrı olarak, devlet kapitalist toplumdaki devlet değildir. O, kapitalist devlettir. Son olarak, Holloway"in de (2003) işaret ettiği gibi, sermayeyi sahip olunabilecek, alınıp satılabilecek, bir yerden diğerine götürülebilecek, şu ya da bu endüstriyi ilgilendirebilecek, paraya çevrilebilecek ve bir ülkeden diğerine taşınabilecek bir şey olarak görmek anlamsızdır. Sermayenin bir "şey" olarak ve devletin bu "şeye" karşı sorumlu ya da kontrolüne sahip bir "aktör" olarak onaylanması, devletin bir şekilde "küresel ekonomi olarak somutlaştırılmış bir *muğlaklığa* karşı sorumlu" hale getirildiği görüşü dışında bir yere götürmez. Cox, oluşturulmuş bir dünya piyasası fetişine odaklanmakta, ancak bize bunun ne olduğunu söyleyememektedir.

Kaynakça

Adorno, T.W. (1971) *Drei Studien zu Hegel, Gesammelte Schriften*, vol. 5, Frankfurt, Suhrkamp.

Agnoli, J. (1997) *Faschismus ohne Revision*, Freiburg: Ça ira.

Backhaus, H-G. (1992) "Between Philosophy and Science: Marxian Social Economy as Critical Theory", Bonefeld, W. ve diğerleri (ed) *Open Marxism*, vol. I, Londra, Pluto.

Backhaus, H G. (2005) "Some Aspects of Marx's Concept of Critique in the Context of his Economic-Philosophical Theory", Bonefeld, W. ve K. Psychopedis (ed.) *Human Dignity* içinde, Aldershot: Ashgate.

Barker, C. (1991) "A Note on the Theory of Capitalist States", S. Clarke (ed).

Bonefeld, W. (1992) "Social Constitution and the Form of the Capitalist State", Bonefeld, W. ve diğerleri (ed.), *Open Marxism*, vol. I, Londra: Pluto.

Bonefeld, W. (1995) "Capital as Subject and the Existence of Labour", Bonefeld, W. ve diğerleri (ed), *Open Marxism*, vol. III, Londra: Pluto.

Bonefeld, W. (1999) "Notes on Competition, Capitalist Crisis, and Class", *Historical Materialism*, 5, 5-28.

Bonefeld, W. (2000) "Die Betroffenheit und die Vernunft der Kritik", Bruhn, J. ve diğerleri (ed.) *Kritik der Politik*, Freiburg: Ça ira.

Bonefeld, W. (2001) "Social Form, Critique and Human Dignity", *Zeitschrift für kritische Theorie*, 13, 97-113.

Bonefeld, W. (2002) "Capital, Labour and Primitive Accumulation. On Class and Constitution", A.C. Dinerstein ve M. Neary (ed.), *The Labour Debate. An Investigation into the Theory and Reality of Capitalist Work*, Aldershot: Ashgate.

Bonefeld, W. (2005) "Nationalism and Anti-Semitism in Anti-Globalisation Perspective", Bonefeld, W. ve K. Psychopedis (ed.) *Human Dignity*, Aldershot: Ashgate.

Bonefeld, W. ve J. Holloway (ed.) (1991) *Post-Fordism and Social Form*, Londra: Palgrave.

Bonefeld, W. ve J. Holloway (ed.) (1996) *Global Capital, National State and the Politics of Money*, Londra: Palgrave.

Boyer, R. ve D. Drache (ed.) (1996) *States against Markets*, Londra: Routledge.

Brenner, R. (1998) "The Economics of Global Turbulence", *New Left Review*, no. 229.

Brenner, R. (2002) *The Boom and the Bubble*, Londra: Verso.

Burnham, P. (1996) "Capital, Crisis and the International State System", Bonefeld, W. ve J. Holloway (ed.).

Burnham, P. (2000) "Globalization, Depoliticization and "Mondern" Economic Management", Bonefeld, W. and K. Pyschopedis (ed.) *The Politics of Change*, Londra: Palgrave.

Cerny, P. (1990) *The Changing Architecture of Politics: Structure, Agency, and the Future of the State*, Londra: Sage.

Clarke, S. (1988) *Keynesianism, Monetarism and the Crisis of the State*, Aldershot: Edward Elgar.

Clarke, S. (1989) "M. Itoh's "Basic Understanding of Capitalism"", *Capital & Class*, 37. 133-149.

Clarke, S. (ed) (1991) *The State Debate*, Londra: Macmillan.

Clarke, S. (1992) "The Global Accumulation of Capital and the Periodisation of the Capitalist State Form", Bonefeld, W., Gunn, R. ve K. Psychopedis (ed.) *Open Marxism* Vol. I, Londra: Pluto.

Clarke, S. (1994) *Marx's Theory of Crisis*, Londra: Palgrave.

Cox, R. (1992) "Global Perestroika", *The Social Register 1992*, Londra: Merlin Press.

Cox, R. (2002) "Reflections and Transitions" R.W. Cox with M.G. Schecter (ed.), *The Political Economy of a Plural World: Critical Reflections on Power, Morals and Civilisation*, Londra: Routledge.

Gadamer, H. G. (1976) *Hegels Dialectics*, New Haven: Yale University Press.

Gill, S. (2003), *Power and Resistance in the New World Order*, Londra: Palgrave.

Hegel, G.W.F. (1896) *Philosophy of Right*, Londra: George Bell & Sons.

Hirsch, J. (1997), "Globalisation of Capital, Nation-States and Democracy", *Studies in Political Economy*, 54, 39-58.
Hirst, P. ve G. Thompson (1999) *Globalization in Question*, Cambridge: Polity.
Holloway, J. (2003), "Capital Moves", Bonefeld, W. (ed.) *Revolutionary Writing*, New York: Autonomedia.
Holloway, J. ve S. Picciotto (ed.) (1978) *State and Capital*, Londra: Edward Arnold.
Horkheimer, M. (1985), *Zur Kritik der instrumentellen Vernunft*, Frankfurt: Fischer.
Jessop, B. (2001) "On the Spatial-Temporal Logics of Capital's Globalization and their Manifold Implications for State Power", atölye metni, Lancaster University, Department of Sociology <www.comp.lanc.ac.uk/sociology/sco072jr.html>
Lebowitz, M. (1999) "In Brenner, Everything is Reversed", *Historical Materialism*, no. 4, pp. 109-29.
List, F. (1904) *The National System of Political Economy*, New York: Longmans.
Marcuse, H. (1988), *Negations*, Londra: Free Association Press.
Marx, K. (1963) *Theories of Surplus Value, vol. 1*, Londra: Lawrence & Wishart.
Marx, K. (2003) *Kapital III*, Sol Yayınları, Ankara.
Marx, K. (1968) "Die revolutionäre Bewegung", *MEW 6* Berlin: Dietz.
Marx, K. (1969) *Theories of Surplus Value, Part II*, Londra: Lawrence & Wishart.
Marx, K. (1972) *Theories of Surplus Value, Part III*, Londra: Lawrence & Wishart.
Marx, K. (1999) *Grundrisse I*, Sol Yayınları, Ankara.
Marx, K. (2003) *Grundrisse II*, Sol Yayınları, Ankara.
Marx, K. (1977) "Brief an P.W. Annenkow vom 28.12. 1846", *MEW 4* Berlin: Dietz.
Marx, K. (2003) *Kapital II*, Sol Yayınları, Ankara.
Marx, K. (1993) *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, Sol Yayınları.
Marx, K. (1993) *Kapital I*, Sol Yayınları, Ankara.
Marx, K. (1987) *From the Preparatory Materials, Economic Works, 1857-61*, Collected Works, vol. 29, Lawrence & Wishart, Londra.
Marx, K. and F. Engels (1992) *Alman İdeolojisi*, Sol Yayınları, Ankara.
Marx, K. and F. Engels (1998) *Komünist Parti Manifestosu*, Gelenek, İstanbul.
Negri, A. (2005) *Marx Ötesi Marx: Grundrisse Üzerine Dersler*, Otonom Yayıncılık, İstanbul.

Negri, A. (1992) "Interpretation of the Class Situation Today", W. Bonefeld ve diğerleri (ed.) *Open Marxism* Vol. II, Londra: Pluto.
Panitch, L. (1994) "Globalisation and the State", *The Socialist Register 1994*, Londra: Merlin.
Panitch, L. (2000) "The New Imperial State", *New Left Review*, II:2, 5-20.
Reich, R. (1991) *The Work of Nations*, New York: Vintage.
Ricardo, D. (1995) *Principles of the Political Economy of Taxation*, Cambridge: Cambridge University Press.
Picciotto, S. (1991) "The Internationalisation of Capital and the International State System", S. Clarke (ed).
Radice, H. (1984) "The National Economy: A Keynesian Myth?", *Capital & Class*, 22, 111-40.
Radice, H. (2000) "Responses to Globalization: A Critique of Progressive Nationalism", *New Political Economy*, 5:1, 5-19.
Reichelt, H. (2005) "Social Reality as Appearance" Bonefeld, W. ve K. Psychopedis (ed.) *Human Dignity*, Aldershot: Ashgate.
Robinson, W.I. (2004) *A Theory of Global Capitalism: Production. Class, and State in a Transnational World*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
Ruigrok, W. ve R. van Tulder (1995) *The Logic of International Restructuring*, Londra: Routledge.
Schmidt, A. (1969) "Der strukturalistische Angriff auf die Geschichte", A. Schmidt (ed.) *Beiträge zur marxistischen Erkenntistheorie*, Frankfurt: Suhrkamp.
Smith, A. (1981) *The Wealth of Nations*, vol. II, Indianapolis: Liberty Fund.
Strange, S. (1997) *Casino Capitalism*, Manchester: Manchester University Press.
Strange, S. (1998) *Mad Money*, Manchester: Manchester University Press.
Strange, S. (2004) "The Declining Authority of the State", Lechner, F. vel. Bolil (ed.), *The Globalisation Reader*, Oxford: Blackwell.
von Braunmühl, C. (1978) "On the Analysis of the Capitalist Nation State within the World Market Context", J. Holloway ve S. Picciotto (ed.) *State and Capital*, Londra: Edward Arnold.
Weiss, L. (1998) *The Myth of the Powerless State* (Londra: Polity).
Wolf, M. (2001) "The need for a new imperialism", *Financial Times*, October 10 2001.
Wolf, M. (2004) "We need more globalisation", *Financial Times*, 10.5.04.

Para, Eşitlik ve Sömürü: Marx'ın Para'yı Ele Alışının Bir Yorumu

Werner Bonefeld[1]
İngilizceden Çeviren: Cumhur Atay

Giriş

Uluslararası para piyasalarının 1971 ve 1973'te denetimsizleştirilmesinden beri para, sınıf çatışmasının merkez ekseni olarak ortaya çıkmıştır. Dünyanın her yerinde hükümetler sabitten esnek değişim kuruna kaymayı sıkı para politikalarıyla yanıtlamışlardır. Ancak, 1980'lerin başındaki durgunlukla başlayan ve1980'lerin "borç krizi" ile gelişen 1990'ların başındaki durgunluk, devletin sertlik politikasının başarısızlığına işaret eder. 1987 kazası ve 1990'ların başlarındaki durgunluk, savaşarası dönemle kıyaslanabilirse de bundan krizin sonucunun 1930'larınkiyle karşılaştırılabileceği çıkmaz. Ama paralellikler o kadar kolayca gözardı edilebilir mi?

Mevcut kapitalist krizin analiz edilmesindeki esas zorluklardan birisi, uluslararası para sistemindeki değişikliklerin kapitalist çalışmanın dayatılması ile nasıl uyumlu olduğunun görülmesinde yatmaktadır. Bu soruya yaklaşmak için "para"nın kendinden çelişkili varoluş tarzını kavramalıyız. Bu bölümün

1 Bölüm hakkında birçok kişi faydalı yorumlarda bulunmuşlardır: Peter Burnham, John Holloway ve Richard Gunn'a özel teşekkürlerimle.

amacı Marx'ın para hakkındaki yazısı üzerinde tekrar çalışarak bu anlayışa katkıda bulunmaktır. Marx, verimli kılınması gereken, dikkate değer birçok anlayış sunar. Amaç, Marx'ın para kavrayışını parayı insan ilişkilerinin kendinden çelişkili bir fenomeni olarak teorileştirme bakışıyla yorumlamaktır.

Paranın, insan ilişkilerinin kendinden çelişkili bir fenomeni olarak anlaşılması, toplumsal varlığın oluşumuna ve bundan da kategorilerin oluşumuna dair temel teorik sorunu doğurur. Reichelt'ın (1993, s.74) belirttiği gibi, "kişi eğer diyalektiği politik ekonominin bir eleştirisi olarak ciddiye almak istiyorsa, oluşum fikrini değer bağlamı içersine daimi olarak hareket eden bir varoluş şekli olarak koymalıdır". Bir başka deyişle para kategorisi, "Marksist" olsun ya da olmasın basit olarak "ekonomik teori" şeklinde kavranamaz (Marazi, 1995). Kapitalist toplumsal yeniden üretimin yapısal çelişkisi finansal ve üretici sermaye arasında değil, sermaye ile emek arasındadır. "Para" hakkındaki Marksist yazıların çoğu özellikle Marx'ın kendi yazılarıyla karşılaştırıldığında dikkate değer biçimde verimsizdir. Bu, Marx'ın insan ilişkilerinin niçin nesneler arasındaki ilişkiler şeklinde varolduğu temel sorusunu ihmal edip, sadece biçimsel "para" anlayışına odaklandıkları içindir.[2] Bu sorunun kavranması paranın insan ilişkilerinin kendinden çelişkili bir fenomeni olarak anlaşılmasını sağlar. Böyle bir görüş, parayı kurumsal olarak belirlenen saptamalara göre "tanımlayanların"(Aglietta, 1979; Coakley ve Harris, 1983) ve paranın gerekliliğini vurgulayan ve "para"yı yalnızca Marx'ın sunumundaki biçimsel terimlerden türetenlerin (De Brunhoff, 1976; Reuten, 1988; Hall, 1992) yaklaşımlarına zıttır. Bu yaklaşımların tümünde toplumsal gerçeklik biçimsel bir kurallar ve yasalar sistemi bakımından yorumlanmıştır. Yazarlar arasında farklılıklar olsa da aynı problemi paylaşırlar: sermayeyi fetişist bir mantıksal sistem olarak anlarlar.[3] Kapitalist dünyanın çelişkili yapısını kavramak yerine bu yaklaşımlar, "para"nın rolünü ve çelişkilerini vurgular. Değerin ve dolayısıyla artı-değerin özü olarak emek ve bunların yaratıcısı olarak emek-

2 Marx'ın (1993) meta fetişizmi eleştirisine bakınız.

3 Böyle bir anlayışın eleştirisi için, bkz. Holloway (1992); Bonefeld (1994).

çi fikri, gizli anlam olarak paranın kendisinin çelişkili rolünün dışında varolan bir şey gibi görülür.

Bölüm Marx'ın insan pratiğinin bir biçimi olarak "değer" fikriyle başlamaktadır. Bunu Marx'ın parayı ele alışının hakim temalarını yorumlayan "para" kavramlaştırması izlemektedir. Sonra da kapitalizmde emeğin varlığının temel ve anlamsız bir biçimi olarak "para" tartışılacaktır. Bir sonraki kısım devletin parayla ilişkisinin kavramlaştırılmasını sunar. Bu kısım "devleti," sayesinde "paranın toplumsal gücünün" sürdüğü bir politik biçim olarak vurgular.

Değer ve İnsan Pratiği

Emek Marx tarafından (1999, s.267) "canlı, biçim veren ateş" olarak görülmüştür; "şeylerin geçici karakteri, zamansallığı, canlı zaman tarafından biçime konulmalarıdır". İnsanlar kendilerini emek sayesinde üretirler. Emek, toplumsal varlığın somut tarihsel biçimine bakılmaksızın insan varlığının genel önkoşuludur. Emek Marx tarafından doğaya el konulması olarak, toplumsal, duygusal, kritik-kasti eylem olarak anlaşılmıştır. "Ama her üretimi kapsadığı öne sürülen genel koşullar, üretimin gerçek tarihsel aşamasını hiçbir bakımdan kavramayan soyut uğraklardan başka bir şey değildir" (Marx, 1999, s.26). Emeğin genelde insan eylemi olarak belirlenmesi, onun tarihsel olarak belli bir biçim içinde nitelendirilmesini zorunlu kılar.[4] Emek süreci, "belirli bir toplum biçiminin çerçevesi içinde ve onun aracılığı ile doğanın birey tarafından mülk edinilmesi" yoluyla insan ilişkilerinin üretilmesidir (Marx, 1999, s.25).

Her toplumda insanlar üretici rolü oynarlarken, en basit kategori yani emek, kapitalist toplumda şaşırtıcı bir karaktere dönüşür, çünkü zenginliğin maddi unsurları emeğin ürünlerinden metaya dönüşürler ve daha da belirgin olarak üretim ilişkisinin kendisini nesneye dönüştürürler. Toplum-

4 İnsan varsayımlarının (genel soyutlama) ve toplumsal biçim (gerçek soyutlama) diyalektikleri için bkz. Psychopedis (1992), Gunn (1992), ve Holloway (1991).

sal emeğin üretici gücü "çarpık" değer biçiminde görünür.[5] Onun için "sermaye"nin "nesnel" ya da gerçek varlığı yukarda bahsedilen yaklaşımlarda olduğu gibi kavramsal başlangıç noktası olarak alınamaz. Bu, kendisini ekonomik kavrayışa "nesnellik" ya da "nesnel mantık" ya da "nesnel varlık" olarak sokan şeyin, Marx'ta "yabancılaşmış nesnellik" olarak anlaşılması nedeniyledir (Backhaus, 1992 tarafından belirtildiği gibi). Paranın kurumsal saptanışına ya da biçimsel mantığına veya işlevsel rolüne odaklanan her kavramsallaştırma, Marx'ın teorisinin farklılığını gözden kaçırır, bunun yerine somutlaştırılan kapitalizm dünyasını teorinin objesi ve amacı olarak desteklemek eğilimindedir. Marx'ın teorisinin farklılığı asıl toplumsal ilişkinin, "emeğin kapitalist toplumdaki hareketinin" anlaşılmasında yatar (Psychopedis, 1984).

Marx'a göre politik ekonomi eleştirisinin en iyi noktaları şunlardır: (1) emeğin, kullanım-değeriyle veya değişim-değeriyle açıklanışına göre ikili karakteri. (Gerçeklerin tam anlaşılması buna dayanır.) Bu hemen birinci bölümde vurgulanmıştır; (2) artı-değerin kâr, faiz, toprak rantı, vb. belli biçimlerinden bağımsız ele alınması (Marx, 1867, alıntı McLellan, 1977, s.525). Marx bu yüzden "değer" kavramını niteliksel olarak saptamıştır (*bestimmte*): genel eşdeğer (değişim değeri) olarak kullanım değeri ve tersi, olmalıdır. Marksist devrim, insan-üstü güçlere sahip görünen bir fetiş olarak değerin eleştirisidir. Politik ekonominin eleştirisi "değeri" bir toplumsal ilişki, kapitalizmde emeğin bir varoluş tarzı olarak gösterir. Fetişizmin eleştirisi *ad hominem*[6] bir "değer" anla-

5 *Kapital*'in Almanca baskısında, Marx 'verrückte Formen'den söz eder. Almanca "verrückt" iki anlama sahiptir: (deli) ve ver-rückt (yerinden edilmiş). Bu yüzden, "çarpıtılmış biçimler" fikri bu biçimlerin hem deli ve hem de yerinden edilmiş oldukları anlamındadır. Başka deyişle, biçimler içersinde "soyut ve somutun durağan şekilde birbirine karşı olmadığı ancak "soyutluğun somutluğa ve tersine dönüşü" nün "devam eden süreci" içersinde sıkıştığı emeğin varlık tarzlarıdır." (Backhaus, 1992, s. 60, Kofler'e gönderme yaparak).

6 Mantıktan çok kişisel görüşlere hitap eden – ç.n.

yışı sunar.[7] Yani "ekonomik biçim" denilen şeylerin aslında insan pratiğinin biçimleri olduğunu gösterir. Bu yüzden, politik ekonominin eleştirisi "kavramlaştırılmış pratikle" eş anlamlıdır (*begriffene Praxis*, Schmidt, 1974), yani çarpık kapitalizm dünyasını oluşturan, doldurun ve çelişen insan pratiği toplamının anlaşılmasıdır.

Marx, kapitalist toplumda emeği soyut emek tarafından belirlenen emek olarak anlamıştır. Bireysel emek, tüm toplumun emeğinin parçası olması anlamında soyut emektir, dahası önemini bu gerçekten alır. Soyut emek kategorisi meta değişimi sayesinde varolur. Emeğin tarihsel özgünlüğü, değişim ve üretimin çelişkili birliğini, yani somut emeğin soyut emek olarak onların ortak özü haline indirgendiği meta değişimi ile ilgilidir. "Ne var ki, sermayenin fiili üretim sürecinde sızdırabildiği ve metalarda ortaya çıkabilecek artı değerin...önce dolaşım sürecinde gerçekleşmesi şarttır" (Marx, 2003, s.726). Kapitalist toplumsal ilişkiler "artı-değere el konulması ve dağıtılması meta değişimi ile sağlandığı için, bu değer biçiminin değerin özü olarak soyut emekle, emek sürecinin de sermayenin değerlenmesiyle bütünleşmesi" yüzünden farklılaşır (Clarke, 1989, s. 136; ayrıca bkz. Clarke, 1980; Elson, 1979). Değerin özü, sermayenin sömürü amacıyla komuta ettiği canlı emektir. Emek bütün olarak toplumsal varlığın ön varsayımı, sermayenin kendisini bağımsızlaştıramadığı bir ön varsayımdır. Sermaye emeğe bağımlıdır. Sermaye ücretli emeğin, yani değer yaratan metanın fetişist varlığı temelinde emeği kendisine karşı çevirerek yaşar.

Para ve Emek

Marx, değer ve para teorisini birbirinin ön varsayımı ve sonucu olan momentler şeklinde bütünleştirerek, parayı değerin

7 Buradaki ve sonraki tartışmalarda geçen "yerinden edilmiş" ifadesi (verrückt), emeğin varlığının çarpıtılmış biçimlerde ve sayesinde oluşması anlamındadır. Daha önceki iddiamızı kullanarak, bu biçimler hem delidir hem de yerlerinden edilmiştir. Bunlar daima hareket halinde olan ve istatistiksel bakımdan mevcut biçimler olarak önceden var sayılamayan biçimlerdir. *Kapital*'de Marx bunu *prozessuale Existenzformen*'den söz ederek vurgulamıştır. Bu yüzden "yerinden edilmiş" yabancılaşmış soyutluğun yapısını ve buradan da varlığın kendisiyle çelişkili tarzını belirtir.

toplumsal sürecinin öncülü ve sonucu olarak ele alır (Backhaus, 1974, 1986). Bireysel emek toplumsal karakterini değişimdeki para sayesinde elde eder. Para, "değişim değerlerinin içine battığı ... nesnel aracıdır" (Marx, 1999, s.97). Evrensel eşdeğer rolü içersinde para, tüm metaların gerçekte ortak bir özelliğe sahip olduğunu gösterir: hepsi de "emeğin toplumsal üretken gücünün" ürünleridir (Marx, 2003, s.726). Değişim aracı olarak para bu ortak özellik biçimiyle hareket eder. Belli bir bireyin somut emeğinin, kendisini soyut emek biçiminde toplumsal olarak öne sürmesi parada ve onun yoluyla olur. "Bu, para somut emeğin soyut emek haline gelmesinin aracı demektir. Tek kelimeyle, soyut emeğin varlık biçimi paradır." (Kay, 1979, s.58). Üretimin ve dolaşımın birliğindeki ayrılık parayla sağlanır, aynı zamanda da parayla örtülür. Örtülür, çünkü paranın içinde emeğin üretici gücü emeğin karşısına bağımsız bir "şey" gibi çıkar. Parada "değerin" toplumsal, yani maksatlı insan faaliyeti varsayımı soyut emeğin yerine geçer. "Değer olarak tüm metalar nitel bakımdan eşittir ve yalnızca nicel bakımdan farklıdırlar" (Marx 1999, s.73). Özetle, paranın içinde emeğin toplumsal üretici gücü, kendisini "doğayla alış-verişi"(Marx, 2003, s.716) insan üstü görünen sistem özellikleri biçiminde varolduğu kadarıyla kendisine karşı öne sürer: "maddi üretim ilişkilerinin kendi tarihsel ve toplumsal belirlenimleri ile doğrudan birleşmesi ... Bay Sermaye ve Bayan Toprak'ın kolkola girip, hem toplumsal kişiler hem de sırf bir şeyler olarak gulyabani gezintisine çıktıkları, büyülü, çarpıtılmış ve tepetaklak edilmiş bir alem olur" (Marx, 2003, s. 728). Değerin özü biçimsel varlığını, sermayenin parasal otoritesi biçimi içinde ortaya koyar. Ancak bu otorite yalnızca emek yoluyla varolur ki, emek değerin özüdür. Özetle, emeğin toplumsal üretim gücü kendisini, emeğin üretim faaliyeti parayla açıklanmadıkça hiç bir anlamı olmadığı şeklinde, kendisine karşı ortaya koyar.

Para, kapitalist değişimin örgütlenmesinin ve bu değişimin içersinde sömürünün "temel" biçimidir. O, "sermayenin (soyut emeği) meta biçiminde (değişim değeri) çalışmaya zorlama yeteneğinin" bir ifadesidir (Marazzi, 1995). Meta biçiminde çalışmanın dayatılması, emeğin öncelikle gelirinin kaynağıyla ve piyasa

da eşit ve özgür değişim ilişkisi olarak tanımlanan "ücretli işçi" biçiminde oluşmasını gerektirir (Marx, 1993, Bölüm 6; Marx, 2003 Bölüm 48). Emek, ücretli emek anlamında bir varlık, sömürünün dayandığı, aynı zamanda artı-değer üretiminin belli karakterini "yok eden" bir varlık elde eder. Toplumsal ilişkilerin biçimsel eşitlik, özgürlük ve özel mülkiyet temelinde kurulması, toplumsal ilişkileri ve paranın gücünü eşit olarak ele alır. Para, içinde ve sayesinde özgürlük, eşitlik, mülkiyet ve Bentham'ın sağlandığı biçimdir. Biçimsel özgürlük ilişkisi olarak para, piyasada eşit olanlar arasında zora dayalı olmayan değişim eylemlerini işaret eder. Biçimsel eşitlik ilişkisi olarak para, mülkiyet ilişkilerinin eşitsizliğine işaret eder. Ancak bunu, sömürü ilişkilerini biçimsel eşitlik ilişkileri şeklinde sunarak yapar: Herkes paranın önünde eşittir. Mülkiyet ilişkisi olarak para, her bireyin toplumla ilişkisine işaret eder. Bentham ilişkisi olarak para, bireysel mutluluk arayışına işaret eder. Dolaşımdaki parasal eşitlik, eşitsizliğin içeriğini, egemenlik olarak toplumsal yeniden üretimin içeriğini reddeder. Sömürü ilişkileri, biçimsel eşitlik ve sömürü arasındaki çelişkinin ilerlediği biçim olarak "para" ile açıklanan eşitliğin içeriğidir. Ancak, emeğin yerini ücretli emeğin alması, sermayenin çelişkili varlık biçimini "silip atmaz". Emeğin yerini ücretli emeğin alması başarılmış bir gerçek olmaktan ziyade, "değerin yaratıcısı olarak emeği" varsayar (Marx, 2003, s.723). Psychopedis (1991) tarafından belirtildiği gibi, "ücretli emeğin" başlangıç noktası olarak alınması (örneğin Düzenleme Yaklaşımı ve Kâr Daralması'ndaki gibi[8]), "sermaye"nin fetişleşmiş bir biçim, yani ekonomik ilişki olarak düşünülmesini gerektirir. Böyle bir düşünce, bu biçimin toplumsal yapısının anlaşılmasına izin vermez. Çünkü emek yalnızca sermayenin işe koyduğu değer-üreten meta olarak görülür.

Yukarıda belirtildiği gibi, "emeğin toplumsal üretken gücü" (Marx, 2003, s.726) sermaye biçiminde gayet gizemli bir varlık halini alır. "Evrensel emek biçimi" olarak para (Marx, 1993, s.116), toplumsal ilişkileri insan ilişkileri olarak reddeder ve bunun yerine toplumsal ilişkileri nesnelerin ilişkileri diye onaylar.

8 Bu yaklaşımların klasik ifadesi Aglietta (1979) ile Glyn ve Sutcliff'tir (1972).

Bu yüzden para kendi içeriğini, yani emeğin maksatlı üretim faaliyetini reddeder. "Sermaye" bu yüzden "otomatik bir özne" olarak varlığa bürünür (Bkz. Marx, 1979, s. 169).[9] Bu nitelendirme, sermayenin emekten bağımsız bir mantığa sahip olduğu anlamına gelmez.[10] Böyle bir anlayış, değerin toplumsal oluşumunu ve buradan da fetişizm eleştirisi temel sorusunu ortaya çıkarmakta başarısız olur. Emeğin üretim gücü bütün olarak toplumsal sermaye döngüsü içinde soyut emek biçiminde mevcuttur. Toplumsal sermaye döngüsü soyut emeğin hareketidir. Bir başka deyişle öznelerin arkalarından ilerleyen değerin toplumsal bütünlüğü hareketidir (bkz. Backhaus, 1992) ya da diğer bir deyişle soyut, faaliyet içersindeki emek kategorisidir. Kapitalist yeniden üretim çarpık biçimde toplumsal yeniden üretimdir: özel üretim toplumsal bir bağlamdır. Özel üretimin toplumsal karakteri toplumun bilinçli kararı meselesi olmadığı ve bu ikincisi sadece özel bölünmenin ters çevrilmiş biçimi içinde varolduğu için (meta üretimi), özel üretimin toplumsal varlığı bireysel üreticilerin karşısına Marx'ın iddia ettiği gibi (1974, s. 909), onların toplumsal bağlamda özel bireyler şeklinde varoluş koşulları olan harici ve bağımsız bir şey olarak çıkar. Toplumsal emeğin "otomatik özne" olarak sermayeye saptırılması emeğin varlığını, sermayenin kendi şeklinin sınırları içersinde bulundurması gerekli olan faaliyet halindeki bir soyutlama biçiminde ifade eder.[11]

Kapitalist üretim yalnızca kullanım-değeri üretimi değil, karşılığı artı-değer olan değer üretimidir (Negri, 2005); ve yalnızca artı-değer üretimi de değil, üretimin toplumsal ilişkilerinin

9 *Kapital*'in Almanca baskısında Marx "automatisches Subjekt" deyimini kullanır. İngilizce baskıda bu deyim "otomatik olarak etkin nitelik" biçiminde çevrilmiştir (Marx, 1993, s. 167).

10 Örneğin, yaklaşımı bu yanlış anlamaya bağlı olan Jessop'a (1991) bakınız.

11 Değerin durağan olmayıp daima hareket ettiği hali belirtmek için "hareket halindeki soyutluk" terimini kullanıyorum. Eylem somutluğun (emeğin maksatlı faaliyet olarak somutluğu) soyutluğa (nesnelerin soyutluğu) dönüşümü fikrini, ve tersi olarak da soyutluğun somutluğa (toplumsal varlığın somutluğu) dönüşümünü ifade eder. "Soyutluk" aslında oluşmuş öz çelişkiyi, yani kendisine karşı çarpıtılmış değer biçiminde var olan emeğin oluşturucu gücünü harekete geçiren fikri ifade eder. "Soyutluk" ve "eylem" tek bir sürecin, yani "yabancılaşmış soyutluğun" momentleridir.

toplumsal yeniden üretimidir (Clarke, 1982). Canlı emek, bir bütün olarak toplumsal sermaye döngüsü içersinde soyut emek olarak toplumsal biçim alır.[12] "Sermaye emek-gücü üzerine yaptığı zorlama sonucu artı-emek sızdırır ve emeğin ürünlerini dolaşım alanında soyut değer olarak realize eder" (Marx, 2003, s. 723). Dolaşım alanı, durmaksızın emeğe el konulmasına aracılık eder:

> Her üç biçimi [para, meta, üretim sermayesi] hepsini birleştirirsek, sürecin bütün önkoşulları, kendi sonucu kendisi tarafından ortaya konulan bir önkoşul olarak ortaya çıkar. Her öğe, bir çıkış, bir geçiş ve dönüş noktası olarak görülür. Toplam süreç kendisini, üretim ve dolaşım süreçlerinin bir birliği biçiminde ortaya koyar. Üretim süreci dolaşım sürecinin, dolaşım süreci üretim sürecinin aracısı olur (Marx, 2003, s. 95).

Sömürünün dolaşımın yerini alışı ve tersine dolaşımın sömürünün yerini alışı, belli bir sermaye biçiminin hareketinin yalnızca kendi biçiminin genelliğinin bir momenti olmasını gerektirir. Sermaye "sürekli biçim değişikliği şeklinde dolaşır, onun varlığı süreçtir, biçiminin birliğidir, genellik biçimiyle özellik biçimi arasındaki, parayla meta arasındaki sürekli değişimdir" (Reichelt, 1978, s. 48). Artı-değer üretiminin kendisiyle çelişen birliği ancak birlikte-ayrılık olarak varolan farklı sermaye biçimlerini, yani faaliyet halindeki soyut emek biçimlerinin sürekliliğini içerir. Para ve meta "yalnızca değerin kendi çeşitli farklı varlık biçimlerini temsil ederler; bunlardan para değerin genel biçimini, meta ise özel ya da deyim yerindeyse kılık değiştirmiş biçimini temsil eder" (Marx, 1993, s. 167). Değer durağan bir şey olarak kavranamaz. Değeri salt bir soyutlama olarak ele almak, "sanayi sermayesinin hareketinin faaliyet halindeki bu soyutlama olduğunu unutmaktır" (Marx, 2003, s.99). Hareket halindeki bu soyutlama, emeğin kurucu gücünü gösterir: doğayla alışveriş, çelişkili olarak şeylerin kendi arasındaki bir ilişki biçiminde var-

12 Kişi emekten bağımsız bir mantığa sahip sermaye fikrini benimsemek isterse artı-değer üretiminin çelişkili birliği ancak sermayenin farklı "fraksiyonları" arasındaki, yani üretim ve parasal sermaye arasındaki çatışmayla sağlanabilir. Sermayenin bu farklı fraksiyonlarının ne için rekabet ettiği değerin toplumsal oluşumu kavramsallaşmadığı sürece keşfedilmemiş kalır.

dır. "Dolaşım, genel devretmenin genel sahiplenme olarak, genel sahiplenmenin genel devretme olarak ortaya çıktığı harekettir" (Marx, 1999, s.123). İnsan ilişkilerinin nesneler arasındaki ilişkiler olarak genel yabancılaşması, emeğin parayla ölçülen toplumsal üretici gücüne genel el konuluşudur.

Farklı sermaye biçimleri emekle farklı ilişkilenir. Değer hareketi, üretim olarak (yani, sermayenin makinede nesnelleşmesi ve buradan da hareketsizleşmesi) ve aynı zamanda da hareketlilik olarak (yani, soyut zenginliğin toplumsal nesnelleşmesi olarak para biçimindeki sermaye) diyalektik bir devamlılık biçiminde mevcuttur. Bu diyalektik devamlılık içersinde farklı değer biçimlerinin birlikte varolduğu ve yine içersinde belli sermayelerin birbiri ardına hareketle bir değer biçiminden diğerine dönüştüğü bir çelişki süreci halinde varolur. Üretim, meta ve para sermayesi, değerin durmadan genişleme sürecini üstlendiği biçimlerdir. Bunların farklılığı yalnızca farklılıkta-birlik ve bu yüzden de çelişkili hareket halinde varolur. Bu çelişkili hareket farklı sermaye kesimleri ya da sermaye "mantıkları" arasındaki rekabet yüzünden değil[13], soyut emeğin değer biçimiyle çelişkili bütünleşmesi yüzünden oluşur. "Üretim bütünlüğü içinde ele alınınca, para ilişkisinin kendisi bir üretim ilişkisi demektir" (Marx, 1999 s.139). Kapitalist emek sömürüsü, para ilişkisine dışsal değildir. Tersine, para ilişkisinin bizzat kurucusudur. Emeğin toplumsal niteliği, metaların parasal varlığı ve dolayısıyla fiili üretime dışsal bir şey olarak ortaya çıkar. Bu "dışsallık", kapitalizmde emeğin varoluş tarzıdır. "Para bu karşıtlıkları ve çelişkileri meydana getirmez; tersine bu çelişkilerin ve karşıtlıkların gelişmesi, paranın görünüşte üstün olan gücünü meydana getirir" (Marx, 1999, s.78). "Para, genel nesne olarak emek zamanıdır" fikri (Marx, 1999, s.98), emeğin zenginlik oluşturan güç olmasını gerektirir. Bu demektir ki, paranın nesnelleşmiş genelliği, sadece emekte ve emek sayesinde varolur. Toplumsal üretimin kapitalist yeniden üretimle bütünleşmesi bu yüzden tek ekonomik ölçü olarak parayla değil, üretimle dolaşım arasındaki birliği "zorla" oluşturan bir toplumsal komut biçimi olan parayla başarılır (Marx,

13 Bkz. Jessop (1985); eleştiri için bkz. Bonefeld (1993).

1999, s. 81). Satış ve alış arasındaki içsel doğa, "şiddetli bir patlamayla" (Marx, 1999, s.125), emeğin ürünlerine "elden çıkarılma [*Entäusserung*] ve devredilme [*Veräusserung*] yoluyla" (Marx, 1999, s. 123) kapitalist el koymanın çelişkili karakterini gösteren bir patlamayla kurulur. Para üretime dışsal değildir, çünkü dolaşım kendisini "üretim süreci olarak, gerçek bir metabolizma olarak" ortaya koyar ve "böylece paranın kendisi, bu üretim sürecinin özel öğesi olarak gereği gibi belirlenir" (Marx, 1999, s. 142). Paranın üretken varlığı, meta biçimi yoluyla çalışmayı dayatmasıdır. Para, hareketin içindeyken evrenseldir – o "sürekli hareket halindedir, toplumun bütün yüzeyinde az ya da çok gerçekleşir; bir değişim eylemleri sistemidir" (Marx, 1999, s. 116) ve bu yüzden de çalışmayı dayatan bir sistemdir.

Değerin bir biçimden diğerine dönüşümü, üretim ve dolaşımı bir sürecin farklı uğrakları olarak bütünleştirir. Her uğrak, emeğin sömürülmesinin içersinde ve sayesinde diğerinin sonucu ve ön varsayımıdır. Genel çıkarları "değerin kendisini gerçekleştirmesinin belirleyici amaç, itici güç" (Marx, 2003, s.95) olduğu dolaşım ve üretim, birlik içinde farklıdır. Dolaşımda el konulmuş emeğin toplumsal geçerliliği, parayla ifade edilen *toplumsal* olarak gerekli emek zaman bakımından, belli sermayelerin toplumsal olarak karşılaştırılmasını (*Vergleichung*) işaret eder. Toplumsal olarak gerekli emek zaman, bireysel sermayeleri ortalama kâr oranı biçimi içinde kısıtlar. "Sermayelerin eşitlenmesi süreci ... çeşitli üretim alanlarında metaların nispi ortalama fiyatlarını, bunların değerlerinden ve de ortalama kârdan ... belirli sermayeler tarafından emeğin fiili sömürüsünden ayırmaktadır" (Marx, 2003, s.727). "Kâr, emeğin doğrudan sömürülmesiyle ... ancak ikincil olarak belirleniyormuş gibi göründüğü" için "normal ortalama kârların kendileri sermayenin özünde bulunan ve sömürüden apayrı bir niteliklermiş gibi" durur (Marx, 2003, s. 728). Özetle, sermaye değer-yaratan bir şey olarak ortaya çıkar. "Nesnelerin kendi aralarındaki" bu ilişki (Marx, 1976, s. 145) "değer" ile onun toplumsal yapısı arasındaki iç bağlantıyı belirsizleştirir. İçersinde emeğin ürünlerinin soyut değer olarak realize edildiği dolaşım alanı, "üretimdeki bireysel temsilcilerle" ilgili olarak

sınıfsal mücadelenin sömürü üzerine "iç yasa"nın "görülmez ve anlaşılmaz" bir biçimde üstün geldiği "rastlantının egemenliğindedir" (Marx, 2003, s.727). Her şey olası görünür. Üretim ilişkileri birbirinden bağımsız görünür ve kârlar "sermayenin kendi rahminden doğuyormuş gibidir" (Marx, 2003, s.726). Kâr kendisini sermaye gelirinin kaynağı, dolaşım içersinde artı-değer kategorisinin ortadan kaldırıldığı kaynak olarak ilân eder. "Formül, 'sermaye-faiz' haline getirilir getirilmez, bütün iç ilişkiler yok olup gider" (Marx, 2003, s. 723). Bağlantı kaybolabilirken, paranın nesnelleştirilmiş genelliği yalnızca soyut emek kategorisinde ve onun sayesinde varolur.

Sermaye bireysel sermaye olarak ancak değerin toplumsal sürecinin tarihsel olarak dinamik ve değişen bileşimi içersinde mevcuttur. Belirli sermayeler, ancak bu sürecin hareketlilikleri parasal sermayenin akışkanlığı sayesinde üzerlerine yüklenmiş olan momentleridir. Parasal sermaye döngüsü, Marx'a göre (2003, s.59), "endüstriyel sermaye döngüsünün en çarpıcı ve karakteristik görünüş biçimidir". Para genel soyut zenginliğin, genel emeğin, yani tüm bireylerin emeğinin maddi temsilcisidir (bkz. Marx, 1999, s.146). Soyut emeğin temsilcisi olarak para evrensel güçtür: o, içersinde "sermayenin artı-emek pompaladığı, doğrudan emekçilerden çıkan artı-değer ve artı-ürünle temsil edilen" toplumsal varlığın, "gerçek genelliğin yaratılmasının" bir aracıdır (Marx, 1999, s. 147). Bireysel emeğin toplumsal niteliği belirli sermayelere para biçimiyle ifade edilir.

Parasal sermaye, zenginliğin ve soyut emeğin toplumsal bir süreci olarak belirlenişini karakterize eden eşitlik, verimlilik, baskı ve nesnelliğin (*Dinglichkeit*) rasyonel ifadesidir. O sadece soyut emeğin gerçek genelliği değil, ayrıca bu nedenle, kapitalist toplumsal komutanın temel biçimidir. "Para-konusu" (Marx, 1999, s. 144) çalışmanın meta biçiminde, yani kapitalist değişim ilişkilerini karakterize eden biçimsel eşitlik ve biçimsel özgürlük yoluyla dayatılmasını gerektirir. "Genel çıkar, bencil çıkarların tam tamına genelleşmesidir. Dolayısıyla ekonomik biçim, değişim, her yöne doğru öznelerin eşitliğini gerektiriyorsa, içerik, madde, o denli bireylerin, şeylerin *özgürlüğünü* getirir. Öyley-

se eşitlik ve özgürlük, değişim değerlerine dayanan değişimde dikkate alınmakla kalmaz, değişim değerlerinin değişimi aynı zamanda her *eşitliğin* ve her *özgürlüğün* üretici gerçek temelidir" (Marx, 1999, s.166). Para sömürü ilişkilerini ve yurttaşlığı eşit kabul eder. Tüm bireysel piyasa temsilcileri paranın önünde eşittir. "Nesnelleşme, nesnelleşmiş ilişki, nesnelleşmiş değişim değeri" (Marx, 1999, s.90-91) olarak para, "içersinde bütün her şeyin değişimin konusu olmaya indirgendiği evrensel bir alanı temsil eder" (Bologna, 1993b, s. 67). Bu nedenle para özgürlüğün ve özel mülkiyetin cisimlenişidir. Bireyselleşmiş mülklerin sahiplerini, onların eşitlik ve özgürlüğünü temsil eder. Eşitlik ifadesi olarak para, insan faaliyetini metaya, ücretli emeğe dönüştüren bir değişim uğrağı olarak hizmet eder. "Eğer para bir eşdeğer ise, böyle bir doğaya sahipse, her şeyin ötesinde *toplumsal eşitsizliğin eşdeğeridir*" (Negri, 2005, s. 81). Burjuva toplumunun soyut yurttaşı ve politik kurtuluş adına insanın kurtuluşunun bastırılması (bkz. Bonefeld, 1992), kurtuluş, özgürlük ve eşitliğe kendi bütünlükleri içersinde bakılırsa, paranın insan faaliyetinin nesnelleştirilmiş genellemesi olan diğer yüzüdür. "Piyasa cumhuriyeti" (Pashukanis, 1979), çalışmanın "zor-olmaksızın", özgür ve eşit piyasa ilişkileri yoluyla dayatılmasının diğer yüzüdür. Para, sermayenin çalışmayı baskıcı ve ezici, ama yine de çelişkili bir şekilde dayatma kapasitesini ölçtüğünden, kapitalist egemenliğin somut ortalamasını ve biçimsel eşitliğini ifade eder.

Biçimsel eşitlik ve sömürünün birlikte-ayrılığı, eşitliği egemenliğin varlık tarzı olarak açıklayarak paranın çelişik gücünü gösterir.[14] "Para, değerin yarattığı ilişkinin dehşet verici yüzünü doğrudan gösterme avantajına sahiptir; değeri, sömürünün gerçekleşmesi için örgütlenen ve komuta edilen doğrudan bir değişim olarak anlamamı sağlar" (Negri, 2005, s.78).[15] Para ölçü, değişim aracı ya da sermaye olarak hizmet etsin etmesin, sömürücü toplumsal ilişkileri eşitlik ve özgürlük biçiminde sunar. Artı-değer üretiminin çelişkilerinden uzaklaştırılmış ve aynı zamanda bu çelişkilerin en üst ifadesi

14 "Varoluş tarzı" için bkz. Gunn (1987, 1992).

15 Bu Negri'nin ekonomik kategori olarak değer görüşünü onaylamak için değildir.

ve örtüsü olan para kavramı, sınıf antagonizmasının toplumsal realitesinin somut temsilidir. Para, soyut emek kategorisinin kendinden-çelişkili varlığının temel biçimidir. "Meta dolaşımının koşulu, onların *değişim değerleri* olarak, *kullanım değerleri* olarak değil, değişim değeri tarafından dolaylı üretilmiş olmalarıdır" (Marx, 1999, s.123). Para sermaye döngüsü içersinde değer, para kullanım değeri üretimiyle bağlantısız ve farklı bir şey haline geldiği kadarıyla, emeği somut emek olarak görmezden gelen bir biçim üstlenir. "Para hiç bir hakkın, hiç bir olumlu normun dokunamayacağı bir güce sahiptir" (Bologna, 1993b, s. 67). İstihdam, konut, refah ve eğitim, vb. hakları tanımaz. Yalnızca kendi "kural"ını kabul eden kayıtsız bir güçtür: biriktir, biriktir! Toplumsal yeniden üretimi, sermayenin değer-yaratan bir şey olarak temsil edilişi içersinde ve sayesinde olumsuzlar: para kendisini mülkiyet biçimi olarak sunar. "Sermaye"nin çelişkili karakteri, emeğin maksatlı üretici faaliyetini ve aynı zamanda sermayenin ancak onun sayesinde varolduğunu reddetmesinde yatar. "Para" kolektif ve soyuttur. Biçiminin genelliği nedeniyle kolektiftir. "İçeriksiz" "biçimi" temsil etmesi nedeniyle de soyuttur. Para soyut emek kategorisinin "anlamsız" ve en "temel" biçimi (Marx, 2003, Bölüm 24), onun cisimlenişi ve kendinden-çelişkili reddedilişidir.

> Gerçek sermayelerden *farklı* olarak, genel olarak sermaye, kendisi gerçek bir varoluştur. . . Örneğin, bireysel kapitalistlere ait olmakla birlikte, bu *genel biçiminde* sermaye, sermaye olarak *yalın biçiminde*, bankalarda biriken ya da bankalar aracılığıyla dağıtılan sermayeyi oluşturur ve Ricardo'nun söylediği gibi, üretimin gereksinimlerine uygun olarak, hayranlık duyulacak bir biçimde dağıtılır (Marx, 1999, s. 347).

Para, sermayenin baskıcı ve ezici bir şekilde çalışmayı dayatma kapasitesini ölçtüğü için, kapitalist egemenliğin soyut ortalamasını ve biçimsel eşitliğini açıklar. Yine de girilen her dünya borç krizinin gösterdiği gibi, paranın emek üzerinde komuta şeklinde var oluşu çelişkilidir.

Para, sermayenin anlamsız[16] ve temel biçimidir, çünkü kendisini sömürüden bağımsız soyut zenginlik yayma kapasitesine sahip bir şey olarak ortaya koyar. Paranın kendisini sömürüden ayırma kapasitesi, kredi biçimindeki parayı gerektirir. Kredi, genişletilmiş yeniden üretimin kaldıracı şeklinde varolur, çünkü kredi, üretim ve dolaşımın içsel ilişkisini, bu içsel ilişki gerçek anlamda sağlanmadan gerçekleştirir. Krediyle sürdürülen birikim, artı-değer üretiminin çelişkili birliğini ortadan kaldırmak yerine, sayesinde bu çelişki olmadan geçici olarak hareket edebileceği fakat çelişkiyi süpürüp atmayan bir varlık biçimini oluşturur. Toplumsal sermaye döngüsü içersindeki farklı değer biçimlerinin birlikte varoluşu ve ardışıklığı ile ilgili olan bu çelişki, parasal birikimin üretken birikimden potansiyel olarak bağımsızlaşmasıdır (*Verselbständigung*). Böylece para başkalarının emeğine komuta etme kapasitesini kaybetmek tehlikesi içersindedir. Bu yüzden de anlamsızlaşır (*begriffslos*), çünkü emek üzerindeki etkisini kaybeder: anlamdan yoksundur. Ama paranın bağımsızlaşması, emek üzerindeki komuta olarak temel gücünü de vurgular. Paranın bağımsızlaşması, artı-değer üretiminin çelişkili birliğinin yerini üretken ve borç verilebilir sermaye arasında çelişki oluşumuna, ya da bir başka deyişle "fabrika ve kredi sistemleri arasındaki çelişkiye" bıraktığı anlamına gelir (Marazzi, 1995).[17]

Kredi sisteminde para, "sahiplerinin değil, emrine girdiği diğer kapitalistlerin elinde" sermaye işlevini görür (Marx, 2003, s.166). Kredi biçimindeki sermaye ana stoğundan bağımsız birikir. "Sermaye, faizin, gizemli ve kendi kendisini yaratan bir artışın kaynağı- kendi artışının kaynağı" (Marx, 2003, s.344) olarak

16 *Kapital*'in Almanca baskısında, Marx "para"nın *begriffslose* biçimi olarak söz eder. *Kapital*'in İngilizce baskısında *begriffslose* "anlamsız" şeklinde çevrilmiştir. Bu çeviri yanlış yönlendiricidir. Ben burada ve sonraki tartışmada "kavrayışını yitirmek" ve buradan da "anlamsız kalmak" olarak "anlamsız" terimini kullanıyorum. Terimin bu kullanımı Almanca *begriffslose* terimine çok daha yakındır.

17 Bazı yazarlar "kredi ve fabrika" arasındaki ilişkiyi üretim faaliyetini ezen bankalar bakımından kavramlaştırır (Fine ve Haris, 1985). Bu görüş yanlış yönlendiricidir çünkü sermayenin paradan para yapmaması gerektiğini varsayar. Sorun sermayenin ne yapması gerektiği değildir. Sorun daha çok, kapitalist toplumsal ilişkilerin çelişkili karakterini neyin oluşturduğudur.

ortaya çıktıkça, "sermayenin çelişkili niteliği bağımsız bir biçime kavuşur" (Marx, 2003, s. 336). Faiz doğuran sermaye, sermayenin en saf biçimini belirttiğinden (P . . . P') *türünün mükemmelidir* (Marx, 1976, s. 447) ve böylece de "belirsiz bir şeydir" ("*Dunkelding*": Marx, 1976). Faiz doğuran sermaye, sermayeyi "somutların soyutlaşması, soyutların somutlaşması" olarak açıklar (Marx, 1976, s. 484), çünkü "emek koşullarının yabancılaşmış biçimi olarak vardır, faizde realize olur" (Marx, 1976). O yüzden, parasal sermayenin temel ve anlamsız biçimidir: sermaye "bağımsız bir değerin, farklılaşmamış, türdeş biçiminde –para biçiminde- bulunur" (Marx, 2003, s. 323). Artı-değer üretiminin çelişkili birliği en temel varlık biçimini, soyut emeğin para olarak vurgulanmasında bulur: para, parayla özdeştir. "Sermayenin çok kaba biçimde bir esrar perdesiyle örtülmesinde" (Marx, 2003, s.344), üretim süreci ve dolaşım süreci sanki, "üretim ve dolaşım süreci olmaksızın" doğrudan ortaya çıkar (Marx, 2003, s.344). "Sermaye, kendi saf fetiş biçimini aldıkça ve P . . . P', bir özne, satılabilir bir şey" haline geldikçe, "para" burada genelde bağımsız bir değer kategorisi edinir (Marx, 2003, s.345). Toplumsal emeğin üretici genelliği, paranın varsayımı olarak para biçiminde reddedilen bir varsayım edinir. "Sermaye şimdi bir şeydir, ama bir şey olarak sermayedir" (Marx, 2003, s.345). Soyut emeğin bu şekilde yer değiştirmesi, sermayeyi, belli sermayelerin varlığını çözmeden "anlamsız bir yoğunlaşmaya" indirger (Marx, 2003, s.344). Bu daha çok, "emekle ilişkiyi ortadan kaldırırken" onlara kendi varlıklarının toplumsal karakterini diretir (Marx, 1976, s. 456). Ancak, para sermaye ancak emeğin içersinde ve sayesinde vardır (P . . . Ü . . . P'). Para sermayenin değeri, onun metalarla ilişkili ya da daha belirgin şekilde kendisiyle ilişkili olarak değil, sahibi için ürettiği artı-değerle belirlenir (Marx, 1976). Artı-değer üretiminin çelişkili birliği, onu para sermayenin açıkça kendini-değerlendirme kapasitesi yoluyla hissettirir. Emeğin üretim gücü para biçiminin içersinde-ve-karşısında olma çelişkisiyle mevcuttur.

Sermaye, faizde para sermaye ve üretim yöneticisi arasındaki bir ilişki olarak açıkça "bağımsız bir biçim" edinir. Kâr, "temel-

den farklı kaynaklardan geliyorlarmış gibi" girişim kârı ve faize bölünür (Marx, 2003, s. 329). Birbirlerine karşıt ilişkili kavramlar olduklarından, kârın bu iki biçimi içinde, artı değerle ilişki ortadan kalkmıştır. Girişim kârı ve faiz arasındaki farklılaşma, kârı sermayenin özelliği olarak gizler, öyle ki bu, sermaye verimli bir şekilde kullanılmış olmasa da elde edilebilecek bir kârdır. Ancak, üretici ve mali anlaşmanın çelişkisi üretimde kapitalist komuta üzerindeki sınıf mücadelesiyle belirlenecek şekilde, yeniden üretime yönelik ya da parasal yatırım seçeneği, değerin özü olarak emeğe bağlıdır. "Emek doğrudan değişim değerini, yani parayı üretmelidir" (Marx, 1999, s.116). Üretim ve dolaşım arasındaki çelişkili ilişki, P . . . P'nde artı-değer üretiminin çelişkili birliğinin kendisini, "sermayenin anlamsız biçimini, üretim ilişkilerinin son derece çarpıtıldığı ve somutlaştığı faiz getiren sermaye biçimini, kendi yeniden üretim sürecinden önce gelen, basit sermaye biçimini" yeniden öne sürdüğü bir harekete dönüştürür (Marx, 2003, s.344). "Toplumsal ilişki, bir şeyin, paranın kendi kendisiyle ilişkisi içersinde tamamlanmış olur" (Marx, 2003, s.344) iken, "faiz, kârın yani faal kapitalistin işçiden sızdırdığı artı değerin bir parçasından başka bir şey değildir" (Marx, 2003, s.344). Özetle, para şeklindeki sermaye "otomatik bir fetiş" (Marx, 2003, s.344) şeklini alırken, ödenmeyen emeğe el koyar; o böyle bir güçtür, çünkü "başkalarının emeğine el koyma hakkını vererek başkalarının emeğine komuta eder ve böylece kendini genişleten değerleri temsil eder" (Marx, 2003, s.312-13). Faiz doğuran sermayede "yalnızca içeriksiz bir biçim" görsek bile (Marx, 2003, s.344), para, kendisini evrensel soyut emek olarak sürdürecek şekilde emeğe komuta etmelidir. O "yavaş tempoyu, günlük artı-değer sızdırılış mücadelesini" unutamaz (Bologna, 1993b, s. 83), Yine de parayı temel ve anlamsız sermaye biçimi olarak karakterize eden şey bu "unutkanlıktır".

Krediyle sürdürülen emek sömürüsü, yalnızca sermayenin genişletilmiş yeniden üretimi olmaktan daha fazla bir şeydir. Buradaki çelişki, kredinin kendisini zenginliğin cisimlenişi olarak varsaymasıdır: "süreç içersinde değer, süreç içersinde para ve böylece sermaye" (Marx, 1933, s. 168). Kre-

dide, değerin özü olarak emek ilişkisi ortadan kaldırılmış gibi görünse de, kredi kendisini "emek üzerinde mülkiyet hakkı" (Marx, 2003, s.422), yani gelecekteki artı değerin bir kısmı üzerinde hak iddiası şeklinde ortaya koyar. Kredi soyut emeği, emeğin gelecekteki sömürüsü üzerinde hak iddiası biçiminde temsil eder. Bu hak iddiası, paranın temel ve anlamsız biçiminde mevcuttur. Kredi, emeği verimli şekilde sömürme komutası olarak toplumsal varlık edinir. Para sermayenin sömürüden kriz güdümlü bağımsızlaşması temelinde toplumsal sermaye döngüsünün oluşması, "özel mülkiyetin" en soyut biçimiyle ortaya konulmasını gerektirir. Krediyle sürdürülen birikim beraberinde gelecekle kumar oynanmasını getirir. Emek sömürüsü, kendisini gelecek üzerinde ipotek olarak sunar. Bu, soyut emek kategorisi, para içersinde en rasyonel ve aynı zamanda en anlamsız varlık biçimini (P . . . P') üstlendiği içindir. Para kendisini, kendisinin-değerlenme kaynağı olarak ortaya koyarken, P . . . P' ancak sermayenin sömürünün değişen bileşeni olarak emeği dizginleme yeteneğinin içinde ve sayesinde mevcuttur. P . . . P' ancak sermayenin emeği verimli şekilde sömürmesi yani, emeği sömürü için kapitalist komutanın değişen bileşeni olarak dizginleme yeteneğinin içinde ve sayesinde mevcuttur.

Kriz sırasında,[18] kredi genişlemesi giderek verimsiz ve spekülatif kanallara yayılır. Bu yayılma meta üretimi ve piyasa ilişkileri arasındaki orantısız ilişki şeklinde ortaya çıkar. Buna karşın, bu orantısızlık, piyasadaki arz ve talep arasında bozulan oranı yeniden kurmak için basit bir yeniden-ayarlama alıştırmasına benzeyen durumsal faktörler tarafından (örn. dengesiz para politikaları) belirlenmiş görünür. Parasalcı ideolojiye göre burada bütün gereken, ekonomik faaliyeti daraltmaya yönelik istikrarlı bir para politikası ve mali politikadır. Öyleyse, enflasyon olduğunda para arzının daraltılması gerektiği fikri temelde doğrudur. Ancak bu yalnızca, toplumsal ilişkilerin soyut parasal

18 Mekân "kapitalist krizin" sistematik olarak kavramsallaştırılmasını engeller. Marx'ın kriz teorisi hakkında bkz. Bell ve Cleaver (1982) ve Clarke (1994); ayrıca bkz. Bologna (1993), Holloway (1992) ve Bonefeld (1998).

eşitliğe tabi kılın ması yoluyla sınıf ilişkilerinin parasal olarak yeniden bileşimi bakımın dan doğrudur.[19] Bu, farklı değer biçimleri arasındaki içsel bağlantı nedeniyledir. Üretim ve dolaşım arasındaki orantısızlık, bir biçimin diğerinden bağımsızlaşmasına, basit bir ekonomik yeniden-düzenleme uygulamasıyla çözülebilecek bir bağımsızlaşmaya gönderi yapılarak açıklanamaz. Devletin kemer sıkma politikası, artı-değer üretim krizi ile doğrudan değil, aynı krizin emeğin sömürüsünden bağımsız, aynı zamanda ancak onun içinde ve sayesinde varolan parasal sermaye birikimi biçiminde ilişkilenir.

Çelişki üretimle dolaşım arasında değil, sermaye ile emek arasındadır. Emeğin üretici gücünün engellenmemiş gelişimiyle kapitalist toplumsal yeniden üretim biçiminin sınırları arasındaki çelişkili ilişki, emeğin üretici gücünü çoğaltacak şekilde gerekli emeğin azaltılmasını dayatır. Her bir sermaye üzerinde birikim sürecindeki nispi artı-değeri artırma dayatması, her bir sermayeyi gerekli emeği olabildiğince azaltmaya zorlar. Bu süreç, "gerekli emekle artı-emek arasındaki ilişki, yani iş gününün kurucu bölümleri arasındaki ilişki ve bunu kuran sınıf ilişkisi" ile ilgilidir (Negri, 2005, s. 139). Sermaye yalnızca, gerekli emeğin dayatılması yoluyla var olduğu için, aynı zamanda ancak canlı emeğin antitezi olarak var olur. Sermaye emeğe bağımlıdır. Sermaye kendisini emekten bağımsız kılamaz. Canlı emek değerin özüdür. Bireysel sermayeler ancak toplumsal sermayenin bir bileşeni olarak ve böylece ancak birbiri içinde ve sayesinde, ve yalnızca birbiri içinde ve sayesinde olmayıp, ancak emek sömürüsü içinde ve sayesinde mevcuttur. Parayla sömürü arasındaki bağın sağlamlığı, bu dayatma biçimiyle, yani değişim aracılığı ile çalışmanın dayatılmasına bağlıdır.

Kapitalist kriz kendisini işsiz sermaye biçiminde ortaya koyar. İşsiz sermaye, basit olarak sermaye biçiminde işlev görmeyi bırakmaz. Üretimdeki aşırı sermayenin tersine, işsiz sermaye, sermayenin genel biçiminde, aynı zamanda da temel, yani para biçiminde varolur:

19 1980'lerde Britanya'daki sınıf ilişkilerinin parasal çürüyüşü hakkında bkz. Clarke (1988) ve Bonefeld (1993).

> Sermaye fazlalığı denilen şey daima, aslında kâr oranındaki düşmenin kâr kitlesi ile telafi edilemediği sermaye fazlalığı – bu, yeni filizlenen sermaye sürgünleri için daima doğrudur – ya da kendi başına iş görmeyen sermayeleri, büyük işletmelerin yöneticilerinin emrine kredi biçiminde veren sermaye fazlalığı için geçerlidir (Marx, 2003, s.222).

Bu gelişme, parasal sermayenin kendisi artık yeniden üretim etkinliğine dönüştürülemeyeceği için, aşırı sermaye birikiminin bir momentidir. Başka deyişle, parasal sermaye canlı emek üzerine yayılmış komutaya dönüştürülemez. O nedenle, "kullanılmayan sermaye bir kutupta, işsiz çalışan nüfus öteki kutupta"(Marx, 2003, s.222) emeğin sermaye içersindeki ve karşısındaki varlığıyla oluşmuş farklı süreklilik kutuplarıdır. Kredi sayesinde aşırı birikimin sürdürülmesi, toplumsal sermaye döngüsünü sermayenin kitlesel devalüasyonunun spekülatif ertelenişi temelinde oluşturur. Bu erteleniş, bir borç birikimi olasılığını gerektirir. Para, artı-değer üzerinde potansiyel olarak değersiz bir hak iddiası biçiminde birikir. Kredi ile sömürü arasındaki ilişkinin sürekli bozuluşu, paranın temel biçimi olarak sermayeyi giderek anlamsızlaştırdıkça, parasal sermayenin sağlamlığı ve varlığı tehlikeye girer. Aynı zamanda, bütün toplumsal ilişkiler, biçimsel değişim eşitliğinin sürdürülmesine dayanır. Bütün toplumsal ilişkiler de bu yüzden, gelecekteki sömürü üzerinde hak iddiası olarak kredinin istikrarına dayanır. "Kredi'nin ya da başka deyişle "paranın olağanüstü gücü"nün biçimsel değişim eşitliğinin korunması, sermayenin emeği ne kadar etkin sömürebileceğine ve emeğin sermayeye ne kadar etkin direndiğine bağlıdır (bkz. Holloway, 1990).

Emeğin sömürülmesinin kullanılmayan sermaye yoluyla sürdürülüşü hayâlidir. Bunun nedeni emek sömürüsünün halâ işçiden dışarı pompalanacak olan artı-değer üzerindeki hak iddia edilmesine dayalı birikimle sürdürülmesidir. Toplumsal sermayenin hiper-enflasyonla genel devalüasyonundan ve değersiz borç birikmesi ve sonucunda sermayenin para yokluğuyla genel iflâsından kaçınılacaksa, kullanılmayan sermaye "kullanılan" sermayeye dönüştürülmelidir. Bunun olmasının tek yolu, gerekli

ve artı emek arasındaki ilişkinin tekrar oluşmasını varsayan bir dönüşüm, yani paranın gerçekten üretken sermayeye dönüşümüdür. Faiz ödemelerine devam etmek ve krediyi ödeme aracına dönüştürmek için para arzı içersinde zaten temsil edilen, ama henüz işçi tarafından üretilmemiş artı-değeri artıracak şekilde, sermayenin emeği daha etkin sömürmesi gerekir. Üretken ayrılmış paranın istikrarı, ancak gelecekteki artı-değer beklentisiyle mümkündür. Bu, gelecekteki kârların yalnızca daha öte birikim taleplerine yeterli olmayıp, buna ek olarak aslında kullanılmayan sermaye yoluyla birikimi sürdüren parasal sermayenin yerine geçecek kadar büyük olmasını gerektirir. Krediyle ne kadar fazla birikim sürdürülürse, sermayenin de kârlılığı artırmak için emeği o kadar daha etkin sömürmesi gereklidir, ki bu da borca yetişmenin tek yoludur. Ancak, bu para emeğe genişlemiş sömürüyü dayatmayı başaramadığı için kullanılmadığından, bunu söylemek yapmaktan daha kolaydır. Dahası, emeğin üretici gücünün gelişmesi, emek sömürüsünü daha da pahalı kılar. Emeği üretim içersinde harekete geçirmek için gereken yatırım, artan sömürü oranı koşulları altında bile kâr oranını azaltmak eğiliminde olan üretimin maliyetini artırır. Bu, sabit sermaye (üretim araçları) değerinin değişen sermayeye (emek gücü) göre artması nedeniyledir.[20] Dolayısıyla aşırı birikim "aşırı sömürüye verilen yanlış isimdir" (Bologna, 1993a, s. 51). Buna ek olarak sermaye, emeğin belli sınırlarının ötesindeki ve belli ücretin altındaki sömürüye direnen aksatıcı gücünün üstesinden gelmelidir. Bir başka deyişle para, emeğe şimdi komuta edemeyip, bunun yerine emeğin gelecekteki sömürüsüne yatırım yapmak peşinde olduğu için kullanılmamıştır. Ancak, paranın kitlesel devalüasyonu, üretim kapasitesi tahribatı, emek gücü ıskartası, fazla sermaye çözülmesi, yaygın iflaslar, kötüleşen koşullar ve çalışmanın yoğunlaşması olmadan bu gelecek hayali kalır. Ancak sermaye bir çöküşten kaçınmak için mevcudu geleceğe uzatır. Üretimin, borç ve borcun geri dönüşümüyle sürdürülmesi, yalnızca emek üzerindeki kapitalist komutanın spekülatif boyutunu ve böylece emeğin sermaye ilişkisiyle hayali bütünleşmesini yoğunlaştırır:

20 Bunun için bkz. Rosdolsky (1977, bölüm 33).

sermayenin emeği etkin şekilde sömürmedeki yetenecksizliği, üretim ve parasal sermayenin çelişkili birliğinin aşırı kutuplarından birisinin başarısızlığı yoluyla, üretim ve parasal sermayelerin aynı şekilde çözülme ve tasfiye tehdididir. Parasal panik ve endüstriyel çöküş aynı paranın iki yüzüdür.

Krediyle teşvik edilmiş bir kriz sürecinde yeniden üretime yönelen sermayenin ödeme aracı talebi artar. Bu talep ancak krediyle karşılanabilir. Sonuçta, talep arttıkça kredi daha pahalı olurken, çöken "ekonomik faaliyet" ve "deflasyonist enflasyon"un etkileri (Mattick, 1980) borcu batmakla, yeniden üretime yönelen sermayeyi de iflâsla tehdit eder. Bankaların kendileri de, spekülasyon ve yeniden üretimin borç finansmanına dayalı toplumsal sermaye döngüsünün çöküşü tehdidinde bulunan kredi yükümlülüklerinin yerine getirilememesi üzerine batma tehdidiyle yüzleşirler. Farklı değer biçimleri arasındaki gerilim, anlamsız ama temel değer biçiminin sömürüden bağımsızlaşmasıyla belirlenmiştir. Paranın temel biçiminin korunması, kendisi de "kullanılmayan" sermaye sayesinde sürdürülen sömürüye bağlıdır. En temel ve anlamsız sermaye biçiminin sürdürülmesi için, bankalar ağır kayıpları yükümlülüklerini yerine getirerek emebilsinler diye, emek ve üretim sermayesinin feda edilmesi gerekir. Ancak, artı-değer üretiminin para sunağında kurban edilişi, sayesinde "anlamsız" sermaye biçiminin varolduğu temeli tahrip eder. Üretim faaliyetinin başarısızlığı tüm toplumsal ilişkilerin dayandığı kredi ilişkilerinin çöküşüne sebep olma tehdidinde bulunur. Artı-değer üretiminin para sunağında kurban edilişi sayesinde sermayenin para gücünün sürdüğü temeli tahrip eder. Parasal ve üretici birikimin birliği, kendisini bunun tahrip edici ayrılışında ve onun sayesinde ortaya koyar. Paranın üstünlüğü, sınıfsal mücadele biçimi olarak üretim sürecinin çelişkili varlığının yerine, kredi ve işleyen sermaye arasındaki çelişki biçimini koyar. Artı-değer üretiminin çelişkili birliğinin yerinden edilmesi, zenginlik biçimi içerik bakımından kullanım değeri üretimi olarak anlamsız olduğundan toplumsal komuta bakımından soyuttur; bu, değerlenmenin emek sürecinden ayrılmasından başka birşey değildir. Herşey para ile sömürü arasındaki ilişkinin gücüne

bağlıdır. Kredi, emeği komuta etmelidir. Bunu, emeğin gelecekteki sömürülmesi üzerinde para taleplerinin birikmesinden çok, değerlenme sürecinin üstünlüğü temelinde emeği sermaye ilişkisi içersine bütünleyerek yapmalıdır. Parasal sermayenin sürdürülmesi için üretici birikim başarılmalıdır. Krediyi emek üzerinde etkin komutaya döndürmekteki başarısızlık, bütün olarak sermayenin çözülmesini ve iflasını gerektirir. Kriz, paranın ne olduğunu gösterir.

Para ve Devlet

Devletin gelişmesinin temeli, değer biçiminin toplumsal ilişkilere dayatılması üzerinde yürütülen toplumsal çatışmadır. Devlet, sermayenin *ajanı* değildir. Her sermaye ancak birbiri içersinde ve sayesinde bir sürecin momentleri şeklinde varolur; onların birlik içinde ayrılıkları faaliyet halindeki soyut emek kategorisi sayesinde oluşmuştur. Kapitalist yeniden üretimin aşırı birikim ve kriz biçimini alması için, her bir sermaye olumsuzlama (devalüasyon) ve olumlama (ortalama kâr oranı) bakımından değerin toplumsal sürecinin bir momenti olarak dahil edilmelidir. Değerin özel ve evrensel arasındaki sürekli dönüşümü (Reichelt, 1978) toplumsal sermaye döngüsü içersinde dolayımlanır ve oluşturulur (bkz. Marx, 2003, 1-4 Bölümler). Devletin tarihsel gelişimi, belli politikaların hizmet ettiği özel çıkarlardan türetilemez.[21] Devlet biçimi, daha çok sermaye döngüsünü oluşturan ve yayılan sınıfsal ilişkinin bir varlık biçimi olarak görülmelidir. Sonuç olarak, devlet biçimi faaliyet halindeki soyut emek kategorisinin politik biçimi olarak varlık edinir.[22]

Faaliyet halindeki soyut emek kategorisinin en gelişmiş biçimi, küresel sömürü ilişkileridir. Dünya piyasası tüm kapitalist yeniden üretim sürecinin bir ön varsayımı ve öncülüdür. Dünya piyasası kapitalist yeniden üretimin ön varsayımını "aynı za-

21 Böylebir anlayış Poulantzas (1973), Van der Pijl (1984), Ingham (1984), Fine ve Harris (1985) ve Anderson (1987) çalışmalarında bulunabilir; eleştiri için bkz. Clarke (1978, 1988).

22 Kapitalizmde emeğin varlık tarzı olarak devlet biçiminin sistematik bir kavramsallaştırması için bkz. Bonefeld (1992).

manda da alt yapısını" oluşturduğu için "doğrudan sermaye kavramının kendisinde verilidir" (Marx, 1999, s.149). Bunun nedeni, dünya piyasası biçiminde, "üretimin tüm momentleriyle birlikte, ama aynı zamanda içersinde bütün çelişkilerin oyuna girdiği bir bütün olarak konulmasıdır" (Marx, 1999, s.149). Buna göre, sömürü üzerine kurulu soyut zenginlik sürecinin aşırı genişlemesi ayrıca para biçiminin genişlemesini de kapsar. Paranın küresel hareketi, "maddi biçimi aynı zamanda soyut insan emeğinin doğrudan doğruya toplumsal cisimleşmiş biçimi olan meta niteliğini tam olarak elde eder" (Marx, 1993, s. 156). Toplumsal ilişkiler "paranın küresel terörizmi" tarafından temsil edilen eşitlik, baskı ve nesnellik içersinde ve sayesinde sürer (Marazzi,1995). Küresel sömürü ilişkileri, çalışmanın ulusal sınırlar içersinde dayatılmasının öncülüdür. "Devlet politik olarak ulusal temel üzerinde kurulmuş olsa bile, onun sınıfsal karakteri ulusal terimlerle, ulusal yasa sistemlerini aşan kapitalist mülkiyet yasası ve sözleşme ve ulusal paraları aşan dünya parasıyla tanımlanmış değildir (Clarke, 1992, s. 136). Ulus devletler, herbirisi parasal sermayenin akışını kendi bölgesine yönlendirmeye çalıştığından yalnızca birbirleriyle rekabet içersinde değildir. Onlar ayrıca küresel sermaye akışı içersinde özel düğümler şeklinde mevcutturlar. Ulus devlet küresel sömürü ilişkileri yoluyla varolur ve "dünya çapında sermaye birikiminin çelişkili biçiminin dayattığı sınırlar içersine" kapanmıştır (Clarke, 1992, s. 136).[23]

Krizde kredinin aşırı genişlemesi, merkez bankalarının rezervlerinin giderek tükenişi şeklinde ortaya çıkar. Ulusal bankaların rezerv fonları kredi sisteminin işleyişi, böylece emek sömürüsünün sürdürülmesi için çok önemlidir. Rezervler kambiyo senetlerinin "gerçek" paraya çevrilmesi bakımından kredinin varlığını garanti eder. Sürdürülen birikim sınırı, değişim oranını rezervlerdeki tükeniş karşısında destekleyen resmi rezervlerin sınırlı arzı biçiminde ortaya çıkar. Bu sınırlama, emeğin üretici gücünü kapitalist yeniden üretim biçiminin sınırları içersinde tutma kriziyle değil, paranın enflasyonist ge-

23 Ayrıca Holloway'in bu kitabın 5. Bölümündeki "Küresel Sermaye ve Ulusal Devlet"ine bakınız. Ayrıca bkz. Burnham (1990, 1993, 1995) ve Bonefeld (1992).

nişlemesiyle ilişkili görünür. Devlet için, rezervlerdeki tükeniş kendisini alacaklıların vergi geliri üzerindeki hak iddiasıyla üstesinden gelinen ödemeler dengesi açığı şeklinde ve değişim oranı üzerindeki spekülatif baskıyla üstesinden gelinen dünya piyasasındaki metalarda döviz konvertibilitesine bir tehdit biçiminde ilan eder.[24] Ulusal paranın dünya piyasasında bütünleşmesi, merkez bankasının rezervlerdeki bir tükenişi karşılama ve kambiyo senetlerini ödeme aracına çevirme yeteneğiyle desteklenir. Merkez bankasının bu yeteneği devletin geliriyle desteklenir. Rezervleri vergilendirme üzerinde hak iddiası olarak kredi garantisi yoluyla destekleyen şey, devletin geliridir. Dünya piyasasındaki metalarda ulusal paranın konvertibilitesi ulusal paranın dünya piyasasında yasal ödeme aracı olarak kabul edilebilirliğine bağlıdır. Bu kabul edilebilirlik, "yerel kötü yönetim" halinde paraya karşı spekülatif baskı yaptırımı ihsan edilmiş olan finansal piyasalarca kredinin vergi geliri üzerinde bir hak iddiası olarak kabul edilmesine bağlıdır. Bankalar sermayelerini faiz getiren girişimlere yatırarak sermayenin aşırı birikimini canlandıracağından, kredinin konvertibilitesi devletin kredi genişlemesini sınırlandırma yeteneğine bağlıdır.[25] "Bu da, üretimin genişlemesi onun kapitalist biçiminin sınırları içersine hapsolduğundan, genel sermayenin "çıkarlar"ını özel sermayelere dayatan bankacılık sisteminin aracılık ettiği devletin para politikaları sayesinde olur" (Clarke, 1988b, s. 9-10). Kısıtlayıcı para politikaları sermayeyi en temel para biçiminde sürdürme arayışından çok, toplumsal yeniden üretim biçimi olarak sermayenin varlığının sürdürülmesi arayışını içerir. Küresel kredi ilişkilerinde bir yükümlülüğün yerine getirilmeyişi, yalnızca anlamsız parasal sermaye biçimindeki soyut zenginlik sürecini değil, bütün toplumsal ilişkilerin dayandığı temel sermaye biçimini de tehlikeye sokar. Para soyut emeğin temel biçimidir.

24 Ayrıca bkz. Clarke (1988).

25 Tarihsel gelişimi içersinde devlet paranın enflasyonist genişlemesini kısıtlayacak güçleri sahiplenmiştir. Bu güçler devletin para ve finans politikalarına temel sağlar (bkz. Marx, 1966, 1844 Banka Yasası üzerine).

Krediyle sürdürülen birikimin spekülatif karakteri, artı-değer üretiminin kredi genişlemesiyle sahte değerlenişi kendisini (olasılıkla) bir kâğıt para birikmesiyle ortaya koyduğu zaman öne çıkar. Ödeme araçlarına talebin artmasıyla merkez bankasının son çare borçlandırıcısı olarak hareket etme yeteneği giderek zorlaşır. Dünya piyasasında biçimsel değişim eşitliğinin sürdürülmesi için para arzının politik kontrolü, finansal istikrarın sürdürülmesi için kredi kesilmesi anlamındadır. Başka deyişle bu, devletin sertlik politikasını gerektirir. Ancak, sıkı para dayatması çelişkilerle doludur. Parasal sermayenin sürdürülmesi için üretken birikim sağlanmalıdır. Krediyi emeğin etkin sömürülüşüne döndürmekteki başarısızlık, üretim sermayesi için gelecekteki artı-değer üzerinde hak iddiası olarak kredi yükümlülüklerinin yerine getirilmemesini başlatarak, batma ve iflas biçiminde emeğin etkin olarak sömürülmesi krizini yeniden öne çıkarır.

"Para"nın bu işleyişini anlamak için kişi "krizin parasal görüngüsünden toplumsal ilişkilerin krizinin analizine, dolaşım krizinden gerekli emek ile artı emek arasındaki ilişkinin krizine" gelmelidir (Negri 2005, s. 81). Paranın özü emektir, paranın yasal ödeme aracı olarak kabul edilirliği emeğin etkin sömürülüşüyle garanti edilmiştir. Paranın biçimsel eşitliğinin "yanıltıcı ortaklığı" ancak onun "yabancı emek" üzerindeki komutasıyla sürer. Üretim sermayesiyle kredi sistemi arasındaki çelişkinin hareketi, emek sürecine dayatılan değerlenme üzerindeki sınıf mücadelesiyle belirlenir. Bu mücadele devletin aracılık ettiği parasal baskılar biçiminde oluşmuştur. Krizle sürdürülen bu süreçte devlet, paranın toplumsal gücünün kendisiyle çelişkili momenti olarak bir genellik elde eder. Paranın sömürüden ayrılması devlet üzerinde damgasını sermayenin parasal gücüyle (P . . . P') vurur, ki bu güçte kendi varlığının önkoşulu, yani emeğin kapitalist sömürüsünün genişleyen yeniden üretimi (P . . . Ü . . . P'), ortadan kalkmış gibi görünür. Artı-değer üretiminin çelişkili birliği, devlet üzerinde çalışan sermaye ile para sermayesi arasındaki çelişki olarak etki yapar. Artı-değer üretiminin çelişkili birliği nedeniyle devlet, sermayenin çelişkilerini çözmek yerine, bu çelişkileri politik olarak yeniden üretir.

Keynesçi kolay kredi politikası ne aşırı birikimi ne de onun güdülediği piyasa büyümesini çözer (Mattick, 1980). Tersine, tam istihdam garantisiyle işçi sınıfını entegre ederek ve talep yaratma yoluyla kârları teminat altına alarak aşırı birikimi beslemek eğilimindedir. Kredi genişlemesi ve devlet borçları sayesinde para arzının artırılması, sürekli büyüyen bir enflasyonist sarmal içersinde birikime ve tam istihdamın sürdürülmesine izin vererek, fiyat artışlarının gerçekleştirilebileceğini garanti eder. Amortisman bedelleri kredi verilerek emilir ve işsizlik ertelenirken, aşırı birikim eğilimi, fiyat artışları, bütçe sıkıntıları, para üzerindeki spekülatif baskı ve parasal sermayenin enflasyon yoluyla büyüyen devalüasyonu, paranın ulusal örgütlenişine güvenin aşınması, ulusal paranın dünya piyasasındaki biçimsel değişim eşitliğine tehdit ve sonuçta küresel kredi ilişkilerinin olası çöküşü şeklinde kendisini ifade ederek hızlanır. Krediyle sürdürülen aşırı birikim, birikim krediyle sürdürüldükçe ilâmı daha da sertleşen çöküşün kıyısında sendeler. Ulusal ve uluslararası kredi genişlemesi ve büyüyen devlet harcamaları, sonuçta yalnızca bu politikaların ilk başta düzenlemek istediği eğilimleri daha da kötüleştirir (Mattick, 1980).

Parasalcı kredi politikası, politik olarak devalüasyonu ve işsizliği olduğu kadar sermayenin çözülüşünü de destekleyen kısıtlayıcı para politikası yoluyla aşırı birikimi tasfiye etmek ister. Sıkı para politikası ve yüksek faiz oranları, yeniden üretime yönelen sermayenin üretim faaliyetini ve istihdamı sürdürmek için gereken ek ödeme araçlarını çekmesini pahalı hale getirirken, yüksek faiz oranları sermaye iflasını ve çözülüşünü hızlandırır. Yüksek faiz oranları, bankaların büyük kayıpları yükümlülükleri yerine getirerek emmelerini mümkün kılsa bile, sıkı para politikası birikimin dayandığı tüm sürece zarar verme tehdidinde bulunur. Üretim faaliyeti feda edilemez, çünkü para ancak değerin özü olarak emeğin içinde ve sayesinde mevcuttur. Yüksek faiz oranı politikalarıyla kapitalist toplumsal yeniden üretim biçiminin dayatılmaya kalkışılması, dış finans kredisinin kıt ve pahalı, borç hizmetinin de daha pahalı hale gelmesiyle üretim faaliyetindeki düşüşü destekler. Paranın sömürü amacıyla emek

üzerinde komutaya dönüştürülememesi sayesinde başlayan gelecek artı-değer üzerindeki hak iddiası başarısız olunca, kredi sistemi çöküşün kıyısında sendeler.

Hem parasalcılık hem de Keynescilik, soyut emek ve değer biçimi kategorisinin çelişkili birliğinin politik fenomenleridir, yani bunlar üretim ve dolaşımın ayrılık içersindeki birliğinin diyalektik sürekliliğinin farklı momentleridir. Keynescilik, parasal sermayenin temel biçimine karşı ayırım yaparak borç ve kârlar üzerinde enflasyonist baskı yoluyla aşırı birikimi sürdüren talebi oluşturarak birliği sürdürmek ister. Parasalcılık ise, yeniden üretime yönelen birikimi ve emeği paranın sunağında kurban ederek, üretim ve dolaşım arasındaki ayrılığı düzeltmek ister. Yeniden üretime yönelen sermayenin hevesleri üzerindeki böyle bir kısıtlama artı emeğin genişleyici üretimini ve kredi sisteminin kendisini tehdit eder. Keynesci ve parasalcı politikalar üretim ve dolaşım arasındaki ayrılığı belli bir derecede yumuşatabilse de, her ikisi de kapitalist yeniden üretimin çelişkilerine çözüm sunmazlar. Toplumsal sermayenin (yani üretim ve parasal sermayenin) farklı uçlardan birini diğerine kurban ederek yoğunlaştırma tehdidinde bulunan farklı momentleri arasındaki yıkıcı gerilimi iyileştirmeye çalışır. Parasalcılık ve Keynescilik arasındaki fark, emeğin üretici gücünün değer üretimine tabi oluş şekli yüzünden politiktir. Toplumsal ilişkilerin sıkı parasal kontrol temelinde içerilmesi, yaşam standartları kötüleştirilerek ve böylece toplumsal ilişkilere borçlanma dayatılarak kredinin garantiye alınmasını gerektirir. Örneğin, 1980'lerde para arzının kontrolu yoluyla paranın tekrar çalışmaya bağlanmasına yönelik parasalcı girişim, bu politikanın başlamasından kısa bir süre sonra terk edilmiştir. Ancak, parasalcılığın kısa ömürlü politik başarısı, bireyselleştirici ve parçalayıcı borçlanma biçimi temelinde sınıf ilişkilerinin çözülmesi oldu.[26] Devlet, paranın komuta eden politik biçimi, yani emek gücünün toplumsal çatışmanın planlama ve kontrolü ve işçi sınıfından beklenen politik davranış temelinde örgütlenmesi olarak genellik elde etmiştir. "Borçlanmanın dayatılması" ya da başka bir deyişle, parasalcılığın

26 Bkz. Bonefeld (1993), Clarke (1988) ve Cleaver (1995)

sermayenin gelecekle kumar oynamasını toplumsal ilişkilere ödettirme amacı, kışkırtma ve güç kullanma çaresine hazırlıklı bir devletle el ele gitmiştir. Eşitliğin yüzünün borçlanma biçiminde ortaya çıkması, emeğin devlet sayesinde paranın gücüne boyun eğdirilmesi demektir. Paranın kayıtsız egemenliğinin politik olarak dayatılması, biçimsel eşitlik ve biçimsel özgürlüğün dayatılmasını gerektirir ki, bu dayatma yurttaşlığı ve borcu eşit olarak ele alır. Bir başka deyişle "piyasa cumhuriyeti" "borçlanma cumhuriyetine" dönüşür. Sistemi bir arada tutan şey borçlanmanın dayatılmasıdır. Bu da mülk sahipliğiyle ilişkili olduğu kadarıyla işçi sınıfının tanınmasını gerektirmiştir.

Paranın dayatılması hukuk ve para temelinde piyasa eşitliğinin dayatılmasını gerektirir. Örneğin, parasalcı Yeni Hak ideolojisi, artı-değer üretiminin krizini para ve devlet arasındaki ilişki bakımından ifade etmiştir. Bağımlılık yaratıyor, sorumluluk ve öz-saygıyı azaltıyor olmakla eleştirilen Keynesci müdahaleci devlet kavramını da reddetmiştir. Piyasada zora dayalı olmayan değişimin dayatılması yoluyla finansal istikrarın yeniden kazanılmasına yönelik parasalcı girişim, bu yüzden halkın devlete olan bağımlılığını, onların paranın değişim ilişkilerinin serbest kuralına tabi kılınması lehine azaltmayı amaçlamıştır. Parasalcı ideolojiye göre "öz-sorumluluğun" dayatılması, serbest piyasa özgürlüğüyle aynıdır. Bu özgürlük, piyasanın sinyallerine gözü açık olmayan kimseleri kısıtlar: maddi kazanç dışında bir değerle ilişkili olmak acımasızca cezalandırılır. Yukarda belirtildiği gibi kapitalizmde para tüm "özneleri değişimin öznesine" indirger (Bologna, 1993, s. 67). Paranın önünde her birey eşittir. Paraya sahip olanlar için bu, özgürlük ve refah aracıdır. Ona sahip olmayanlar içinse paradan yoksun olmak, yalnızca onların fakirliklerini değil emek metası olarak var oluşlarını tanımlar. "Her bireyin başkalarının faaliyeti üzerinde ya da toplumsal refah üzerine uyguladığı güç *değişim değerinin, paranın* sahibi olarak kendi içersinde mevcuttur. Birey kendi toplumsal gücünü de topluma olan bağını da cebinde taşır" (Marx, 156-7). Piyasanın sınırlarının parasalcı açıklaması, yalnızca bireysel piyasa ajanı temelinde sınıf ilişkilerinin parasal çözülüşünü içermez. Ayrıca

güç kullanımı temelinde işin dayatılması teşebbüsünü de içerir: piyasa güçlerine uy – yoksa! Gücün zorla kullanılması, özel mülkiyetin borç yükümlülüğünün yerine getirilmemesine karşı korunma hakkını bildirir. Parasalcılığın "önceden karşı-devrimi" (Agnoli, 1975), borcun gelecekteki sömürü üzerindeki hak iddiasının korunması için şimdiden güç kullanılmasını gerektirir.

Toplumsal ilişkilere sermayenin temel biçimini yani parayı dayatmakla devlet, zorlayarak, parasal hak iddialarını emeğin gelecekteki sömürüsüne çevirmeyi kesinleştirmeye çalışarak şimdiyi geleceğe bağlayıp paranın garantisini korumaya çalışır. Bu süreçte devletin kendisiyle çelişen biçimi "uyumun" – sömürünün dayandığı biçimsel eşitlik ve biçimsel özgürlük uyumunun – "son sığınağı" olarak genellik elde eder (Marx, 2003, s.343). Uyumun son çaresi olarak devlet bu yüzden toplumsal ilişkilerin anlamsız para biçimine feda edilmesinin dayatılması yoluyla "toplumsal çıkarı" temsil eder (Marx ve Engels, 1982). Paranın dayatılması, cisimlenişi para olan soyut eşitlik ortalaması şeklindeki ekonomik özgürlüğün politik olarak korunmasını gerektirir. Devlet, kumandadaki paranın, yani önkoşulları, öncülü ve sonucu olarak hukuk ve düzen kontrolünü gerektiren toplumsal ilişkilerin para kıtlığına tabi oluşunun ortak temsilcisi şeklinde mevcudiyet kazanır. Değer biçiminin dayatılması, yalnızca toplumsal ilişkilerin para kıtlığına tabi oluşunu değil, daha temel olarak sınıf ilişkilerinin ücret ilişkisi temelindeki parasal çözülüşünü de gerektirir. Sermaye emeği kendi varlığının koşulu olarak içermek zorundadır. Soyut emeğin antagonist eğilimi belirtildiği gibi, emeğin doğrudan değişim değeri üretme çelişkisini de içerir, yani para, aynı zamanda para biçimindeki soyut emek olarak, kapitalist biçimiyle çelişir. Emeğin üretici gücünün diğer yanı ise kullanılmayan sermayenin, borcun potansiyel olarak geri döndürülemez birikimidir. Marx (2003, s. 388) bu durumu "kapitalist üretim tarzının, bizzat kapitalist üretim tarzının içersinde ortadan kaldırılması" olarak karakterize etmiştir. Kapitalist toplum içersinde bu çelişki, yalnızca üretim kapasitelerinin yok edilmesi, işsizlik, kötüleşen koşullar ve yaygın fakirlik değil insan yaşamının savaş ve açlıkla yok edilmesi de

dahil ancak güç yoluyla (*Gewalt*) içerilebilir.[27] "Güç", para kadar anlamsız ve ilkeldir. Emeğin sermayeye karşı antagonizması, paranın "olağanüstü gücü"nün diğer yanıdır. Onu tarih müzesine itmekle tehdit eden bir geleceği olan "para şimdi gebedir" (Marx, 2003, s.345) Para, tam bir dehşet olarak ilerleyen mutluluk döngüsüdür. "Kişi katılaşmış toplumsal ilişkileri kendi melodilerini söyleyerek dansa ikna etmek zorundadır" (Marx).

Sonuç

Bu bölümde para kategorisinin, emeğin kurucu gücünün kendisiyle çelişkili bir biçimi olduğu tartışıldı. Bu, ne kapitalist üretim için düzenleyici bir mekanizmadır, ne de sadece soyut zenginliğin cisimlenişi olarak vardır. Ama her ikisidir. Ancak, sorun paranın işlevi değil onun toplumsal bir güç olarak çelişkili varlığının açıklanmasıdır. Clarke'ın belirttiği gibi (1988, s. 13-14), para "kapitalist mülkiyetin en soyut biçimi" ve böylece "sayesinde toplumsal yeniden üretimin kapitalist yeniden üretime tabi olduğu üstün toplumsal güçtür". Bu üstün toplumsal güç olarak, para sermayenin emeğe bağımlılığının anlamsız ve temel biçimiyle ortaya çıkar. Paranın emekle bağlantısı ortadan kalkmış gibi göründükçe, üretimin toplumsal faydası paranın içindeki önemsiz birşey (faiz) olarak görünür. Ancak hata, emeğin üretici gücünün paranın sömürüden kriz güdümlü ayrılışının ardında yatan kârlılık kavramı içersinde tutulmasındadır. Aynı zamanda kredi dengesi sermayenin emeği etkin biçimde sömürme kapasitesine bağlıdır. Sermaye yalnızca birikime izin verecek kadar artı-değer oluşturmak değil, ayrıca kredi verenleri de tatmin etmek zorunda olduğu için emeği sömürmek zorundadır.

Parasal sermayenin potansiyel bağımsızlığı, emeğin üretken ve yıkıcı gücü sayesinde kurulmuştur. Para, içersinde sermayenin fabrikadaki işçi sınıfının direnişinden kaçtığı biçimdir. Bologna'nın (1993, s. 52) Marx'ın 1856 ve 1857 arasındaki çalışması hakkındaki yorumunda belirttiği gibi, "parasal spekülas-

27 Örneğin, eski Yugoslavya'daki savaş hakkında bkz. Barratt Brown (1993), "Açlık ve Kriz" hakkında Cleaver (1977), "Yahudi-Karşıtlığı"nın politik ekonomisi hakkında Postone (1986), Nazilik'te "nüfus politikaları" hakkında Aly ve Heim'e (1991), ayrıca Bonefeld (1998) bakınız.

yonun tarihi önemi, tam olarak onun işçi sınıfıyla doğrudan ilişkiden kaçındığı gerçeğindedir". Ama aynı zamanda, sermayenin emeği sömürmek yerine paradan para yaparak "değer yasasını" gizleme teşebbüsü, şimdiyi geleceğe uzatmaya yönelen umutsuz bir teşebbüs içinde kendi olanaklarının ötesinde yaşayan sermayeyi vurgular. Sermaye için kriz "çalışan sınıf üzerindeki kontrol kaybının" kanıtıdır (Bell ve Cleaver, 1982, s. 258). Bu kayıp, paranın anlamsız biçimini şimdinin geleceğe yabancılaşmasını sağlamak isteyen saldırgan bir güç olarak vurgular.

Çağdaş kriz zemininde kredinin sürekli genişlemesi, sermayenin sömürü ilişkilerinin kendi gereksinimlerine yetecek kadar yapılandırılmasını dayatmakta başarılı olamadığını göstermektedir. 1960'lı yılların sonlarına kadar sermaye, kontrollü deflasyon dayatmayı denemiş ve küresel ölçekte sürekli ve daha önce olmamış bir kredi genişlemesini başarmıştır. Borç krizi para krizine verilen yanlış bir isimdir. Sermaye kendisini borçtan para yaparak kurtaramaz. İşçi sınıfıyla karşılaşmak zorundadır. Üretimdeki emekle doğrudan çatışmaktan kaçınmakla sınıf çatışmasından kaçamaz. Emek üzerindeki komutasını ancak küresel ölçekte gerekli ve artı emek arasındaki ilişkiyi acımasız bir güçle dayatarak kurtarabilir. Reformist sosyalistlerin "hükümet parayı efendisi değil hizmetçisi yapmalıdır" önerisi (Mitchell, 1989, s. 61) yalnızca bir aldanma değildir. Paranın "hırs tüccarlarının bencil amaçlarından çok büyüme ve iş için çalıştırılan bir araç" olarak anlaşılması (Mitchell, 1989, s. 61), aslında paranın emeğin sömürülmesini yönetmesi ve örgütlemesi önerisidir. Bu bölüm bunun ne demek olduğunu göstermiştir.

Kaynakça

Aglietta, M. (1979) *A Theory of Capitalist Regulation: The US Experience*, Londra:Verso.

Agnoli, J. (1975) *Überlegungen zum bürgerlichen Staat*, Berlin: Wagenbach.

Aly, G. ve Heim, S. (1991) "The Economics of Final Solution", *Common*

Sense, 11.
Anderson, P. (1987) "The Figure of Dissent", *New Left Review*, 161.
Backhaus, H.G. (1974) "Materialien zur Rekonstruktion der Marxschen Werttheorie", *Gesellschaft*, 1, Frankfurt:Suhrkamp.
Backhaus, H.G. (1986) "Zum Problem des Geldes als Konstituens oder Apriori der ökonomischen Gegenständlichkeit", *Prokla*, 63.
Backhaus, H.G. (1992) "Between Philoshopy and Science: Marxian Social Economy as Critical Theory", *Open Marxism* Vol. I. History and Dialectics içinde, (ed.) W. Bonefeld, R.Gunn ve K. Psychopedis.
Barrat Brown, M. (1993) "The War in Yugoslavia and the Debt Burden", *Capital & Class*, 50.
Bell, P. ve Cleaver, H. (1982) "Sınıf Mücadelesi Teorisi Olarak Marx'ın Kriz Teorisi", *Conatus 5: Kriz Teorisi ve Öznellik*, Nisan-Temmuz 2006, Otonom Yayıncılık, İstanbul.
Bologna, S. (1993a) "Money and Crisis: Marx as Correspondent of the New York Daily Tribune, 1856-57", Kısım I, *Common Sense*, 13.
Bologna, S. (1993b) "Money and Crisis: Marx as Correspondent of the New York Daily Tribune, 1856 57", Kısım II, *Common Sense*, 14.
Bonefeld, W. (1988) "Class Struggle and the Permanence of Primitive Accumulation", *Common Sense*, 6.
Bonefeld, W. (1992) "Social Constitution and the From of the Capitalist State", W. Bonefeld, R.Gunn ve K. Psychopedis (ed.) içinde, *Open Marxism Vol. I. History and Dialectics.*
Bonefeld, W. (1993a) "Crisis of Theory", Capital & Class, 50.
Bonefeld, W. (1993b) *The Recomposition of the British State During the 1980s*, Aldershot: Dartmouth.
Bonefeld, W. (1994) "Capital as Subject and Existence of Labour", *Open Marxism Vol. III: Emancipating Marx.*
Bonefeld, W. ve Holloway, J. (ed.) (1991) *Post-Fordism and Social Form*, Londra:Macmillian.
Bonefeld, W., Gunn, R. ve Psychopedis, K. (ed.) (1992a) *Open Marxism Vol I: History and Dialectics*, Londra: Pluto Press.
Bonefeld, W., Gunn, R. ve Psychopedis, K. (ed.) (1992b) *Open Marxism Vol II: Theory and Practice*, Londra: Pluto Press.
Bonefeld, W., Gunn, R., Holloway, J. ve Psychopedis, K. (ed.) (1994) *Open Marxism Vol III: Emancipating Marx*, Londra: Pluto Press.
Burnham, B. (1990) *The Political Economy of Postwar Reconstruction*, Londra: Macmillian.
Burnham, B. (1993) "Marxism, Neo-Realism and International Relations", *Common Sense*, 14.
Clarke, S. (1978) "Capital, Fractions of Capital and the State", *Capital*

& Class, 5.
Clarke, S. (1980) "The Value of Value: Rereading Capital", *Capital & Class*, 10.
Clarke, S. (1982) *Marx, Marginalism and Modern Sociology*, Londra:Macmillian.
Clarke, S. (1988a) *Keynesianism, Monetarism, and the Crisis of the State*, Aldershot: Edward Elgar.
Clarke, S. (1988b) *"Configuration of Dissent: Fractions of Capital, Class Struggle and the Decline of Britain"*, yayımlanmamış makale, Warwick Üniversitesi.
Clarke, S. (1989) "Review Article on M. Itoh's 'Basic Understanding of Capitalism'", *Capital & Class*, 37.
Clarke, S. (1992) "The Global Accumulation of Capital and the Periodisation of the Capitalist State Form", W. Bonefeld, R. Gunn ve K. Psychopedis (ed.) içinde, *Open Marxism Vol I: History and Dialectics*.
Clarke, S. (1994) *Marx's Theory of Crisis*, Londra: Macmillian.
Cleaver, H. (1977) "Food, Famine and the International Crisis", *Zerowork* 2.
Coakley, J. ve Harris, L. (1983) *City of Capital*, Oxford: Basil Blackwell.
De Brunhoff, S. (1976) *Marx on Money*, Londra: Pluto Pres.
Elson, D. (1979) "The Value Theory of Labour", D. Elson (ed.) (1979) *Value: The Representation of Labour in Capitalism* içinde, Londra: CSE Books.
Fine, B. ve Harris, L. (1985) *The Pecularities of British Capitalism*, Londra: Lawrence & Wishart.
Glyn, A. ve Sutcliff, B. (1972) *Workers, British Capitalism and the Profit Squeeze*, Harmondsworth: Penguin.
Gunn, R. (1987) "Marxism and Mediation", *Common Sense* 2.
Gunn, R. (1992) "Against Historical Materialism", Bonefeld, W., Gunn, R. ve Psychopedis, K. (ed.) *Open Marxism Vol I: History and Dialectics*.
Hall, M. (1992) "On the Creation of Money and the Accumulation of Bank-Capital", *Capital & Class*, 48.
Holloway, J. (1990) "The Politics of Debt", *Common Sense*, 9.
Holloway, J. (1991) "In the Begining was the Scream", *Common Sense*,11.
Holloway, J. (1992) "Crisis, Fetishism, Class Composition", Bonefeld, W., Gunn, R. ve Psychopedis, K. (ed.) (1992a) *Open Marxism Vol I: History and Dialectics* içinde.
Ingham, G. (1984) *Capitalism Divided*, Londra:Macmillian.

Kay, G. (1979) "Why the Labour is Starting Point of Capital", D. Elson (ed.), *Value: The Representation of Labour in Capitalism* içinde, Londra: CSE Books.

Jessop, B. (1985) *Nicos Poluantzas: Marxist Theory and Strategy*, Londra: Macmillian.

Jessop, B. (1991) "Polar Bears and Class Struggle: Much Less than a Self-Criticism", W. Bonefeld ve J. Holloway (ed.) *Post-Fordism and Social Form*, Londra:Macmillian.

Marazzi (1995). Money in the World Crisis: The New Basis of Capitalist Power. *Global Capital, National State and the Politics of Money* içinde, W. Bonofeld ve J. Holloway (ed.), Londra, Macmillian Press

Marx, K. (1867) "Letter to Engels, 24. Aug. 1867", D. McLellan (1977), *Selected Writings of Marx and Engels*, Oxford: Oxford University Press.

Marx, K. (2003) *Kapital III*, Sol Yayınları, Ankara.

Marx, K. (1993) *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, Sol Yayınları:Ankara.

Marx, K. (1999) *Grundrisse I*, Sol Yayınları, Ankara.

Marx, K. (2003) *Grundrisse II*, Sol Yayınları:Ankara.

Marx, K. (1976) *Theorien über den Mehrwert* (MEW) 23, Berlin: Dietz Verlag.

Marx, K. (2003) *Kapital II*, Sol Yayınları, Ankara.

Marx, K. (1993) *Kapital I*, Sol Yayınları, Ankara.

Marx, K and F. Engels (1992) *Alman İdeolojisi*, Sol Yayınları, Ankara.

Mattick, P. (1980) *Economics, Politics and the Age of Inflation*, Londra : Merlin Press.

McLellan, D. (1977) *Selected Writings of Marx and Engels*, Oxford : Oxford University Press.

Mitchell, A. (1989) *Competitive Socialism*, Londra : Unwin.

Negri, A. (2005) *Marx Ötesi Marx: Grundrisse Üzerine Dersler*, Otonom Yayıncılık, İstanbul.

Pashukanis, E. (1979) *Law and Marxism*, Londra :Pluto Press.

Postone, M. (1986) "Anti-Semitism and National Socialism", A. Rabinbach ve J. Zipes (ed.) *Germans and Jews Since Holocaust* içinde, New York :Homer & Meier.

Poluantzas, N. (1973) *Political Power and Social Classes*, Londra :NLB.

Psychopedis, K. (1984) *Geschichte und Methode*, Frankfurt ve New York: Campus.

Psychopedis, K. (1991) "Crisis of Theory in the Contemporary Social Sciences", W. Bonefeld ve J. Holloway (ed.) *Post-Fordism and Social Form*, Londra:Macmillian.

Psychopedis, K. (1992) "Reconstruction of Dialectical Theory", Bonefeld, W., Gunn, R. ve Psychopedis, K. (ed.) (1992a) *Open Marxism Vol I: History and Dialectics* içinde.

Reichelt, H. (1978) "Some Remarks on Flatow and Huisken's Essay 'On the Problem of the Derivation of the Bourgeois State'", J. Holloway ve S. Picciotto (ed.) *State and Capital: A Marxist Debate* içinde, Londra: Edward Arnold.

Reichelt, H. (1993) "Some Notes on Jacques Bidet's Structuralist Interpretation of Marx' Capital", *Common Sense*, 13.

Reuten, G. (1988) "The Money Expression of Value and the Credit System: a value form theoretic outline", *Capital & Class*, 35.

Rosdolsky, R. (1977) *The Making of Marx's Capital*, Londra:Pluto Press.

Schmidt, A. (1974) "Praxis", *Gessellschaft: Beiträge zur Marxschen Theorie* 2 içinde, Frankfurt: Suhrkamp.

Van der Pijl, K. (1984) *The Making of the Atlantic Ruling Class*, Londra:Verso.

Zapata Wall Street'te

John Holloway
İngilizceden Çeviren: A. Serkan Mercan

Zapata, gözlerinde onurun parıltısı, göğsünde çaprazlanmış fişekliği ile beyaz atını Wall Street'e sürdüğünde 19 Aralık 1994'ün erken saatleriydi. İzleyen günlerde Wall Street'te dehşet, dünya finans piyasalarında panik vardı. Hisse senedi piyasaları sarsılmış, siyasi liderler baş başa verip düşünmeye başlamışlardı.

Biraz vakit geçtikten sonra[1] "Paranın İktidarı'nı Titrettik" diye açıklama yapan maskeli Zapata'ya göre, "onurun birleştirmeye başladığı bir şeyin parayla alınıp satılamadığı görüldü. Paranın İktidarı korktu, çünkü onurların[2] birleşmesi, paranın iktidarının çöküşüne, bir kâbusun sona yaklaşan bölümüne hızla geçişine, küstahlıkve aptallıkile yönetilmiş tarihsel bir dönemin bitişine işaret etmektedir."

I

19 Aralık 1994 sabahının erken saatlerinde, EZLN (Ejército Zapatista de Liberación Nacional: Zapatista Ulusal Kurtuluş Or-

1 29 Eylül 1995 tarihli Communiqué. Bu beyânatın farklı bir bağlamda verildiği dikkate alınsın, 19 Aralık'ı takip eden olaylarla doğrudan ilişkili değildirler.
2 Onur kavramı için bkz. Holloway(1998)

dusu) kendilerini bir yıldan fazla bir süredir kuşatmış olan askeri kordonu yardıklarını ve Meksika'nın[3] güneydoğusunda Chiapas eyaletindeki 38 belediyede yaşanan olayları üstlendiklerini ilan etti. Tek bir silah patlamadı ve hiç kimse yaralanmadı.[4]

Finans piyasaları hemen reaksiyon gösterdi. Sermaye kaçtı. Yatırımcılar ellerindeki hisseleri sattığı için hem Mexico City'de hem de Wall Street'te Meksika hisselerinin fiyatları düştü. Para piyasalarında, ellerinde Meksika pezosu bulunanlar bunları dolara çevirdikleri için bir sermaye kaçışı yaşandı[5]. Ertesi gün, Meksika hükümeti pezonun dolar karşısında %15.3 oranında devalüe edildiğini duyurdu ve Zapatistalar'ı[6] devalüasyondan sorumlu tuttu. Devalüasyona rağmen, sermayenin pezo'dan kaçışı devam etti ve Aralık'ın 22. günü hükümet pezo'nun dalgalı kura bırakılmasına karar verdi. Pezo düştü ve Aralık'ın 19'undan[7] önceki değerinden %40 oranında kayba uğradı.

Takip eden haftalar ve aylarda, Meksika'daki devalüasyonun ve sermayenin Meksika'dan kaçışının etkisi dünya genelinde hissedildi. Uzun yıllardır Meksika, neo-liberal politikaların başarı sembolü, zengin komşuları ile birlikte Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşaması'nı (NAFTA) kurmayı başaran ve OECD'ye(Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgü-

3 *La Jornada*, 20 Aralık 1994

4 Pezo'nun devalüasyonunu "Chiapas'taki şiddet"e referans ile açıklayan IMF'nin raporu (Uluslar arası Para Fonu, 1995, s. 53-54) tamamen yanlıştır.

5 23 Aralık 1994 tarihli *El Financiero*, Aralık ayının ilk üç haftasındaki sermaye çıkışını 7.5 milyar dolar olarak hesaplamaktaydı.

6 Tabii ki bu, ne "suçun Zapatistalar'da olduğu" ne de devalüasyona onların "sebep olduğu" anlamına gelmez. Yine de, devalüasyona sebep olan sermaye kaçışını Zapatista kalkışmasının tetiklediği çok az kuşku götüren bir olgudur.

7 Sermayelerini yeterince hızlı bir şekilde çıkartamayan yatırımcılar çok kayıba uğradı. 23 Aralık 1994 tarihli *Financial Times*'a göre "Gelişmekte olan piyasalardaki büyük yatırımcılar haline gelen ABD kurumlarının – ve özellikle Meksika'da– bu hafta içinde elindekilerin %20'sinden fazlasını kaybettiğini hesaplanmaktadır" ve "Büyük döviz kayıpları, piyasanın daha da kötüye gitmesini şiddetlendirirken, Meksika varlıklarını elinde tutan yatırımcılar birkaç gün içinde milyarlarca dolar kaybetti." Birkaç hafta sonra, hesaplamalar daha da kötü bir hâl aldı: "Dolar temelli öz sermaye krizi olarak görülen Meksika krizinde, yatırımcılar bir aydan kısa bir süre içinde %40'tan daha fazla kaybetti." (*Financial Times*, 12 Ocak 1995).

tü) üye olan (Nisan 1994) yoksul ülke, "yükselen piyasaların"[8] yıldızı olarak kabul edildi. Pezo düştüğünde, 1990'dan 1994'e kadar yükselen piyasalara doğru gerçekleşen muazzam oranlardaki sermaye akışında rol alan yatırımcılara bu piyasaların hiçbirinin güvenli olmadığı göründü. Sermaye, riskli olarak görülen piyasalardan daha düzgün kurulmuş piyasalara[9] doğru akınca, para birimlerinin ve hisse senedi piyasalarının istikrarını tehdit eden "kaliteli olana kaçış" söz konusu olmaya başlamıştı ve bu sadece Latin Amerika'yı değil (özellikle Arjantin ve Brezilya) aynı zamanda Tayland, Hong Kong, Macaristan, İsveç, İspanya, Portekiz, Pakistan, Güney Afrika, İtalya, Endonezya, Polonya, Nijerya, Kanada ve diğer ülkeleri de tehdit etmeye başlamıştı[10].

Ocağın ortasında, Birleşik Devletler Başkanı, ABD hükümetinin Meksika pezosunun istikrarını sağlamak için 40 Milyar dolar kredi verebileceğini beyan etti. Bu öneri Kongre'de güçlü bir muhalefet ile karşılaştığında Clinton, toplamda 50 Milyardan fazla olan bir uluslararası destek paketinin yaratıldığını duyurdu

8 "Yükselen piyasalar" kavramı ile belli başlı finans merkezleri dışındaki finans piyasaları anlatılmak istenir. Bunlar geçen birkaç yılda çok hızlı bir gelişme göstermişti ve Meksika başat bir rol üstlenmişti. Yükselen bir piyasa, Dünya Bankası'nın bir kolu olan Uluslar arası Finans Kurumu (International Finance Corporation) tarafından kişi başına düşen GSYİH miktarının 8.355 dolardan daha az olduğu bir ülke olarak tanımlanır. Broker olan Baring Securities'e gore, 1993'ün sonlarında, yükselen piyasalardaki hisse senetlerinin 200 milyar dolarlık bölümü yabancı yatırımcılar tarafından tutulmaktaydı ki, bu miktar 1986'da sadece 2.1 milyar dolar idi. ABD faiz oranları çok düşük olduğu zaman, yani 1990'lı yılların başlarında yükselen piyasalar hızla büyüdü: "Baring Securites'e göre, ABD'nin denizaşırı hisse senedi yatırımları 1992'deki 42.3 milyardan 1993'te 84.8 milyara çıkarak ikiye katlandı." (*Financial Times*'tan Phillip Coggan, 7 Ocak 1995). Yine bkz. IMF (1995, s:21f).

9 Kalite özellikle Almanya, İsviçre ve Japonya ile tanımlanmaktadır: bkz. *Financial Times*, 12 Ocak 1995

10 Bu, o günlerde yaşanan finansal baskının ana hatlarını yansıtır. Örneğin 13 Ocak 1995 tarihli *Financial Times*'ta yayımlanan ifadelere bakın: "Döviz karmaşası doları sarsıyor: 'Kaliteye kaçış' biçiminde Avrupa ve Asya piyasaları üzerindeki baskı devam ediyor" ve "Doları korumak için UK faiz oranları artıyor: Meksika'da pezonun çöküşü Asya'yı vuruyor."

ki, sonuçta bu dünya finansal piyasaları[11] tarihinde bu biçimde gerekçeleşen en büyük müdahale oldu. Bu duyuru pezo'yu istikrara kavuşturdu fakat sonuç olarak dolar düştü. Bunun sonucunda yen'in dolara göre değerinin yükselmesi Japonya'da işsizliğin yükselmesine ve Tokyo'da protesto yürüyüşlerinin gerçekleşmesine neden oldu. Finansal dalgalanma, Avrupa'da, parasal bütünleşme sürecinde yeni gerilimlerin oluşmasını sağladı.

Dünyanın politik ve ekonomik liderleri 1995 Ocak'ında Davos'ta bir araya geldiklerin de, Meksika gündemin başında idi; G7 ülkeleri Şubat'ta Toronto'da bir araya geldiğin de Meksika gündeminin en ön sırasında idi, Uluslararası Para Fonu Nisan'ın sonunda toplandığında Meksika halâ en temel konulardan biriydi. Dünya finansal piyasalarında, bir "sistemik kriz" riskinin varlığı, hatta "küresel bir finansal kıyametin"[12] varolduğu çok konuşuldu. ABD hükümetinin kendisinin ilk destek önerisini ve uluslar arası finansal paketi savunmak için öne sürdüğü görüş, pezo'nun çökmesinin sadece Meksika'nın veya Amerika'nın bir derdi olmadığı, bu çöküşün tüm uluslararası finansal sistemin istikrarını tehlikeye soktuğudur.

II

Dünya finansal sistemi çökmedi, çökmemişti.

Ve fakat Zapata'nın Wall Street'e olan baskını önemini koruyor. Bu, son yılların en önemli devrimci kalkışması ile çağdaş kapitalizmin en merkezi özelliği olan kronik finansal istikrarsızlık arasındaki dolaysız ilişkiyi ortaya koyuyor. Bu, iki dünyanın keskin biçimde karşı karşıya gelişidir. Bir yanda, paranın, hareket halindeki sermayenin, devletlerin çıplak, gizlenmemiş gücü

11 IMF tarafından yapılan katkı (17.8 Milyar $) "IMF'nin şimdiye dek herhangi bir ülkeye verdiği kredinin 3.5 katıydı" (*Financial Times*, 16 Mayıs 1995). Cockburn ve Silverstein'ın işaret ettiği gibi(1995, s:20), bu, "Meksika ekonomisinin sağlığına bir şekilde kavuşması için girişilen bir 'kurtarma' olarak değil Meksika'yı 'oyunda' tutmak için yapılan bir uygulamadır." *Financial Times* (1 Şubat 1995)'ın belirttiği gibi, kredinin amacı "[Meksika] hükümetinin dış borçlarını ödemekten-yükümlülüklerinden caymayacağını göstermek için yatırımcıların güvenini tekrar sağlamak içindi."

12 *New York Times* (tarih yok)'tan aktaran A. Cockburn ve K Silverstein (1995, s:18)

ve onların enerjilerinin ilgi alanını sermayenin yeniden üretimini sağlama alma noktasına getirişi, öte yanda, güzellikle yönetilen bir haylazlık, bir maskaralık, bir ağırbaşlılık haykırışı; yok edilmeyi reddeden, henüz varolmayan bir dünyanın "İşte biz buradayız!" demesi. Karşı karşıya geliş, her iki tarafın da üzerine, yani kapitalizmin finansal istikrarsızlığından kaynaklı doğasına ve devrimin sorunlarına ışık tutar.

Burada iddia edilen, Zapatistalar'ın dünyadaki finansal alt-üst oluşun tek nedeni olduğu değildir. Önemli olan şey, onların bu finansal karışıklığı hızlandırmış olmalarıdır. Birkaç bin isyancının güney-doğu Meksika cangılındaki hareketinin, bir dünya finansal krizini hızlandırabileceği olgusu, bize çağdaş kapitalizm içinde finansal sistemin kırılganlığına ve böylesi durumlarda başkaldırının gücüne dair birçok şey söylemektedir. Fransız Merkez Bankası (Banque de France) Direktörü'nün o zaman yapmış olduğu yorumunda belirttiği gibi "şimdi uluslar arası sistem, Meksika'nın bir köşesindeki bir avuç yerlinin tehlikeye sokabileceği kadar kırılgan haldedir."[13]

Peki, uluslar arası finansal sistemi bu kadar kırılgan yapan nedir ve bunun Meksika'nın güney-doğusundaki başkaldırının patlayışı ile alakası nedir?

III

Yakın zamandaki Doğu Asya, Rusya ve Brezilya'daki krizlerden sonra uluslar arası finansal sistemin kırılganlığı şüphe götürmez bir hal almıştır. Sistemik kriz korkusu, artık çağdaş kapitalizme özgü hale geldi. Ağustos 1982'de Meksika hükümetinin borçlarının faizlerini ödemekte problemler yaşadığını duyurduğundan bu yana, dünya her biri finansal bir felaketin potansiyel habercisi olan bir finansal krizler serisine tanık oldu: Erken dönem 1980'lerin Latin Amerika borç krizi, 1987 borsa çöküşü, 1980'lerin sonundaki tasarruflar, krediler ve yüksek riskli bonolar krizi, Japonya, İngiltere, ABD ve birçok yerde emlak piyasasında yaşanan çöküşler, 19 Aralık 1994'teki Zapatista kalkışmasını müteakip "tekila krizi" ve sonrasında 1987 Doğu Asya, Rusya ve Brezilya kriz-

13 Le Bot'tan aktarma (1997, s: 255).

leri. Her bir hadisede finansın toptan çöküşü engellendi, fakat her durumda çöküşün yaşanması çok muhtemel olduğundan korku yarattı. Her bir krizde, yıkım engellendi fakat istikrarsızlığın yeni öğelerinin takdimi pahasına. Dünya finansal piyasalarında sistemik kriz neredeyse rutinleşti.

Kapitalizmin artan finansal istikrarsızlığının müsebbibi, borcun kronik genişlemesi veya diğer bir deyişle, üretken ve finansal birikim arasındaki ayrılmanın kronik ve artan bir şekilde büyümesidir.

Elbette borç, kapitalist gelişmenin normal bir özelliğidir. Gerçek birikim ile parasal birikim arasındaki ayrılma, kapitalist yeniden üretim döngüsünün bir parçası olarak görülebilir. Hızlı bir birikim dönemi sonuna yaklaştığı zaman (birikim için koşullar yok olduğunda)[14], çok daha fazla üretken kapitalist, borçlanma yoluyla zorlukları aşmanın yollarını araştırır. Üretime doğrudan yatırım yaparak kârlı bir genişlemenin artık mümkün olmadığı durumlarda, borç vermek için daha fazla sermaye de hazır hale gelir. Diğer bir deyişle birikim, daha fazla sanallaşır: Değerin parasal ifadesi, gerçekte üretilen değerden giderek daha çok kopar. Bu durum, borçluların ne borçlarını ne de borç faizlerini geri ödeyemeyecek hale geldiği noktaya ulaşır: borç alanlar iflas eder, kredi verenler çöker ve hayali sermayenin kitlesel yıkımı başlar. Engellenemeyen bu kriz, verimsiz sermayeleri yok eder, işsizliğe neden olur, ücretleri düşürür, sosyal disiplini artırır ve genellikle döngüyü tekrar başlatacak olan kârlı sömürü ve birikim koşullarını yeniden kurar. Hayali sermayenin yarattığı yıkım, örneğin, 1929 borsa çöküşünde görülebilir.

Sermaye açısından sorunlar, genişlemenin bu "normal" döngüsü ve kredi sisteminin yıkımı engellendiğinde ortaya çıkar. Aslında bu, savaş sonrası kapitalizminde yaşanan şeydi. 1929 çöküşünün yarattığı sefaletlerin ve hoşnutsuzluğun peşinden, İkinci Dünya Savaşı ve faşizmin yarattığı korkuların peşinden, her şeyin üstünde Rus Devrimi'nin peşinden şu kabul edildi ki; devlet, hayali sermayenin yarattığı yıkımı mümkün olduğunca

14Kredinin krizi açıklamadığına dikkat edilmeli. Bu, birikim için koşulların yok olması üzerinden açıklanmalıdır.

engellemek ve düzenlemek için müdahale etmelidir. Keynescilik, sermayenin "normal" döngüsünün tekrarlanmasının yol açabileceği muazzam yıkımın teorik ve pratik olarak kabullenilişidir. Böyle bir yıkımın korkularından, buna eşlik eden kapitalizmin hayatta kalışına dair tehditlerden kaçınmak için kredi genişlemesi kapitalizmin[15], dönemsel olmak yerine, sürekli bir özelliği, krizi geciktirmek için sürekli bir çaba, haline gelir.

Sermaye açısından bu tür bir gelişmenin yol açtığı sorunlar 1960'larda ve 1970'li yılların başlarında açık hale geldi. Sürekli kredi genişlemesi, her şeyin ötesinde zayıf bir piyasa disiplinini ve değer yasası tarafından dayatılan toplumsal disiplinin zayıflamasını ifade eder. Krizi erteleme veya hafifletme yoluyla, verimsiz sermayelerin hayatta kalışı ve hatta sermayenin bakış açısından verimsiz işçilerin hayatta kalışı mümkün hale gelir. Bu, aynı zamanda finansal piyasaların meta piyasalarından bağımsızlaşmasını ifade eder. Kredi krediyi besler. Kredi ve faizlerin geri ödemesini yapamamaktan kaçınmak için, borçlular giderek daha fazla borç alma ihtiyacı hisseder. Artan oranda sağlanan kredi, geri dönüşü olan kredidir; kredilerin (veya genellikle kredi faizlerinin) tekrar ödenebilmesi için verilen kredidir. Kredi yapısı karmaşıklaştıkça, onun devamlılığını sağlamak da daha zor hale gelir ve aynı zamanda geri dönüşü de zorlaşır. Büyük ölçekli bir "kredi sıkıntısı" (hayali sermayenin yıkımı) sadece kitlesel toplumsal zorluklara neden olmakla kalmaz, aynı zamanda bankacılık sisteminin varlığını ve onunla birlikte kapitalizmin mevcut yapısını tehdit eder.

1920'lerde ve 1930'larda Keynes karşıtlarının dillendirdiği eleştiriler, savaş sonrası kapitalizmin gelişimine dair varsayımlara yönelik girişikleri parasalcı saldırının temellerini oluşturdukları 1970'lerde tekrar ortaya çıktı. Keynesciliğin parasalcı eleştirisi, kapitalist gelişmenin hayali karakteri-

15 Bkz. Örneğin; Bonefeld, Brown ve Burnham (1995, s:39): 1960'ların sonundan itibaren, birikimin ve kârın azaltılmış oranları hızlı bir parasal genişleme ile eşzamanlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Paranın genişlemesi ve paranın genişlemesi ve bu genişlemeye karşılayacak olan varlıkların yaratımı arasındaki eşitsizliğin sürekli bir büyümesi varolagelmiştir.

ne (onların adlandırdığı gibi "eğlenceli para") ve piyasa değişimini tetikleyen toplumsal disipline karşı yöneltilmiştir. Halbuki, 1979 ile 1982 yılları arasında, Birleşik Devletler'in, İngiltere'nin ve diğer hükümetlerin para arzını daraltma (yani, kredi genişlemesini sınırlandırma) yoluyla piyasa disiplinini dayatma çabaları, sadece fark edilecek derecede toplumsal zorluk ve ekonomik bir yıkım değil, aynı zamanda uluslar arası bankacılık sisteminin yıkılması tehlikesini yarattı. Amerika'da faiz oranlarının arttırılması ile sınırlanan kredi sistemi, içinde büyük borçluların (Meksika, Arjantin, Brezilya gibi) faiz tutarını dahi geri ödeyemeyeceği bir durum yarattı. 1982 yılında Meksika hükümeti ödemelerini yapamayacağı konusunda tehdit ettiği ve böylelikle 1980'lerin sözde "borç krizi"ni hızlandırdığında, kredi genişlemesini yok etme çabasının, sadece borçluların veya borç verenlerin değil, dünyanın belli başlı bankalarının da hayatta kalmasını tehdit ettiği açık bir hal kazandı.

Hayali sermayenin büyük çaplı yıkımını sıkı para politikaları yoluyla hızlandırma girişimi, bunun uygulamada imkansız olduğunu kanıtladı. Sermayenin yeniden üretimi, yeni ve daha büyük çaplı bir kredi genişlemesine ihtiyaç duyuyordu. Sermaye için sorun, sermayenin yeniden üretimi için gerekli kredinin emeğin sömürüsü için ihtiyaç duyulan disiplini azaltmasına izin vermeden nasıl sağlanacağıdır. Sunulan çözüm, 1980'lerin sözde "arz-temelli" iktisadıdır: emeği, görülmemiş bir kredi genişlemesi ile disipline etme yöntemlerinden oluşan bir kombinasyon.[16] Böyle bir gelişmenin içerdiği tehlikeler, 1980'lerin[17] ortasında "büyü ekonomisi (voodoo economics)"nin birkaç eleştirisi ile sinyallerini vermeye başlamıştı. Eleştiriler, borç genişlemesinin yol açtığı istikrarsızlığı işaret ederken haklı olmalarına rağmen, onların (Voodoo ekonomisi'ni eleştirenlerin, ç.n.) uyarmış olduğu 1987 borsa krizi, daha kötü bir krizden kaçınmak için, kredi genişlemesi yönündeki baskıları arttırdı. Hükümetlerin yanı da

16 Bunun bir tartışması için, bkz.Bonefeld (1995)ve Bonefeld ve Holloway (1995a).

17 Örneğin, bkz. Kaufman (1986); Congdon (1988); Magdoff ve Sweezy (1987).

aynı idi: kredi genişlemesi ve her ne pahasına olursa olsun hayali sermayenin bütünüyle yıkımını engellemeye yönelik önlemler.[18]

1990'ların ilk yıllarında yaşanan resesyonuna verilen yanıt, özellikle Birleşik Devletler ve Japon hükümetleri için, "Keynesci" bir yanıt oldu: borç almayı hızlandırmak için faiz oranlarının düşürülmesi ve kredi yoluyla para yaratmak. Bu durumda, yine de, Birleşik Devletler'de borç alınan paranın büyük bir kısmı (Amerikan Merkez Bankası-FED-'nın koyduğu %3 lük oran üzerinden[19]) ABD içinde yatırım yapmakta kullanılmayıp, uluslar arası para piyasalarında, özellikle yüksek kâr sağlayan yükselen piyasalarda kullanıldı[20]. En önemli yükselen piyasa, birikim sürecinin gerçekliği ve görünümü arasında para formunda sermaye girişinin katkıda bulunarak açtığı büyük bir dipsiz kuyu, pezo'nun devalüasyonu[21] ile ortaya çıkan dipsiz kuyuya sahip Meksika idi.

Borcun genişlemesi yoluyla daimi olarak geciktirilen krizin sonucu, üretken ve parasal birikim arasında görülmemiş bir ayrılma oldu. Para, temsil ettiği değerden çok hızlı oranlarda

18 Bkz. Bonefeld, Brown ve Burnham (1995, s: 66-68): 'Çöküş borsanın erimesine yol açmadı. Bu, faiz oranlarının indirilmesini, para arzının üzerindeki kontrollerin gevşetilmesini ve bankalar ve finansal kuruluşlar için finansal destekleri içeren büyük bir reflasyon paketi ile engellendi. Reflasyon paketi, kredi temelli canlanmanın devam etmesine yardım etti. Samuel Brittan'ın önerisi iyi gözlemlendi: "Fiyatlardaki ani düşüş korkuttuğunda, bizler gökten para yağdıran helikopterlere ihtiyaç duyarız. Bu, kolay borç verme politikaları eğer yeterli değilse, düşük vergiler ve yüksek hükümet harcamalarından oluşan bir karışım demektir."..."1980'lerin sonunda ABD'de banka kredileri son on yılın başındaki seviyesinin 2 katından fazla, Japonya'da ise üç katı olmuştu" (Harman 1993, S. 15)"'.

19 Bunun bir tartışması için örneğin bkz. Grant (1996).

20 Örneğin, bkz. John Plender'ın of 13 Şubat 1995 tarihli *Financial Times*'taki yazısı: "ABD'li yatırımcılar 1990 ile 1994'ün ilk yarısı arsında 27.5 Milyar $ değerinde yükselen piyasa tahvili aldı ki geçmiş 10 yılda alınan sadece 1.2 Milyar $ ile karşılaştırınca kısmen farklılaşma için yeni bir modayı yansıtıyor. *Fakat, bu daha çok, bankaların sorunları ile ilgilenmek için gerekli olan gevşek parasal politikadan kaynaklı spekülatif bir yayılmadır*"

21 Grant (1996) ABD'deki spekülatif canlılığın neden bir resesyon yaratmadığını merak ediyor. Cevap şüphesiz ki "Meksika" krizinin ABD balonunun patlamasında ve daha sonra Doğu Asya, Rusya ve Brezilya krizlerinde pay sahibi olmasıdır.

genişliyordu. Diğer bir değişle, son yirmi yıldan fazla bir süredir üretken sürecin tam da yeniden yapılanması gerçekleşirken, kapitalizmin hayatta kalışı görülmemiş bir borç genişlemesinin artmasının üzerine kuruludur. Birçok istatistik, aslında aynı hikayeyi anlatmak için kullanılabilir. Örneğin, Keynesciliğe karşı parasalcı saldırının merkez noktası olan kamu borcu, genişlemeye devam ediyor: OECD, üye ülkelerin net kamu borçlarının 1978'deki GSMH'nın %21'i seviyesinden 1994'deki %42'lik seviyeye çıktığını hesap etmiştir[22]. Avrupa hükümetlerinin net borcu, 1980'deki GSMH'nın %25'inden az olan seviyesinden, 1994[23]'teki %55'den fazla olan seviyeye ulaşmıştır. IMF'nin G7 üyesi ülkeler için açıkladığı göstergelere göre, GSMH'ye göre yerli kredi oranı 1955'teki 44.48'lik seviyesinden 1994'teki %104.54'lik bir seviyeye ulaşmıştır. Hükümetlerin bütçe açıklarını finanse etmekle yakın bağları bulunan dünya tahvil piyasası, 1986 ile 1997 arasında büyüklük olarak üç katına ulaşmış durumdadır[24]. Dünyadaki para işlemleri, dünya ticaretindeki artıştan çok daha fazla olmuştur: 1979 yılında Londra Eurodolar piyasasındaki yıllık işlemler, dünya ticaretinin değerinin 6 katını temsil ediyordu, fakat 1986 yılında dünya ticaretinin yaklaşık 25 katına ve dünyanın en geniş ekonomisinin değerinin 18 katına ulaşmıştır[25]. Dünya üzerinde kambiyo piyasalarında yapılan günlük işlem bir trilyon doların hayli üzerindedir ve bu durum 1990'lardan bu yana her yıl %30 oranında artmış durumdadır. 1980'lerin sonu ve 1990'lar alacak-

22 *Financial Times*, 31 Ekim 1994

23 *Financial Times*, 16 Ocak 1995. Ve bkz. Walter (1993, s: 215): "1976 ile 1987 arasında, ABD'nin toplam borcu 2.5 Trilyon $'dan yaklaşık 8 Trilyon dolar yükselmiştir ve toplam borcun GSMH'ye oranı % 136'dan % 178'e yükselmiştir... Son yıllarda Japonya'da özel sektör borçluluk durumu gözle görülür biçimde arttı: finansal-olmayan şirketlerin borçluluk durumu 1975'teki GSMH'nin %94'ü iken %135'lik orana ulaştı 1990'da, bu arada aynı dönemde hane borçluluğunun harcanabilir gelir içindeki payı ise %45'ten %96 oranına ulaştı." 1985 ile 1997 arasında, toplam ABD hane borcunun harcanabilir kişisel gelire oranı %60'tan %80'e ulaşmıştır. (*Financial Times*, 2 Ocak 1998).

24 Warburton (1999, s:3). Yine: "Dünya tahvil piyasası 1970'de 1 Trilyon $'dan 23 Trilyon $'ın üstünde bir seviyeye 1997 ulaşmıştır."

25 Walter (1993, s:197)

ların menkul kıymet şekline dönüştürülmesi yoluyla borçlanmanın genişletilmesinde muazzam bir artışa, borçla yaratılan yeni mülkiyet biçimlerinin, özellikle sözde "türevler"in gelişmesine tanık oldu: Türev piyasalar, 1986'dan 1994'e kadar her yıl %140 oranında büyüdü[26]. dolayımıyla borcun genişlemesinde büyük çaplı bir yükseliş gördü. Wall Street'te, hisseler üzerinde kur kâr oranı rekor seviyelere ulaşmıştır.[27]

Bugün, gerçek ve parasal birikim arasındaki ayrılma, kapitalizmin istikrarsızlığını, kırılganlığını ve tahmin edilemezliğini anlamak için çok önemlidir. Kapitalizmin tüm finansal yapısı ağırlıklı bir şekilde kredi ve borç üzerine kurulduğundan, belli başlı bir borç alanın (Meksika gibi) herhangi bir geri ödememe veya geri ödememe tehlikesi durumu, finansal piyasalarda büyük bir karışıklığa neden olabilir: Pezo'yu desteklemek için oluşturulan uluslar arası paketin oluşturulmasındaki aciliyet, Meksika hükümetinin borcunu geri ödeyememesinin yarattığı korku ile ilişkilidir. Daha genel olarak, hayali sermayenin yıkılmamasını destekleyen finansal piyasaların bağımsızlaşması, geçerliliği kuşku götürmeyen finansal enstrümanların ortaya çıkma olasılığını ifade eder; aynı zamanda dünya finans piyasalarında, çok daha fazla miktarda paranın giderek daha hızlı hareket ettiği ve bu nedenle de tek tek devletler ile dünya sermayesi arasındaki ilişkide köklü bir değişiklik olduğu anlamına gelir.[28]

Bütün bunlar, dünyada finansal çöküşün hemen olacağı anlamına gelmiyor. Yine de, kronik bir finansal istikrarsızlık çağdaş kapitalizmin asli bir unsuru haline gelmiştir ve dünya finansının çöküşü ihtimali, hızlı birikim döneminde bile, kapitalizmin ya-

26 Bkz. Uluslar arası Para Fonu (1995, s:18).

27 1990'larda borcun genişlemesi ve finansal çöküşün tehlikeleri üzerine bkz. Warburton (1999).

28 1992 yılında dünyada dövizin dolaşım hızının (devrinin) günlük ortalama 1 Trilyon $ olduğu hesaplanmıştır. Toplam "merkez banka rezervleri dünya döviz piyasası içindeki iki günlük dolaşım hızının eşdeğerinden azdır ki bu, bir merkez bankasının veya bir araya gelerek döviz piyasasına müdahale eden bir kaçının döviz piyasalarınca bir veya birkaç para birimine karşı giri şilen toplu bir hücuma karşı çıkmayı ümit edemeyeceğini gösterir." (Walter, 1993, s: 199). Para ve devlet arsındaki değişen ilişkiye dair bkz. (1995).

pısal bir özelliği haline gelmiştir demektir. Lider kapitalist devletler ve bankalar, bu istikrarsızlığı küresel bir finansal çöküşten kaçınma yoluyla yönetmeye devam edebilirler (veya edemezler), fakat bu istikrarsızlık yönetimi borç toplama ve yönetimi içinde her zaman varolan zorbalık, keyfilik ve ayrımcılık içerir: krizin ayrımcı ve (bölgesel olarak) selektif dayatılması.

Öyleyse bu, Zapata'nın 19 Aralık 1994'te içine atını sürdüğü dünya idi: yanlış görünüşlerin, artan güvensizliğin ve şiddetin kırılgan bir dünyası ve krize içkin otoritercilik ve borç yönetimi.

IV

Zapatistalar başkaldırılarını dünyanın finansal piyasalarına taşıdıklarında, bunu zaten başkaldırı ile şekillendirilmiş bir dünyaya taşımış oldular. Kapitalizmin yeniden üretiminin bundan böyle borcun sürekli genişlemesine bağlı olma derecesi, sermayenin, emeğe yeteri kadar boyun eğdirme kapasitesine sahip olmadığının apaçık göstergesidir. Emeğin başkaldırısı, kronik finansal istikrarsızlık olarak sermayenin tam da merkezine giriş yapmıştır.

Roosevelt Altın Standardı'nı 1933 yılında daha esnek iktisadi ve toplumsal politikaları hayata geçirmek için toplumsal baskıları karşılamak adına terk ettiğinde, bu sorun ABD'li politikacı Bernard Baruch tarafından açıkça belirtilmişti,: "Bu, ayak takımının hakimiyeti dışında bir şey olarak savunulamaz. Belki ülke henüz bunun farkında değil, ama Fransız Devrimi'nden daha şiddetli bir devrimin içinde olduğumuzu düşünüyorum. Yığınlar, hükümeti ele geçirdi ve zenginliği ele geçirmeye çalışıyor. Yasaya ve düzene olan saygı ortadan kalktı."[29] Ayak takımına sermayenin kalbine giriş izni verildi. Hükümet toplumsal hoşnutsuzluk karşısında, paranın istikrarını bozacak politikalar uygulayarak pes etti.

Altın Standardı'nın restorasyonu ve sonrasında terk edilmesi etrafında dönen savaş-arası dönem tartışmalarının özünde bu vardı. Keynes ve onun gibi düşünenler, devlet için yeni, genişletilmiş bir rol ve daha esnek para politikalarını kabuk ederek,

29 Aktaran Schlesinger (1959, s:202).

emeğin yeni gücünü içerecek olan yeni bir kapitalist idareyi uygulamaya koymak gerektiğini iddia ederlerken; karşıtları bunu yapmanın paranın ve dolayısıyla kapitalizmin uzun dönem istikrarını bozacağını iddia etmiştir.[30] Brauch ve arkadaşları ("eski-dünya partisi", Keynes'in onları çağırdığı isimle) elbette haklıydı, fakat kısa dönemde tartışmayı kaybettiler: ayak takımının paranın kalbine girişine izin verildi ve gördüğümüz gibi parasal istikrar yok oldu.

Keynescilik'in krizi ilan edildiğinde, benzeri bir iddia 1970'lerde tekrar dillendirildi. Günümüzde bu iddia, demokrasinin (ve devletin rolünün) sınırlandırılmasına ihtiyaç duyulduğu hakkında bir iddia biçimine büründü: parasal istikrarın altını oymak, "demokrasinin iktisadi sonuçları"[31] şeklinde tartışıldı. Daha yakın bir zamanda, aynı iddia merkez bankalarının hükümet (ve dolayısıyla formel-demokratik) etkisinden daha fazla bağımsızlaşmasını savunan biçimde yürütüldü. Her bir örnekte, sermayenin mücadelesi, ayak takımını paranın dışına atmak oldu. Yine her bir örnekte, bunu yapmada başarısızlığa uğradı, çünkü borç genişlemesi ve krizden kaçınılması yoluyla emeğin entegrasyonunun sağlanması yönünde alınan ve kapitalizmi finansal istikrara kavuşturacak önlemleri içeren bu tür ayarlamalar, kapitalizmin kendi varlığına tehdit oluşturacak kadar zorlayıcı nitelikteydi.

Kapitalizmin mevcut finansal istikrarsızlığı içinde tartışılan konu, sermayenin emeğe boyun eğdirmeye mutlak bağımlılığı ve bu bağımlılığın üstesinde gelme işindeki yetersizliğidir. Marx, değer tartışmasında, kapitalist gücün merkezinde temel bir zayıflık, sürekli olarak sermayenin gerçeklik sunumunu alt üst eden bir çelişki ve sermaye tahakkümünün altını oyan bir bağımlılık olduğunu iddia eder. Bu çelişki, emeğin değerin tek kaynağı olduğu veya diğer bir değişle sermayenin kendi üretimi ve yeniden üretimi[32] için emeğe bağımlı olgusu tarafından oluşturulur. Sermaye emeğe boyun eğdirdiği sürece yeniden üreti-

30 Bu iddianın tam bir tartışması için bkz.Holloway (1995).

31 Samuel Brittan'ın aynı başlıklı kitabına bkz.Brittan (1977).

32 Bu tezle ilgili daha geniş bir tartışma için bkz. Holloway (1995a).

lecektir. Marx'ın kapitalizmin çelişkileri hakkında söylediği her şey, bu temel bağımlılık ilişkisinden çıkmaktadır.

Emeğe boyun eğdirmek, ücretli-emeğin doğrudan kontrolünü ve bunu müteakip emek sürecinin örgütlenmesine ve teknolojinin gelişmesine dair tüm her şeyi açıkça içerir. Oysa ücretli-emek kavramı, boyun eğmeyi zaten önceden varsayar: Bu nedenle sermayenin sorunlarının çözümünü geniş ölçüde ön varsayar ve son derece kısır bir sınıf ve sınıf mücadelesi kavramı için temel sunar. Eğer sermaye için ana sorun, onun emeğe boyun eğdirmesine bağımlı oluşu ise, o zaman biz, basitçe sermayenin emeğe boyun eğdirişini nasıl etkili kıldığını sormaktan daha geniş bir bakışa sahip olmalıyız. İşçiler, önceden boyun eğmiş emeğin somutlaşmış hali olarak önceden paketlenmiş şekilde gelmezler. Sermayenin yeniden üretimi, sadece önceden boyun eğdirilmiş olan emeğin etkili sömürüsüne değil, boyun eğmiş olan emek içindeki sürekli yenilenen toplumsal pratik dönüşümlere, sömürülen emek içindeki insan yaratıcılığının sürekli yenilenen başkalaşımına, değerlenme sürecinin talepleri karşısında sürekli yenilenen yaratıcılığın tabi kılınmasına bağlıdır. Sermayenin emeğe olan bağımlılığını daha da kötüleştiren şey, öyleyse sadece ücretli-emeğin daha yüksek ücret veya daha iyi koşullar için yaptığı mücadele değil, toplumsal pratiğin değere boyun eğdirilişine direnen çok başlı bir mücadeledir. Eğer sermayenin mücadelesi, insanlığı boyun eğmiş emek içinde yabancılaştırmak, fetişleştirmek, aşağılamak (insanları insan yapan yaratıcılık) ise, eğer bu böyleyse, anti-kapitalist mücadele basitçe insanlıktan çıkarılmaya karşı insanlık, onur diğer bir deyişle yaşamın anlamı için yürütülen bir mücadeledir.[33]

Zapatista'nın 19 Aralık 1994'teki eylemi uluslararası finansal krizi harekete geçirdiğinde, bir kırılganlık anı boyunca devam etmek için meydana gelmiş bir finans dünyasına fuzuli bir müdahale değildi. Tersine, finansal sistemin istikrarının zaten altını oyan, yılların başkaldırı ve boyun eğmeyişliğine katılan yeni bir

33 Dolayısıyla, kâr oranlarının düşme eğilimi olarak adlandırılan eğilim, basit anlamıyla, kapitalizm geliştikçe, sermayenin toplumsal pratiği giderek daha yoğun biçimde tabi kılmaya iten daha yoğun bir büyüme için bağımlılık ilişkisi veya çelişkisi içinde olduğu bir eğilim olarak anlaşılabilir.

başkaldırı hareketidir. Böyle bir başkaldırı ve boyun eğmeyiş birçok değişik biçim alır: İşverenlere karşı klasik işçi sınıfı mücadelesi olabilir veya Zapatista kalkışmasında olduğu gibi açıkça girişilen bir ayaklanma veya basit bir şekilde hayatın sermayenin buyruğuna eziyet veren, yıkıcı bir boyun eğmeyişidir: tüm bu başkaldırış biçimleri,[34] sermayenin varoluşunun bağımlı olduğu emeğe boyun eğdirmek için giriştiği mücadeleyi daha fazla perişan eder. Sermayenin kendisini emeğe bağımlı oluşundan kurtarma konusundaki doğal yetersizliği, onun kırılganlığını oluşturur.

V

Zapatista kalkışması finansal istikrarsızlık ile damgalanan bir dünyada gerçekleşti. O zaman soru, devalüasyona Zapatista'nın eyleminin "neden olup olmadığı" değildir. Üzerinde durulması gereken nokta daha ziyade şudur: Kapitalist finansal sistem öylesine kırılgandır ki, Zapatista eylemi pezo'nun devalüasyonuna yol açmış ve tüm dünya finans piyasalarında çarpıcı sonuçlara sebep olan sermaye kaçışını hızlandırmıştır.

Meksika belki de, giderek daha çok borçlanma üzerine kurulu kurgusal bir dünya kapitalizminin en yoğun ifadesidir. Önceki yıllarda, Meksika değer ve onun parasal ifadesi, birikimin gerçekliği ve görünümü arasındaki dünya geriliminin önemli bir odak noktası olmuştu. Meksika'ya 1994 öncesinde muazzam bir spekülatif para sermaye girişi, ülkedeki kâr üretimini yansıtmayan (örneğin Meksika'daki işçilerin sömürülme seviyesini) bir döviz kurunu desteklemişti. Oysa bu para girişi, sadece Meksika'ya aitmiş gibi görülemez: Tersine bu sadece, para ile üretim arsındaki ayrımın dünya çapında bir ifadesiydi. Para ve üretim arasındaki ayrım özellikle şu anlama gelir: Para, üretici altyapıdan bağımsız bir şekilde hızla genişlemek için, dünyada iyi olanaklar sunan yerlere akacaktır. Finansal piyasaların bağımsızlaşması, para ve üretim arasındaki uçurumun dünyanın

34 Biri sınıf mücadelesi olarak adlandırılan diğeri ise öyle adlandırılmayan farklı biçimler arasında keskin ayrımlar yapmak için bir neden yoktur. Açıkçası, sermayenin yeniden üretimini etkileyen farklı başkaldırı biçimlerinin etkileme derecesi anlamında farklılıkları vardır, ama bu farklılıklar ne tutarsızdır ne de gözle görülürdür.

bir yanında (veya tikel bir parada) veya diğer yanında özellikle yoğunlaşarak şiddetleneceği anlamına gelir. Sermaye birikiminin kurgusal temeli dünya çapında yaygındır, fakat onun coğrafi etkisi sermayenin mekânsal akışıyla birlikte sürekli olarak değişir. Devalüasyondan önceki yıllarda, Meksika kurgusal birikim temelinde ifade bulan dünya geriliminde, en önemli merkezlerden biri olmuştu. Meksika'daki balonun patlaması, bu gerilimin bittiği anlamına gelmez, sadece dünyanın başka bir yerine (örneğin Doğu Asya'ya) hareket ettiği anlamına gelir.

Meksika'nın dünya finansal sisteminin içindeki en kırılgan noktalardan biri olduğu gerçeği ile son yıllarda aynı zamanda en önemli devrimci hareketlerinden birinin de mekanı olması tesadüf değildir. Meksika Devleti'nin her ne biçimde olursa olsun sermaye girişini teşvik etmesi, onun düşüşe geçen meşruiyetinin üstesinden gelmek için yapmış olduğu bir girişimdir. Özellikle 1 Ocak 1994'ten[35] sonra, siyasal rejimin istikrarsızlığı ne kadar ayyuka çıktıysa, sermaye hareketini ülke içinde tutmak için devlet tarafından alınan önlemler de o kadar vahim hale geldi. Diğer bir değişle, zorunlu bir durum olmasa da, siyasal başkaldırının yükselmesi, sermayeyi ilk durumda korkutacak durumdan uzak olarak, devlet politikaları dolayımıyla sermayenin kısa-dönem genişlemesi için uygun koşullar doğurabilir. Siyasal bir sistem ne kadar istikrarsız olursa, kendi konumunu payandalamak adına sermaye girişini cezp etmek için o kadar uzun yol kat edecektir. Sermaye kendi-genişleme araçlarını bulmak için ne kadar vahim bir konumdaysa, çöküş zamanı gelmeden önce oradan çıkabileceği umuduyla riskli durumlara çakılıp kalması da o kadar muhtemeldir. Artan bir şekilde kredi genişlemesine (ve böyle bir gelişmenin ifade ettiği finansal sistemin bağımsızlaşması üzerine) bağımlılaşan kapitalist bir sistemde, köklü bir başkaldırı (veya devrimci eylem) ve dünyanın finansal sistemindeki en zayıf noktalarının da rastlayacağı, en azından, bir eğilim olacaktır. Aralık'ın 19'ndaki Zapatista eylemi ile dünya kapitalizminin "sistemik krizi" arasındaki bağ, sadece bir kerelik olan bir şey

35 Rejimin istikrasızlığı ve enflasyonist para üretimi, iktidar partisinin Başkan adayı Luis Donaldo Colosio'nun 23 Mart 1994'te öldürülmesinin sonucunda giderek arttı.

değildir, isyancı veya devrimci eylemler ile sadece tikel ülkelerde gerçekleşmeyen dünya kapitalizminin[36] finansal istikrarsızlığı arasındaki artan karşılıklı bağlantıyı gösterir.

Devrimci eylem ile parasal istikrarsızlığın bir araya gelişinin yansımaları nelerdir? Zapatista eylemi ile parasal istikrarsızlık arasındaki bağ, iki farklı biçimde anlaşılabilir. Başkaldırı gücünün kayda değer bir dışavurumu olarak görülebilir: İsyancıların Chiapas ormanlarındaki eylemi Japonya'da siyasi istikrarsızlığa neden olur vs. Aynı zamanda sermayenin iktidarının kayda değer bir dışa vurumu olarak da değerlendirilebilir: Para ve onun durmak bilmez hareketinin, herhangi ulusal bir sınır dahilinde başarılabilecek olanlar üzerinde acımasız sınırlamalar dayattığını meydana çıkar. Her iki anlayış da doğrudur: her iki uğrak da mevcuttur, ya başkaldırının gücü ya da sermayenin gücü. Dünyanın geleceği (ve bu anda Meksika'nın geleceği) bu iki uğrak arasındaki karşılıklı etkileşimde vuku bulduğu için, karşılıklı ilişki sorunsalına dönmeden önce onların her birine odaklanmak faydalıdır.

VII

Zapatistalar sermayeyi kovaladı. Kapitalistler başkaldırmadan hoşlanmazlar. Onlar yatırımlarının güvenliğini tehlikeye atacak mücadeleleri sevmezler. Kârlar, başkaldırı tarafından tehdit edilince sermaye kaçar. Hükümetin pezo'nun devalüasyonunu Zapatistalar'ın eylemi ile ilişkilendirmesi, sadece Zapatistalar'ın itibarını zedelemek için basit bir manevra değildi: Bu hareketin dayanağı insanlık onuru ile sermayenin karşılıklı olarak uyumsuz olduğuna dair köklü ve açık bir meseledir. Devalüasyon, sermayenin Zapatistalar'ın etkileyici başkaldırı eyleminden kaçışıyla gerçekleşti.

36 Yirminci yüzyılın başlarındaki Marksist tartışma, ağırlıklı olarak devrim ile kapitalizmi çöküşe götürecek olan eğilimin ne olduğu arasındaki ilişkiye yoğunlaşmıştı. 19. yüzyılda yaşanan olaylar ve 20. yüzyılda Aralık 1994'te ve devamında yaşanan olaylar, gözle görülür biçimde bir araya getirilebilir: bir yanda çok iyi eylem planlayan devrimci bir grup, diğer yanda dünya kapitalizminin varolan yapısının kırılganlığını gösteren bir kargaşa dalgası. Devrimci eylem ve kapitalist istikrarsızlık bir aradadır, ama tüm bunlardan devrim olanağı (veya kapitalizmin çöküşü) hakkında neler öğrenilebileceği açık değildir.

Eğer koşullar kâr için iyi bir gelecek olanağı sunmuş olsaydı, sermaye Meksika'dan kaçmayabilirdi. Sermayenin Zapatistalar'dan kaçışı, Meksika'da sermaye açısından daha genel bir sorun olduğunu, Meksika'daki emeğin, Zapatistalar'a rağmen, sermayeyi baştan çıkartacak denli kâr üretmeye yeterli olmadığı sorununu ortaya çıkardı. Sermayenin kaçışı, Meksika'da emeği sömürme yetersizliğinin, emeğe boyun eğdirme yetersizliğinin olduğunu açık hale getirmiştir. Sermayenin kaçışı, Zapatistalar'a (ve diğerlerine) açıktan boyun eğmeleri ile işçilerin sermayenin isteklerine genel olarak boyun eğdirme yetersizliği arasındaki sürekliliği belirginleştirdi (Zapatista söylemi içindeki partiler ve dans etmelerin önemi bundan ötürüdür: halâ insan olduğumuzun, bizim (henüz) sermaye tarafından toptan boyun eğdirilmeyişimizin sembolü olarak partiler).

Sermaye, Zapatistalar tarafından korkutulup kaçırıldı, fakat bu kaçış aslında Meksika'daki emeğin başkaldırışının ve boyun eğmeyişinin bileşiminden bir kaçıştı: Sermayenin kaçışı, emeğin (en geniş anlamıyla) sermaye ile uzlaşmaz (apaçık ve gözükmeyen) birlikteliğinin ifadesi oldu. O, emeği "yeniden-bileştirdi", sermayeye karşı yürütülen ve ayrımış gibi görünen[37] direnişleri bir araya getirdi.

Bu yeniden bileşim ilk anda, para tarafından tanımlanan alanda meydana geldi: Meksika Devleti. Halbuki, sermayenin kaçışı kârlı genişleme koşullarının yeterince garanti altına alınmış görünmediği ülkelerden genel bir kaçış haline geldi. Sermayenin Zapatistalarca tetiklenen spesifik korkusu, çok daha genel ve düzgün bir şekilde tanımlanmamış korku haline dönüştü. Sermaye "kaliteye" uçtu ve başkaldırının ve boyun eğmeyişin

37 Yakın zamanda yayımlanan bir röportajda Marcos finansal krize dair şu yorumu yapar: "Yaptığımız eylemlerin tıpkı düdüklü tencerede bir delik açmak gibi olduğuna inanıyorum, bu, düdüklü tencerenin niçin patladığını anlatır. Ama somut olarak Meksika'da herşey altüst edildi, çünkü yerlilerin yoksulluğu milyonlarca Meksikalı tarafından paylaşılır hale geldi. Herşey genelleşti. Hükümet, ortadan kaldırılması gereken bir kargaşanın gerçek nedenidir. Artık yerliler sadece acınacak insanlar değiller; onlar artık aynı yaşam düzeyine sahip ve aynı yoksulluk koşullarında yaşamaya başlayan pek çok insanın mücadelesinde birer yoldaş haline geldiler" (Le Bot, 1997, s.256).

kombinasyonunun, kârların güvenliğini tehdit eder göründüğü alanlardan uzaklaştı. Birçok durumda, bütçe açıkları durumu, kapitalist kontrolün istikrar ölçüsü olarak kullanıldı. İsveç örneğinde, sermayenin kaçışı, karşılığında refah uygulamalarındaki kesintilere karşı halkın direnişinin gücüne akseden bütçe açığının, hükümet tarafından azaltılamaması nedeniyle kışkırtıldı. Zapatista eylemince tetiklenen dünya genelindeki "kaliteye kaçış", başkaldırının ve boyun eğmeyişin (gerçek veya şüpheli) kombinasyonunun sermaye genişlemesini tehlikeye soktuğu tüm ülkelerden bir kaçış idi. Bu yüzden emeğin yeniden bileşimi veya sermayeye karşı ayrı ayrı yürütülüyormuş gibi görünen direnişlerin bir araya getirilişi, sadece Meksika'da olan bir şey değil, tüm dünyada yaşanan bir olaydı. Örneğin, İsveç kronu'nun devalüasyonu sadece İsveç'teki işçilerin ve refah yardımı alanların refah harcamalarındaki kesintiye karşı mücadelelerinden dolayı değil, Zapatista eylemince tetiklenen sermaye kaçışına dair olan tüm mücadelelerin bir araya getirilişinden dolayı gerçekleşmiştir. İsveç'teki finansal kriz, bu nedenle Lacandona Cangılı'ndaki Zapatistalar'ın mücadeleleri ile (diyelim ki) Stokholm'deki bekâr ebeveynlerin mücadelelerinin birliğini ifade eder.

Zapatista eylemi ile dünya finans piyasalarındaki alt üst oluş arasındaki ilişki dışsal değildir. Zapatistalar'ın eylemi, *nesnel olarak* istikrarsız bir yapıdaki *öznel* bir eylem değildir. Tersine, alt üst oluşun ve finansal istikrarsızlığın büyüklüğü, dünya genelindeki başkaldırının ve boyun eğmeyişin büyüklüğüne işaret eder[38]. Zapatista eylemi sadece Meksika'daki değil tüm dünyadaki boyun eğiş kurgusunu darmadağın etti.

Bir kurgunun darmadağın edilişi, sermaye birikiminin giderek kurguya dayalı hale geldiği bir dünyada, "onurların birleştirilmesine', emeğin herhangi bir yeniden bileşimine temel oluşturur. Bir kurgunun ifşası, bir yalana saldırma fikri, Zapatista söyleminde baştan beri merkezi bir konumdadır. Onur ve doğruluk, isyanın temel değerleri olarak ileri sürüle gelmiştir. EZLN kelimesi, onların söylediğine göre, "doğruluk ve ateş ile

38 Elbette boyun eğdirememe ve başkaldırı, sadece, sermaye tarafından istenen değişen boyun eğdirme ilişkisi içinde anlaşılabilir.

silahlanmış" olanların kelimesidir. Maskenin takılması, görülmelerini sağlamanın ve yanlışın maskesi arkasına saklananın öbür taraf, İktidar tarafı olduğuna ilgi çekmenin bir yoludur. Teknokrat-siyasetçilerin yurtdışındaki mezuniyet sonrası eğitimlerinde öğrendiği ders hep aynıdır: "Ne yaptığını biliyormuş gibi davran". "Bu, neo-liberalizm içindeki iktidar siyasetinin en temel düsturudur", demişti ustaları onlara."[39]

Zapatista eylemince fitillenen parasal alt üst oluş dalgası, böylelikle Zapatista başkaldırısının dünyanın başkaldırısıyla veya boyun eğmeyişiyle bütünleşmesidir. Bu başkaldırı dalgasının, anti-kapitalist mücadelenin sık sık ilan edildiği bir dönemde, oluşmakta olan "sistemik bir kriz" olarak görülmüş olması, başkaldırının gayet varolduğuna ve Lacandona Cangılı sınırlarının çok çok ötesindeki dünyaya şekil verdiğine dair kuşku götürmez bir kanıttır. Zapatistalar'ın yarattığı parasal titreşim dalgaları, onların "¡Ya basta!" haykırışının harikulade tınısının sadece bir parçasıdır.

19 Aralık Zapatista eyleminden yayılan dünya finansal istikrarsızlığı hakkındaki en önemli şey, onun emeğin (insanlık onurunun, diğer bir değişle) dünya genelinde başkaldırısının (ve

39 17 Temmuz 1995 tarihli bir bildiride (*La Jornada*, 20 Temmuz 1995) böcek Durito Marcos'a şöyle der: "Şimdi diyelim ki genç bir 'yeni siyasetçi' kuşağı bu ülkeyi, onun kurtuluşunu düşünebildikleri tek biçim içinde, yani tarihini yok sayarak ve onu insani vahşiliğin ve budalalığın ekspres treninin, kapitalizmin kuyruğuna takarak 'koruyabilmek' için yurt dışında okumuş olsun. Varsayalım ki bu yurtsuz öğrencilerin defterlerine ulaşabiliyoruz. Ne bulabiliriz? Hiçbir şey! Tam anlamıyla hiçbir şey! Bunlar kötü öğrenciler mi? Kesinlikle hayır! Bunlar iyi, hızlı öğrencilerdir. Ama mesele şu ki aldıkları her bir derste sadece tek bir şey öğrenmişlerdir. Ders daima aynıdır: 'Ne yaptığınızı biliyormuş gibi görünün'. Hocaları onlara şöyle demiştir: 'Neoliberalizmde güç siyasetinin temel ekseni budur'. Onlar da şöyle sorar: 'Sevgili hocam, neoliberalizm nedir?'. Hoca cevap vermez, ama hocanın şaşkın yüzünden, kızarmış gözlerinden, dudaklarının aralığından damlayan salyasından ve de sağ ayakkabısının bariz yıpranmışlığından öğrencilerine doğruyu söylemeye cesareti olmadığını anlayabiliyorum. Ve keşfettiğim kadarıyla, doğru olan şu ki neoliberalizm, ekonomik kaosun kaotik teorisi, toplumsal aptallığın aptalca bir yüceltmesi ve felaketin feci bir politik uygulamasından başka bir şey değildir."

boyun eğmeyişinin) muazzam gücünün çarpıcı bir temsili olduğudur. Bunun, çatılardan tekrar ve tekrar bağırılması gerekir.

VIII

Zapatistalar finans dünyasını salladılar. Fakat hiç kimse "Bravo! Bravo! Daha çok! Daha çok!" diye bağırmadı. Neden? Çünkü sermayenin Zapatistalar'dan kaçışı, sermayenin eşzamanlı bir karşı atağıydı. Başkaldırının gücünü gösteren aynı istikrarsızlık aynı zamanda, boyun eğmenin de gücünü gösterir. Eğer başkaldırı kendi gücünü sermayeyi korkutup kaçırarak gösterdiyse, sermaye de gücünü kaçarak gösterdi.

Bazı hallerde, sermayenin kaçışı, başkaldırı karşısında sermayenin gücünün herhangi bir askeri müdahaleden daha etkili bir teşhiri olmuştur[40]. Sömürü oranları birden yükselmiştir. Sermayenin kaçışı sonucu ne kadar insanın öldüğünü bilmek zordur, ama muhtemelen 1994'ün başından bu yana Zapatistalar'a karşı girişilmiş olan doğrudan askeri eylemler tarafından öldürülenlerden çoktur. Paranın hareketi sermayenin "polis gücü"[41] olarak görülmemiş bir merhametsizlik ile davrandı.

Sermayenin kaçışı, maddi refahın üretilmesinin emeğin boyun eğmesi üzerine kurulu olduğu bir toplumun gerçekliğini daha anlaşılır kılar. Böyle bir toplum içinde, başkaldırı maddi maliyetler getirir. Onurun kırılması üzerine kurulu bir toplumda, insanlık onuru ilan etmek maddi bir kayıp anlamına gelir. Bu maliyetleri paranın basit bir hareketi olarak dayatan bunca idari eylem değildir: Para, başkaldırıdan, onurun ilanından kaçar. Bu, ulusal devrimi veya aslında "ulusal bir kurtuluşu" hayal etmeyi zorlaştıran şeydir. Ya söz konusu devlet sermayeyi cezp etmeye çalışacaktır ki, bu durumda ne devrim ne de kurtuluş mümkün

40 Sermayenin Zapatista'lardan ve genel olarak Meksika'da emeğe boyun eğdirememekten kaçışı, ülke içinde yaşayan pek çok insanın yaşam düzeyi üzerinde dramatik bir etki bırakmıştır. İşsizlik aniden artmış, ücretlerin alım gücü birden düşmüş, super market satışları bir içinde %30 azalmış, aşırı yoksulluk içinde yaşayan insanların yaptığı intihar ve şiddet vakaları artmıştır.

41 Sermayenin polis gücü olarak para için bkz. Bonefeld, Brown and Burnham (1995)

olur; ya da önemli miktarda maddi kayıp meydana gelecektir. Para ile kurtuluş arasındaki antagonizmanın üstesinden gelebilecek tek yol, tüm dünyanın kurtuluşu, yani paranın yıkımı ile mümkün olabilir.

Şimdi, Zapatistalar sermayeyi korkutup kaçırınca neden kimsenin "Daha çok! Daha çok!" diye bağırmadığı açık hale gelmiştir. Paranın hareketi Zapatistalar'ın karşısına iki büyük engel çıkarır. Öncelikle, onlar veya onların destekçileri için, kendi eylemlerinin Meksika'nın insanlarına maddi kayıplar getirdiğini açıkça söylemek çok zor olacaktır. İkinci olarak, kendini ulusal kurtuluş hareketi olarak lanse eden bir hareket için ulusal kurtuluş bir hayaldir, tek yol dünyanın özgürleşmesidir (Onların siyasal pratikleri artan bir şekilde dünya özgürleşmesine yönelmiş olsa bile) demek çok zordur. Oysa sermayenin kaçışının başkaldırı gücünün ifadesi olduğu söylenmezse, o zaman sermayenin hareketi kaçınılmaz bir gereklilik, herkesin kabul etmesi gereken bir doğa yasası olarak görünmesi tehlikesi ortaya çıkar. Öyleyse, dünyadaki parasal alt üst oluş dalgası bir başkaldırı dalgasının parasal alanda ifadesi olarak görünmek yerine, her bir ülkede uygulanan yanlış ekonomik politikaların, bir ulusal sorunlar serisinin veya hükümetlerin toplumsal baskılara çok fazla teslim olma zayıflığı göstermesinin sonucu olarak görülür. Paranın hareketiyle, düşmanın, yani sermayenin dünyadaki iktidarının ifadesi olarak yüzleşilmezse, o zaman tek ihtimal 1980'lerdeki ve 1990'lardaki kapitalist idarenin muazzam prensibi önünde eğilmektir: Hiç Alternatif Yok.

Dünya parasal alt üst oluşu, öyleyse, sadece emeği yeniden bileştirmekle kalmaz, aynı zamanda emeğin mevcut bileşimini çözer. Bir yıldırımın muazzam parıltısı gibi, karşılıklı ilişkileri gösterir ve sonrasında bizi hiç görülmemiş derin bir karanlığın içine terkeder. Sermayenin "kaliteye" kaçışı, dünyanın farklı yerlerindeki mücadeleler arasındaki birliği kurar, ama bunu aynı zamanda bu birliği gizleyecek (veya fetişleştirecek) biçimde yapar. İsveç kron'u devalüasyonunun, Zapatistalar'ın eylemi ile İsveç'te refah hizmeti alanların mücadelelerinin birleşik etkisi sonucunda gerçekleştiği kesinlikle doğru iken, eylem birliğinin

kurulduğu biçim aynı zamanda aradaki ilişkiyi de görünmez kılmaktadır. Para birleştirirken böler. Meksika'da da, devalüasyon Zapatistalar'ın başkaldırısının ve genel olarak emeğin başkaldırısı ve boyun eğmeyişinin birleşik sonucudur ama öyle görünmez. Aksine, devalüasyon kendini, kabul edilmesi gereken, mücadele etmeyi anlamsız kılan acımasız bir gerçekliğin müdahalesi olarak gösterir.

Zapatista'nın eylemine verilen parasal yanıt, en az doğrudan askeri cevap kadar vahşi idi. Oysa siyasal etkisi çok farklıydı. Para, sermaye açısından kaba kuvvetten çok daha etkili bir silahtır. Ocak 1994'ün ilk günlerinin ve 9 Şubat 1995'in dolaysız askeri müdahalesi, Meksika'da ve tüm dünya genelinde Meksika Hükümeti'ne karşı olan mücadeleyi hızlandırıcı bir etki yaratırken, parasal müdahalenin etkisi, en azından maksatlı bir şekilde, mücadeleyi zayıflatmış oldu. Para daima kapitalist düzenin en temel biçimi olmuştur, askeri güçse en kaba hizmetkârı. Fakat şimdi bu, hiç olmadığı kadar doğru hale geldi. Neo-liberalizm, askeri diktatörlüklerin giderek gereksiz hale geldiği oldukça etkili, oldukça vahşi bir düzendir; paranın çıplak hükmüdür: Giderek daha çok görünür hale gelen paranın hükmüne saygı duymayı sağlamak için gündelik şiddet ve "demokratik" kontroller yeterlidir[42]. Neo-liberalizme (bir politika değildir ama yirminci yüzyılın sonundaki kapitalizmdir) saldırmak, paranın hükmüne saldırmaktır: Bankaların, finansal sermaye gruplarının, politik bir partinin veya kliğin değil, paranın hükmüne saldırmaktır. Paraya (sermayeye) saldırılmadıkça, iktidarın ele geçirilmesi, seçim zaferi onun vahşetini yok edemeyecektir. Paranın kendisine

42 Aralık 1994 devalüasyonundan sonra 9 Şubat'ta Meksika hükümetinin (en azından kısmen) bankerlerin kaygılarına yanıt vermek için Zapatista'lara karşı yaptığı askeri müdahale, para ve şiddetin birliğini gösterir. Bu yanıta yönelik baskılar, 13 Şubat 1995 tarihinde Chase Manhattan Bank tarafından açıklanan iç memorandumda ifade edilir: "Bize göre Chiapas, Meksika'nın politik istikrarına yönelik temel bir tehdit olarak konumlanmazken, pek çok yatırımcı tarafından böyle algılandı. Hükümet, ulusal bütünlüğü ve güvenlik politikasını etkili biçimde kontrol ettiğini göstermek için Zapatista'ları ortadan kaldırma ihtiyacı hissedecek." Cockburn ve Silverstein'den alıntı (1995, p. 18).

saldırılmadıkça, ister ulusal ister diğer türlü özgürlük, mümkün olmayacaktır.

IX

Tüm bunlar bizi nereye getirir? Bugün dünyaya dair her türlü tahayyül, umutla dolu olması gerekirken genellikle korkuyla dolu imiş gibi görünür. Her tarafta karşımıza çıkan tüm bu korkulardan kurtulmanın, sık sık başka bir dünya yaratmanın yollarının olması gerektiğini düşünmek üzerine ısrar edip, umut etmekte ısrar eden bizim gibiler, sıkça yastık duvarlı hücrelerde çıldırmış bir şekilde ve yankı olmaksızın çığlık attığımızı hissederiz. Bizlerin yalnız bizlerin kapitalizmin krizi olduğumuzu bilmek, bize bir kesinlik vermez ama umut etmek için bize bir temel sağlar.

Bugün kapitalizmin gerçekliği, içinde siyasal (yani, devlet-merkezli) tercihlerin çok çok kısıtlı olduğu ve sıkı bir şekilde paranın hareketince kontrol edilmekte olan, artan bir şekilde kısırlaşan bir gerçekliktir. Oysa kapitalizmin gerçekliği, aynı zamanda kırılgan bir gerçekliktir. Onun kırılganlığı dünya para sisteminin kırılganlığında yoğunlaşmıştır: Sermaye birikiminin kurgusal karakterinin sürekli artışında temellenen bir kırılganlık. Lipietz konuyu çarpıcı biçimde bir imge üzerinden ele alır: "Kriz başladığından beri aklımdan çıkmayan bir imge, uçurumun kenarından geçip havada yürüyen bir çizgi film karakteri imgesi var. Bu, bana savaş sonrası büyümenin üstüne kurulu olduğu asıl zeminin... altında ufalanırken 'kredi üzerinden' işlemeye devam eden dünya ekonomisinin durumunu resmetmek gibi göründü." Lipietz'in kendisi, karakterin "dibi olmayan kuyuya düşmemesini" sağlama almak konusunda kaygılanıyor. Tabii ki, bu son yirmi yıldan fazladır uluslar arası iktisadi siyasa koordinasyonunun ana meşguliyetidir. Ara sıra çizgi film karakterinin kurtulması onun "ayaklarının katı zemine doğru geri alınması"[43] şeklinde tasvir edile gelmiştir: Bu, 1982 "borç krizi" öncesinde sıkı para politikalarının takip edilmesiyle amaçlanmış olan şeydir. Bu, hem muazzam zorluklara hem de nerdeyse karakteri dipsiz kuyuya göndermeye neden oldu. Daha sıkça, kurtuluşu sağlama almak, karakterin, artan

43 A. Lipietz (1985, pp. 5-7).

kredinin genişlemesinde yüzer halde bırakılması üzerinden anlaşıla gelmiştir. Pezo'nun 50 Milyon Dolarlık (ve çok yakın zamanda, Doğu Asya ülkelerine için uluslararası "destek" paketleri) kefaleti, bu politikaya örnektir. Bu yaklaşımın sorunu, kapitalizmin kırılganlığını ve oynaklığını genişleyen ölçekte yeniden üretmesi ve beraberinde yoksulluk ve açlık getirmesidir. Devletler, ister şirket olsun ister şahıs olsun borçluların yok olmaya maruz kalmasını ve "doktrini yanlışlamak için çok büyük olduğu"[14] fikriyle uyumlu bir şekilde çizgi film karakterinin çıkarlarının korunması gerektiğini tercih ettiği sürece, piyasa disiplini olarak adlandırılan şey, giderek artan bir şekilde devletin rasgele(keyfi) ceza düzenlemesiyle gerçekleşir.

Ama *biz*, farklı bir dünyanın umudunu taşıyanlar, şimdinin korkularıyla çığlık attırılanlar, bu çizgi film karakteri ile ne yapmak istiyoruz? Ayaklarının yere basmasını mı, yüzer şekilde kalmasını mı veya onun dipsiz kuyuyu boylamasını mı istiyoruz?

Dipsiz kuyuya fırlatın onu.

Kapitalizmi sonlandırmayı ve insanlığın varoluşunun paratanrı tarafından yönetilmediği bir toplumun başlangıcını hayal etmenin başka yolu yok. Toplumu köklü bir şekilde dönüştürmeyi amaçlayan hareketler, sermaye kaçtıkça ve kaçarken-karşı saldırıda-bulundukça *daima* parasal alt üst oluşu tetikleyecektir. Sermayeye yönelik devrimci saldırılar, *daima* sermayeye içkin görünecek sarsıntılar yaratacaktır. Bir devrim hakkında düşünmenin tek çıkar yolu, kapitalizmin dışarıdan yenildikçe içeriden yenileceğini düşünmektir: Parasal istikrarsızlık ile birleşen açık bir devrimci eylem, değişim yaratır.

44Örneğin 13 Şubat 1995 tarihli *Financial Times*'ta John Plender'in ifadesine bakın: "ABD bankacılık sistemi, aşırı verimli teminat güvencesi ve zor durumdaki bankalarla uğraşabilmek için "başarısız olmak için çok büyük" doktrini nedeniyle moral çöküntüye son derece yatkındır. Güvenlik ağlarını gelecek vaat eden bütün yatırımcılara açma yönündeki baskı, Meksika'daki başarısızlığın bütün finansal sistemi risk altına sokabileceğine dair yürütülen kuşku götürmez tartışmaya dayanılarak, artık yabancı borsa yatırımcılarına kadar genişletilmiştir. Mali savurganlığı desteklemek ve bankacılıkta borçlu devletlerin başını daha fazla belaya sokmak için bundan daha iyi bir yol nasıl bulunabilirdi ki?"

Ama parasal çöküş, sosyalistlerin her zaman uyardığı barbarlığı getirmez mi? Çöküşün barbarlığı, kapitalizmin barbarlığına tek alternatif midir?

Bu yazının başındaki alıntı farklı bir yol öneriyor. Marcos orada paranın yıkımını sağlayacak kapasitenin "onurların birleştirilmesi" olduğunu ve "(Paranın yıkımının), aptallık ve kibir ile yönetilen tarihin bir döneminin sonuna; bitmeye yaklaşan bir kabusun son bölümüne hızlı bir şekilde geçişini" öneriyor. Bu yazıdaki temel argüman "onurların birleştirilmesinin" veya diğer bir değişle, emeğin başkaldırısının ve boyun eğmeyişinin paranın istikrarsızlığının ötesinde bir araya getirilmesi olmuştur aslında. Bu, onurların birleştirilmesi, çizgi film karakterinin, Paranın, dipsiz kuyuya fırlatılması, insanlığın lanetlenmesi yerine özgürleşmesi, dünyanın yok olması yerine sorunların çözülmesini sağlayacak olan insanlık potansiyelinin özgürleşmesi anlamına geleceğinin kavranmasını sağlayacaktır.

Onurların birleştirilmesi, yüzyıl başındaki devrimcilerin öngördüğü gibi, bir devrimci dünya partisinin gelişimi biçimini almadı. Şimdi, insanların insanlıkları için savaştığı çok sayıda yolun, onların kolayca tanımlanmalarına izin vermeyeceği açıktır ve onların onurlarının "birleştirilmesi" evvelden öngörüldüğünden çok daha az yapılandırılmış ve daha az görünen bir birleştirmedir. "Onurların birleştirilmesini", bir partinin gerektirdiği disiplinden ziyade; "İktidarın sağırlık koşulları altında, kendine seslenmeyi seçen, tek ve birçok olacağını bilen, kendinin dinleme ve dinletme özleminde eşit olacağını bilen, ses tonları içinde ve onu oluşturan seslerin düzeylerinde kendinin farklı olduğunun farkına varan seslerin ağı olarak düşünmek" çok daha gerçekçi görünür.[45]

Bu delilik gibi görünebilir, siyasetçiler ve onların teorisyenlerinin her zaman gördüğü gibi, tıpkı Zapatistalar'ın tamamıyla absürd kalkışmasının 1 Ocak 1994'te delilik olarak görünmesi gibi.

Böyle olduğu halde, Paranın İktidarını titrettiler.

---

45 Temmuz 1996'da *La Realidad*'da Intercontienental Meeting'de Marcos'un yaptığı kapanış konuşması: Subcomandante Marcos (1996).

Kaynakça

Bonefeld, W., Brown, A. ve Burnham, P. (1995), *A Major Crisis*, Aldershot: Dartmouth.

Bonefeld, W. (1995), "Monetarism and Crisis", Bonefeld, W. and J. Holloway içinde (ed.) (1995).

Bonefeld, W., Gunn, R., Holloway, J. ve Psychopedis, K. (1995) *Open Marxism* Vol. III, Londra: Pluto.

Bonefeld, W. ve Holloway, J. (ed.) (1995) *Global Capital, National State and the Politics of Money*, Londra: Macmillan.

Bonefeld, W. ve Holloway, J. (1995a) "Conclusion: Money and Class Struggle", Bonefeld, W. ve J. Holloway içinde (ed.) (1995).

Brittan, S. (1977) *The Economic Consequences of Democracy* (Londra: Temple Smith).

Cockburn, A. ve Silverstein, K. (1995) "War and Peso", *New Statesman and Society*, 24 Şubat.

Congdon, T. (1988) *The Debt Threat*, Oxford: Blackwell.

Grant, J. (1996) *The Trouble with Prosperity*, New York: Times Books.

Harman, C. (1993) "Where is Capitalism Going?", *International Socialism*, 58.

Holloway, J. (1995) "The Abyss Opens: The Rise and Fall of Keynesianism", Bonefeld, W. ve J. Holloway içinde (ed.) (1995).

Holloway, J. (1995a) "From Scream of Refusal to Scream of Power: The Centrality of Work", Bonefeld, W. ve diğerleri (ed.) (1995).

Holloway, J. (1998) "Dignity's Revolt" in Holloway, J. ve E. Peláez (ed.) (1998).

Holloway, J. ve E. Peláez (ed.) (1998) *Zapatista! Reinventing Revolution in Mexico*, Londra: Pluto.

International Monetary Fund (1995) *International Capital Markets: Developments, Prospects and Policy Issues*, Washington: IMF.

Kaufman, H. (1986) *Interest Rates, the Markets, and the new Financial World*, Londra: Tauris.

Le Bot, Y. (1997) *El Sueño zapatista*, Mexico City: Plaza y Janés.

Lipietz, A. (1985) *The Enchanted World*, Londra: Verso.

Magdoff, H. ve Sweezy, P.M. (1987) *Stagnation and the Financial Explosion*, New York: Monthly Review Press.

Schlesinger, A. (1959) *The Age of Roosevelt: The Coming of the New Deal*, Cambridge, Mass.: Riverside.

Subcomandante Marcos (1996) Discurso *de clausura, Encuentro Intercontinental por la Humanidad y Contra el Neoliberalismo*, Chiapas, 3.

Walter, A. (1993) *World Power and World Money*, Londra: Harvester

Wheatsheaf.
Warburton, P. (1999) *Debt and Delusion,* Londra: Allen Lane The Penguin Press.
El Financiero, 23 Aralık 1994
Financial Times 31 Ekim 1994, 23 Aralık 1994, 7 Ocak 1995, 12 Ocak 1995, 13 Ocak 1995, 16 Ocak 1995, 1 Şubat 1995, 13 Şubat 1995, 16 Mayıs 1995, 2 Ocak 1998.
La Jornada, 20 Aralık 1994, 20 Temmuz 1995.

Devlet ve Sermaye: Politiğin Eleştirisi Üzerine

Werner Bonefeld
İngilizceden Çeviren: Cumhur Atay

I

Soros ve Stiglitz, küresel kapitalizmin düzensizliğini önlemek için serbest piyasa kapitalizmine bir alternatif bulunması gerektiğini öne sürerek kendilerini neo-liberalizmden ayırmışlardır (Veltmeyer, 2004). Onlara göre, serbest piyasa kapitalizminin aşırı eşitsizliğe yönelme eğilimi, demokratik rejimleri ve bir bütün olarak sistemi istikrarsızlaştıran toplumsal hoşnutsuzluğa yol açar. Wolf (2004) dahil bu yazarlar, küreselleşmenin yalnızca ulus devletlerin politik istikrarına dayanmadığını, aynı zamanda devletin serbest piyasanın işleyişi için vazgeçilmez olduğunu da iddia ederler.

Bu değerlendirmeler, Sol'un Baudrillard, Jameson, ve Anderson gibi ağır-siklet düşünürlerine terstir. Fukuyama'nın kötü şöhretli Yeni Ekonomi yanılsamasını onaylayıcı terimlerle ifade ve tahmin edişinin ardından, Boudrillard (1993, s. 11-13, 33), "varlığına karşı yakın tehdit karşısında sermayenin sanki kendisini üretim ilişkilerinin ve politik düşüncelerin ötesindeki bir yörüngeye fırlatacak, serbestçe yüzer, kendinden geçmiş ve gelişigüzel bir biçimde bağımsızlaştıracak ve böylece dünyayı kendi

imajı içersinde bütünleştirecekmiş gibi kendisini politika ötesileştirmesinin mümkün olduğunu Marx'ın öngörmediğini" iddia etmiştir. Boudrillard'a göre, "sermaye (eğer hala öyle denilebilirse), politik ekonominin ve değer yasasının önünü tıkamıştır; kendi sonundan başarıyla kaçmış olması bu bakımdandır. Bundan sonra kesinlikle herhangi bir amaca dahi gönderi yapmadan kendi ilk amaçlarından bağımsız çalışabilir... Para artık tek gerçek yapay uydudur. Has sanat eseri olarak, gerçek bir yıldızsal hareketlilikten yararlanır ve anında tahvil edilebilir. Para artık uygun yerini, hisse senedi borsasından çok daha hayret edilecek bir yeri, yapay bir güneş gibi doğduğu ve battığı yörüngeyi bulmuştur". Jameson'a göre ise (1998) sermaye, hem bölgesel hem de maddesel olmanın dışı hale gelmiştir. Jameson, küreselleşmeyi "maddesellik dışı hale gelmiş" sermaye yoluyla tanımlanan bir çeşit siber-uzay olarak karakterize eder. Anderson'a göre 1990'lar, "sermayenin gücüyle hiçbir kolektif vasıtanın karşılaştırılamayacağı" (s. 15), ve "Sağ'ın dünyanın nereye gittiği ya da durduğu ile ilgili akıcı vizyonu sağladığı neo-liberalizmin, virtüel olarak karşı çıkılamayan pekiştirilmesi ve evrensel yayılışı olarak tanımlanabilir". Onların anlayışı, "Sol'da karşılığını bulmamıştır" (s. 16). "İlkeler kümesi olarak neo-liberalizm dünya çapında bölünmeden hüküm sürer" (s. 9) ve "dünya çapında gerçek demokratikleşme sürecini" oluşturan "ulusların devam etmekte olan en yeni kurtuluş hareketleri" bile "kamusal tartışmanın ve politik farkın sermaye sayesinde tepeden boğulmasıyla" (s. 10) karşılaştırılamaz. Onun insanın kurtuluşunu ulusal kurtuluşla özdeşleştirmesi bir yana bırakılırsa, Jameson ve Baudrillard gibi Anderson da, küreselleşmeyi kapitalizmin rekabetçi üretim alanından soyutlanarak (maddesellik dışı olmak) biriktirmeye ve "politika ötesi bölgesizleştirme" yoluyla direnişi dağıtmaya ve arkadan vurmaya yönelen olanaksız rüyasının gerçekleşmesi olarak onaylar.

Öyleyse sermaye nedir? Bazıları sermayeyi adil ticaret, adil küresel değişim ilişkileri ve yozlaşma karşıtı küreselleşme karşıtlığı talebine yol açan bir şirket gücüyle özdeşleştirir. Farklı politik gündemlerine rağmen, ortak tema adil ticaret talebidir.

Küresel adalet adına bu anlayışı savunanlar, WTO gibi uluslararası örgütleri küresel ticaret ilişkilerini "üçüncü" dünya üreticilerine karşı kurumsallaştırmakla eleştirerek, şirket gücünün demokratik sorumluğunun daha büyük olması yönünde tezler ileri sürerler (Falk 2000, Klein, 2000). Kuzeyin, Güneyi yağmaladığı iddia edilir ve bu yağmaya dayalı zenginlik dağılımı eşitsiz ya da adaletsiz olarak görülür. Küresel adaletse, şirketleri "küresel sivil topluma" karşı sorumlu tutmak için "iyi yönetişim" oluşturulmasını talep etmek olarak algılanır (Corpwatch, 2001). Küresel sivil toplum, "halk merkezli" ulus ötesi toplumsal hareketler ve hükümet dışı örgütlerin gelişmesine dayanır ve kâr amacı gütmeyen, ulus ötesi, gönüllü bireysel ve yurttaş girişimleri tarafından yürütülen bir eylem ve düşünce alanından ibarettir. Küresel sivil toplum yalnızca şirket gücünün yükselişini değil, ayrıca "şefkatli devletin" düşüşünü de yansıtır (Falk 2000). Bu küreselleşme karşıtı perspektif, küresel zenginlik dağılımının adaletsizliğine karşı çıkar ve çok uluslu şirketleri küresel adaletin bozulması pahasına dünyayı yalnızca kâr peşinde dolaşmakla suçlarlar. Gerçekte yaptıkları budur. Çok uluslu her şirket, kendi başına bir haraççıdır. Fakat sermaye, şirket gücünden fazla bir şey değil midir? Metayı oluşturan nedir ve sömürü nasıl açık ve adil hale getirebilir?

"Sivil toplum" teriminin kullanımı yanlış anlaşılmıştır. Onun sıfatı "insan olmayı" ve "terbiyeyi", "samimiliği" ve "dürüstlüğü", karşılıklı saygı ve iyilik toplumunu çağrıştırır. Sivil toplumun büyük filozofu, sivil toplumu kitleleri fakirlikle cezalandıran birkaç kişinin büyük zenginlik biriktirdiği, bu nedenle devlet otoritesinden onu kendi çelişkilerinin ağırlığı altında çökmekten korumasını istediği atomist bireylerin bencil, rekabetçi, düşman toplumu olarak kavramıştır. Hegel sivil toplumu şu terimle betimlemiştir: "[birey] bütünün tam düzensizliğine ve tehlikesine tabidir. Nüfus kitlesi fabrikaların, imalathanelerin, madenlerin, vb. sersemletici, sağlıksız ve güvensiz zahmetiyle cezalandırılmıştır. Nüfusun büyük çoğunluğunu destekleyen endüstri dalları kapanır, çünkü moda değişir ya da başka ülkelerdeki yeni icatlar yüzünden ürünlerinin değeri düşer ya da

başka sebepler olur. Bütün kitleler böylece, çaresi olmayan fakirliğe terk edilir. Sonsuz zenginlikle koşullarını iyileştirmekten aciz sonsuz fakirlik arasındaki çatışma öne çıkar. Zenginlik"... kin ve nefreti besleyerek "hakim güç haline gelir" (Hegel, 1931, s. 232). Sivil toplumun bütünleşmesi, "ölünün hareketli yaşamının" kurulması olarak görülmüştür. "Bu sistem kör ve ilkel bir tarzda ve sanki sağlam bir daimi kontrol ve gem gerektiren vahşi bir hayvan gibi şuraya buraya hareket eder" (Hegel, 1932, s. 240). Kısacası bu durum, değişim içersindeki eşit ortaklar arasındaki sözleşmeli ilişkiler üzerine kurulu kendiliğinden düzeni garanti eden, "sivil" yönetimini hukuk düzeni temelinde icra edecek kadar güçlü ve yetenekli bir devlet gerektirir. Gerçekten de, sivil toplumun politik uyumunun, "sivil tartışmaları" engelleyen başarılı savaşlarla ilerletildiği görülür (Hegel, 1896, s. 324). Marx'ın sivil toplumun yerine burjuva toplumunu koyması bu nedenle akıllıcadır: "Özgür" işçi, üretim araçlarının sahibi kadar, soyut bir hak öznesidir. Emeğin üretim araçlarından ayrılması, iş sözleşmesine odaklanan bir özgürlük biçimini varsayar. Bu da "sivil" toplumdaki tüm ilişkilerin temel biçimini daraltır – özgürlüğü sömürüyle birleştirir. Kısacası konumuza dönersek, küresel adalet için küreselleşme karşıtı talep, mevcut ilişkilerin gerçekten onursuzlaştırılmasına odaklanır. Yine de eleştirisi kendisini silahsız bırakır. Sivil toplumun insanlığını onu toplumsal yapısından soyutlayarak ister. Bu nedenle adaletsizlik, "sivil" toplumun gerekli bir koşulu olarak değil, "kötü" ya da "iyi" yönetim sağlayan politik sonuçların a bağlı olarak görülür.

Korten (1995) şirket karşıtı eleştiriyi bir adım ileri götürür. Yerelciliği tutar ve geriye, zenginle yoksulun aynı şekilde ulusal ve toplum çıkarı duygusunu paylaştıklarının görüldüğü "yerel kapitalizmin altın çağına" bakar. Küreselleşme onun için, küreselleşme-öncesi kapitalizmi karakterize ettiği varsayılan, Reich'in (1992) mecazı ödünç alınırsa, "tek ulusal gemiye" zarar vermiş olarak görülür. Savaş sonrası gerçeklerin bu sinik görünümü, dizginlenmesi gereken şeyin sermaye değil şirket gücünün küreselleşmesi olduğu ithamında bulunur. Şirket gücü müşteri tercihi de dahil, yerel toplulukların zararına kamusal çı-

karla çakışır görünür. Tekele uzanarak, "yerel girişimi" boğarak ulusal olarak sınırlandırılmış rekabetçi piyasalar idealini bozar. Böylece onun şirket karşıtı gündemi küreselleşme karşıtlığının aracı ve amacı olarak küçük meta üreticileri arasındaki serbest rekabet efsanesini kucaklar. Korten'in küreselleşme karşıtı perspektifinin anahtarı sınıf değil, esasında masum olan toplumdur. Onun toplumun esas alanının korunması çağrısı, dünya piyasası baskısından kurtulmuş olan rekabetin ulusal zenginlik sağladığı ve çıkarların uyumunu temin ettiği organik toplum efsanesini küreselleşme karşıtı kılığında yeniden formülleştirir. Onun yerel ekonomileri tahrip eden sınır-atlayan kapitalizmi reddedişi, toplum girişiminin organik özünü ve canlılığını kökünden söken yerel uyumsuzlukların yalnızca dışardan ithal edildiğini varsayar. Korten'in orijinal toplum efsanesi çağrıları ürperticidir.

Korten'in organik toplum efsanesi, birkaçı söylenecek olursa, Avusturya'da (Haider), Fransa'da (Le Pen) ve İtalya'da (Fini) seçim başarısı kazanan aynı yeni-milliyetçi küreselleşme karşıtı görüşlere aittir. Bu milliyetçi gerici güçlerin ortak duygusuna Malezya Başbakanı Mahatir Muhammet iyi odaklanmıştı. Onun Malezya'nın 1997'deki mali çöküşünün değerlendirmesi bulgu niteliğindedir: "Açıkça söylüyorum, bu kişiler ırkçıdır. Onlar bizim zenginleşmemizi görmekten mutlu değiller. Fazla hızlı büyüdüğümüzü söylerler, bizi fakirleştirmek isterler. Biz başkalarına düşmanlık etmiyoruz, ama başkaları bize düşmanlık ediyor".[1] Özellikle Çin asıllı Malezya vatandaş ayrımcılığı bir yana bırakılırsa, "biz" ne demektir ve "ırkçı onlar" kimlerdir? Mahatir Muhammet'in kapitalizmi Yahudi kapitalizmi olarak ifşa etmesi ve Malezya'nın ekonomik gelişmesini desteklemesi, ipucunu 1920'lerde Henry Ford tarafından finanse edilmiş bir kitap olan *The International Jew*'den almış gibi görünür (*Financial Times*, 23/10/2003). Buchanan'ın (2002) "şu bela çıkarıcı Komünist Yahudileri" sorumlu tuttuğu "eleştirel teorinin" alçakça etkileri yüzünden krizde gördüğü beyaz kale Amerika Ari rüyası bunun bir benzeridir. Milliyetçilik küreselleşmeye barbarca bir yanıt önerir (Bonefeld, 2005). Korten'in dünya nüfusunun 1-2 milyon kişi ka-

1 "Malaysia Acts on Market Fall" *Financial Times*, 4/9/1997.

dar azaltılması gerektiği fikri, bu yüzden şaşırtıcı değildir. Ancak nasıl olacağını ya da kimlerin yok edileceğini söylemez.

Ruidrok ve van Tulder, Hirst ve Thompson, Weiss ve de Panitch gibi yazarlar değişik bir bakış açısı önerirler. Farklı politik gündemlerine rağmen, küreselleşmenin ulusal devletin gücüne bağlı olduğu görüşünü paylaşırlar ve böylece neo-liberal küreselleşme olarak gördükleri şeyle savaşmak için "ilerlemeci ulusalcılığın" (Radice, 2000) bir biçimini tercih ederler. Devlet merkezli yaklaşımları haklı olarak, çokuluslu şirketlerin küreselleşme savunucularının iddia ettikleri gibi başıboş olmadıklarını, finansal küreselleşmenin ve ticaretin kapsam olarak küresel değil bölgesel olduğunu, devletlerin yeni piyasaların fethedilmesi ve yerel piyasaların korunmasında ikna edici bir rol oynadığını, bütün önemli ticaret anlaşmalarının devletler tarafından görüşüldüğünü, devletler tarafından uygulandığını, devletin değiştirmesine tabi olduğunu ve devletlerin dünya ekonomisinin dengesi ve yerel ekonomik modernleşme için çok önemli olduğunu iddia eder. Ama kararlı bir sosyalist stratejiyi savunan sadece Panitch'dir. O, "üretici kaynakların, gelirin ve iş süresinin radikal bir yeniden dağılımının" başarılması için (Panitch, 1994, s. 89) Sol'u "stratejik tartışmaları ... devletin dönüştürülmesine yeniden yönlendirmeye" (a.g.e. s. 87) çağırır. Bunun olması için, sınıf güçleri arasındaki dengede bir kayma zorunludur (Panitch, 2000) ve ulusal temelli emek politikalarının korunması için "daha içe dönük ekonomiye doğru bir kayma" (Panitch, 1994, s. 89) gereklidir. Panitch'in gündemi böylece, ulusal korumacılığı ekonomik planlama ve zenginliğin sermayeden emeğe doğru yeniden dağıtılmasıyla birleştiren bir ekonomik gelişme tasavvur eder. Yaptığı, ulusal Keynesciliğin sosyalist yorumudur ve ikna edici görünür – yine de görünüş çoğu zaman yanıltıcıdır ve yakın bir incelemede kendini bir mit olarak ortaya koymak eğilimindedir (Radice, 1984).

Yine de, Panitch en azından ileri sürdüğü devlet-merkezli küreselleşme karşıtı taleplerin arzu edilen sonucu hakkında emindir. Hirst, Thompson ve Weiss'in çalışmasında emek, olmayışıyla dikkat çeker. Weiss'e göre devlet gücü ekonomik mo-

dernleşme için yaşamsal ve onun başarısı için de çok önemli olarak kalır. Ulusal rekabet edebilirlik, örneğin ya Anglo-Sakson kapitalizminin neo-liberal devleti yahut da Rheinland kapitalizminin korporatist devleti biçiminde devlete bağımlı görünür. Benzer şekilde, Hirst ve Thompson neo-liberal küreselleşmeyle, devletin kefil olduğu ve böylece politikayla kontrol edilip demokrasiyle de dengelendiği ekonomik ilişkiler lehine mücadele ettiği ulusallığa demir atmış ve bölgesel olarak koordine edilen bir modernleşme stratejisi tasavvur ederler. Bu yazarlar, küreselleşmenin devleti kapitalist devletlerin geçmişteki esas işinin ekonomik rekabet edebilirliği temin etmek olmadığını öne sürdüğü için gayet kuşkulu bir kavram olan "rekabet devleti" haline gelmeye zorladığında hemfikirdirler (Cerny, 1996). Weiss farklı bir yaklaşım iddiasındadır: Farklı devletler kendi sosyo-ekonomik gelişme yapılarına bağlı olarak değişik modernleşme stratejileri benimserler; Hirst ve Thompson modernleşmenin piyasanın yok edici güçlerine bırakılamayacağını, geçerliliğini ve demokratik meşruiyetini sürdürmesi için yararlı devlet daireleriyle düzenlenmesi lazım geldiğini öne sürerler; Panitch ise neo-liberalizme radikal bir ulusal Keynesci alternatif yaratılmasıyla ekonominin yeniden ulusallaştırılmasını savunur.

"İlerlemeci ulusalcılık", yaklaşım farklılıklarına rağmen ortak temada değişiklikler önerir. "Devlet" ve "ekonomi" arasındaki ilişkiyi iki farklı ve rakip toplumsal organizasyon biçimi olarak görür. Ekonominin kendisini başarıyla bölge dışı kılmış olmasından çok, ekonominin devlet üzerindeki belirgin bağımsızlığının ancak bir dereceye kadar olduğunu iddia eder. Öyleyse soru "göreli bağımsızlık" sorusudur. Göreli bağımsızlık, ekonomiye mi teslim edilmeli yoksa devlette mi kalmalıdır? İlerlemeci ulusalcılık, devletin amacının belirlenmesinin ya rekabet eden çoğulcu çıkarların veya sınıfsal güçlerin dengesine bağlı olduğu varsayımına dayanır. Devlet böylece temelde belirlenmiş değildir – o ya çoğulculuğun tercih ettiği bir tür kara kutu olarak, ya da kapitalist toplumda sınıf güçlerinin dengesine bağlı olarak kapitalist devlet ya da sosyalist devlet şeklinde işleyen bir devlet olarak görülür (Panitch). Kapitalist bir "ekonomide" sosyalist

devletin kapsam ve içeriği nedir? Panitch'in zenginliğin emek lehine radikal bir yeniden dağıtma talebi desteklenmelidir. Dürüst ve samimi bir reform çalışması, işçi sınıfının koşullarını epeyce iyileştirebilir. Fakat "üretken bir emekçi olmak talih değil talihsizliktir" (Marx, 1993, s.520). Bir işçinin işçi olarak varlığı, onun varlığını onaylamaz, onunla çelişir. Bu, Panitch'in sosyalizm-üstü olarak önerdiği şeyin, Marx'ın farklı bir devlet biçimi önerilerini değerlendirirken "Zavallı köpekler! Sizlere de insan gibi davranmak isteniyor!" sözleriyle alay ettiği şeyi akla getirmiyor mu? (Marx, 1997, s. 201). Panitch sermayenin çıkarına örgütlenmiş devleti işçi sınıfının çıkarına örgütlenmiş devletle karşılaştırır. Her iki "devlet biçimi" de "akılcılık" temeli üzerinde işler. Kapitalist devletin görevi, burjuva toplumuna içkin çelişkileri hukuk düzeni temelinde kontrol altında tutarak, işçi sınıfını, akılcı kararları ulusların zenginliğini arttıran öngörülmeyen sonuçlara varan "ekonomik ajanların" oluşturduğu piyasanın kendiliğinden düzenine tabi kılarak burjuva çıkarlarını ilerletmektir. Bunun tersine sosyalist devlet, ekonomiyi örgütleyerek ve ekonomik kaynakların tahsis edilişini planlayarak işçi sınıfının yararına çalışır. Devlet, zenginliğin azamileştirildiği koşulları resmileştirerek akılcı hesap ve amaçlı hareketin ekonomik aracı haline gelir. O zaman fark, piyasanın varsayılan akılcılığıyla devletin aynı şekilde varsayılan akılcılığı arasındadır. Her iki akılcılık görüşü de sermayeyi, akılsızca yürütülen bir devlet müdahalesiyle kendini-düzenleme kapasitesi bozulan veya zenginlik yaratma potansiyeli, ihtiyaçların optimum düzeyde karşılanmasını sağlamak için devlet planlamasını gerektiren bir ekonomik mekanizma olarak görür. Böylece sermaye ilişkisi iki akılcılık biçimi – piyasa karşısında devlet ya da devlet karşısında piyasa – arasındaki düşmanca bir mücadeleye dönüşür. Yine de her iki görüş, hükümeti disiplin hükümeti – ya güçlü devlet tarafından garanti altına alınan serbest piyasa disiplini, ya da devlet tarafından akılcı planlama disiplini – olarak anlar.

Panitch'in küreselleşme karşıtı talebi, sınıf güçleri dengesinde radikal bir kaymaya dayanır. Bu, sürdürülen bir sınıf mücadelesini ve böylece toplumsal ilişkilerin politikleşmesini ön

varsayar. İnanç etiğinden politik devlete karşı sorumluluk etiği yönünde gerçekleşmesi gereken kaymanın – Panitch'in devlet merkezli mantığının gerektirdiği kaymanın– zamanlamasını belirlemek nasıl mümkün olabilir? Devletin amacı bir kez işçi sınıfı lehine belirlendiğinde, hukuk ve düzenin yeni düzeni etkin kılmak için devletin politik tekelini sürdürmesine izin vererek, toplumsal ilişkilerin politikleşmesini kontrol altında tutmasını gerektirir. Bu yüzden devlet toplumdan ayrıdır ve toplumun uyumunu güvenceye almaktan sorumludur. Devletin gücü, üyeleri üzerindeki tartışılmaz otoritesine dayanır. Hukukun amacı, ister piyasa akılcılığını ister ekonomik planlamanın akılcılığını garanti altına almak olsun, her iki durumda da amacı, somut birey değil, ya liberal hukuk egemenliği ya da emek ekonomisi adına hak ve görevler bahşedilmiş soyut bireydir. Özetle Panitch, kapitalist toplumsal ilişkilerin toplumsal kuruluşundan soyutlanmış, güçlü ve yetenekli bir ulus devlet lehine konuşur. Bu ilişkiler mecburen daima mevcut dünya piyasası ilişkileridir. Ulusal işbölümü uluslararası işbölümünü dünya piyasasına karşı değil, onun içersinde bir savunma demek olan ulusal korumacılığı önvarsayar.

II

Küreselleşme ve küreselleşme karşıtlığı üzerine yürütülen geleneksel tartışma, devletin ve ekonominin iki farklı varlık olduğu görüşüne dayanır. Bunların ilişkileri belirsiz varsayılır: Bir uğrakta ekonomi devlet yoluyla yürütülür, diğerindeyse devlet ekonomi tarafından yürütülür. Oysa ücretli emekçi, eşit haklar ihsan edilmiş yurttaştan daha az bir ekonomik üretim faktörü değildir. Kişi bir yandan yurttaş, diğer yandan üretim faktörü diye nasıl bölünebilir? Yazının geri kalanı "ekonominin" ve "devletin" insanın örgütlenişinin iki ayrı varlığı olmadığını iddia etmektedir. Daha ziyade, burjuva devletin özel mülkiyet yasalarını koruyan tarihi rolü, sömürünün toplumsal ilişki biçimi olarak devleti gerektirir. Yine de, böyle bir biçim olarak devlet, açık amacı hukuk yoluyla mülk sahipleri arasında eşit ve özgür değişim ilişkilerine uygun yönetimi korumak olan kendi yetkisinde bir kurum olarak, toplumsal ilişkilerin dışında durur gö-

rünür. Politik teorinin, devleti toplumsal ilişkilerin dışında olan ve yalnızca burjuva toplumunun dayandığı temelleri – mülkiyet haklarını – güvenceye ve garantiye almak için "dışardan" topluma müdahale eden ayrı bir politik örgüt biçimi olarak anlama çabaları bu yüzdendir.

III

Marx devlet hakkında planladığı kitabı hiç yazmadı. Bu da Marksist nesillerin Marksist devlet teorisi üzerinde tartışmalarına yol açmıştır. Ancak, Marx'ın devlet hakkındaki kitabı gerçekten de – devletin eleştirisi değil – bir devlet teorisi olur muydu acaba? Yine de aranan şey devlet teorisiydi. Marx bize bağımsız düşünmeyi öğretmiş olduğu için şu kritiktir ki, onun çalışması ekonomik-tarihsel gelişmenin objektif yasalarının bir analizi olarak dogmalaşmış Marksist-Leninizm biçimindeydi. Aykırılık korkusuyla, heterodoks sapmalara karşı kıskançça korunmuş ve Marx'ın tahripkâr eleştirisi işçi sınıfının partinin liderliği altında kendini kurtarmasını ilan eden söz sanatı olarak radikalleşmiş dünya görüşünün lehine terkedilmiş olan bu anlayış, insan emeği kaynağı da dahil olmak üzere, ekonomik kaynakların merkezi planlanmasıyla iyi uyuşur. "Yıkıcı eleştirmen Marx" yerine, Marx'ın politik ekonomi eleştirisi, ekonomik kategorilerin değil sadece burjuva ekonomisinin eleştirisi olarak desteklenmiştir.[2] *Kapital*'in politik ekonominin eleştirisi alt başlığı, politik ekonomi eleştirisi salt burjuva ekonomisinin eleştirisine dönüştürülerek, bir yana konulmuştur. O zaman da Marx'ın çalışması yalnızca ekonomik bir teori – Marksist ekonomi – olarak görülmüştür. Bu da Marx'ı çok daha az yıkıcı kılmış ve devrimci becerisini ve mantık yürütüşünü ılımlılaştırmıştır. Aslında Marksist ekonomi, Marx'ın toplumsal varoluşun kurucu gücü olarak insani toplumsal pratik anlayışını reddeder. O zaman bu, ampirik gerçekliği sınıf çatışmasıyla dolayımlanan soyut bir piyasa yapısının mantığını kapsayan "otomatik özne" olarak sermayenin akılcılaştırılmasına ve böylece onaylanması-

2 Marx'ın çalışmasının ekonomik kategorilerin eleştirisi olarak anlatımı için Backhaus'a (1997) bakınız.

na yol açar (Jessop, 1991). Ekonomi, Marx'ın nesnelerin kendi aralarındaki ilişkiler dediği şeydir ve onun fetişizm eleştirisinin karşı çıktığı dünya görüşü olan ekonomik kategoriler arasında kurulu kendiliğinden ilişki, işte buydu.

Marx'ın çalışmasının "Marksist" bir ekonomik teori demek olduğu varsayımı, doğal olarak Marksist devlet teorisi talebine yol açar. Bu hem 1970'lerin devlet türetme olarak adlandırılan tartışma açısından hem de Poulantzas'ın çalışmasıyla ilişkili Marksist politik teori açısından yapılabilir. Türetme tartışması Marx'ın *Kapital*'inden devlet kategorisi "türetme" peşindedir. Ekonomi, politik "üstyapı" kategorilerinin "türediği" temel olarak görülmüştür. Bu, insanın toplumsal ilişkilerinden kategoriler "türetilmesi" değil, politiğin ekonomikten türetilmesiydi; ekonomi önvarsayılmıştı ve politik olan sadece ekonomik kategorilerin türevi olarak ortaya çıkıyordu.[3] Poulantzas'cı bir Marksist politik teori önerisi, canlı emeğin, onu sömürülebilir bir kaynağa dönüştüren aynı yapılan yeniden üretme yeteneğine sahip yapısal bir araç olarak nitelenmesine yol açarak yapı ve mücadeleyi dışlaştıran ve ekonomik olanın politik olandan ayrılmasını kabul eden oldukça karmaşık bir teorik labirentle aynı anlama gelir. vasıtayı sömürülebilir bir kaynak kılan o aynı yapıları yeniden üretme yeteneğindeki yapısal bir vasıta olarak nitelendirilmesine yol açarak yapıyı ve mücadeleyi dışlayan ve ekonominin politikten ayrılmasını onaylayan çok karmaşık bir teorik labirent demek olduğunu öne sürerler. Poulantzas (1973) çalışmasını, Marksist denilen ekonomiye karşılık gelen Marksist politik teoriye bir katkı olarak görmüştür.[4] Kısacası, "Marksist" politik *teori*, Marx'ın "eleştiri" iddiasını zararsız ve keskinlikten

3 Ancak, devlet türetme tartışmasına bu toptancı tarzla bakmak yanlış olur. Katkı yapanlardan bazıları devleti burjuva toplumunun anatomisinden ve onun nesnel kapitalist gelişme yasalarından türetirken (Altvater, 1978), diğerleri bu ekonomik indirgemeciliği reddetmiş ve devleti bir sınıfsal mücadele biçimi olarak analiz etmişlerdir (Holloway ve Picciotto, 1978). Bu bölümün iddiası bu kritik katkı üzerine inşa etmektedir (Ayrıca bkz. Bonefeld, 1992). Devlet türetme tartışması hakkında, bkz. Clarke, 1991.

4 Devlet türetme tartışması ve Poulantzas'ın devlet teorisi Hirsch'in (1978) katkısı içersinde birbiriyle çakışır.

yoksun bırakarak, politik olanla ekonomik olan arasındaki burjuva ayırımı kabullenir.

"Marksist" politik teorinin net sonucu, "toplumsal gerçekliğin" soyut teorisiyle tanımlayıcı ya da gazeteci diliyle yapılan anlatımı arasındaki bölünmeydi. Politik teori, Marksist terimlerle ifade edilmiş olsun ya da olmasın, devlet-yapısı ve politik kurtuluş anlamında kuruluşla ilgilenir. Burada Marx'ın politik kurtuluş eleştirisini uzun uzadıya incelemeye gerek yoktur. Marx politik kurtuluşu, ücretli emek olarak, çalışan meta olarak emeğin sermaye ilişkisine bütünleşmesi ile eşitlemiştir. Bu bütünleşme, insani kurtuluşun bastırılmasını gerektirir. Klasik alıntı şudur: "Tüm kurtuluş insan dünyasının ve insan ilişkilerinin insanların kendilerine dönmesidir. Politik kurtuluş insanın bir yandan burjuva toplumunun bir üyesine, egoist ve bağımsız bir bireye, diğer yandan da devletin bir yurttaşına, ahlâksal bir kimseye indirgenmesidir. Gerçek birey soyut yurttaşı kendisine getirene ve bir birey olarak deneysel yaşamında, bireysel çalışmasında ve bireysel ilişkilerinde türdeş hale gelene, 'özel güçlerini" toplumsal güç olarak tanıyana ve örgütleyene ve böylece toplumsal güçleri artık kendisinden politik güçler biçiminde ayırmayana kadar, işte o zamana kadar insanın kurtuluşu tamamlanmayacaktır." (Marx, 1964, s. 370). Öyleyse Marksist politik teori fikri, yalnızca burjuva politik düşüncesinin çıkmazlarının tekrarı anlamına gelmez, aynı zamanda emeğin kendi koşullarından ayrılmasını da onaylar.

IV

Politiğin eleştirilmesinin gerekli olduğundan kuşku yoktur. Ayrıca bu eleştirinin bir devlet teorisi olduğunun söylenemeyeceğinden de kuşku yoktur. Marx'ın "birikim teorisine" ya da "bir şey teorisine" karşıt olarak ne bir ekonomik teorisi ne de kriz teorisi vardı. Marx, "devlet" kategorisinin kavramsallaştırılması da dahil, bir politik ekonomi eleştirisi sağlamıştır. Onun projesi çarpıtılmış bir dünyanın ince-ayarı için analitik araçlar sağlamak değil, sermayeyi onun devleti de dahil olmak üzere olumsuzlamaktı. Bu olumsuzlama, olumsuzlamanın olumsuzlanmasıyla ve böylece burjuva iktidar ilişkileriyle (Herrschaftsverhältnisse)

uzlaşılmasıyla sonuçlanan "kapalı" bir diyalektik analiz yaptığı anlamına gelmez. Marx, laf olsun diye olumsuzlamamıştır. Bu eleştiri, tabii ki eleştiri olsun diye yapılan bir eleştiri değildir. Sermayenin çarpık biçimlerini bunların toplumsal temellerini, yani varlıklarının insani temelini görünür kılmak için eleştirir. Öyleyse Marx'ın eleştirisi yıkıcıdır: Çarpık biçimlerin eleştirisi, bunların insanın varlık biçimleri ve böylece inkar edilen varoluş biçimi içinde insanlar sayesinde yaşayan biçimler olarak kavramsallaştırılmasını gerektirir. Kısacası, yapı denilen şeylerin ve bunların birbirleriyle olan açıkça ensest ilişkilerinin ardında saklı olan şeyi görünür kılmak ve bu varlık nesnelerin kişileştirilmesi şeklinde ne kadar çarpıtılmış olsa da insan varlığının temeli olarak, sadece bir kaynak ya da üretim faktörü biçiminde lanetlenmiş duran İnsanı göstermek ister. Kısacası, Marx'ın görünür kılmak istediği şey, görünmez elin pusu içinde saklı olan şeydi. İnsan varlığının temeli ancak İnsanın kendisi olabilir.

Marx'ın radikal İnsan (*Mensch*) anlayışına karşıt olarak, ekonomik teori ve onunla birlikte önvarsayılan toplumsal biçimlerden analitik bir türetme yapma projesi ilân eden bütün teori, sermaye dünyasını İnsanın etkin, verimli ve ekonomik kullanımının iyileştirilmesi için daha fazla ince ayar gerektiren bir üretim faktörü haline geldiği bir dünya olarak kabullenmeye zorlanmıştır. Farz edilen yapıların ve bunların sözde gelişim yasalarının önvarsayılan dünyasından insan var oluşunun analitik türeyişi, çalışma özgürleştirir gibi ölümcül bir sloganda doruğa çıkan ve insanı sadece yapısal bir araç olarak algılayan alçaltıcı görüşü sorgusuz kabul eder. İnsanın farz edilen ekonomik yapılardan türeyişi, insani toplumsal uygulamanın metalaşmış varlığını tarihin en güzel başarısı olarak kabul eder; küreselleşmenin şafağında tarihin sonu fikri buna iyi odaklanır. Bu yapıların sömürünün gaddarca somurtmasını önvarsayması haline ise ya sessizce göz yumulmuş, ya da hesaplıca unutulmuştur. Kısacası insanın önvarsayılan yapılardan türemesi, yalnızca teorik yaklaşım ve perspektifte geleneksel değil, ayrıca politik olarak da gericidir. İnsanın varsayılan yapılardan türemesi insan dünyasının temelini sorgulamaz, bunun yerine bu temelin anlaşılabilirin

ötesinde olduğunu önvarsayar – eli dünyayı döndüren görünmeze ait olduğu söylenir. "Sermaye öznedir" ve bu nedenle insan varlığının gerçek temelinin ekonomi olduğu ve görünmeyen gelişme yasalarının insanı sadece bir türev haline getirdiği iddia edilir. Görünmez elin kesin adaletin yöneticisi olarak kabul edilmesi, gerçekte meta-teorilerin kısırdöngüsüne götürmez. Aslında gelenekseł teorinin en ısrarcı kaygısının geri gelişine, yani mevcut iktidar ilişkilerinin meşrulaşmasına götürür. Politik teorinin "orijinal konumu", bir kadın hizmetçinin yapısındadır.

Eleştiri silahı, içinde yaşadığımız dünyanın sermayenin dünyası olmaktan ziyade bizim, insan pratiğinin yarattığı, insanın toplumsal pratiğine bağımlı ve insan pratiğinin kurucu gücüne açık bir dünya olduğunu göstermektedir. İşçi sınıfının kurtuluşunun ancak işçi sınıfının kendi işi olabileceğine dair Marksist anlayış da böyledir. Bu kurtuluş, ücret ilişkisine bağlı olamaz. Ücretli emek kategorisi zaten bir çarpıtmadır; metalaşmış bir pratik olarak insanın toplumsal pratiğine dayanır. Bu çarpıtma ne kadar "gerçek" ise de, sadece fetişleşmiş biçimlerin hareketine dair bir anlayış getirir. Bu biçimlerin kuruluşunun anlaşılmasına dair bir anlayış sağlamaz. Fetişizm eleştirisi olumsuzdur ve yıkıcıdır. Agnoli'nin (1992, s. 45) belirttiği gibi, "Marx ne inşa etmek ne de onaylamak istemiştir. Öncelikle olumsuzlamak istemiştir". Marx'ın fetişizm eleştirisi, insanın sanki sadece nesnelerin kişileştirilmiş hali gibi varolduğu bir dünyanın saçmalığını göstermektedir. Eleştiri dayanağı, bu yabancı ve öldürücü kişileştirmenin diğer tarafını, yani toplumsal kuruluşunu gösterir. Bu, metalaşmış ücretli emek biçiminde kendisine karşı varolan bir faaliyeti, insanın duyusal faaliyetini gösterir. Dolayısıyla sermayenin eleştirilmesi, "emeğin", bireyselleşmiş, yabancılaşmış emeğin, toplumsal varlığı bireysel üreticilerin karşısına dışsal ve bağımsız bir şey olarak çıkan emeğin eleştirilmesiyle eşanlamlıdır. Bir yandan emeğin ücretli emek olarak kapitalist belirlenimi ve diğer yandan emeğin üretici ve yıkıcı gücü arasındaki çelişki, tek başına toplumsal dünyamızın çelişkili kuruluşuna dair bir fikir sağlamaz. Bu çelişkinin "gerçek hareketi"ne dair bir fikri, komünizm fikrini de getirir.

Bu anlayış, komünizm, Marksist devrimin sırrını içerir. Burjuva toplumunun kurucu temeli, insan varlığının ayrılmaz özü, canlı emektir. Diğer bir deyişle "emeğinin bölümlere ayrılması, bir halkın katledilmesi" iken (Urquhart, Marx'ta alıntı, 1993, s. 377), bu işbölümü, toplumsal emek sürecinin daha da parçalanması sayesinde emeğin kendi koşullarından "orijinal" ayrılışını pekiştirir. Yine de, toplumsal emek ne kadar parçalanmış, bölünmüş, tekrar bölünmüş olsa bile, insani elbirliği "kapitalist üretim tarzının temel biçimi" olarak kalır (Marx, 1993, s. 350). İnsani elbirliği olmadan ne üretim ne de değişim olurdu. Bu elbirliği, "bir halkın katledilmesini", devlet tarafından yasayla korunan ve garanti altına alınan saygıdeğer eşit ve serbest değişim ilişki biçimleriyle bütünleştiren meta-biçimiyle kendisine karşı mevcuttur. Politik ekonomi eleştirisine ait "soyutlamaların", kurulu biçimlerin genel özelliklerinin sadece özetini sağlayan soyut modellerle ya da soyut genellemelerle bir ilgisi yoktur. Bunlar mevcut soyutlamalardır. Varoluş hakkındaki yargı, varlığı inkar edilen bir biçimin içinde varolan insani ve toplumsal içeriğin soyutlamasında saklıdır. "Burjuva amaçlı akılcılığın, kârlılığın ve saygıdeğerliğin beslendiği üretim tarzının saçmalığı" böylece sergilenmiştir (Agnoli, 1992, s. 45-6). Marx'ın eleştirisi, insanlığın kaynak değil amaç olduğu felsefesinin olumsuz rolünü haklı çıkarmıştır.

Özetle, Marx'ın eleştirisi, bir devlet teorisi sağlamaya yönelik "Marksist" girişimlere kesin bir zıtlıktadır. Marksist dilde ifade edilsin ya da edilmesin politik teori, sermaye ilişkisi içersinde emeğin varlığını daha kabul edilebilir kılına girişimiyle eşanlamlıdır: Memnuniyet verici eşitlik ve özgürlük normlarını ortaya koyar ve bunlarla mükemmelliğin gerisindeki politik gerçeklik arasındaki uçurumu bunlar lehine kapatmayı önerir. O zaman politika, etik bir inanç ve ahlak sorunu haline gelir. Komünizm, özgür ve eşit toplum arzusuna her türlü arzu, emek sorununun daha tercih edilebilir bir düzenlenişi lehine gereksiz kılınır. Bu kimin işine gelir? Bir toplum ya da devlet teorisi olarak Marxizm'in sürdürdüğü risk, resmen karşı olduğu yabancılaşma ve egemenliğin suç ortağı olmaktır.

V

İnsan ayrılmazdır, yani, güç ve şiddet olmadan üretimin ekonomik bir faktörü ve bundan ayrı olarak İnsan hakları bahşedilmiş bir politik varlık olarak ayrılamaz. Ancak burjuva toplumunda bu ayrılma pratikte gerçektir: Emeğin üretim araçlarından ve bunların sermaye olarak kurulu varlığından ayrılması, politik olanla ve ekonomik olan arasındaki ayırımın temelidir. "Ayrılma mantığı sermayenin gerçek oluşum sürecidir" (Marx, 1972, s.422) ve "tümüyle kapitalist üretim sistemi, işçinin emek gücünü bir meta olarak satması olgusuna dayanır" (1993, s. 442). "Ekonomiden" ayrı bir yapı olarak geleneksel devlet görüşünü destekleyen şey, emeğin kendi araçlarından bu ayrılışıdır ve bunun tam tersi de doğrudur. Bir başka deyişle, ekonomist insanın maksatlı faaliyetini üretim faktörü olarak ele alırken, politika bilimcisi yurttaşın toplumsal ve politik hak ve görevlerinin demokratik ve yasal yapısı üzerine odaklanır. Politik teori ve devlet teorisi, temelde ayrılmanın onaylayıcı teorisidir ve bu, kurulu iktidar olarak bir iktidar teorisidir. Diğerini belirleyenin ekonomi mi yoksa politika mı olduğuna dair sürekli sorulan Marksist soru bundandır. Fakat bu soru, emeğin "amaçsız *özgür emek*" olarak varoluşunu öngörür (Marx, 1999, s. 398) ve nesneler dünyasının dayandığı öngörü de budur.

Emeğin kendi araçlarından ayrılması, politikanın ekonomiden belirgin göreli bağımsızlığının ve tersine ekonominin de politikadan göreli bağımsızlığının kurucusudur. Burjuva toplumunda politikanın toplumdan serbestleşmesi, burjuva toplumunun ortak kaygılarını yöneten ve burjuva değişim ilişkilerinin uygun biçimde sürdürülmesini gözeten bir politik sistemin yaratılmasına izin verir. Devletin politik serbestliği, mal sahipleri arasındaki özel mülkiyet, sözleşme hakları denilen soyut eşitlik ilişkilerini koruma rolünü gerektirir. Devletin toplumdan serbestleşmesi bu ilişkilere dayanır, yani canlı emeğin üretim araçlarından ayrılmasına bağlıdır. Kanun önünde herkes eşittir ve eşit olarak herkes standartlaşmış haklar bahşedilmiş soyut yurttaşlar olarak aynı muameleyi görürler. Öyleyse devlet, hak eşitliğinin politik güvencesini mülkiyet eşitsizliği içine yerleşti

rir. Yasa ve yürütmeyle, eşitsizlik ilişkilerinin eşitlik ilişkileriyle ölçülebilir olmasını, yasada ve parada eşitlik farkının azaltılmasını gözetir. Yoksul ya da zengin herkes, para önünde eşittir. Böylece, insanların özgün karakteri, soyut kimlik biçiminde reddedilir ve onların sadece değişim ilişkilerinin kişileştirilişi olarak varlıkları, sanki bunlar ayrı bir kimseymiş gibi onaylanır. Adorno'nun bize anımsattığı gibi Auschwitz yalnızca burjuva soyut eşitlik ve soyut kimlik ilişkilerinin şiddetini onaylamamıştır. Ayrıca saf kimliğin burjuva değişim ilişkilerini de ölüm olarak kabul etmiştir.

Özetle, politik ekonominin eleştirisi devlet biçiminin eleştirisiyle eşanlamlıdır: Devlet biçimi tarihin dışında durmaz. Devlet daha ziyade, kapitalistçe üreten ve burjuvaca (*bürgerlich*) kurulan toplumun örgütsel biçimidir. Devlet biçimi, Marx'ın *Grundrisse*'de ortaya koyduğu gibi, burjuva toplumunun yoğunlaşmasıdır. Öyleyse devlet, burjuva toplumunun politik biçimidir; politik olarak hak eşitliğinin korunmasına odaklanan biçimdir. (Emek) piyasası yasası, kendi şartı olarak, kapitalist soyut eşitlik ilişkilerinin korunması yoluyla mülkiyet eşitsizliğini muhafaza eden kapitalist devleti önvarsayar.

VI

Devlet eleştirisi, bir yandan mükemmelin altındaki bir politik gerçeklikle diğer yandan memnuniyet verici eşitlik ve özgürlük normları arasındaki "eleştirel" kıyaslamayla yetinmez. Onun yerine, devlet eleştirisi bu normatif hakları inceler; söz konusu hakları el koymayı ve el koyma yoluyla sürdürülen sömürüyü önvarsayan haklar olarak gösterir. Bu hakların toplumsal kuruluşu emeğin kendi araçlarından ayrılması, "sermayenin komutası altındaki" (Marx, 1999, s. 399) amaçsız emektir.

Kapitalist devlet, insanlık tarihi içinde, emeğin maddi ürünlerine doğrudan erişiminin olmadığı ilk devlettir. Toplumsal ilişkilerin kapitalist devlete tabi olması, hukuk ve para bakımından gayrı-şahsi ya da soyut bağımlılık biçimleriyle nitelendirilir. Burjuva özgürlüğü çerçevesi içersinde "kişisel" özgürlük, biçimsel olarak özgür ve eşit toplumsal ortaklar arasın-

daki sözleşme özgürlüğüdür. Soyut biçimi içinde hukuk, üretim araçlarının sahiplerine ve özgür emekçiye aynı özneler olarak, yasal özneler olarak muamele eder. Bu, bir eşitlik yasasıdır. Sözleşme ilişkileri, içersinde özgürlüğün özel kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerinin yasal kayıt altındaki tanımış şeklini elde ettiği biçimi temsil eder. Sözleşme özgürlüğün yasal biçimidir ve sözleşmenin efendisi devlettir. Ne yasa kendisini kendi yetkisiyle bir kuvvetmiş gibi "ilân" eder; ne de yasa kendisini "uygular." Yasa, yasa yapıcının, insanları yasal olarak nesnelerde mevcut olan biçimsel eşitliğin kişileştirilmesi şeklinde aynılaştırarak, onu maddi güçle doldurmasını, yani onu yerine getirmesini ister. Bu o zaman, toplumsal ilişkilerin özel mülkiyet yasasına, yani eşitlik, özgürlük ve Bentham'a tabî olması demektir. Yasa önünde herkese eşit muamele edilmesi, devlet biçimini "aldatıcı topluluk" olarak nitelendirir (Marx ve Engels, 1992). Devlet, gerçekten varolan bireylere kurulu "karakter-maskeler" veya "kişileştirmeler" olarak davranır (bunun hakkında: Marx, 1993) ve tüm karakter-maskelerinde ortak olan çıkarı destekler: onların kaynak ve yarar olarak birbirleri için evrensel varlıklarını, güya ortak iyiliğin bireysel rekabet edebilirlikten türediği piyasa demokrasisini onaylar.

Politik ilişkiler ekonomik ilişkilere uymaz, ya da bunları yeniden üretmez. Kendi ayrı gelişme yasalarını da izlemez. Bunun yerine, aynı temel sınıf antagonizmasının ayrı biçimleri gibi, birlikte, politik olan ekonomik olanı tamamlar. Sözleşmenin politik güvencesi demek, emeğin çarpıtılmış ücretli emek biçimine, yani insanın üretici gücüyle hayat bulan meta biçimine içerilmesi demektir. Kapitalist devlet, burjuvazi devletin iyi mevkilerini işgal ettiği için kapitalist devlet değildir. Biçimi – politiğin toplumdan ayrılması – nedeniyle kapitalist devlettir. Bu ayrılma, nüfus kitlesinin geçim ve üretim araçlarından ilk ayrılışına dayanır. Kapitalist devletin varlığı bu ayrılmaya dayanmaktadır. Kapitalist üretimin önkoşulu, emeğin kendi koşullarından ayrılması ve "böylece emek araçlarının sermaye şeklinde var olmasıdır" (Marx, 1998). Bu ayrılma [kapitalist] "üretimin temelidir... [ve] kapitalist üretim içersinde verilidir" (a.g.e.).Öyleyse

devlet biçimi, ilksel sermaye birikiminin şiddetini önvarsayar: Yasanın efendisi olarak devlet, yasa ve düzen anlamında meşru şiddet kullanımını tekeline alır, yani toplumsal emek gücüne özel mülkiyet haklarının dayatılması yoluyla ayrılma, el koyma koşulunu kabul ettirir. Devletin içeriği kendi biçimi içersinde şöyle ifade edilir: politiğin ekonomik olandan kurtulması. Bu kurtuluş, emeğin amaçsız emek biçiminde kuruluşuna dayanır. İnsan hakları bahşedilmiş soyut yurttaş ve sözleşme özgürlüğü bahşedilmiş ücretli işçi, aynı ayrılmanın iki tarafıdır. Devlet, despotluk yerine yasa yoluyla düzen kabul ettirir; devlet, çatışma ilişkileri yerine sözleşmeli toplumsal etkileşim ilişkilerini idare eder; devlet, toplumsal ilişkilere ayrıcalıklar değil, özgür ve eşit piyasa ilişkilerini, yani işçi sınıfının ücret ilişkisi biçimindeki politik örgütlenmesini kabul ettirir. Devlet biçimi, insanın kurtuluşunun soyut eşitliğin yasal olarak standartlaşması lehine zorla bastırılmasını gerektirir – ya da daha doğrusu bu bastırmanın ta kendisidir. Özel mülkiyet haklarının bu güvencesi, devletin sınıfsal karakterini gerektirir; yoksulun ve zenginin ekmek çalmasını eşit şekilde yasaklar.

Özetle, devlet özel mülkiyet normlarını dayatır ve böylelikle bu normların toplumsal olarak tanınmasını sağlar. Devletin toplumla olan bu ilişkisi, özel şahısların standart haklar bahşedilmiş ve bu şekilde soyut yurttaşlar olarak davranılan soyut şahıslar biçiminde varolduklarını ima eder. Hukuk ve düzenin politik olarak düzenlenmesi, yurttaş hakları adına sınıfın varlığını inkar eder. Aynı zamanda mülkiyet hakkının onaylanmasının ardında, iki kat özgür emekçi ve varoluş araçlarının sermayenin elinde toplanması yatar. Biçimsel eşitlik ve biçimsel özgürlüğün ardında sermaye biçimi içinde toplumsal yeniden üretim vardır. Hakların resmen korunması, devleti ekonomik olandan tersi de geçerli olacak şekilde ayrılmaz kılarak sömürünün sürekli garanti edilmesini gerektirir. Sömürünün yasa ve düzen yoluyla garanti altına alınması, sözleşmenin yani, emek sömürüsünün meta sahipleri arasındaki özgür ve eşit değişim ilişkileri olarak sürdüğü yasal biçimin garantiye alınmasıyla sağlanır. Böylece devlet biçimi, politik kurtuluşun vücut bulması olarak yüceltil

miş insanüstü konumundan çıkarak ayrılmanın, özel mülkiyet yasasının politik efendisine dönüşür.

Kısacası, sözleşmenin politik garantisi, yasa hazırlanması ve bunun uygulanması, devletin yalnızca toplumsal üretim ilişkilerinin yasallaşması yoluyla değil, ayrıca bunların tabakalaşması yoluyla da sermayeyle ilişki içersindeki emeğin kurucu varlığının içerilmesini kapsar. Toplumsal ilişkilerin yasallaşması bunların tabakalaşmasını gerektirir, bunun tersi de doğrudur. Öyleyse devlet burjuva toplumuna "müdahale" etmez. O daha çok, burjuva toplumunun organize gücüdür ve bu şekilde politik olarak gözetim altında tutulan, yasal olarak kontrol edilen, çatışmacı olmayan biçimlerde toplumsal üretim ilişkilerinin yeniden üretimini temin etmek ister; kısacası devletin zorlayıcı denen karakteri uygarlaşmış şiddet biçimlerinde vuku bulur.

O halde politik ve ekonomik olan arasındaki burjuva ayrım, politik olanın güya göreli bağımsızlığı gerçektir, gerçek bir varlığa sahiptir. Sadece nesnelerin kendi aralarındaki ilişkilerin türevi olarak var olan bir insan dünyasını rapor eden değer biçiminin fetişizmi kadar gerçektir. Fetişizm eleştirisi farklı bir dünyayı, bu pratik ne kadar çarpıtılmış olursa olsun insanın toplumsal pratiğine dayanan bir dünyayı gösterir. Kendi yetkisiyle bağımsız bir güç olarak, egemen bir güç olarak kurulmuş olan devlet fetişizminin kabul edilmesi, aynen Adam Smith'in de gördüğü gibi, devletin burjuva kimliğini yasaya, özel mülkiyet yasasına dayanan tarafsız adalet sağlayıcısı olarak destekler.

Devlet biçimi böylece, içeriği "emekçinin ebedileştirilmesi" olan, "sermayenin varlığının olmazsa olmazı", "topluluk" olarak biçimsel özgürlüğü ve biçimsel eşitliği belirtir (Marx, 1993, s. 587). "Devletin bağımsızlaşmış gücü" (Marx, 2003) sözleşme haklarını destekleme içeriğini gerektirir. Bu da devleti burjuvaların toplumuna geri getirir. Öyleyse, devlet ve ekonomi toplumsal örgütün iki farklı varlığı olarak mevcut olmaz. Aksine, devlet burjuva devlettir. Burjuva toplumundan ayrılamaz. O, Marx'ın (1999, s.45) öne sürdüğü gibi "burjuva toplumunun yoğunlaşmasıdır". Sonuç olarak, Poulantzas'ın devletin politik teorisi girişiminin tersine, Marx'ın "toplumun yoğunlaşmış ve örgütlenmiş

gücü" (Marx, 1993, s. 770) olarak devlet eleştirisi, yurttaşlarına adalet veren ve İnsanın evrensel haklarını garanti eden bir şey olarak ve toplumla ilişkisi doğru sınıfsal güç dengesi sağlandığında, bu hakları sermayenin özel çıkarlarına karşı güvenceye almak için kullanılabilecek şekilde olan devlet fetişizminin eleştirisini gerektirir. Devlet kuşkusuz politik alanın tarafsız idarecisi ve her meta sahibinden bağımsız şekilde mülkiyet hakkının tarafsız destekçisi olarak görünür. Ancak, emeğin "amaçsız" olması ve bu nedenle sermayenin komutası altında ücretli-emek metası şeklinde çalışmaya mahkûm olması durumu, oyunu ele verir. "Burjuva toplumunun baskıcı karakterinin devlet biçiminde yoğunlaşması" (Agnoli, 1990) devleti emek bakımından bir baskı durumu (emeği ücretli-emek şeklinde sınırlayarak) ve aynı zamanda da, onun kapitalizmdeki ücretli-emeğin varoluşu konumuna getirir. Kısacası, "devletin maksadı işçinin köleliğinin sürekliliğidir" (Marx, 1969, s. 33). Günümüzde devletin gerilemekte ve işlevlerinin çoğunu yitirmiş olduğu fikri, sadece bir fikirdir. Ya politik olanın küreselleşme diktasından uluslaröte süreçleşme şemalarıyla kurtarılması gerektiği fikri nedir? Devletin politik teori mercekleriyle ele alınması, şüphesiz yararlı, yani konsensüs yaratıcı ve böylece pasifleştirici, ya da barışçı, aldatıcı tanıtımla eşanlamlıdır.

VII

Marx, *18 Brumaire*'de bütün politik ayaklanmaların devleti yıkmak yerine mükemmelleştirdiğini iddia etmiştir. "Politik ayaklanmaların", Marx'ın özgür ve eşit toplum idealini gerçekleştirmede gayet yeteneksiz olduğundan kuşku yoktur. Açıkça ayrı bir toplumsal örgüt olarak "politiğin" varlığı, burjuva devrimi fikrini önvarsayar. Burjuva devrimleri sadece, evrensel soyut eşitlik haklarının sahibi olarak bireyselleşmiş bireyin politik kurtuluşunu hesaba katar. Sermayenin daima yeni başlangıçlar talep etmesi, sermayenin bağımlı olduğu emeğin toplumsal üretken gücüne daha az daimi olmayan yeni başlangıçları akla getirir: "emek ancak karşıtını", yani sermayeyi "üreterek verimli olabilir" (Marx, 1999). Sermaye ve emek arasında kurulu sınıfsal

antagonizma ilişkileri içersinde, burjuva devrimleri ancak kanlı ve acayip suratsız – şiddeti öldürücü olduğu kadar temel olan bir suratsızlık – bir tarihi hesaba katar. Kısacası, bunlar burjuva özgürlüğünün, daha doğrusu birikim hatırına soyut zenginlik biriktirme özgürlüğünün yanılgılarını ilân eder. Bu devrimlerde daha iyi bir dünya, özgür ve eşit bir toplumunun koşulu olarak insan onurunun var olduğu daha insani bir dünya vaadi, sermayenin sömürme özgürlüğü olarak onaylanmıştır.

Sermayenin yasası insanlığın kitlesel olarak üretim araçlarından ayrılmasının genişleyerek yeniden üretiminden ibarettir. Bu ancak, değerin ve dolayısıyla artı değerin özü olan canlı emeğin ilerleyen sömürüsüyle başarılabilir. Bireysel kapitalist, "sermayesini korumak için" onu sürekli büyütmek zorundadır, "ama sermayesini artırması ancak dereceli birikimle olabilir" (Marx, 1993, s. 609). Tehlike iflastır. Böylece, rekabetle dolayımlanan kişileşmiş sermaye, eyleme geçirilir. "Fanatikçe değer yaratmayı akla koymak kendisini büyütür, [kişileşmiş kapitalist] onun tarafından sömürülen insan kitlesini" arttırarak "insan türünü üretmek hatırına üretmeye zorlar" (a.g.e.). Her bireysel sermaye yalnızca üretmek değil, iflastan sakınmak için göreli artı değeri artırmak zorundadır. Böylece canlı emek, artı emeğin kurucu yanı olan gerekli emeği azaltmak için olabildiğince üretimden kovulmalıdır. Gerekli emekle artı emek arasındaki ilişki, iş gününü oluşturan unsurlarla bu unsurları kuran sınıf ilişkisi arasındaki ilişkidir. Sermaye ancak, değerin özü olan canlı emeğin anti-tezi olarak mevcuttur. Yine de, bu anti-tez sermayenin kendisini emekten kurtaramaması yüzünden asimetriktir. Bu ancak, emek tarafından olasıdır. Sermaye amaçsız emeğe bağımlıdır. Sermaye, artı emeği arttırmak için gerekli emeği azaltmak ve aynı zamanda da kendisini "daimi artı emek pompalamamakinesi" olarak öne sürmek için dünya işçi sınıfı üzerine gerekli emeği dayatmak zorundadır (Marx, 2003, s. 722). Kısacası, emek sermayenin dışında kalmaz. Tersine, o bir varlıktır, daha doğrusu sermayedeki kurucu varlıktır. Emek, değerin özüdür.

Emeğin üretici gücündeki devamlı artış, kapitalist değişim değeri üretme isteğine dayanır, yani aynı zamanda para biçimin-

deki soyut emek olarak para, kapitalist biçimini emek sömürüsünde ona uygun bir artış olmadan soyut zenginlik geliştiren sözde kredi-üstyapısı içersinde aşar. Öyleyse, emeğin üretici gücünün diğer yanı, istihdam edilmemiş sermayenin, borcun potansiyel olarak bedeli ödenmeyen birikimidir. Marx (2003, s.388) bu durumu "kapitalist üretim tarzının, bizzat kapitalist üretim tarzı içersinde ortadan kaldırılması" olarak nitelendirmiştir. Kapitalist toplum içersinde bu çelişki, yalnızca üretici kapasitelerin yok edilmesi, işsizlik, kötüleşen koşullar ve yaygınlaşan fakirlik değil, savaş ve ekolojik felaket yoluyla insan yaşamının yok edilmesi de dahil, ancak güç (*Gewalt*) sayesinde kontrol altında tutulabilir. "Güç" para gibi anlamsız ve basittir. Emeğin, onun kurucu toplumsal gücünün, sermayeyle antagonizması, paranın "aşkın gücünün" diğer tarafıdır. "Para şimdi" onu tarih müzesine itmekle tehdit eden bir geleceğe "gebedir" (a.g.e.). Para politikası özünde baskıcıdır. Para önünde herkes eşittir. Para özel ayrıcalık tanımaz. Fakire ve zengine eşit davranır. Paranın soyut eşitliğinin dayatılması eşitsizliğin dayatılmasıdır, çünkü "her bireyin başkalarının etkinliği üzerinde ya da toplumsal zenginlik üzerinde kurduğu güç, *değişim değerinin, paranın* sahibi olarak bireyde vardır. Birey toplumla olan bağı gibi toplumsal gücü de cebinde birlikte taşır" (Marx, 1999, s. 88-89). Soyut eşitliğin dayatılması yoluyla mülkiyet eşitsizliğinin yeniden üretiminin gerektirdiği gizli güç kullanımı istisna olmayıp, tersine para politikasının kalbinde yatmaktadır. Bir başka deyişle, para biçiminin görünürde eşitleyici karakterinin normalliği, kendisini baskı biçiminde ortaya koyar. Devlet biçimi, paranın soyut eşitlik yasasını desteklemekle suçlanır ve bu onun toplumsal temelidir. Öyleyse, sermayenin ilk başlangıç zorbalığı sürer ve "uygar" hukuk ve düzen biçimlerini bildirir. Bu biçimler kurulu zorbalık – uygarlaşmış normallik olarak zorbalık – biçimleridir.[5] Paranın devleti hukuk ve düzen devletidir.

O zaman, sermayenin mülkiyet haklarının garantisi, mevcut emeğin gelecekte sömürülmesi için parasal taleplerin onaylanmasını güç yoluyla koruyan ve şimdiyi geleceğe bağlayan

5 Bunun için bkz. Benjamin (1965).

teşebbüsü içerir. Bu süreçte devlet sömürünün dayandığı "uyumun son sığınağıdır" (Marx, 2003, s. 343) – yani biçimsel eşitlik ve biçimsel özgürlük uyumunun. Uyumun son sığınağı olarak devlet böylece, meta biçimi sayesinde çalışmayı dayatarak ve daha kesin olarak toplumsal ilişkileri anlamsız (*begriffslose*) para biçimine feda ederek "komünal çıkarları" temsil eder (Marx ve Engels,1992). Devlet, önkoşulu, öncülü ve sonucu olarak hukuk ve düzen kontrolünü gerektiren özel mülkiyetin en temel biçimi olarak "paranın" müşterek temsilcisi şeklinde varlık kazanır. Değer biçiminin dayatılması, sadece toplumsal ilişkilerin parasal sermayeye tabi olmasını değil, bundan daha da fazla ve mutlaka şiddetle paradan para yapma peşine düşmeyi de değil, ama daha da temelde sınıf ilişkilerinin ücret ilişkisi temelinde parasal çözülüşünü gerektirir. Sermaye, emeği kendi varlığının koşulu olarak içermek zorundadır.

Marx'la "teorik sırların ... mantıksal çözümlerini insan pratiğinde ve pratiğin anlaşılmasında bulduğunu" (Marx, 1992, s. 22) iddia etmek isteyebiliriz. O zaman, emeğin üretken gücünün teorik ve pratik olarak ilan edilmesi gereklidir. Böyle bir emek gücü ilanı olmadan tarih, insan onurunu özgürlük adına, sermayenin özgürlüğü adına reddeden burjuva devrimlerinin tarihi olarak kalacaktır. Toplumsal pratiğin özgür ve eşit olması için bir başka devrim, insanlığın kendine dayatılan gelişmemişliği arkada bıraktığı ve kendi işlerine sahip bir özne haline geldiği bir devrim gereklidir. Böyle bir gelecek insan varlığını, alınıp satılan, para biçiminde biriktirilen ve devlet tarafından garanti edilen bir kaynak haline sokan ayrılma koşullarının kaldırılmasına dayanır.

Özetle, sermaye dünya işçi sınıfı üzerine gerekli emeği dayatmalı, yani artı emeği artırmak için gerekli emeği olabildiğince azaltmalıdır. Bu çelişki, kapitalist yeniden üretimin kriz dolu karakterini gösterir. Emeğin üretken gücünün sömürülmesinin diğer yanıysa, kapitalist aşırı birikim krizidir; daha doğrusu, aşırı birikim aşırı sömürüye, toplumsal olarak gerekli emek zamanın azaltılmasının diğer yanına verilmiş yanlış isimdir. Bu azalma, "işgününün kısaltılmasının esas önkoşul" (Marx, 2003, s. 720)

olduğu insanın kurtuluşunun temelidir. Öyleyse, emeğin bakış açısından sahip olduğu üretici gücün sömürülmesi, yalnızca sermayenin aşırı birikimine yol açmaz. Emeğin üretici gücünün gelişmesi, ayrıca sermayeyle de sınırlandırılmıştır. İdeal durum olarak tam istihdam, ancak insanların sömürülebilir bir kaynak değil amaç olduğu yerde anlaşılır bir şeydir. Öyleyse emek için, özgürlüğüve üretici gücünün özgürce gelişimi, üretim araçlarının insanın kurtuluş araçlarına dönüşmesini gerektirir. Böyle bir kurtuluş, devlet biçiminin gerektirdiği vekil topluma doğrudan zıttır.

VIII

Marx'ın eleştirisinin esas "sorunsalı" şudur: İnsanlar zaten varolan soyutlamalarla yönetilir görünürken, aynı zamanda insanın toplumsal pratiğinin kurucu bir pratik olması durumunu anlamak nasıl mümkün olur? Politik felsefe içinden bu soru en iyi, mükemmelliğin altında olan politik gerçeklik ile memnun edici eşitlik ve özgürlük normları arasındaki kritik uçurum bağlamında konur. Bu proje sadece, memnun edici normların kendi içeriklerine uygun ve sömürünün kötü gerçekliği olduğunu anlamayan ahlaksal bir eleştiriyi dikkate alır. Birleşmiş Milletler'in kurulmasının ardındaki en önemli şahıslardan birisi olan Kelsen'in, ulus ötesi demokrasiye verdiği ilk desteklerden birinde ortaya koyduğu gibi, hak fikrinin "bir insanlık örgütü ve böylece üstün etik fikir" haline gelebileceği bir "dünya ve evrensel devlet" kurulabilir (Kelsen, 1952, s. 586). O zaman bu da, "burjuvanın kendi varlık biçimlerine olan tavrı kendisini evrensel ahlak biçimleri yoluyla ifade eder" (Marx ve Engels, 1992) iddiasını onaylamaktadır.

Alman İdeolojisi'nde, Marx burjuva yeniden üretim ilişkilerinin özgün karakterini şöyle tasarlar: Herkes herkese bağımlıdır ve her kişi kendisini ancak tüm diğerleri onun aracı olduğu kadarıyla yeniden üretir. Dahası her birey, ancak herkes için aynı olan yeniden üretim koşulları diğer herkes tarafından kabul edildiği, saygı gördüğü ve tanındığı zaman kendi özel çıkarlarının peşinden gidebilir ve gerçekleştirebilir. Bireyin özel iradesi, her bireyin birleştiği, herkese ortak, yani evrensel olan

bir irade sayesinde geçerlidir. Bu evrensel "çıkar" özel çıkarların gerçekleştiği burjuva varlık koşulunu belirtir. "Bu koşullarda – güçlerinin devlet biçimini üstlenmesi gerektiği gerçeği bir kenara bırakılarak – hükmeden bireyler bu kesin koşullarla, devletin iradesi olarak, hukuken, evrensel ifadeyle, içeriği daima bu sınıfın ilişkileriyle tayin edilmiş ifadeyle, medeni ve ceza hukukunun mümkün olan en açık yoldan gösterdiği gibi belirlenmiş iradelerini bağışlamalıdırlar. Aynen bedenlerinin ağırlığı idealist iradelerine ya da keyfi kararlarına bağlı olmadığı gibi, kendi iradelerini yasa biçiminde yürüttükleri ve aynı zamanda da bunun içlerindeki her bireyin kişisel keyfiliğinden bağımsız kılınması gerçeği onların idealist iradelerine bağımlı değildir. Kişisel yönetimleri aynı zamanda ortalama yönetim biçimini de üstlenmelidir. Kişisel güçleri, gelişimleri sırasında birçok birey tarafından paylaşılan ve hükmeden bireyler olarak devamlılığı diğerlerine karşıtlıkla korunan, aynı zamanda da bu koşulların herkesin iyiliği için sürdürüldüğüne inanılan yaşam koşullarına dayanır. Onların ortak çıkarları tarafından belirlenen bu iradenin ifadesi hukuktur. Bu, birbirinden bağımsız bireylerin kendilerini ve kendi iradelerini ileri sürmeleri nedeniyle ve bu temelde birbirlerine olan tavırlarının egoist olmak zorunda olmalarındandır ki özün reddi hukuken gerekli ve doğru kılınmıştır" (a.g.e.) ve devlet – hukukun efendisi – biçimini üstlenmiştir.

Marx'ın çalışması biçimler üzerine, önce bilinç biçimleri (yani, din ve hukuk), sonra da politik ekonomi biçimleri üzerine odaklanır. Marx için, biçimlere odaklanmak, insanın toplumsal pratiğiyle oluşmuş ve sayesinde insanın toplumsal pratiğinin reddedilmiş olması, yani metalaşmış bir faaliyet olması şeklindeki varlığın, çarpıtılmış toplumsal varlık biçimlerinin eleştirisiyle aynıydı. Bütün bu biçimler, bireylerin dışındaki ve birbirleriyle "bireyler olarak" ilişkide bulunabilmek için kendilerini ondan kurtarmaları gereken bir "topluluğun" çarpık biçimlerini edinirler (a.g.e. s. 96). Bu ana fikir en ısrarlı şekilde *Alman İdeolojisi*'nde sunulmuştur: "Komünizmin yarattığı gerçeklik [*das Bestehende*] herhangi bir gerçeğin, bu gerçeklik bizzat bireylerin o güne kadarki karşılıklı ilişkilerinin ürününden başka bir

şey olmadığından, bireylerden bağımsız olarak mevcut olan her şeyi olanak dışı kılan gerçek [*wirkliche*] temelin ta kendisidir" (a.g.e. s.96). Marx'ın eleştirisi bu "topluluk vekilliğinin" sunduğu bağımsızlık görüntüsünü [*Schein*] deşifre eder (aynı eser, s. 74), ve onun insanların birbirleriyle nesnelerin kişileşmesi olarak değil, kendi işlerini örgütleyen toplumsal bireyler olarak ilişkiye geçecekleri şekilde feshedilmesini ister.

Marx bu yeni toplum figürünü, "kendi varlık koşullarını ve toplumun bütün üyelerinin koşullarını kendi denetimleri altına alan devrimci proleterler topluluğunda" beklendiğini kabul eder. "Bu topluluğa bireyler birey olarak katılırlar. Özgür gelişim ve bireylerin kendi kontrolleri altında hareket etme koşullarını – daha önce şansa terkedilmiş ve kesinlikle bireyler olarak ayrılmaları nedeniyle ayrılmış bireyler üzerinde ve karşısında bağımsız bir varlık kazanmış bulunan koşulları – kontrolleri altına alan şey tam olarak bireylerin bu birleşimidir (tabii, modern üretici güçlerin ileri aşaması varsayılarak)" (a.g.e. s. 95). Sonuç olarak, devletin biçimi nüfus kitlesinin üretim araçlarından ayrılmasını öngörür. Bu ayrılma devlet biçiminin dayandığı toplumsal temeldir. Her birinin özgür gelişmesinin herkesin özgür gelişmesinin koşulu olduğu bir toplum bu ayrılmaya dayalı olamaz. İnsanın üretici gücünü sömürülebilir bir kaynak kılan şey işte bu ayrılmadır.

Devletin burjuva toplumunun yoğunlaşmış ve organize gücü olarak belirlenmesi "eşit haklar" fikrinin prensipte bir burjuva hakkı olduğu anlayışına dayanır. İçeriğinde bu, eşitsizlik hakkıdır (bkz. Marx, 1989). Öyleyse, komünist toplumda ya da devrimci bir harekette devlet biçimine yer yoktur. O, emeğin kendi araçlarından ayrılması üzerine kuruludur. Devlet kapitalist devlettir; özgür ve eşitlerin sınıfsız toplumu için sıçrama tahtası olarak kullanılamaz. Marx'ın, emeğiyle ve emek gücünü satarak yaşayan herkesin "kendilerini toplumu oluşturan bireylerin kendilerine kolektif bir ifade verdikleri biçime, yani Devlete doğrudan karşı bulurlar; bu yüzden, kendilerini bireyler olarak ortaya koymak için Devleti yıkmalıdırlar" yargısı bundandır (Marx ve Engels, 1992, s. 95).

Ek

Küreselleşme tartışması, sermayenin sadece kendisine içsel olan yönlendirici bir dinamiği ifade ettiği görüşü üzerinde kuruludur. Bu yüzden de, piyasanın en üstün egemen olduğunu zaten öngören soyut genellemeyi ortaya koyar. İnsanların sadece yapıyı yeniden üreten vasıtalar olduğu maddeleşmiş dünyanın eleştirisiz kabul edilmesi, sermayenin ideolojik izdüşümlerini, çarpık sermaye biçimlerinde ve sayesinde, insani elbirliği gerçeğiyle karıştırır. Bu elbirliği, emek küresel sermayeyle ilişkisinde güçsüz olduğundan tersine çevrilemez ve ulus ötesi demokratik girişimler yoluyla da insani bir temele oturtulamaz. Ve bu elbirliği, devlet biçiminin özgür ve eşitlerin toplumuyla karşı karşıya olduğu hayali toplumun yerine ikame edilerek, sermayeyle olan antagonist bağından kurtarılmalıdır.

Kaynakça

Agnoli, J. (1990) *Die Transformation der Demokratie und andere Schriften zur Kritik der Politik*, Ça ira: Freiburg.

Agnoli, J. (1992) "Destruction as the Determination of the Scholar in Miserable Times", *Common Sense*, no. 12.

Altvater, E. (1978) "Some Problems of State Intervention", Holloway, J. and S. Picciotto (ed) 1978.

Anderson, P. (2000), "Renewals", *New Left Review*, (II), no. 1.

Backhaus, H.G. (1997) *Dialektik der Wertform*, Ça ira: Freiburg.

Baudrillard, J. (1993), *The Transparency of Evil*, Verso: Londra.

Benjamin, W. (1965) *Zur Kritik der Gewalt und andere Aufsätze*, Suhrkamp, Frankfurt.

Bonefeld, W. (1992) "Social Constitution and the Form of the Capitalist State", in Bonefeld, W. ve diğerleri (ed.) *Open Marxism*, vol. I, Pluto: Londra.

Bonefeld, W. (2005), "Nationalism and Anti-Semitism in Anti Globalisation Perspective", Bonefeld, W. ve K. Psychopedis (ed.) *Human Dignity* içinde, Ashgate: Aldershot.

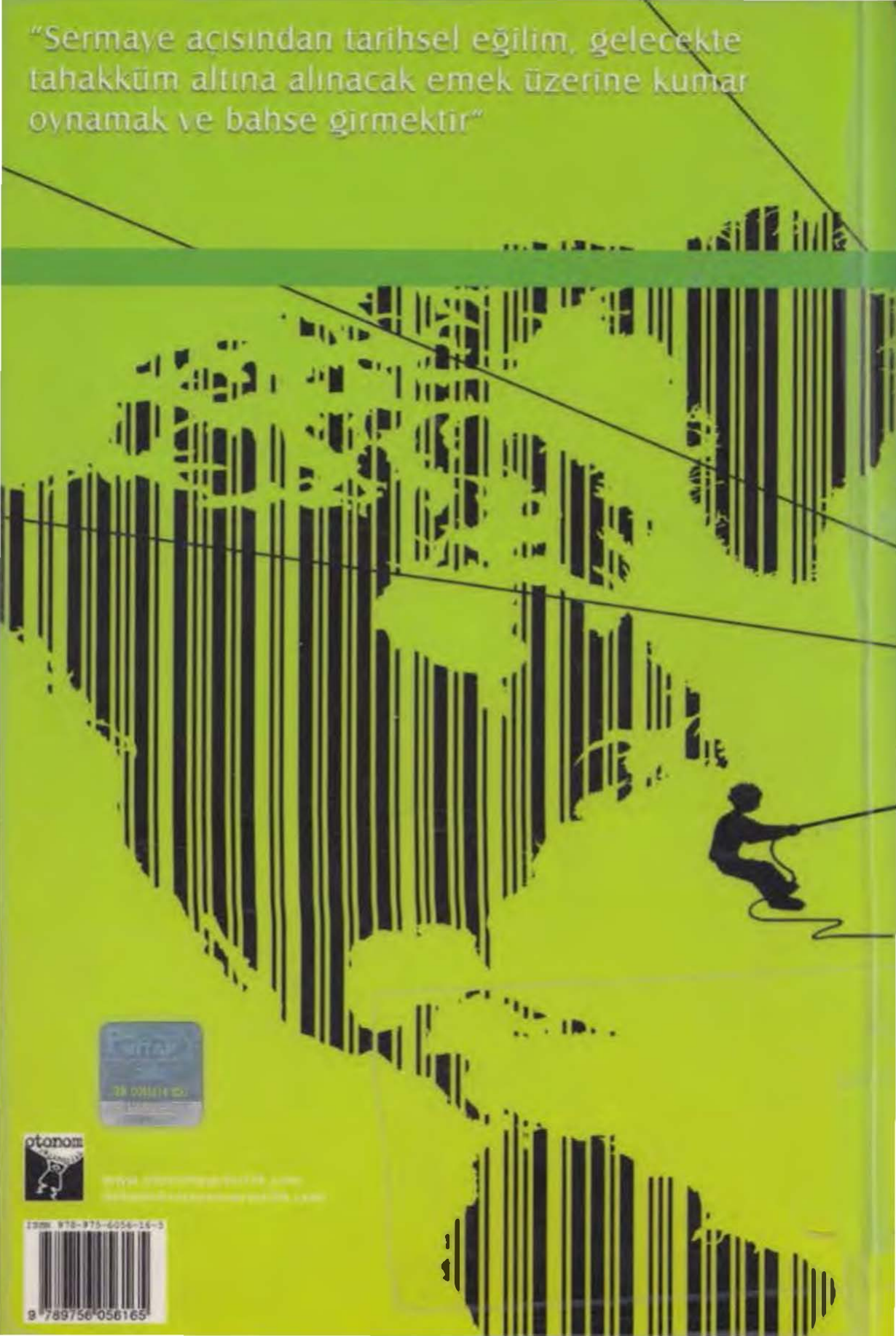
Boyer, R. and D. Drache (ed.) (1996) *States Against Markets*, Routledge, Londra.

Buchanan, J. (2002), *The Death of the West*, Dunne: New York.

Cerny, P. (1996) "International Finance and the Erosion of State Policy Capacity", *International Organization* vol. 49, no. 4.
Clarke, S. (1991) *The State Debate*, Macmillan, Londra.
Corpwatch (2001), *Holding Corporations Accountable*, November 5, www.corpwatch.org.
Falk, R. (2000), "The Quest for Human Governance in an Era of Globalization", Kalb, D. (ed.) *The End of Globalization* içinde, Bringing Society back In, Rowland & Littlefield, Lahan.
Hegel, (1896), *Philosophy of Right*, Georg Bell and Sons, Londra.
Hegel, (1931), *Jenenser Realphilosophie II*, Meiner, Leipzig.
Hegel, (1932), *Jenenser Realphilosophie I*, Meiner, Leipzig.
Hirsch, J. (1978) "The State Apparatus and Social Reproduction" Holloway, J. ve S. Picciotto (ed.) 1978.
Hirst, P. ve G. Thompson (1999) *Globalization in Question*, 2.baskı, Polity, Cambridge.
Holloway, J. ve S. Picciotto (ed.) (1978) *State and Capital*, Arnold, Londra.
Jameson, F. (1998), *The Cultural Turn*, Verso, Londra.
Jessop, B. (1991), "Polar Bears and Class Struggle", Bonefeld, W. ve J. Holloway (ed.) 1991.
Kelsen, H. (1952) *Principles of International Law*, Rinehart, New York.
Klein, N. (2000), *No Logo*, Flamingo, Londra.
Korten, D. (1995) *When Corporations Rule the World*, Kumarian Press, West Hartford.
Marx, K. (1964) *Zur Judenfrage*, in MEW 1, Dietz, Berlin.
Marx, K. (2003) *Kapital III*, Sol Yayınları, Ankara.
Marx, K. (1968) *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, Sol Yayınları, Ankara.
Marx, K. (1969) *Die Klassenkämpfe in Frankreich 1848 bis 1950*, MEW 7 içinde, Dietz, Berlin.
Marx, K. (1998) *Artı-Değer Teorileri I*, SolYayınları, Ankara.
Marx, K. (1999) *Artı-Değer Teorileri II*, SolYayınları, Ankara.
Marx, K. (1999) *Grundrisse I*, Sol Yayınları, Ankara.
Marx, K. (2003) *Grundrisse II*, Sol Yayınları, Ankara.
Marx, K. (1997), *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*, Sol Yayınları, Ankara.
Marx, K. (1993) *Kapital I*, Sol Yayınları, Ankara.
Marx, K and F. Engels (1992) *Alman İdeolojisi*, Sol Yayınları, Ankara.
Panitch, L. (1994) "Globalisation and the State", *Socialist Register*, Merlin, Londra.
Panitch, L. (2000) "The New Imperial State", *New Left Review*, March/

April.
Poulantzas, N. (1973) *Political Power and Social Classes*, New Left Books, Londra.
Radice, H. (1984), "The National Economy: A Keynesian Myth?", *Capital & Class*, no. 22.
Radice, H. (2000), "Responses to Globalization: A Critique of Progressive Natinalism", *New Political Economy*, vol. 5, no. 1.
Reich, R. (1992), *The Work of Nations*, Vintage, New York.
Veltmeyer, H. (2004), "The Antinomies of Antiglobalization", (ed.) *Globalization and Antiglobalization*, Ashgate, Aldershot.
Weiss, L. (1998), *The Myth of the Powerless State*, Polity, Cambridge.
Wolf, M. (2004), "We need more globalisation", *Financial Times*, 10.5.04.

"Sermaye açısından tarihsel eğilim, gelecekte tahakküm altına alınacak emek üzerine kumar oynamak ve bahse girmektir"



otonom